

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi
TÜRKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences

Kış/Aralık 2021 Sayı 1
Winter/December 2021 Issue 1

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

TÜRKAV Institute of Public Administration Journal of Social Sciences

Kış/Aralık 2021, Cilt 1, Sayı 1

Winter/December 2021 Issue 1

ISSN 2791-9684

E-ISSN 2792-0038

SAHİBİ/OWNER

Ebubekir S. KORKMAZ

Türkiye Kamu Çalışanlar Vakfı (TÜRKAV) adına

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/MANAGING EDITOR

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

EDİTÖR KURULU/EDITORS

Doç. Dr. Hasan Kazım KALKAN - Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Tuba TOMBULOĞLU - Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Emine ÇELİKSOY - Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÇETİNER - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Aybüke YALÇIN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Celal TAŞDOĞAN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU - Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Erol TURAN - Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan AKDAĞ - Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL - İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Halit YILDIRIM - Aksaray Üniversitesi

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL - Gazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cemil Doğan İPEK - Milli Savunma Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KORKMAZ - Kırıkkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER - Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TEKİNSOY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Adem SEZER - Uşak Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Çağatay KILIÇ - Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Bülent ŞEN - Tarsus Üniversitesi

Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. H. Ömer ÖZDEN - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Ruhi ERSOY – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR - Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Beytullah BEKAR - Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ - Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Osman ÇEPNİ - Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin ÖNAL - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf İNEL - Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Yücel NAMAL - Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Afşın ÜNAL - Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait KORKMAZ - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SOLAK - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mutlu YORULDU - Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz ŞİMŞEK - Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Samet ZENGİNOĞLU - Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vehbi Alpay GÜNAL - Akdeniz Üniversitesi
Dr. Olcay KAHRAMAN - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

**YURT DIŞI TEMSİLCİLİKLERİ/REPRESENTATIVES
ABROAD**

Azerbaycan - Dr. Telman Nusretoğlu
Kazakistan - Dr. Umid Kydyrbayeva
Kırgızistan - Dr. Kayrat Belek
Kırım - Dr. Zelfira Sukurciyeva
Moğolistan - Dr. Gambat Lkhundev
Özbekistan - Prof. Dr. Ferhad Maksudov

YABANCI DİL EDITÖRLERİ/FOREIGN LANGUAGE EDITORS

Almanca - Prof. Dr. Muhammet KOÇAK - Gazi Üniversitesi

Fransızca - Prof. Dr. Ali TİLBE - Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İngilizce - Doç. Dr. Ceyhun YÜKSELİR - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Rusça - Dr. Öğr. Üyesi Fatih DÜZGÜN - Akdeniz Üniversitesi

Bilişim Danışmanı/INFORMATICS ADVISOR

Arslan ACAR

BASIM YERİ VE TARİHİ/PLACE AND DATE OF PUBLICATION

Ankara / Aralık 2021

1. SAYI HAKEMLERİ/REFEREES OF THE 1th ISSUE

Prof. Dr. Mustafa Öztürk- Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan Aksoy- Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Muhammet Koçak- Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Lamba- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Namıg Musalı- Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Düzbakar- Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Faruk Sönmez- Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz Gökşen – Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Çeribaş- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Abdulkadir Öztürk- Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Fahri Özsungur- Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Handan Ertaş- Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Kemal Saylan- Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammet Saygın- Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Şahin- Amasya Üniversitesi

Doç. Dr. Okan Celal Güngör- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Doç. Dr. Yasin Doğan-Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Yılmaz Yeşil- Gazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Arslan- Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yavuz Çamlı- Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Web/Web

www.kyesosyalbilimlerdergisi.com

E-posta/e-mail

turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com

Telefon/Phone

0312 433 80 70

Adres/Address

Türkiye Kamu Çalışanları Vakfı Kamu Yönetimi Enstitüsü

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 95/9

Çankaya/ANKARA

Okuyucu Mektupları/Letters

Dergimizde yayımlanan yazılar hakkında görüş, yorum ve önerilerinizi Yazı İşleri Müdürlüğüne gönderebilirsiniz:

turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com

Tüm Hakları Saklıdır.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, uluslararası bir yayındır. Yılda iki sayı (Yaz/Haziran ve Kış/Aralık) yayınlanmaktadır. Yayın Dili Türkçedir. TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan çalışmalar, yazarlarının kişisel görüşlerini yansıtır. Yayınlanan yazılardaki kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin mali ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, yayınlanan yazıların içeriği ile ilgili herhangi bir sorumluluk kabul etmemektedir. Yayınlanan yazılar kaynak gösterilerek kullanılabilir. Yayınlanan yazılar için herhangi bir telif hakkı ücreti ödenmez. Yayınlanması uygun görülmeyen yazılar başvuru sahibine iade edilmez.

Editörden

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi'nin değerli okuyucuları,

1989 yılında kurulan Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (TÜRKAV), Türkiye genelinde teşkilatlanmasını tamamlamış kurumsal bir yapı olup; aziz Türk milletinin yüksek menfaatlerinden ve mukaddesatından asla vazgeçmeyen bir memur hareketinin yılmaz ve yıkılmaz öncüsü konumundadır. TÜRKAV, kamuda liyakat ilkesini hâkim kılmak için demokratik mücadele veren, “hak, kuvvetlinin değil haklınınır” prensibini benimseyen ve mensubu olduğumuz aziz Türk milletine gönülden bağlı liyakatli kadroların yetişmesi ve bu kadroların yönetim kademelerinde bulunması için çalışmaktadır. TÜRKAV, üyeleri arasında sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı gerçekleştirdiği gibi üyelerinin mesleki bilgilerini, görgülerini ve becerilerini arttırmak için çalışmalar yapmakta; kamunun ihtiyaç duyduğu sosyal, kültürel ve stratejik konularda araştırmalarda ve incelemelerde bulunarak yaptığı çalışmaları kamuoyunun bilgisine sunmaktadır.

TÜRKAV bünyesinde faaliyetlerini sürdüren Kamu Yönetimi Enstitüsü, 2021 yılı itibariyle literatüre katkı sağlamak ve Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralamasında Türk üniversitelerinin sayısını arttırmak amacıyla Sosyal Bilimler Dergisi yayınlama kararı almış; bu karar doğrultusunda TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi ortaya çıkmıştır. Dergimiz sosyal bilimler alanında yayınladığı makalelerle literatüre katkı sağlamayı, elde ettiği bilgi ve bulguları sosyal bilimlere ilgi duyan okuyuculara ve ilgililere ulaştırmayı amaçlamaktadır. Sosyal bilimlerin her alanına açık olan dergimiz, alanında uzman akademisyenlerin katkıları ile editörlük ve hakemlik süreçlerini profesyonel bir şekilde işleterek her sayıda daha zengin bir içerikle yayınlanacak; yayınladığı makalelerle literatüre katkı sağlayacak ve dönemsel olarak Türkiye'nin meselelerine dair konularla ilgili başvuru eseri niteliğinde dosya konularına da yer verecektir. Dergimizin Yaz/Haziran ve Kış/Aralık olmak üzere yılda iki sayı yayınlanması ve gerekli kriterleri yerine getirerek kısa sürede ulusal ve uluslararası indekslerde taranması öngörülmektedir.

TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi Edebiyat, Tarih, Sosyoloji, Felsefe, Psikoloji, Coğrafya, Hukuk, İşletme, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İktisat, Maliye, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri gibi sosyal bilimlerin her alanına açık olup, bu alanlara dair özgün çalışmaları ve bilim dallarını yayın sahası olarak değerlendirmektedir.

İlk sayımız ile huzurlarınızdayız. İlk sayımızda sosyal bilimlerin farklı alanlarında, literatüre katkı sağlayan 10 makaleyi sizlerle buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Prof. Dr. Cevdet Yakupoğlu “Malazgirt Zaferi ve Anadolu’da Yeni Türk Vatanının Yükselişi” başlıklı makalesinde Malazgirt Muharebesi’ne giden süreci özetlemiş; Malazgirt Zaferi’nin arkasında yatan nedenler üzerinde durmuş ve Türklerin Anadolu’da icra ettikleri yeni örgütlenme modeli ile Anadolu coğrafyasının Türkler tarafından nasıl vatan yapıldığına dair önemli tespitlere yer vermiştir. Prof. Dr. Nedim Bakırcı “Hocanın Aklı” Adlı Masalın Sembolik Çözümlemesi “adlı makalesinde Kocaeli’den derlenen “Hocanın Aklı” adlı masalı arketipsel sembolizm açısından değerlendirilmiştir. Türk halk anlatımlarından birisi olan masallar aracılığıyla kültür kodları olarak adlandıracağımız pek çok sembolün nesilden nesle aktarıldığına dair önemli örnekler dikkat çekmiştir. Dr. Öğretim Üyesi Mutlu Yoruldu “5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Kapsamında Getirilen Demokratik İlkeler ve Bütçe Anlayışındaki Değişimler” başlıklı makalesinde 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun önemine dikkat çekmiş, bu kanunun kamu mali yönetimine ve bütçeleme anlayışına getirdiği yenilikleri ve kamu yönetiminde yaşanan mali dönüşümü değerlendirmiştir. Prof. Dr. Hakan Akdağ ve Dr. Fadıl Şiraz “Dijital Vatandaşlığa Dönüşüm (Türkiye Özelinde): Literatür Taraması” adlı makalelerinde vatandaşlık kavramını dijitalleşme bağlamında ele almışlar; dijital vatandaşlık dönüşümünde Türkiye’deki çalışmalara, eğitim-öğretime yansımalarına, 21. Yüzyıl becerilerine, Türkiye’de e-devlet kapsamında yapılan düzenlemelere ve uluslararası endekslere göre sıralamasına odaklanmışlardır. Uzman Gonca G. Bozkurt ve Prof. Dr. Kürşat Özdaşlı “İş Tatmininin Örgütlerde Olumlu Sosyal Davranışlara Etkisi Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalelerinde çalışanların tatmin düzeylerinin olumlu sosyal davranışlara etkilerini değerlendirmişlerdir. Doç. Dr. Beytullah Bekar “Avrupa’da Yaşayan Türkler İçin Türkçenin Önemi” başlıklı makalesinde İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’ya iş gücü göçünü, dil-kültür ilişkisini, Avrupa’da yaşayan Türkleri, Avrupa’da Türkçenin kullanımını ve önemi değerlendirmiştir. Doç. Dr. Mehmet Halit Yıldırım ve Dr. Şükran Oruç “Çalışma Yaşamında Başarısızlık Korkusunun Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi” başlıklı makalelerinde özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu düzeylerine ve başarısızlık korkusuna bağlı öz değerlendirme düzeylerinin çeşitli faktörlere göre farklılaşp farklılaşmadığına yönelik kapsamlı bir araştırma yapmışlardır. Öğr. Gör. Asuman Yaprak “Türkçe ve Almanca Atasözlerinde Aile ve Akrabalık İlişkilerinin Kültürdilbilim Açısından İncelenmesi” adlı makalesinde dil-kültür ilişkisi bağlamında atasözlerini ele almış ve Türk-Alman atasözlerinde yer alan akrabalık ilişkilerine dikkat çekmiştir. Öğr. Gör. Berkan Güngör ve Prof. Dr. Erol

Turan “Türkiye’de Siyasi Partiler Arası Rekabet Eşitliğinin İlgili Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı makalelerinde mevzuat bağlamında siyasi partiler arası rekabet eşitliğini incelemişler, bu konudaki sorunlara dikkat çekerek çözüm önerileri sunmuşlardır. Prof. Dr. Alpaslan Demir ve Dr. Öğr. Üyesi Samettin Başol ise “20. Yüzyıl Başlarında Şiran Kazasında Kurulan Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme” adlı makalelerinde Şer’iye sicillerinden hareketle Gümüşhane’nin Şiran kazasında yeni kurulan vakıfları detaylı bir değerlendirmeye tabi tutmuşlardır.

Şüphesiz ilk sayımızda en büyük teşekkürü kıymetli yazarlarımıza borçluyuz. Her biri makaleleri ile dergimize değer kattı. Kıymetli yazarlarımıza, ilk sayımıza sundukları değerli katkıları için minnettarız. Söz konusu makaleleri inceleme nezaketini gösteren hakemlerimize de teşekkür ederiz. Dergimizi himaye eden, bizleri yüreklendiren ve maddi-manevi desteklerini esirgemeyen TÜRKAV Genel Başkanı Ebubekir S. Korkmaz Bey’e teşekkürü bir borç biliriz. İhtiyaç duyduğumuz her an değerli katkılarını esirgemeyen yayın kurulu ve danışma kurulu üyelerimize, yurt dışı temsilciliklerimize, yabancı dil editörlerimize ve bilişim danışmanımıza da müteşekkirimiz. Dergimizin Türk akademisine hayırlı olmasını diliyoruz.

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN

Editör Kurulu Adına

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

MALAZGİRT ZAFERİ VE ANADOLU'DA YENİ TÜRK VATANININ YÜKSELİŞİ/The Victory of Manzikert and The Rise of The New Turkish Homeland In Anatolia1-35

Cevdet YAKUPOĞLU

“HOCANIN AKLI” ADLI MASALIN SEMBOLİK ÇÖZÜMLEMESİ/Symbolic Analysis of the Tale “Hodja's Mind”37-59

Nedim BAKIRCI

5018 SAYILI KAMU MALİ YÖNETİMİ VE KONTROL KANUNU KAPSAMINDA GETİRİLEN DEMOKRATİK İLKELER VE BÜTÇE ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER/Changes in Democratic Principles and Budget Perception Introduced within the Context of Law No. 5018 on Public Fiscal Management and Control61-75

Mutlu YORULDU

DİJİTAL VATANDAŞLIĞA DÖNÜŞÜM (TÜRKİYE ÖZELİNDE): LİTERATÜR TARAMASI/ Transformation to Digital Citizenship (In Specific to Turkey): Literature Review77-97

Hakan AKDAĞ-Fadıl ŞİRAZ

İŞ TATMİNİNİN ÖRGÜTLERDE OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLARA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA/ A Research on the Effect of Job Satisfaction on Prosocial Behaviors in Organizations99-128

Gonca G. BOZKURT-Kürşat ÖZDAŞLI

AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLER İÇİN TÜRKÇENİN ÖNEMİ/ The Importance of Turkish for Turkish People's Living in Europe ...129-140

Beytullah BEKAR

ÇALIŞMA YAŞAMINDA BAŞARISIZLIK KORKUSUNUN
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ/
Investigation of Fear of Failure In Work Life In Terms of Demographic
Characteristics141-164

Mehmet Halit YILDIRIM- Şükran ORUÇ

TÜRKÇE VE ALMANCA ATASÖZLERİNDE AİLE VE
AKRABALIK İLİŞKİLERİNİN KÜLTÜRDİL BİLİM AÇISINDAN
İNCELENMESİ/ Investigation of Family and Kinship Relations in Turkish
and German Proverbs in Terms of Cultural Linguistics165-191

Asuman YAPRAK

TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER ARASI REKABET
EŞİTLİĞİNİN İLGİLİ MEVZUAT AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ/Evaluation of Competitive Equality between
Political Parties in the Context of Relevant Legislation in Turkey193-216

Berkan GÜNGÖR- Erol TURAN

20. YÜZYIL BAŞLARINDA ŞİRAN KAZASINDA KURULAN
VAKIFLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME/An Evaluation On The
Waqf That Established In The Beginning of The 20Th Century In Şiran 217-
234

Alpaslan DEMİR- Samettin BAŞOL

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları235-238

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

Malazgirt Zaferi'nin 950. Yıldönümü Hatırasına...

MALAZGİRT ZAFERİ VE ANADOLU'DA YENİ TÜRK VATANININ YÜKSELİŞİ

**The Victory of Manzikert and The Rise of The New Turkish
Homeland In Anatolia**

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Kastamonu/TÜRKİYE
cevdetyakupoglu@gmail.com

0000-0002-9637-6314

Geliş Tarihi/Received: 17.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 29.08.2021

Atıf/Citation

Yakupoğlu, C. (2021). Malazgirt Zaferi ve Anadolu'da Yeni Türk Vatanının Yükselişi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 1-35.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Sultan Alp Arslan'ın liderliğindeki Büyük Selçuklu Devleti ordusu ile İmparator IV. Romanos Diogenes komutasındaki Bizans ordusu arasında 26 Ağustos 1071 Cuma günü vuku bulan Malazgirt Muharebesi, tartışmasız bir şekilde Selçukluların zaferiyle neticelenmiştir. An itibarıyla üzerinden 950 yıl geçmiş olan bu zafer, gerek söz konusu her iki devlet ve gerekse de Batı Hıristiyanlık âlemi ile bütün İslâm dünyası açılarından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan belki de en önemlisi, Selçuklu Devleti vasıtasıyla Anadolu coğrafyasının Bizans'tan fethedilmesi ve sözü edilen toprakların yeni bir vatan olarak baştanbaşa Türk iskânına açılmış olmasıdır. Bu çerçevede Malazgirt Zaferi, Büyük Selçuklulara Horasan, İran, Irak ve Azerbaycan'dan sonra geniş, verimli, yaşamaya elverişli ve son derece stratejik bir toprak parçası olarak Anadolu'nun kapılarını ardına kadar açan bir anahtar vazifesi görmüştür. Öyle ki sözü edilen bu zafer sonrasında on beş-yirmi yıl gibi kısa bir müddet zarfında Anadolu'nun en doğusundan en batısına kadar Büyük Selçukluların devamı veya kolları niteliğinde olmak üzere Saltuklular, Mengüçlüklüler, Dânişmendliler, Türkiye Selçukluları, Çaka Beyliği, İnaloğulları, Çubukoğulları, Dilmaçoğulları ve Artuklular gibi siyasi yapılar meydana çıkmıştır. Bu manada Malazgirt yenilgisinden sonra dönemin savaş hukuku gereği Romanos Diogenes ile Alp Arslan arasında imza edilmiş olan barış antlaşmasını rafa kaldıran ve savaş tazminatı ödemeyi de reddeden Bizans Devleti, bu hatasının bedelini çok ağır ödemiş ve hemen hemen bütün Anadolu topraklarını kendi elleriyle Selçuklu Türklerine teslim etmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak bu çalışmada öncelikle Malazgirt Muharebesi'ne giden süreç özet olarak verilmiş, devamında savaşın Selçuklu ordusu tarafından kazanılma başarısının arkasında yatan nedenler üzerinde durulmuş, son noktada ise Türklerin Anadolu'da icra ettikleri yeni örgütlenme modeli ile söz konusu coğrafyanın Türkler açısından nasıl vatan yapıldığına dair tespitlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklular, Sultan Alp Arslan, Anadolu, Türk Yerleşimi, Bizans.

Abstract

The Battle of Manzikert, which took place between the army of the Great Seljuk State led by Sultan Alp Arslan and the Byzantine army under the command of Emperor Romanus IV Diogenes on Friday August 26, 1071, indisputably resulted in the victory of the Seljuk armies. Having taken place 950 years ago, this victory has had very important consequences for both of these aforesaid states, as well as for Western Christendom and the entire Islamic world. Perhaps the most important of these is that the Anatolian geography was conquered from Byzantium through the Seljuk State, and the aforementioned lands were opened up to Turkish settlement thoroughly as a new homeland. In this context, the victory of Manzikert served as a key that opened the doors of Anatolia to the Great Seljuks as a large, productive, habitable and highly strategic piece of land after Khorasan, Iran, Iraq and Azerbaijan. In fact, in a short period of fifteen to twenty years after this victory, from the easternmost to the westernmost part of Anatolia, political structures such as Saltuqids, Mengüjekids, Danishmendids, Anatolian Seljuks, Çaka Principality, İnaloğulları Principality,

Çubukoğulları Principality, Dilmaçoğulları Principality and Artuqids emerged as the continuation or branches of the Great Seljuks. In this sense, the Byzantine State, which abandoned the peace treaty signed by Romanus Diogenes and Alp Arslan in accordance with the laws of war after the defeat of Manzikert and refused to pay war compensation, paid the price of this mistake very heavily and handed over almost all Anatolian lands to the Seljuk Turks with its own hands. Based on this information, this study first gives a summary of the process leading up to the Battle of Manzikert. Then, the underlying reasons that led the Seljuk army to victory in the war were emphasized. Finally, the study includes evaluations on the new organizational model that the Turks applied in Anatolia and on how Anatolia was made a homeland by the Turks.

Keywords: Great Seljuks, Sultan Alp Arslan, Anatolia, Turkish Settlement, Byzantium.

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti (1038-1157) hükümdarı Alp Arslan komutasında 26 Ağustos 1071 tarihinde Bizans ordusuna karşı kazanılan Malazgirt Meydan Muharebesi üzerinden günümüz itibarıyla (2021) 950 yıl geçmiştir. Gerek Türk gerek İslâm ve gerekse de Dünya tarihi bakımlarından fevkalade mühim neticeler doğurmuş olan bu savaş sonucunda Büyük Selçuklulara ve Türklük âlemine, Batı hududunda Anadolu gibi stratejik ve yerleşime elverişli bir yurt parçasının kapıları açılmıştır. Anadolu'nun kaderini ve yeni sahibini belirlemiş olan Malazgirt Zaferi, Türkler ile Batı dünyası arasında o zamana kadar görülmedik şekilde yakından ve uzun soluklu bir etkileşimi de başlatmıştır. Ayrıca Bizans Devleti başta olmak üzere bütün Batı'nın da tarihini değiştirecek gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Malazgirt Muharebesi ile ilgili Türkiye'de hacimli, hacimsiz, ilmî ya da popüler çalışmalar yapılmıştır. Malazgirt Zaferi'nin 900. yıldönümüne tekabül eden 1971 tarihine gelindiğinde Türkiye'de konuya ilgi bir anda artmış ve adı geçen yıl ile onu takip eden son elli senede Malazgirt Muharebesi üzerine yeni yayınlar ortaya konulmuştur. Bunlardan ilk akla gelen çalışma Türk Tarih Kurumu (TTK) tarafından 1971 tarihinde basımı yapılmış olan *Malazgirt Armağanı* adlı eserdir. Bu çalışmanın ön iç kapağındaki notta söz konusu eserin *Malazgirt Meydan Savaşı'nın 900. Yıldönümü Dolayısıyla Büyük Komutan Alp Arslan'ın Anısına Armağan* edilmiş olduğu yazılıdır. Bahis konusu bu çalışmada merhum Ali Sevim, Feridun Dirimtekin ve Nejat Kaymaz'ın konuyla ilgili doğrudan

makalelerinin dışında Türkiye Selçuklu dönemi edebiyatı, tababeti, sanat ve mimarisi üzerine de yazılara yer verilmiştir. Malazgirt Savaşı hakkında Türkiye’de yayımı yapılmış olan diğer bir önemli çalışma ise merhum Türk tarihçilerinden Faruk Sümer ve Ali Sevim’in müşterek olarak hazırladıkları *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı* başlıklı eserdir ki, adından da anlaşılacağı üzere bu kitap Malazgirt zerine Ortaçağ İslâm kaynaklarında zikri geçen bilgilerin bir araya getirilmesi ile vücut bulmuştur. Zaferin 950. yildnmnde yani 2021 yılı zarfında ise Türkiye’de konu üzerine yeni çalışmaların sayısında büyük bir artış olacağını da burada belirtmek gerekir. İşte bu noktadan hareketle söz konusu bu yeni yayınlara bir katkı olacağı inancıyla *Malazgirt Zaferi ve Anadolu’da Yeni Türk Vatanının Yükselişi* başlıklı bir çalışma ortaya konulmuştur. Anılan bu çalışmanın ilk bölümünde Selçukluların Malazgirt Muharebesi ncesinde Bizans Devleti ile giriştikleri mücadeleler ile Türklerin Anadolu akın ve gazaları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın devamında muharebenin cereyan şekli gözden geirilmif ve savaşın Selçuklu ordusu tarafından kazanılma başarisına katkı sunan faktörler ele alınmıştır. Son kısımda ise Malazgirt Zaferi akabinde Anadolu coğrafyasının Türkler tarafından nasıl vatan yapıldığına dair tespitlere yer verilmiştir.

1. Malazgirt Muharebesi ncesi Selçukluların Anadolu Akınları

Türklerin Selçuklulardan evvel Abbasi Devleti zamanlarında Anadolu ile yakın temas halinde oldukları, bazı Türk komutanlarının bu devlet hizmetinde Anadolu’ya gaza akınlarında rol aldıkları ve Bizans savunmasına sert darbeler indirdikleri tespit olunabiliyor (Yıldız, 2011: 90-196). Söz konusu bu akınlar, Selçuklu Türklerinin XI. yüzyılda Anadolu’da icra edecekleri büyük istila ve fetih hareketlerine hazırlık mahiyeti taşımıştır.

Türkistan ve Maveraünnehir’de XI. yüzyıl başlarında Karahanlı ve Gazneli devletlerinin baskısı altında varlık mücadelesi veren Selçuklu ailesinin bir kanadını o tarihlerde henüz geçen yaşlarda bulunan Tuğrul ve ağrı kardeşler idare ediyorlardı. Bu iki Oğuz beyi, idareleri altındaki Selçuklu aşiretlerine yeni yurtlar bulma ümidiyle batı yönünde bir keşif seferi düzenleme kararı aldılar. Planlama gereği ağrı Bey, yaklaşık üç bin kişilik bir Selçuklu birliğinin başında olarak Azerbaycan’a ulaştı. Buradaki başarılı icraatları sonrası Doğu Anadolu topraklarına da girerek bölgede Bizans’a tâbi

Ermeni ve Gürcü prensliklerini mağlup etti. Bu sayede Çağrı Bey, Van Gölü havzasının büyük bir bölümünde ve bilahare Nahcivan yöresinde denetimi eline geçirdi ve bol miktarda da ganimet elde etti. Akabinde ise 1021 yılı civarında Maveraünnehir'e kardeşi Tuğrul Bey'in yanına döndü. Yürüttüğü bu keşif seferinin sonuçlarını rapor halinde kardeşine sundu (Kafesoğlu, 1953: 259-274; Turan, 2012: 95-96). Çağrı Bey'in Azerbaycan ve Doğu Anadolu keşif seferi sonucunda Selçuklular, Bizans'a tâbi Doğu Anadolu topraklarını idare eden Ermeni ve Gürcü prensliklerinin güçsüzlüğünü ve bölgenin savunmasının ne kadar yetersiz olduğunu bizzat müşahade ettiler. Buna ilaveten *Anadolu'nun kendileri için ideal bir yurt (vatan) parçası olarak uygun özellikler taşıdığını* da keşfetmiş oldular.

Çağrı Bey'in bu akınları üzerinden kısa bir müddet geçtikten sonra, Gazneli Mahmud (ö.1030) tarafından tutuklanan Selçuklu ailesinin büyük reisi Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler / Oğuzlar, kendilerini Gazneli ülkesinde güvende hissetmeyerek Horasan'dan batıya göç ettiler ve kısa süre içinde Azerbaycan'a ulaştılar. Bunlar zamanla *Balhan, Irak ve Nâvekiyye (Yabgulu)* Türkmenleri olarak anıldılar. Birkaç yıl içerisinde Yağmur Bey'e bağlı Türkmenler ile Kızıl, Boğa, Dana, Göktaş, Anasioğlu ve Oğuz oğlu Mansur gibi beylerin idaresindeki Türkmenler de Azerbaycan'a göç ettiler ve Doğu Anadolu'da Van Gölü havzası, Ani kalesi çevresi ile Diyarbakır, Silvan, Erzen, Mardin ve Nusaybin yörelerinde birbirinden bağımsız ve düzensiz akınlarla etkili oldular. Bu Türkmen beyleri, Selçukluların Gaznelilere karşı kazandıkları Dandanakan Zaferi (1040)'nden sonra, Selçuklu sultanı Tuğrul Bey (1038-1063)'in hizmetine girerek Anadolu akınlarında boy gösterdiler (Sevim, 2014: 39-45). Böylece Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınlarının ilk önemli safhası tamamlanmış oldu.

Tuğrul Bey'in iktidar yıllarında Anadolu'ya yapılan gaza ve akın faaliyetlerinde Selçuklu hanedan ailesine mensup Kutalmış, İbrahim Yinal, Yakutî ve Şehzade Hasan gibi Türk kumandanları ön plana çıktı. Bunlardan Hasan, emri altındaki Selçuklu askerî birlikleriyle Büyük Zap Suyu çevresinde Bizans'a bağlı kuvvetler tarafından pusuya düşürülerek şehit edildi. Hadiseyi haber alan Tuğrul Bey, o günlerde Selçukluların Azerbaycan genel valisi statüsünde bulunan İbrahim Yinal'ı ve bölgede başarılı fetihler yürüten Kutalmış'ı Şehzade Hasan'ın intikamını almak vazifesi ile Doğu Anadolu'ya gönderdi. Bu iki Türk kumandanı Doğu Anadolu topraklarına

girdiklerinde karşlarına Erzurum bölgesinde Hasankale (Pasinler) civarında Gürcü kralı Liparit liderliğindeki Bizans ordusu çıktı. Selçuklu ordusu, bu birlikleri büyük bir yenilgiye uğrattı (18 Eylül 1048). Pasinler Savaşı olarak kayıtlara geçen bu muharebede Kral Liparit başta olmak üzere çok sayıda Bizans askeri Selçuklulara esir düştü. Ancak Tuğrul Bey'in talimatı ile kral ve esirler serbest bırakıldılar (Özgüdenli, 2012: 61-62). Malazgirt Zaferi'nden 23 yıl kadar önce Selçukluların kazandığı Pasinler Zaferi, ilerleyen zaman diliminde Anadolu'nun kapılarının Türkler eliyle aılacağına dair önemli bir işaret sayılabilir. Çünkü bu zafer sonucunda Selçukluların lehine bir barış antlaşması imza altına alınma aşamasına gelmişti. Ancak antlaşma maddesinde yer alan Bizans'ın yıllık vergi verme talebini reddetmesi üzerine iki taraf arasında kalıcı bir barış sağlanamadı ve Tuğrul Bey'in emriyle Selçukluların Anadolu akınları daha şiddetli bir biçimde yeniden başlatıldı. Bu manada Anadolu Türk akınlarında yeni bir safhaya geçildi.

Tuğrul Bey, 1054 yılında bizzat Doğu Anadolu seferine çıkarak, Van Gölü'nün kuzeydoğusunda bulunan Bargiri (Muradiye) nlerine geldi. Buradan yoluna devamla Erciş'i ele geçirip, akabinde Malazgirt kalesini şiddetle kuşatma altına aldı. Ancak Tuğrul Bey, muhasarayı kaldırmak zorunda kalarak bölgedeki diğer bazı fetih ve keşif seferlerine ynelmi. Selçuklu ordusunu kollara bölerek *Kafkaslar, Canık dağları, Erzincan, Tercan, Oltu, Bayburt, oruh ırmağı hattı, Pasinler ovası, Erzurum, gmi, Kars ve Adilcevaz* evrelerinde bir kısım fetihlerle ve etkili akınlarla Bizans'a korku dolu günler yaşattı. Tuğrul Bey'in 1054 yılı Doğu Anadolu Seferi, Malazgirt Zaferi ncesinde Selçukluların Anadolu zerine tertip ettikleri en büyük organizasyondur. Çünkü bu sefere bizzat bir Selçuklu sultanı liderlik etmiştir. Sonuç olarak bu sefer vasıtasıyla Tuğrul Bey, o tarihe kadar Azerbaycan'da ve Anadolu kapılarında sayıları büyük rakamlara ulaşmış bulunan Türkmen (Oğuz) kitlelerine gelecekte yeni yurtlar bulabilme noktasında Anadolu'nun ne kadar elverişli bir yer olduğunu bizzat müşahede etti. Anadolu zerine kurduğu siyasi ve askerî devlet politikasını da buna göre güncelleme imkânı buldu. İlave olarak mağlup olduğu halde yıllık vergi vermekten kaçınan ve hatta Selçuklular zerine askerî birlikler sevk etmekten çekinmeyen Bizans'a gözdağı vermiş oldu. Çok geçmeden de Anadolu akınlarının eskisi gibi kesintisiz devam etmesi emrini verdi. Buna binaen

Çağrı Bey'in oğullarından Şehzade Yakutî ile dönemin Türk kumandanlarından Hacı Başara ve Emîr Dinar Anadolu üzerine harekete geçtiler. Ek olarak, isimleri kaynaklarda farklı farklı şekillerde zikredilmiş olan *Emîr Sabuk (Samukh / Sanduk / Sunduk ?)*, *Horasan Sâlârı*, *Emîr Kapar (Emîr-i Kebîr ?)*, *Kicaciç ?* ve *Cemcem (Cimcime ?)* gibi Türk beyleri, Bizans ordularını Doğu Anadolu'nun muhtelif yerlerinde birkaç defa mağlup ettiler (1057-1063). Selçuklu askerî harekâtı neticesinde *Malazgirt*, *Muş*, *Erzurum*, *Erzincan*, *Kemah*, *Şarkîkarahisar (Şebinkarahisar)*, *Sivas*, *Malatya*, *Diyarbakır* ve *Urfa*'yı içine alan geniş bir coğrafyada pek çok kale, şehir ve kasaba ya doğrudan Selçuklu kontrolüne geçti, ya da boyun eğmek zorunda bırakıldı (Sümer, 2012: 344-346; Yinanç, 2013: 48,71; Kaya, 2014: 211-232; Yakupoğlu, 2020a: 343-344).

Anadolu gaza ve akınları, Tuğrul Bey'in 1063 yılı sonlarında vefatını müteakip halefi Sultan Alp Arslan (1064-1072) tarafından daha kapsamlı ve etkili biçimde yürütüldü. Şöyle ki Alp Arslan, tahta oturduktan hemen sonra, 1064 yılı ilkbaharında Azerbaycan ve Doğu Anadolu seferine çıktı. Anadolu akınlarında tecrübesiyle ünlü Selçuklu emîri Tuğtekin'in sağladığı istihbarat desteğiyle ve Azerbaycan valisi Yakutî'nin katılımıyla ordusu güç kazanan Selçuklu sultanı, Azerbaycan başarılarından sonra Doğu Anadolu topraklarına girerek bölgenin güçlü ve muhkem kalesi Ani'yi fethetti (1064). Bu zafer, İslâm dünyasında sevinç, Bizans Devleti'nde ise üzüntü ve kaygı yarattı. Selçuklu birlikleri muhtelif kollar halinde Doğu Anadolu topraklarında başarılı fetih ve akınlar icra ettiler. Selçuklu kumandanlarından Horasan Sâlârı Urfa dolaylarında, Karahanlı şehzadesi Han oğlu Harun ise Diyarbakır ve Halep taraflarında Bizans birliklerine karşı üstünlük sağladılar (Cahen, 1992: 19-20).

Sultan Alp Arslan devrinde Anadolu'da Bizans'la olan çatışmalarda öne çıkan diğer bazı Türk emîr ve beylerinin başında ise *Bekçioğlu Afşin et-Türkî*, *Hâcib Gümüştegin*, *Ahmetşah et-Türkî*, *Arslantaş*, *Emîr Sunduk*, *İbn Tarang (Tarangoğlu)*, *Türkmân*, *Duduoğlu (Tutioğlu, Tavtavoğlu ?)* ve *Dilmaçoğlu Mehmed Bey* gibi isimler gelmektedir. Bunlardan Afşin Bey, Hâcib Gümüştegin ve Ahmetşah, 1066 yılında kendilerine bağlı Türkmen birlikleri ile Murat ve Dicle havzaları boyunca ilerlemişler, bugünkü Ergani, Nizip, Nusaybin, Adıyaman gibi yörelere akınlar icra ettikten sonra askerî üsleri olan Ahlat'a dönmüşlerdir. Ertesi yıl ise Afşin Bey, Anadolu'nun

güneyinde ve iç kısımlarında Antep, Dülük, Antakya, Malatya, Kayseri ve Karaman gibi yörelerde zaferler elde etmiştir. Kilikya bölgesine de sarkmayı başaran Afşin Bey, Amanos Dağları'nı aşarak Halep'e ulaşmış, Antakya'yı abluka altına almış ve 1068 baharında Irak üzerinden Ahlat'a geçmiştir (*Abû'l-Farac*, 1999: 318; *İbnü'l-Esîr*, 2016: 512-513; Köymen, 1970: 33; Yinanç, 2013: 53-54; Sevim, 2014: 60).

Bizans'ın yeni imparatoru Romanos Diogenes (IV. Romen Diyojen)'in Suriye taraflarına indiğini öğrenen Afşin Bey, beraberinde Ahmedşah olduğu halde Ahlat Selçuklu üssünden ayrılarak Orta Anadolu'ya girmiş, Bizans'ın müstahkem mevkielelerinden Ammûriye (Amorion)'yi fethetmiştir (1068). Bu kudretli Türk beyi, Sultan Alp Arslan'ın eniştesi Erbasan (Erbasgan / Erisiği)'in isyan ederek Anadolu'ya kaçması ve Bizans'a sığınması üzerine onu takiple de görevlendirilmiştir (1070). Afşin Bey, Kadıköy'e kadar ilerleyerek Bizans imparatorundan Erbasan ve adamlarının kendisine teslimini talep etmiş; bunun reddedilmesi üzerine ise bölgeden bol ganimet alarak Ahlat'a dönmüştür (1071 yılı başları). Afşin Bey, Alp Arslan'ın Halep (Suriye-Mısır) seferi esnasında, sultana Anadolu'dan istihbarat bilgileri göndermeye devam etmiştir (Bryennios, 2008: 45-46; Attelaites, 2008: 146-147; Azimî, 2006: 22,26; Urfalı Mateos, 2000: 133-136; Sıbt, 1968: 137-149; Abû'l-Farac, 1999: 320-321; Ahmed b. Mahmud, 2011: 90-99; Sevim, 1990: 18-28; Sümer, 1988: 440-441).

Sultan Alp Arslan'ın 1068 tarihinde Azerbaycan ve Kafkasya seferine çıkması da Malazgirt öncesi Anadolu Türk akınları açısından fevkalade mühim sonuçlar doğurmuştur. Nitekim bu sefer esnasında Türk akıncıları, Anadolu'ya girerek kuzey hattı boyunca Trabzon'a kadar ilerlemişlerdir. Bununla paralel olarak Azerbaycan valisi Yakutî, Erbasan (Erbasgan), Emîr Sunduk, Dilmaçoğlu Mehmed Bey, Kutalmışoğulları Mansur ve Süleyman ile diğer bazı Selçuklu emîrleri, Malazgirt Muharebesi öncesindeki üç yıl boyunca Bizans'a karşı Anadolu akınlarına devam etmişlerdir.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Bizans imparatoru Romanos Diogenes ise her geçen gün artan Selçuklu baskısına son vermek için ordusunun başında Anadolu seferine çıktı, ancak Afşin, Han oğlu Harun ve diğer Türk akıncı beylerinin Anadolu içlerinde Bizans aleyhinde ayrı ayrı faaliyet göstermelerine engel olamadı. İmparatorun ikinci bir defa daha büyük

bir ordu ile Anadolu seferine çıkması da sonucu değiştirmediği gibi Selçuklu akıncıları değişik kollardan ilerleyerek Sivas, Kayseri, Malatya, Karaman ve hatta Konya dolaylarını ele geçirdiler. İşte bu esnada Sultan Alp Arslan, Selçukluların güneydoğu hudutlarında yani Suriye ve Mısır'da egemenlik tesis etmiş bulunan Fatimî Devleti üzerine sefere çıktı. Sultan, Halep üzerinden güneye şam yönüne doğru ilerleyişini sürdürürken, bu sırada Bizans imparatorunun büyük bir ordu ile İstanbul'dan yola çıktiğı ve Erzurum yönünde yoluna devam ettiği haberi geldi. Bunun üzerine Alp Arslan Mısır seferine son vererek Ahlat'a geri dönmek zorunda kaldı.

Sonuç olarak Malazgirt Muharebesi öncesinde yaklaşık otuz yıllık bir zaman dilimi zarfında Büyük Selçuklular, Bizans Devleti'ne karşı Doğu ve Orta Anadolu'nun tamamını kapsayan geniş bir sahada askerî, siyasi, diplomatik ve psikolojik yönlerden kıyasıya bir mücadele içerisinde olmuşlardır. Bizans askerî gücünün Selçuklulara karşı her bir hamlesinin sonunda söz konusu bu devletin akıncı birlikleri, Anadolu içlerine bir miktar daha girmişlerdir. Yalnız burada şunu belirtmeden geçemeyeceğiz ki *Selçukluların Anadolu üzerine gaza ve akın faaliyetleri, bu devletin saldırgan politika yürütmesi ile ilgili olmayıp, bilakis Bizans Devleti'nin Selçuklulara karşı peşin hükümlü giriştiği aleyhte teşebbüslere karşı bir tepki olarak cereyan etmiştir.* Nihayetinde ise 1071 yılının yaz aylarında Doğu İşlâm âleminin hâkimi Sultan Alp Arslan ile Batı Hıristiyan dünyasının lideri Romanos Diogenes arasında son sözün söyleneceği büyük kapışmaya yani Malazgirt Muharebesi'ne adım adım yaklaşılmıştır.

2. Malazgirt Meydan Muharebesi

İmparator Romanos Diogenes, Alp Arslan'ın Suriye-Mısır seferine çıkmış olmasını ve ülke merkezinden bir hayli uzaklaşmış bulunmasını fırsat bilerek, Bizans ülkesinden ve komşu milletlerin halklarından ücret karşılığı topladığı kalabalık sayıdaki (150-200 bin !) ordusuyla 1071 yılı bahar aylarında İstanbul'dan Anadolu içlerine doğru hareket etti. Başlıca amacı Selçukluların Anadolu akınlarına nihai olarak son vermek ve bu devlet üzerinde kesin bir üstünlük kurmaktı. Ordusunda Türk boylarından Peçenekler, Uzlar (Oğuzlar) ve Kıpçaklar dâhil olmak üzere Frank, Slav, Hazar, Bulgar, Ermeni ve Gürcü gibi çok değişik kavimlerden ücretli askerler de bulunuyordu. Ordu Sivas dolaylarına geldiğinde, Türklere karşı

uygulanacak savaş stratejilerinin belirleneceği bir toplantı tertip edildi. İmparatorun maiyetindeki tecrübeli generallerden Nikephoros Bryennios ve Türk kökenli Joseph Trakhaniotes (Tarhaniotes), Romen Diyojen'e hitaben söz alarak Türklere karşı Erzurum'dan daha öteye geçilmemesini ve Selçuklu ordusunu kendi üzerlerine çekerek savaşın Erzurum dolaylarında yapılmasını teklif ettiler. İmparator genç generallerin kışkırtıcı konuşmalarından da etkilenererek bu öneriyi kabul etmeyip, Malazgirt kalesi önlerine kadar ilerlemesini sürdürdü. Kaleyi ele geçiren imparatorun, Selçuklu üssü Ahlat yönünde gönderdiği 30 bin kişilik öncü kuvvetleri ise Selçuklu atlı birlikleri tarafından bozguna uğratıldı. Bizanslı generaller Trakhaniotes ve Urselius (Roussel) geri çekilmek zorunda kaldılar. İmparatorun Nikophoros Bryennios kumandasında gönderdiği yeni birlikler de Ahlat Selçuklu garnizonu komutanı Emîr Sunduk (Türk Sandak) tarafından mağlup edildi. Bryennios, yaralı olarak canını zor kurtardı. İmparatorun Basilakes komutasında sevk ettiği Bizans birlikleri de yine Emîr Sunduk tarafından yenilgiye uğratıldı. Basilakes esir edildi ve yanında taşıdığı *Kutsal Büyük Haç* da Selçukluların eline geçti. Emîr Sunduk, Bizans'a ümitsizlik, Türklere ise moral olan bu anlamlı ganimeti bekletmeyip doğruca Sultan Alp Arslan'ın nezdine gönderdi. Böylece Malazgirt Muharebesi öncesi manevi atmosfer Selçukluların lehine şekillenmiş oldu. Her şeye rağmen Bizans imparatoru, bütün bu alınan yenilgileri önemsememiş, ani taarruzlarda bulunan Selçuklu atlı birliklerini başıboş yağmacı kuvvetler sanmış, Alp Arslan'ın ise kendisine karşı çıkmaktan korkarak doğuya doğru çekilip gittiğini zannetmiştir (Bryennios, 2008: 47-52; Cahen, 1972: 90-91; Sevim, 2014: 70-71).

Bu esnada Ahlat'ta bulunan Sultan Alp Arslan, maiyetindeki hassa askerleri, akıncı beylerine tâbi Türkmen savaşçılar, başkent Rey ve Hoy dolaylarından getirilmiş birlikler ve yardımcı kuvvetlerden mürekkep yaklaşık 50 bin kişilik ordusunun başında yola çıktı. Ahlat – Malazgirt arasındaki tarihî güzergâhı kullanarak Malazgirt'e 15-20 km. kadar yaklaştı ve Rahve ovasındaki irili ufaklı derelerden oluşan vadi ve yarıklar etrafında mevziini aldı. Civardaki tepeleri de tutarak hem ovayı kontrol altına almış oldu ve hem de Bizans ordusunun hareket yönünü yakından takip etme imkânı buldu (23 Ağustos 1071). Bu sırada ise Romanos Diogenes de Malazgirt kalesindeki karargâhını terk ederek Selçuklu ordusuna yakın bir mesafeye kadar ulaştı, devamında ise eski Roma usulüne uygun olarak

ordugâhının çevresine hendekler kazdırarak tahkimatta bulundu. Alp Arslan, İslâmî anane gereği ve belki de eski Türk töresi icabı, pratik manada ise bir miktar zaman kazanmak ve Bizans ordusunun son durumu hakkında izlenim edinmek amacıyla imparatora bir elçilik heyeti gönderdi. Heyetin başında ise Alp Arslan'ın gözde ve güvenilir emirlerinden Savtegin ile Abbasi Halifesi Kaim Bi-emrillah'ın Sultan nezdindeki elçisi İbn Mahlebân / İbn Mühelleban bulunuyordu. Emîr Savtegin, Alp Arslan'ın barış teklifini imparatora sundu ve ona, *her ne kadar senin askerinin çok ise de iyi düşün. Zira öyle bir sultanın karşısına çıktın ki, savaşlarının neticesi için söz ve delile ihtiyaç yoktur. Bununla beraber eğer bu cüretinden pişman olur, gerektiği şekilde bâc ve haraç vermeyi kabul edip düşmanlığı terk ederek anlaşmaya yanaşırsan ben sultandan bütün beldeleri sana vermesi, sana ve tâbilerine bir zarar gelmemesi için ricada bulunurum. Eğer benim nasihatime kulak vermezsen, kendi ikbâl ağacını kırmış, memleketlerini ve mallarını kaybetmeye gayret etmiş olursun* sözleriyle hitap ederek iknaa çalıştı. Ancak İmparator gücüne fazla güvenmiş olmalıdır ki, barış önerilerine kulak asmadı, hatta Selçuklu elçilik heyetini ve Selçuklu sultanını alaya alan cümleler sarf etti (el-Hüseynî, 1999: 30; Irak ve Horasan Selçukluları, 1999: 17,50; Abû'l-Farac, 1999: 321; Sıbt, 1968: 149; Mîrhând, 2015: 94; Ahmed b. Mahmud, 2011: 68,88; İslam Kaynakları, 1988: 4,38; Köymen, 1970: 24).

Bu günlerde Abbasi Halifesi Kaim Bi-emrillah'ın tavassutu ile Horasan, İran, Irak ve Azerbaycan gibi İslâm beldelerindeki camilerde Cuma günü Sultan Alp Arslan ve ordusunun zafer kazanması için hutbeler okunmakta ve konuya duyarlı Müslümanlar aynı gaye ile dua etmekte idiler. 26 Ağustos Cuma sabahı muharebe alanında ordusunun savaş düzeni üzerinde çalışmalarını sürdüren Alp Arslan'ın fakihî ve imamı olan Ebû Nasr Muhammed'in ise, *Ulu Tanrı'nın zaferi Selçuklu sultanına müyesser kılacağına inancının tam olduğunu* bildirmesi, sultana ve ordusuna büyük bir manevî güç verdi. Alp Arslan, gece boyunca Bizans ordusuna taciz akınları düzenleterek, askerî bandolar çaldırarak ve o zamanın şartlarına göre marşlar söyleterek karşı tarafın psikolojisi üzerinde menfi tesir uyandırmak istedi. Ayrıca ordusunun en seçkin akıncı birliklerini ise ileri kanatlardaki pusu yerlerine yerleştirerek, birkaç saat sonra vuku bulacak muharebede tatbik edeceği eski Türk savaş taktiğinin hazırlığını tamamladı. Gün ağardıktan sonra ise savaşa hemen girişmeyip, ordusu ile birlikte Cuma namazını kıldı,

akabinde onlara Őevk, heyecan ve cesaret aŐılayan etkili bir hitapta bulundu. Őzerine kefen mahiyetinde beyaz bir elbise giymesi, atının kuyruğunu bizzat kendi elleriyle bağlaması, ok ve yayını atarak yakın muharebe silahlarını kuŐanması ile de askerlerine bu kanlı cenkte bizzat 6n saflarda yer alacağı mesajını vermiş oldu. Aynı saat içerisinde Bizans karargahında da son hazırlıklar yapılmıŐtı.

26 Ağustos 1071 Cuma g6n6 6đleden sonra B6y6k Selçuklu ordusu ile Bizans ordusu arasında tarihin *Malazgirt Muharebesi* diye kaydedeceği dehŐetli savaş baŐladı. Muharebe esnasında Alp Arslan'ın ordusunda merkezde, sağ ve sol kanatlarda, artçı birliklerin başında ve pusu kanatlarında çok sayıda ‘‘savaş kurdu’’ T6rk bey ve kumandanı rol almıştır ki, bunlardan aşağıda ayrıca s6z edilecektir. Bizans ordusunda da Nikophoros Bryennios, Aliates ve Andronikos Dukas gibi tecr6beli generaller merkez ve kanatlarda g6rev almışlardır. Selçuklu ordusu, Alp Arslan'ın vermiş olduğu kesin talimatlar gereği baŐlangıçta Bizans ordusuna Şiddetli bir h6cum tertip edip, ok yağmuruna tuttu. İmparatorun emriyle kalabalık miktarda Bizans birliklerinin etkili taarruzunun başlaması 6zerine ise yine taktik icabı mağlup olmuş edasıyla geri çekilmeye baŐladı. 6yle ki son darbeyi bir an 6nce indirmek isteyen imparator, kademe kademe geri çekilen Selçuklu atlı birliklerini b6y6k bir hırs içerisinde takip ediyor, zafere çok yaklaştığını zannediyordu. Ancak Bizans ordusunun ana k6tlesi, kanatlardaki T6rk pusu birliklerinin hizasına geldiğinde ve hatta bir miktar da ileri geçtiğinde, Alp Arslan'ın emri ile pusulardaki Selçuklu akıncıları Bizans ordusunun iki tarafından ani h6cuma geçerek onları kuŐatmaya ve ok yağmuruna tutarak imhaya baŐladılar. Selçuklu ordusunun geri çekilmekte olan merkez kısmı da aynı anda y6z6 geri d6nerek hiçbir Şey olmamış gibi savaşa başlayıp, imparatorun karargahi istikametinde ilerlediler. İmparatora ise her iki kanadından da yardım g6nderilme imkânını yine Selçuklu atlıları engellediler. Bizans ordusunun sağ kanadını idare eden Nikophoros Bryennios'a bağlı T6rk k6kenli Uz ve Peçenek birlikleri de saf deđiŐtirerek Selçuklular tarafına geçtiler. B6ylece bir taraftan imparatorun zafer 6mitleri suya d6Őerken, diğer taraftan Bizans ordusunda değişik milletlerden oluşan birlikler, sağa sola dağılarak baŐlarının çaresine baktılar. Nihayetinde imparator, çevresinde muhafızı kalmadığı ve akşam karanlığı da bastırđı için savaş alanından uzaklaŐma Şansı elde edemedi ve Selçuklu kumandanı

Gevherâyin'in bir adamı tarafından esir alınmaktan kurtulamadı. İmparator'dan başka çok sayıda Bizanslı subay ve asker de esir düştü (Bryennios, 2008: 53-55).

Sultan Alp Arslan, esir imparatora iyi davranmış, onu hususi bir çadırda ağırlamış ve misafiri kabul ederek öylece muamelede bulunmuştur. İmparator kendine gelip dinlenme fırsatı bulduktan sonra Alp Arslan onu huzuruna kabul etmiş, aralarında uzun müzakereler ve sohbetler olduktan sonra nihayet iki devlet arasında bir barış antlaşması akdedilmiştir. Söz konusu antlaşmaya göre imparator, 1,5 milyon altın kurtuluş akçesi ile yıllık vergi olarak 360 bin altın ödemeyi kabul, Selçuklu Devleti ne zaman isterse askerî yardım göndermeyi ve Bizans tarafından Malazgirt Muharebesi öncesinde işgal edilmiş bulunan Antakya, Menbiç, Urfa ve Malazgirt gibi şehir ve kaleleri Selçuklulara iade etmeyi taahhüt etmiştir. Ayrıca Bizans'ın elinde bulunan Müslüman esirlerin serbest bırakılması da karara bağlanmıştır. Son olarak İmparatorun kızı ile Selçuklu sultanının oğlu evlendirilerek (veya bunun tam tersi) iki devlet arasında hısımlık kurulması da planlanmıştır.

Antlaşmanın imza altına alınmasından sonra İmparator Romanos Diogenes serbest bırakıldı. Ancak yenilgi haberinin İstanbul'a ulaştığı ilk günlerde Mikhail Dukas adlı bir general imparatorluğunu ilan etmişti. Bu beklenmedik gelişme sonrası mağlup Romanos Diogenes İstanbul'a gitme şansı bulamadı ve yeni imparator tarafından tutuklanarak hapse atıldı. İşte bu nedenle söz konusu anlaşma da yürürlüğe tam olarak giremeden rafa kaldırıldı (1072). İmparator Mikhail Dukas'ın Malazgirt Muharebesi sonrası imzalanan Bizans – Selçuklu anlaşmasını hiçe sayması üzerine Sultan Alp Arslan, Anadolu akınlarını yeniden başlatma emri verdi ki bu konuya aşağıda ayrıca temas edilmiştir.

3. Zafere Giden Yolda Sultan Alp Arslan ve Beylerinin Rolü

Malazgirt Zaferi'nin Selçuklu ordusu tarafından kazanılmasında hiç tartışmasız bir takım etken ve âmiller önem kazanmıştır. Her şeyden önce Sultan Alp Arslan'ın bizzat tatbik ettiği ve başarıyla uygulanan Turan taktiği (Bozkır kapanı), bu zafere damgasını vurmuştur. Bizans ordusundaki ücretli Uz ve Peçenek birlikleri de, soydaşları olan Selçuklu ordusuna katılmaları ile zafere katkı sunmuşlardır. Selçuklu sultanının savaşı bir Cuma gününe denk getirmeyi başarması ve namazdan sonra yapmış olduğu heyecan verici

konuşma pek tabiidir ki muharebenin seyrini etkilemiştir. Bunun yanında Bizans ordusunun kalabalık sayısına rağmen hantal bir yapıya sahip olması, imparatorun ordu bünyesinde olup bitenlere tam manasıyla hâkim olamaması ve generalleri arasında içten içe bir rekabetin mevcudiyeti gibi etkenler de Selçuklu ordusunun işini kolaylaştırmıştır. Bir de burada şunu da belirtmeliyiz ki Romanos Diogenes ve ordusu, İstanbul'dan itibaren Malazgirt kalesine kadar neredeyse 1600-1700 km. arasında bir mesafe gelmiş, Bizans hududundan çıkarak Türk topraklarında muharebeyi kabul etmiştir. Hâlbuki bu konuda Bizans'ın tecrübeli birkaç generali, imparatoru uyarılmışlar ve Erzurum'un ötesine kesinlikle geçilmemesini tavsiye etmişlerdi. Bu manada Selçuklu sultanı, daha muharebe öncesinde büyük bir avantaj yakalamış; Selçuklu askerî üssü olan Ahlat'tan sadece 30 km. kadar kuzeye çıkmak suretiyle muharebe alanını kendi askerî ve lojistik stratejisine göre belirlemiştir. Bizans imparatoru ve generallerinin büyük bir kısmı hayatlarında ilk defa Malazgirt kalesini görüyorken, Selçuklu sultanı ve akıncı beyleri ile diğer kumandanları son birkaç yıldır sadece Ahlat ve Malazgirt çevresini değil, bütün Doğu Anadolu'yu avuçlarının içi gibi bellemiş bulunmakta idiler.

Konu hakkında başka bir tespit daha yapacak olursak, Bizans imparatoru devasa ordusu ile Selçuklu topraklarına saldırı konumunda muharebeye başlamış iken, Selçuklu sultanı yurt topraklarını muhafaza gayesiyle ve dahası bütün İslâm beldelerinin müdafaa yükünü omuzlarında hissederek Malazgirt'te silah kuşanmıştır. Sultan ve kumandanları elbette şunu çok iyi biliyorlardı ki, Bizans ordusu Malazgirt ovasında bir zafer elde edip ileri harekâtını sürdürmeyi başarırca bu orduya Ahlat ve Azerbaycan yolu açılacak, hatta önlerinde Selçuklu başkentine kadar ciddi bir engel kalmayacaktı. Hâlbuki Bizans için aynı durum söz konusu değildi. Böyle olduğu içindir ki, Bizans ordusunda ortak bir hedefe kilitlenmek pek de mümkün olmamış, Selçuklu sultanı ile teknil ordusu ise müşterek bir ülkü etrafında ve ağır bir mesuliyet dairesinde kenetlenmeyi başarmıştır.

Bütün bu tespitlerden sonra şu söylenebilir ki söz konusu bu zaferde, elbette birinci derecede pay Sultan Alp Arslan'ındır. Bu büyük Türk hükümdarının çocukluğundan beri almış olduğu askerî ve idari eğitim, babası Çağrı Bey'in kumandanlık genlerini taşıması, Horasan'da uzun yıllar valilik yaparak Karahanlı ve Gazneli hudutlarında büyük tecrübeler edinmesi,

amcası Tuğrul Bey'in hükümdarlık dönemi boyunca tesis edilmiş devlet birikimini devralmış olması, Büyük Selçuklu ordusunun zaferlerle dolu geçmişinden aldığı ilham ve güven, 1063 yılının sonlarından itibaren bizzat elde ettiği sekiz yıllık hükümdarlık tecrübesi, Selçuklu sultanının Bizans ordusunu mağlup edebilme başarısının altında yatan başlıca etkenlerdir. Malazgirt Muharebesi esnasında Türk savaş stratejisi icabı geniş bir alana yayılmış Selçuklu birliklerinin disiplinini sağlayarak, savaş bitinceye kadar aradaki irtibatı başarı ile devam ettirebilmesi de Alp Arslan'ı zafere taşımıştır. Muharebe esnasında Alp Arslan'ın kendi askerlerine hitaben yaptığı konuşma ise sultanın samimi duygulara sahip, karşısına güven temin eden vasıfta iyi bir hatip olduğunu göstermiştir (Turan, 2012b: 131-132). Bütün bunlara ek olarak ise Sultan Alp Arslan'ın savaş öncesinde Anadolu'ya akınları devam ettiren Selçuklu emîr ve kumandanlarına tam destek vermesi ve onları bu konuda teşvik etmesi de onun zaferin alt yapısını tesis noktasındaki birikimini ortaya koymuştur. Bu çerçevede Büyük Selçuklulara ve Türklük âlemine Anadolu'nun kapılarını açan Malazgirt Muharebesi'nin kazanılmasında Alp Arslan'ın beylerinin, emîr ve kumandanlarının da rolü inkâr edilemez. Bu beylerin ve komutanların önemli bir kısmı, 1054-1071 tarihleri arasında yani zaferden önce Anadolu'da gaza ve akın faaliyetlerine iştirak etmişler, bu sayede hem kendileri tecrübe edinmişler ve hem de gelecekte Selçuklu ordusunun Malazgirt'te ulaşacağı zaferin temellerini atmışlardır.

Malazgirt Zaferi öncesinde Anadolu Türk akınlarında temayüz etmiş ve muharebeye de iştirak etmek suretiyle zafere katkı sunmuş Türk kumandan ve beylerinden biri Afşin Bey, bir diğeri ise Artuk Bey'di. Bu Türkmen liderleri, zafer sonrasında da Anadolu ve diğer Selçuklu coğrafyalarında kendilerine verilen her vazifeyi başarıyla tamamlamış mümtaz beylerdendi. Artuk Bey'in Mardin, Malatya, Micingerd, Amid (Diyarbakır) ve Harput yörelerini fethettiği ve sonraki yıllarda bu beyin evlatlarının bu yöreleri idareleri altında bulundurduğu nakledilmiştir (Bryennios, 2008: 95-97; Raşid al-Dîn, 1999: 33,38; Sevim, 1991: 414-415). Gerçekten de bu Türk beyi, Anadolu tarihinde hususi bir yer elde etmiş, kendisinin vefatından sonra oğulları tarafından Diyarbakır, Mardin ve Hısnıkeyfa (Hasankeyf) yörelerinde tesis edilmiş beylik de ona izafeten Artuklular adıyla tarihe geçmiştir.

Sultan Alp Arslan devrinin mühim emîrlerinden, aynı zamanda onun kayın biraderi ve Sultan Melikşah'ın da dayısı olan Hâcib Aytegin Malazgirt'te bizzat görev almıştır (Yakupoğlu, 2020b: 86). Malazgirt Savaşı öncesinde Sultan Alp Arslan'ın çıktığı Halep seferinde (er-Râvendî, 1999: 106-107; Mîrhând, 2015: 84; Ahmed b. Mahmud, 2011: 98; Turan, 1993: 25) de bulunan Aytegin, Selçuklu ordusunun ardından Ahlat'a dönerek Malazgirt Muharebesi'ne katılmıştır. Hâcib Aytegin, muharebe esnasında Alp Arslan'ın en yakınındaki kumandanlardan biri olarak savaşın en hararetli bir yerinde Sultanın huzurunda atından inerek yer öpmüş ve muharebede bu kadar göğüs göğüse harp etmesinin sakıncalı olduğu konusunda onu uyarmıştır. Sultan ise Müslümanların huzuru için şimdi sıkıntı çekme zamanı olduğunu söylemiştir (Mîrhând, 2015: 95).

Alp Arslan döneminin en büyük emîrlerinden Gevherâyin'in Malazgirt Muharebesi'nde kesin olarak bulunduğunu biliyoruz. *Sa 'düddeve* lakaplı ve *Devletin direği* olarak da tavsif edilen Gevherâyin'in muharebe öncesinden itibaren emrinde kalabalık sayıda seçkin Türk birlikleri bulunuyordu. Gevherâyin, savaş esnasında bu kalabalık birliklerine kumanda etti ve sıcak çatışmalar esnasında Sultan Alp Arslan'a yakın bir cephede rol aldı. Bizans ordusunun kılıçtan geçirildiği muharebenin sonlarına doğru yani akşam saatlerinde Alp Arslan'ın emriyle imparatoru takip ederek, onun esir edilmesini sağladı. Şöyle ki Gevherâyin ve gulâmları imparatoru sıkıştırdılar ve gulâmlardan biri ona yetişerek bir darbe indirdi. İmparator, son bir çırpınıyla gulâma kendisinin imparator olduğunu, canının bağışlanmasını istedi. Gulâm ise onun kıyafetlerine ve atına bakarak hükümdar olduğunu tahmin etti ve hemen tutuklayarak efendisi Gevherâyin'in yanına götürdü. Gevherâyin de hiç vakit kaybetmeden esir imparatoru sultana arz etti (Abû'l-Farac, 1999: 321-322; Sıbt, 1968: 149; İbnü'l-Esîr, 2016: 257; el-Hüseynî, 1999: 35-36; Mîrhând, 2015: 96,98-99; İslam Kaynakları, 1988: 10,14,22,53). Bu bağlamda Gevherâyin, Malazgirt'te sultanın en yakın emîrlerinden biri olarak etkin rol almış, zaferden sonra da yaklaşık otuz yıl aralıksız olarak devlet hizmetini yürütmüştür.

Büyük Selçukluların Tuğrul Bey zamanından beri etkili emîrlerinden / gulâmlarından, Alp Arslan'ın önde gelen asilzadelerinden ve en çok itimat ettiği kumandanlarından olup husûsen *Emîr*, *Hâcib*, *Hâdimü'l-Has*, *İmâdüddeve*, *Mukaddemü'l-Ceyş* ve *Serheng* lâkap ve unvanlarını taşıyan

Savtegin de Malazgirt Zaferi'nin Selçukluların başarı hanesine yazılmasında önemli derecede pay sahibidir. Emîr Savtegin, Malazgirt Muharebesi öncesinde Sultan Alp Arslan adına Kafkasya'da da önemli hizmetlerde bulunmuş, yine sözü edilen muharebe öncesinde Bizans imparatoruna elçi olarak gönderilmişti. Bu çerçevede Savtegin'in savaş öncesi böylesine önemli bir vazifeye seçilmesi, onun Sultan katında mevkiinin yüksek olduğuna ve Bizans hakkında istihbarat bilgisine sahip bulunduğuna delalet etmektedir. Bu Türk beyi, Malazgirt Muharebesi'nde ordunun öncü birliklerine kumanda etmiş ve Selçukluların Malazgirt'te uyguladıkları askerî strateji ile sevk ve idarenin belirlenmesinde birinci derecede pay sahibi olmuştur.

Bizans kaynaklarında Tarang(es), İslam kaynaklarında ise Tarangoğlu (veya Serhengoğlu) ad ya da lakabıyla kaydedilmiş ve Selçukluların büyük emîrlerinden olduğu belirtilmiş bir Selçuklu kumandanı da Malazgirt'te Türk ordusunun stratejik planının uygulanmasında aktif rol üstlenmiştir. Nitekim Bizanslı müellif Nikephoros Bryennios'a göre Alp Arslan, imparatorun ordusunun savaş düzeni aldığını, ancak orduyu kıtalara ya da bölüklere göre bölmeksizin bir arada savaş düzenine koyduğunu (ve henüz saldırıya geçmediğini) görünce rahatlamıştır. Çünkü yazarın iddiasına göre sultan, Bizans ordusuyla savaşmaktan çekiniyordu. Bununla birlikte Alp Arslan da ordusunu savaş düzenine sokma kararı almış ve karargâhında bir muharebe planı hazırlamıştır. Buna göre harp esnasında Selçuklu ordusunun büyük çoğunluğu Alp Arslan'ın en güvendiği kumandanlarından Tarang(es) adlı bir emîr tarafından idare edilecektir. Taranges, Türk ordusunu birçok kümelere veya tümenlere ayırmış, öncü kuvvetlerini teşkil etmiş ve pusu yerleri ile burada görev alacak birlikleri belirlemiştir. Bu kumandan ayrıca Türk birliklerine Bizans saflarını çevirip kuşatma altına almaları ve onların üzerine her taraftan ve aniden ok yağdırmaları, böylece Bizans kuvvetlerini etkisiz hale getirmeleri emrini vermiştir (Bryennios, 2008: 54; Yakupoğlu, 2020b: 90-91). Taranges'in, Savtegin adlı Türk emiri ile aynı kişi olduğu kanaatini taşımaktayız. Savtegin'in taşıdığı *Serheng* unvanı, Bizans kaynağında Tarang(es) olarak kaydedilmiş olabilir.

Kaynaklarda adı *Sandak*, *Türk Sandak*, *Sanduk*, *Sunduk*, *Sunduk et-Türkî* gibi imlâlarla yazılmış olan (Sevim, 2014: 70-71) dönemin ünlü Türk beyi de Malazgirt Muharebesi'nde başrol üstlenmiştir. Malazgirt Savaşı vuku bulmazdan az evvel Selçukluların askerî üssü olan Ahlat'ı ve buradan doğuya

uzanan ulaşım hattını savunmakla görevli bulunan Emîr Sunduk'un emrinde çok sayıda asker bulunuyordu. Bizans imparatoru Ahlat üzerine 20 bin (veya 10 bin) kişilik bir öncü kuvveti sevk etti. Sunduk, ani bir baskın tertip ederek bu öncü birliğine karşı kesin bir zafer kazandı, Bizans ordusunun beraberinde getirdiği *Kutsal Haç*'ı da ele geçirdi. Böylece hem Sultanın hem de İslâm âleminin yüzünü güldürdü. Bu öncü savaşında Bizanslı generallerden Ioseph Tarkhaneiotes mağlup olarak kaçtı. Tarkhaneiotes, imparatora ordunun bölünmemesini tavsiye etmiş, Türklerin yakınlarda karargâhının bulunduğunu ve baskına uğrama tehlikesinin olduğunu dile getirmişti. Sunduk'un bu zaferi (3 Ağustos 1071) esnasında diğer Bizanslı kumandan N. Bryennios yaralandı ve Ermeni Basil (Vasilakes) ise Sunduk'un eline esir düştü (Bryennios, 2008: 48,49,50,51,52,53; Attelaiates, 2008: 153-156,159-160; İbn al-'Adîm, 1976: 67; Sıbt, 1968: 148; Ahmed b. Mahmud, 2011: 102; İslam Kaynakları, 1988: 13,19,50,51-52,57; Köymen, 1970: 23; Cahen, 1972: 90-91). Sunduk'un bu zaferi, Selçukluların Malazgirt'te parlak bir zafer kazanmaları noktasında mühim bir ön tesir icra etmiştir. Çünkü bu yenilgiden sonra Tarkhaneiotes, birliklerini alarak Anadolu içlerine çekilmiş, Bryennios'un ise ordu içindeki itibarı sarsılmıştır (Attelaiates, 2008: 162; Urfalı Mateos, 2000: 142-143). Böylece Selçuklu ordusunun önü açılmış, Türkler yaklaşan büyük karşılaşmaya yüksek bir moral gücüyle hazırlanmışlardır.

Dânişmend Gazi unvanıyla tanınmış Türk beyinin de Malazgirt Muharebesi'ne katılmış olduğu anlaşılıyor. Bu bey, muharebe esnasında Sultan Alp Arslan'ın huzurunda yer öptükten ve konuşmak için izin aldıktan sonra ona hitaben, *bugün Çarşamba'dır, geri dönelim. Bugün ve yarın silahlarımızı hazırlayalım. Elbiselerimizi temizledikten sonra zembemle yıkanmış kefenlerimizi boynumuza saralım. Cuma günü ezandan sonra zafer kazanmış orduyla savaş alanına hareket edelim. İslâm ülkelerinde, tüm minberlerde hatiplerin İslâm ordularının mansur ve muzaffer olması için Yüce Allah'a dua ve niyazda buldukları anda, tam bir samimiyetle tekbirler getirerek düşman ordusu üzerine atılsın...*" (Raşîd al-Dîn, 1999: 33,34) demek suretiyle savaş gününün Cuma olarak belirlenmesinde rey sahibi olmuştur. Yine dönemin Türkmen beylerinden Mengüçük Gazi ve Saltuk Bey (Saltuk Gazi) de Malazgirt'te yer almışlardır. Bunlar muharebedeki hizmetlerinden ötürü zafer sonrasında Sultan Alp Arslan tarafından

Anadolu'nun fethine memur edilmişler ve fethettikleri yerler kendilerine yurt olarak verilmiştir. 1067-1071 tarihleri arasında Alp Arslan'ın emriyle gerçekleştirilen Anadolu akınlarında boy göstermiş *Duduoğlu (Tutioğlu, Tavtavoğlu), Arslantaş, Emîr Kapar, Dilmaçoğlu (Demleçoğlu, Demlâçoğlu) Mehmed, Tutak, Ahmedşah, Aksungur, Hâcib Altuntak, Uvakoğlu Atsız ve kardeşi Çavlı, Bozan, Kutalmışoğulları Mansur ve Süleymanşah* ile *Porsuk* isimli Türkmen beylerinin de Malazgirt Muharebesi'nde vazife almış olmaları söz konusudur (Bryennios, 2008: 100-103; Raşîd al-Dîn, 1999: 33,38-39; Yinanç, 2013: 48,59,65-69,71,77,78,156; Turan, 1993: 25-26; Tülücü, 1986: 291-334).

Sonuç olarak Malazgirt Zaferi'nin kazanılmasında birinci derecede pay, hiç tartışmasız Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alp Arslan'ındır. Onu zafere taşıyan Selçuklu ordusu da takdiri hak etmiş ve esasen devrin bütün kaynaklarınca da övülmüştür. Bu orduyu oluşturan unsurlara kumanda eden Türk emîr ve beylerinin de zaferde emeği inkâr edilemez.

4. Malazgirt Zaferi'nin Etkileri, Anadolu'da Türk Devlet Örgütlenmesi ve Yeni Bir Vatan İnşası

Malazgirt Muharebesi öncesinde uzun yıllar zarfında defalarca Anadolu içlerine girip çıkan Selçuklu askerî birlikleri, 26 Ağustos 1071 tarihinde "Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasını sağlayan" büyük bir zafer kazandılar. Bu zaferle hem Anadolu'nun hem Bizans'ın hem de Batı dünyasının kaderi değişti ve uzun asırlar etkisi görülecek olan yeni gelişmelerin de kapısı aralandı. Her şeyden önce Selçuklu devlet otoritesi, Doğu Anadolu'ya uzanmış olan sınırlarını Bizans'a karşı korudu ve ciddi bir tehlikeyi bertaraf etti. Bizans'ın muharebe öncesinde ele geçirdiği Malazgirt kalesi ve çevresi yeniden Selçuklu egemenliğine sokuldu. Yeri gelmişken burada şu tespiti yapmakta yarar vardır ki Malazgirt Muharebesi *Bizans açısından bir taarruz, Selçuklular açısından bir savunma savaşıdır*. Bizans ordusu kendi başkentinden 1600 km.'den fazla bir mesafe kat ederek Selçuklu ülkesine girmişti ve Malazgirt engelini aştığı takdirde Selçuklu başkenti Rey'e kadar da gitme emelinde idi. Selçuklular ise bu planı Malazgirt'te bozarak vatan müdafaasını başarıyla ifa ettiler.

Selçuklu Devleti, Malazgirt'te sadece kendi yurt topraklarını değil, tekmil İslâm beldelerini ve Abbasi Halifeliği'nin şerefini de korumuş;

İslâmlık adım adım yaklaşan bir çöküşten son anda kurtarılmış, devamında ise İslâm âlemi yeni bir yükseliş dönemine doğru yönlendirilmiştir. Sultan Alp Arslan, kazandığı büyük zaferin müjdesini, gönderdiği fetihnamelerle İslâm ülkelerine bildirmiş, söz konusu müjde Bağdat'taki Abbasi sarayı başta olmak üzere bütün memleketlerde sevinçle karşılanmıştır. Bu manada bahsi geçen zaferle birlikte Selçuklular İslâm dünyasının hâmilliğini de kesin olarak üslenmişlerdir. Selçuklu-Abbasi Halifeliği ilişkilerindeki yumuşamanın meyveleri ve işbirliğinin faydaları bu zaferle daha parlak bir şekilde görülmüştür. Halifelik müessesesi bir kez daha şahit olmuştur ki, Selçuklu siyasi gücü ve askerî otoritesi olmazsa Halifeliliğin de yaşama şansı yoktur. Bu manada Halifenin Selçukluların Malazgirt'te zafer kazanması için bütün İslâm beldelerinde halkı duaya ve yakarışa davet etmesi boşuna bir çaba değildi ve dinî bir kaygıdan ziyade Halifelik açısından siyasi amaçlara da hizmet gayesi taşımakta idi. Kaldı ki Malazgirt Muharebesi, bazı İslâm tarihçileri tarafından Hz. Ömer zamanında Bizans ve Sasanilere karşı kazanılmış büyük savaşlara eş tutulmuş, hatta sonuçları ve İslâm egemenliğinin pekişmesine katkı noktasında bu zaferlerin önüne geçirilmiştir (Sevim, 1993: 229). Sonuç olarak mevzubahis zafer sonrasında İslâm medeniyeti, Türklerle destekli olarak yeni bir yükseliş ivmesi kazanmıştır.

Malazgirt Zaferi'nde Türk savaş teknolojisinin, tarihî birikiminin ve ordu komuta kudretinin gücü bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bir önceki bölümde de zikredildiği üzere Sultan Alp Arslan'ın hıza, disipline, tedbire, tecrübeye, subay ve askerle bütünleşmeye, Tanrı'ya yüksek imana dayanan liderlik ve kumandanlık vasfı çok açık bir şekilde temayüz etmiş ve bu manada Bizans imparatoruna açık ara fark atmıştır. Burada imparatorun cesaret ve azmini de elbette yabana atmamak gerekir. Buna rağmen zafer birçok siyasi, askerî, psikolojik, lojistik faktörü ve yüksek beceriyi bünyesinde toplamış olan Selçuklu sultanına ve ordusuna gülmüştür.

Malazgirt Muharebesi'nde ilginç bir hadise yaşanmış, tarihte belki de ilk ve son olmak üzere bir Bizans imparatoru bir Türk hükümdarının eline esir düşmüştür. Böyle bir hadise, Roma'nın kadim prestijini derinden sarsan bir gelişme olarak tarihteki yerini almıştır.

1040 tarihinde Tuğrul-Çağrı kardeşlerin Dandanakan Muharebesi sonucunda kazandıkları zafer nasıl ki Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu

sağlamış, *devlet kurduran savaş* tanımıyla anılmış ise Malazgirt Zaferi de bunun devamı niteliğinde olarak Selçuklulara *yurt kurduran / vatan tuttururan savaş* olarak tarihe geçmiştir (Köymen, 1989: 376). Bu manada Malazgirt Zaferi, Selçuklu akıncılarının ve fetih ordularının önünde Anadolu'nun savunmasız kalan kapılarını ardına kadar açmıştır. Şu anlamda ki Bizans imparatorunun devletin bütün bütçesini ve her türlü imkânını seferber ederek, büyük masraflar yaparak tesis ettiği dev ordu toptan yok olmuş, daha doğrusu dağılıp gitmiş, iş göremez duruma düşmüştür. Sonraki imparatorlar da kısa vadede bir daha Bizans ordusunun belini doğrultamamışlardır. Dolayısıyla zaferi takip eden üç – beş yıl zarfında Selçuklu akıncı birlikleri, Anadolu içlerinde hızla ilerleyerek kısa müddet sonra Adalar Denizi'ne ve İstanbul önlerine ulaşmışlardır. Neticede on yıl içerisinde Anadolu topraklarının büyük kısmı Selçuklu egemenliği altına girmiştir. Aşağıda da temas edileceği üzere Selçuklu akıncıları ve onları takip eden Türkmen (Oğuz) boyları, Malazgirt Zaferi öncesinden farklı olarak bu defa Anadolu'da istila amacından ziyade, ele geçirdikleri beldeleri kalıcı bir vatan parçası olarak telakki edip yerleşme niyeti taşımışlar, bunda da muvaffak olmuşlardır. Zafer sonrasında Anadolu'nun dört bir köşesinde mamur Türk kent ve kasabaları, Türk obalarının yerleşerek ihya ettikleri yeni köyler veya yazlaklar (yaylaklar) – kışlaklar tesis olunmuştur. Böylece Anadolu'da medeni bir toplum inşasıyla birlikte bağımsız devletler de kuran Türkler, Batı ile tesis ettikleri münasebetler ile de dünya siyasetinde, iktisadiyatında, bilim ve teknoloji sahalarında kendilerine yer bulmuşlardır.

Bununla birlikte Malazgirt Zaferi'nin Türklerce elde edilmesi, elbette ki Bizans'ın durumunu eskiden beri yakından takip eden Batı Hıristiyanlık dünyası tarafından da hayretle ve endişe ile takip edilmiştir. Latin – Katolik dünyasının öncü hükümdarları ve din adamları, Bizans'ın beş – on yıl içinde neredeyse Anadolu'nun tamamını kaybetmesi ve yok olma sürecine girmesi karşısında, dinî ve siyasi manada kendileriyle akraba sayılan bu devleti istemeyerek de olsa kurtarma derdine düşmüşlerdir. Bu ve bundan farklı başka gayeler ile Batının Doğu İslâm dünyası üzerine başlattığı Haçlı Seferleri, yaklaşık iki asırlık müddetçe etki ve sonuçları bakımından sadece Türkleri değil bütün Müslümanları, Bizans'ı ve bizzat Batının kendisini derin tesir altında bırakmıştır. Diğer bir ifade ile Doğu – Batı etkileşimin yeni bir safhaya girişi ve uzun soluklu bir ilişkiler yumağının oluşması, Malazgirt

Muharebesi'nde Türklerin parlak bir zafere imza atması sonrası mümkün olmuştur.

Sonuç olarak Malazgirt Zaferi'nin Türk ve Selçuklu tarihinde ve dahi Anadolu'da Türk egemenliğinin tesisi bağlamında özel bir yeri olup, Türk zaferler tarihinde mühim bir halkayı teşkil etmiştir. 1071 tarihine kadar Selçuklular, yaklaşık yarım asırlık bir zaman diliminde öncelikli olarak Doğu ve Güney Doğu Anadolu topraklarından başlamak üzere akınlarını tedrici olarak Orta Anadolu'ya ulaştırmışlar, buna rağmen kalıcı bir fetih ve kesin egemenlik tesis edememişlerdi. Ancak Malazgirt Zaferi her şeyi değiştirmiş, bütün dengeleri alt üst olan Bizans hudutları Türk akınları ile delik deşik olmuştur. Malazgirt'te alınan ağır yenilgiye rağmen yeni Bizans imparatorunun bir türlü barışa yanaşmaması da Türklerin Anadolu'yu fetih organizasyonunu devam ettirmelerine meşruiyet kazandırmıştır. Dolayısıyla zikredilen zafer sonrasında Anadolu'nun fethi ve bu coğrafyada Türk egemenliğinin kurulması yolunda büyük mesafelerin alınacağı bir safhaya girilmiştir. Söz konusu bu merhalenin tabiri caizse “başlangıç düdüğü”nü, söylediği sözlerle ve verdiği emirle Sultan Alp Arslan çalmıştır. Selçuklu sultanı, Malazgirt Zaferi sonrası Bizans'la bir barış anlaşması imzalamak mümkün olmayınca, daha doğrusu yeni imparatorun barışa yanaşmaması yüzünden kumandanlarına şu emri vermişti: *Bundan sonra aslan yavruları gibi olunuz, bütün memleketleri kartal yavruları gibi süratle kat edin, Hıristiyanları (Bizans ordu birliklerini) gece gündüz durmadan kılıçtan geçirin ve Romalılara (Bizans devlet yönetimine) karşı asla merhamet göstermeyin* (Urfalı Mateos, 2000: 144).

İşte bu tarihî hitap ve katî direktif, Selçuklu Türkleri eliyle Anadolu'da yeni bir Türk devletinin, hatta birbiriyle bağlantılı ya da bağımsız Türk beyliklerinin doğuşunu haber veren bir manifesto oldu. Sultan Alp Arslan'ın halefi Sultan Melikşah döneminde ise söz konusu söylemin tatbik aşamasına geçildi. Şöyle ki Alp Arslan'ın 1072 yılı sonlarında beklenmeyen ölümünün akabinde, daha önceden birkaç defa veliaht ilan edilen genç yaştaki oğlu Melikşah tahta çıkarıldı. Bu hükümdar zamanında Anadolu'nun fethi ve bu coğrafyada Türk iskânı ile egemenliğinin tesisinde bambaşka bir sayfa açıldı. Daha Melikşah'ın ilk yıllarında Selçuklu hanedan azalarından Kutalmışoğlu Süleymanşah ile kardeşleri, dikkatlerini Anadolu'ya çevirerek bu coğrafyada Bizans aleyhine topraklar elde ettiler. Aynı zaman diliminde

ise Selçukluların diğer büyük emîrlerinden Tutak ve Artuk Bey, Melikşah'ın emriyle Anadolu'ya geçerek Orta Anadolu'da Kızılırmak'ın batısında karşılıklarına çıkan Bizans kuvvetlerini arka arkaya yenilgiye uğrattılar. İmparator VII. Mikhail, buna mukabil hareket olarak komutanlarından Ioannes Dukas ile Nikephoros Botanites'i Anadolu'ya gönderdiyse de, bu ikisinden Ioannes Dukas, Ursel adlı asi bir Bizanslı komutana esir düşmekten kurtulamadı (1073). Diğer komutan Nikephoros Botanites ise bu durum karşısında o sıralarda İzmit taraflarında Bizans'tan toprak fethetmekle meşgul Artuk Bey'den yardım istedi. Ursel ise serbest kalarak dönemin diğer güçlü Türk beyi Tutak'a sığındı. Bu tarihlerden itibaren imparatorlar, Türk desteği temin ederek ayakta kalma politikasına muhtaç oldular. Bu gelişmeler, Kutalmışoğlu Süleymanşah'a Batı Anadolu'da tutunma, yerleşme ve Bizans'ın dâhili ve harici siyasetinde belirleyici rol alma şansı tanıdı (Raşîd al-Dîn, 1999: 33,38; Irak ve Horasan Selçukluları, 1999: 76-78; Bryennios, 2008: 95-97,100-103; Abû'l-Farac, 1999: 330,332; Mîrhând, 2015: 121; Sevim, 1991: 414-415).

İlerleyen yıllarda Anadolu'da Türk emîr ve kumandanlarının tertip ettikleri yeni fetihler vasıtasıyla geniş toprak parçaları Bizans'ın elinden alındı. Doğu Anadolu topraklarında bu devletin hiçbir ağırlığı kalmadı ve Malazgirt Muharebesi'ne de katıldığı anlaşılan Saltuk Bey, Sultan Alp Arslan öldükten sonra Sultan Melikşah tarafından bölgenin fethine memur edildi. Devlet iradesinin fethedilen yerlerin onu fetheden kumandana yurt olarak verileceği vaadi çerçevesinde Erzurum havalisinde (Pasinler, Tortum, Oltu, Tercan, İspir ve Bayburt) bu bey idaresinde ilk Anadolu Türkmen beyliklerinden biri olarak *Saltuklu Beyliği* doğdu. 1072'lerde Kapar isimli bir Türk emîri de Doğu Anadolu'da Murat Suyu havzasında askerî faaliyetlerini arttırdı. Dönemin diğer bir Selçuklu emîri Mengüçük Gazi ise Erzincan, Kemâh, Divriği ve Köğonya / Şarkikarahisar dolaylarını birkaç yıl içinde kontrol altına almak suretiyle buralarda kendi beyliğini (Mengüçüklüler) tesis etti. Anadolu Türk fetihler tarihinde mümtaz bir yere sahip olan ve destanlaşan hayatı sonraki nesillerce çok iyi bilinen *Dânişmend Gazi* lâkaplı Gümüştegin Ahmed ise Malazgirt Zaferi sonrası Anadolu fetihlerine iştirak ederek Malatya, Kayseri, Develi, Zamantı, Sivas, Tokat, Niksar, Çorum ve Amasya yörelerinde *Dânişmendli Beyliği*'nin temellerini attı. Bu günkü Batı Karadeniz bölgesinde kendi başına askerî faaliyetlere girişen Selçuklu

komutanı Emîr Kara Tegin de 1080’li yıllarda Çankırı, Kastamonu ve Sinop’u fethetti.

Sultan Melikşah’ın komutanlarından Gümüştengin Candar da Diyarbakır, Urfa ve Nizip yörelerinde fetihlerde bulunurken (1077), Malazgirt Muharebesi’nde rol almış olan Dilmaçoğlu Mehmed Bey ise Selçuklu hizmetinde Güneydoğu Anadolu’da bazı toprakları eline geçirdi. Nitekim bu beyin oğullarından Doğan Arslan (Togan Arslan), XII. yüzyıl başlarında Bitlis ve Erzen yörelerini Selçuklulara tâbi olarak yönetti, neticede bölgede *Dilmaçoğulları Beyliği* doğdu. Sözü edilen yıllar zarfında Sultan Melikşah’tan izin alan bazı Türk beyleri doğuda Kars, Oltu, Artvin ve Şavşat’tan Trabzon’a kadar uzanan yörelerde Büyük Selçuklu Devleti adına fetihler icra ettiler. Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise istikrarsızlığa son vermek isteyen Sultan Melikşah, verdiği gerekli talimatlarla söz konusu bölgeyi (bugünkü Diyarbakır, Silvan, Cizre, Mardin, Hasankeyf, Siirt, Erzen, Bitlis, Ahlat vb.) doğrudan Selçuklu hudutları içerisine aldırđı (1085). Sefer esnasında Selçuklu beyleri (Artuk Bey, Çubuk Bey, Dilmaçoğlu Mehmed Bey, Gevherâyin, Altuntak, Humartaş, Çökürmüş, Ayaz vd.) fetihde etkin rol alarak bölgede Selçuklu devlet otoritesinin tesisine ve konar-göçer Türk kitlelerinin iskân sürecinin yürütülmesine katkı sundular. Bu gelişmeler ise gelecekte bölgede *İnaloğulları* (Diyarbakır), *Çubukoğulları* (Harput) ve *Artuklu* (Mardin, Diyarbakır vb.) beyliklerinin kurulmasına zemin hazırladı.

Çeşitli siyasi nedenlerden dolayı 1074 yılı civarında kardeşleri ile birlikte Kuzey Suriye’den Anadolu’ya geçerek Marmara Denizi sahillerine kadar ilerleyen ve Bizans’ın imparator adayları arasında işine gelen tarafı desteklemek suretiyle İznik ve havalisine egemen olan Kutalmışoğlu Süleymanşah (1075-1086), bu şehir merkezli olarak Türkiye Selçukluları Devleti (1075-1308)’ni inşa etti. Adı geçen sultan ile o günlerde Bizans tahtına yeni çıkmış olan Aleksios Komnenos (1081-1118) arasında imza olunan Drakon Çayı Antlaşması’na göre, iki devlet arasında İzmit-İstanbul arasındaki Drakon Çayı sınır oluşturdu. Böylece Süleymanşah, kısa zaman içinde Batı Anadolu’nun en güçlü devletini tesis etti ve Marmara Denizi kıyılarına kadar Anadolu’ya hâkim oldu. Süleymanşah, 1082-1083 yıllarında Çukurova’ya bir sefer düzenleyerek Tarsus, Adana, Anazarba, Misis gibi şehir ve kaleleri hızla eline geçirdi. Malatya’yı da vergiye bağladıktan sonra müstakil bir sefer düzenleyerek Antakya’yı fethetti (Aralık 1084-Ocak 1085).

Ancak Kuzey Suriye'de Halep'i kuşatması onu Sultan Melikşah'ın kardeşi ve Suriye-Filistin Selçuklu meliki olan Tutuş'la karşı karşıya getirdi. Yapılan muharebede (5 Haziran 1086) Süleymanşah hayatını kaybetti (Sevim, 2010: 103-105) Bu durum *Türkiye Tarihi* açısından büyük bir kayıp olmakla birlikte, Anadolu'da kökü sağlam şekilde atılmış bulunan Selçuklu Devleti yoluna devam etti. Bu manada Malazgirt Zaferi'nin Anadolu'da tecelli etmiş en önemli sonucu diyebileceğimiz *Türkiye Selçukluları Devleti*, Anadolu'nun Türk vatanı haline dönüşümünde ve içte-dışta her türlü tehdide karşı savunma mekanizmaları geliştirmede etkin bir pozisyon üstlendi. Süleymanşah ve halefleri, hizmete alınan kalabalık Türk topluluklarına yerleşecek yurtlar göstererek, milli bir devlet politikası da izlediler.

Türkiye Selçukluları dışında denizci Türk beyi Çaka'nın İzmir'de kurduğu beylik, Anadolu'da Türk siyasi haritasının ve iskân hadisesinin batı cephesini ortaya koydu. Çaka Bey, 1081 yılından itibaren kendi kurmuş olduğu milli Türk donanmasıyla Bizans'a meydan okuyup, İznik'te Süleymanşah'a vekâlet eden Ebu'l-Kasım'la ve Balkanlarda Bizans hudutlarına dayanmış başka bir Türk kavmi olan Peçeneklerle ittifak kurarak, Bizans'ı aynı anda üç Türk siyasi gücü vasıtasıyla kısıp almış oldu. Elbette ki İmparator I. Aleksios, Türk müttefikleri birbirine kırdırarak bu nazik durumdan kurtulmayı başardı. Diğer yandan Anadolu'da Türk egemenliğinin inşasında yeni bir lider olarak Kılıç Arslan temayüz etti. Babası Süleymanşah'ın Halep önlerinde ölümünden sonra bir müddet Büyük Selçuklu başkenti İsfahan'da Sultan Melikşah'ın nezaretinde göz hapsinde tutulan Kılıç Arslan, adı geçen sultanın ölümü üzerine İznik'e gelip Selçuklu tahtına çıktı (1093). Sultan I. Kılıç Arslan, yukarıda bahsi geçen Çaka Bey'in aradan çekilmesiyle denizlerde ve Batı Anadolu sahillerinde oluşan boşluğu bir anda dolduramadı. Bu hükümdarın egemenliğinin ilk yıllarında Batı Anadolu Türk tarihinde bazı politik hatalar ve talihsizler yaşandı. Bizans imparatorunun ince ve kurnaz siyaseti sayesinde önce Peçenekler ve ardından Çaka Bey ile Tanrıvermiş Bey yok edilince, üç noktadan kapana sıkışan Bizans, Türk pençesinden kurtulmuş oldu. I. Kılıç Arslan ise Bizans'ın ve çok yakın bir gelecekte Anadolu'ya ayak basacak Haçlı dünyasının karşısında yalnız duruma düştü. Selçuklular, başkentleri İznik'i bile Bizans'a kaptırmaktan kurtulamadılar (Yakupoğlu, 2021: 87-109). Buna ek olarak Kılıç Arslan, Anadolu'nun doğusuna Malatya yörelerine yaptığı seferler ile

de o coğrafyadaki ve güneyindeki siyasi güçleri tedirgin etti. Neticede 1107 yılında Kuzey Suriye’de Büyük Selçukluların Musul valisi Emîr Çavlı ile giriştiği muharebede hayatını kaybetti (İbnü’l-Kalânîsî, 1908: 157; Süryanî Patrik Mihail, 1944: 52,53; İbnü’l-Esîr, 2016: 525; Demirkent, 1996: 15-60). Bütün bunlara rağmen I. Kılıç Arslan, *Haçlılara karşı efsane bir kahraman, İslâm’ın ve Türklüğün şerefini kurtaran bir gazi, Anadolu iç bölgelerinde Türk siyasi birliğini sağlama yolunda büyük mesafeler kat eden dirayetli bir Türk hükümdarı* olarak kayıtlara geçmeyi başardı.

Görülmektedir ki Malazgirt Zaferi, Anadolu’nun kapılarını gerçekten Türklere açmış, Bizans’ın savunma imkânlarını ortadan kaldırmış, söz konusu coğrafyanın fethine ve Türkleşmesine ortam hazırlamıştır. Eğer Selçuklular bu şekilde bir zafer elde edememiş olsalardı, pek tabiidir ki Türkler açısından Anadolu’nun fethi diye de bir şey olmayacak, Bizans ve Selçuklu güçleri muhtemelen Doğu Anadolu’da belirlenecek bir sınır hattı boyunca sürtüşmeye devam edip duracaklardı. İşte bu nedenle Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu’da yeni bir Türk vatanının inşasından bahsetmek mümkün olabiliyor. Anadolu’da XI. yüzyıl son çeyreği içinde tesis olunan devlet ve beylikler, neticede tam olarak doğrudan bu eyleme hizmet etmiş denilebilir. Bütün bu gelişmeler ve devletleşme tecrübeleri, Malazgirt Zaferi’ni takip eden 25-30 yıl içinde oldu ki, bu da Anadolu’da Türklerin fetih, iskân ve yurt tutma hamlelerini icra etmelerinde söz konusu zaferin rolünü gösterir.

Bu izahatla birlikte burada şunu da göz ardı etmemek gerekiyor ki, eğer Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu coğrafyası üzerine kesif bir biçimde Türk kitleleri göçmese ve pek çok şehir ve kasabada yerli unsura karşı Türk nüfusu nispeten üstünlüğü ele alamamış olsa idi, Malazgirt gibi sonuçları Türklerin lehine olan bir zafer bile tek başına yurt tutma başarısı kazandıramazdı. Diğer bir ifade ile Malazgirt Zaferi, Türkler açısından *Anadolu’nun fetih anahtarı* olarak kabul edilebilirse de, bunun devamı niteliğindeki *iskân ve yurt tutma (vatan edinme)* hadisesi eksik kalacağından, bahsedilen ülkenin bir *Türk Vatanı* haline gelmesi beklenemezdi (Kaymaz, 1993: 260).

O halde Anadolu’da Türk kitleleri nüfus üstünlüğünü nasıl temin etmişlerdir? Buna cevap vererek konumuzun son bölümünü izah edelim.

Yukarıda isimleri zikredilen söz konusu bu devlet ve beyliklerin yaklaşık iki buçuk asır süren siyasi faaliyetleri ve kültürel hamleleri, Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasında ve Batı dünyası ile girişilecek olan Türk-Haçlı mücadelelerinde İslâm dünyası için sağlam bir kalkan vazifesi görmüş, birinci derecede tarihî rol icra etmiştir. Selçuklu ülkesinin muhtelif bölgelerinden özellikle de Türkistan, Maverâünnehir, Horasan ve Azerbaycan üzerinden kademeli bir biçimde Anadolu'ya Türk (Türkmen-Oğuz) göçleri vuku bulmuş; daha çok konar-göçer kütlelerden oluşan kalabalık sayıdaki bu nüfus, Anadolu'ya egemen Türk hükümdarları tarafından uygun yerlere iskân edilmiştir. Bu yerleştirme hadisesi, basit bir istila ve yağma hareketiyle değil, Anadolu siyasetinde söz sahibi olmuş Türk devlet adamları ve beylerinin öncülüğünde sistemli ve programlı bir vatan tutma projesiyle yürütülmüştür. Selçuklular, Anadolu'da Bizans gazalarına önem verdikleri için topraklarına yerleştirdikleri nüfus kitleleri de İslâm'ın gaza ve cihat anlayışına göre bu organizasyon içinde hızla yerlerini almışlardır. Uçlarda biriken Türk nüfus, alelade bir ekonomik çıkar ve kuru bir toprak davası için değil, bu ihtiyaçlarını karşıladıktan başka Allah'ın adını yüceltmek, onun cihat emrini yerine getirerek rızasını kazanmak ve devletin kendilerine tahsis ettiği vatan topraklarının sınırlarını korumak gibi dinî-dünyevi sorumluluklar eşliğinde hayatlarını idame ettirmişlerdir. Bütün bunlar gerçekleşirken elbette ki kendi aralarındaki siyasi rekabeti de bir kenara bırakmamışlardır.

XII. yüzyıl ikinci yarısında Büyük Selçuklu Devleti'nin parçalanması sonucu bu devletin yerini doldurmaya çalışan Hârizmşahlar Devleti, hâkim olduğu toprakları Cengiz Han önderliğinde batıya ilerleyen Moğol ordularına karşı koruyamamıştır. Moğol istilası neticesinde savunmasız kalan, yurtlarından çıkarılan Türk boyları ile bölgenin mühim ticaret, ilim ve kültür merkezlerinde yaşayan yerleşik halk can, mal ve namus endişesi dolayısıyla soluğu Horasan ve Azerbaycan topraklarında almıştır. Dahası peşlerinden gelen Moğol birlikleri yüzünden buralarda da duramayan bu kalabalık kitle, Anadolu kapılarına dayanmıştır. Başta Oğuz (Türkmen) boyları olmak üzere *Karluk*, *Çiğil*, *Yağma*, *Kalaç*, *Kanglı*, *Kıpçak*, *Uygur* gibi diğer büyük Türk boylarından da değişik oranlarda bir nüfus bu şekilde Anadolu topraklarına dolmaya başlamıştır. I. Alâaddin Keykubâd'ın ileri görüşlü bir Türk sultanı olarak bunları Moğollara karşı tampon bölgelere yerleştirmesiyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk nüfusu artmıştır. Ancak sonraki Selçuklu

sultanlarının Moğolları durduramamaları yüzünden bahsi geçen bu bölgeler de istilaya uğramış; üzerinde yaşayan yerleşik, yarı yerleşik büyük bir nüfus, kademeli olarak batı topraklarına kaymak durumunda kalmıştır. XIII. yüzyıl ikinci yarısı boyunca devam eden bu göç hareketi sonucu Anadolu'nun Bizans hudutlarında sayısı on binleri bulan Türk nüfusu yığılmış; Selçuklu siyasi otoritesinin bu dev kitleyi kontrol edememesi üzerine başının çaresine bakan Türkmen beyleri, Anadolu'da Beylikler devrinin temellerini atmışlardır. XI. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu'nun doğusundan ortasına kadar *Saltuklular, Sökmenliler, Mengüçlüklüler, Artuklular, Dânişmendliler, Çobanoğulları* ve *Türkiye Selçukluları* eliyle vuku bulan Türkleşme, bu defa Anadolu'nun batısında *Hamid, Germiyan, Ladik, Menteşe, Aydın, Saruhan, Karasi* ve *Osmanoğulları*, kuzeyinde *Candarogulları*, güneyinde *Dulkadir* ve *Ramazanoğulları* beylikleri vasıtasıyla devam etmiştir.

Türkiye Selçuklularının siyasi, mali, kültürel, dinî bütün birikiminin birer kopyası konumunda olan beylikler, her geçen gün Bizans'tan, Ermenilerden, Haçlılardan yeni topraklar elde ederek Anadolu'nun Türk vatanı olması yolunda büyük hamleler icra etmişlerdir. Türk beyleri, himayelerine aldıkları şehir ve kasabalara yerleşen halkın sosyal ve iktisadi her türlü ihtiyacını karşılamışlar; camiler, medreseler, hamamlar, hanlar, köprüler, çeşmeler, şifahaneler, tekkeler, imaretler, türbeler inşasına önem vererek yörelerini kalkındırmışlardır. Kurdukları vakıflarla bu tesislerin uzun süre ayakta kalmasını sağlayan bu beyler, ülkelerine giriş yapan ilim adamlarını himaye ederek, bunların kendileri adına eserler kaleme almalarını sağlamışlardır.

Diğer yandan bu beyler, memleketlerine yerleşmek için toprak aramaya gelen Türkmenlere, yerli halkın terk ettiği köyleri yaylak ve kışlaklarıyla birlikte tahsis etmişlerdir. Yerleşmek istemeyen konar-göçer Türk nüfus ise geleneksel yaşam biçimini uzun yıllar devam ettirme imkânı bulmuştur. Bu süreç zarfında, tasarruf ettiği köylere, kasabalara, yaylalara, dağlara, ırmaklara, ovalara kısacası memleketin dört bir köşesine kendi dillerinde adlar veren Türk insanı, Türkistan'dan sonra Anadolu'da Türkçenin ve Türk kültürünün sağlam biçimde egemen olduğu yeni bir vatanın yükselişine hizmet etmiştir. Anadolu'da *Kayı, Kınık, Afşar, Bayat, Bayındır, Çepni, Çavuldur, Döğer, Karaevli, Yazır, Üreğir, İğdir, Büğdüz, Dodurga* gibi Oğuz boy adları ile *Karluk, Çiğil, Yağma, Kanlı (Kanglı)*,

Kalaç, Horzum (Harzem) gibi diğer büyük boy isimlerinden müteşekkil Türkçe yer adları, bahis konusu bu vatanın coğrafya üzerindeki tapuları gibidir. İlave olarak bu boyların alt kolları olan oymak, aşiret, cemaat (topluluk) adları ile bunları idare eden aile reislerinin ad ve lakapları (Alpı, Alpağut, Sevindikli, Saltuklu, Ağaçeri, Hüseyinli, Köpekli, Sarular, Karacalar, Bozcalu, Ahmedlü vb.) da çok sayıda yer ve mevkie isim olmuştur. Anadolu'da tekke ve zaviyelerin inşa edildiği yerlerin de zamanla bu yapıların veya kurucularının adlarıyla anılmasıyla, söz konusu Türk iskân birimlerinin sayısı bir hayli kabarık hale gelmiştir. Osmanlı Devleti zamanında hazırlanmış tapu-tahrir defterleri, vakıf kayıtları ve vakfiyeler gibi resmî evrak, Türklerin Anadolu'yu kendilerine özgü yer adlarıyla tapuladıklarını gösteren binlerce örnekle doludur.

Her şeye rağmen göç etmeyip, bulunduğu yerde yaşamaya devam eden yerli Hıristiyan halkın haklarını da garanti altına alan Türk beyleri, hâkim halk dilinin Türkçe, dininin İslâm olduğu yeni Türk vatanının inşasını büyük oranda tamamlamışlardır. Yurt tutma sürecinin bu olgunlaşma devresi, Türklerin doğudan getirerek kendi din ve dünya görüşlerine göre biçim verdikleri dinî-tasavvufî akımlarla da desteklenmiştir. *Yesevîlik, Bektaşilik, Mevlevîlik, Nakşîlik, Kâdirîlik, Rûfâîlik* gibi tarikatlar ile Türkmen babalarının ve diğer bazı zümrelerin temsil ettiği dinî gelenekler, bu şekilde Türk-İslâm kültürünün Anadolu'daki tasavvufî yansımaları olmuştur. Doğu Anadolu ve özellikle de Orta Anadolu'da mesleğini devam ettirme şansı kalmayan ve ölüm korkusu yaşayan Ahi birlikleri, zanaat ve ticaret erbabının da hatırı sayılır bir kesimi zaman içerisinde Batı Anadolu'nun yükselen değeri olan yeni beyliklerin topraklarına iltica etmişlerdir. Bunların el üstünde tutularak devlet mercileri tarafından desteklenmesiyle, Beylikler sahasında Türk esnafı ve Ahilik müessesesi ikinci bir altın devir yaşamaya başlamıştır. Söz konusu zaman diliminde cereyan eden bu büyük nüfus hareketi ile bunun sonucunda ortaya çıkan Türk kültür hamlesinin, Malazgirt'ten itibaren temelleri yükselen vatan inşasının ve Türk devlet örgütlenmesinin hangi şartlarda vuku bulduğunu izah eden zengin bilgiler, dönemin yerli ve yabancı kaynaklarında mevcuttur (Yakupoğlu, 2020a: 349-351).

Sonuç

XI. yüzyıl ortalarından itibaren Büyük Selçuklu Devleti hükümdarları Tuğrul Bey ve Alp Arslan tarafından Anadolu'nun fethi gayesiyle planlı ve uzun vadeye yayılmış politikalar tatbik edilmiştir. İlgili bu dönem boyunca Pasinler Zaferi, Ani ve Malazgirt gibi kalelerin fethi ile Anadolu içlerine etkili ve Bizans'ı yıpratıcı akınlar tertip etme başarılarını elde eden Selçuklular, bu sayede Bizans'ın mukavemet gücünün kırılmasını sağlamışlardır. Selçuklu devlet otoritesinin sevk ve idaresi altında Anadolu akın ve fetihlerine katılan *Afşin, Ahmedşah, Gümüştigin, Han oğlu Harun, Horasan Sâlârı, Duduoğlu, Sabuk / Sunduk, Artuk, Tutak, Mengüçük, Dânişmend, Dilmaçoğlu Mehmed, Süleymanşah, Mansur, Çaka ve Kara Tegin* gibi Türk beylerinin önderliğinde tertip edilen gaza, keşif, yıpratma ve yurt bulma akınları, bu mukavemetin kırılışını kolaylaştırmıştır. Bunun sonucunda, Anadolu coğrafyası üzerinde Selçuklular ile Bizans arasında son defa kozlar paylaşılmış, nihayetinde 26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt Muharebesi ile iki güçten biri yani Bizans tarafı saf dışı kalmıştır. Sultan Alp Arslan idaresindeki Büyük Selçuklu ordusunun kazanmış olduğu söz konusu Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra başlamak üzere Anadolu'da bağımsız Türk beylikleri / devletleri kurulmuştur. Adı geçen coğrafyada Türklerin bu devletleşme süreci, Büyük Selçuklu devlet otoritesinin çoğu zaman bilgisi, izni ya da göz yumması dâhilinde devam etmiştir.

XI. yüzyıl son çeyreğinde Anadolu'da Türk egemenliğinin tesisi ve Türk iskân hadisesi, basit bir istila ve yağma hareketiyle değil, Anadolu siyasetinde söz sahibi olmuş yukarıda zikri geçen Türk devlet ve beyliklerinin öncülüğünde sistemli ve programlı bir yurt tutma projesi sayesinde başarıya ulaşmıştır. Bu manada Sultan Alp Arslan ve ordusunun kahramanlık ve fedakârlık ürünü olan Malazgirt Zaferi'nin etkin rolü kadar, Sultan Melikşah döneminde Anadolu üzerine uygulanan fetih ve iskân politikası da aynı ölçüde önem içermektedir. Nitekim Melikşah dönemi fetihleri, Anadolu'nun doğusundan batısına uzanan geniş bir hat üzerinde sonuçları ve uzun vadeli etkileri bakımından müthiş ve o ölçüde hızlı ve planlı bir Selçuklu yapılanmasını ortaya çıkarmıştır. Başta Türkiye Selçukluları olmak üzere Anadolu'daki söz konusu Türk devlet ve beylikleri, belki de hiç farkında olmadan Anadolu'yla birlikte Batı Türklük âleminin, Bizans'ın ve Avrupa Hıristiyan dünyasının da kaderini belirleyecek aksiyoner bir çağın kapılarını

açmışlardır. Daha önceki asırlarda rakiplerine karşı aldığı ağır yenilgiler sonrası her seferinde kendisini toplamayı başararak eski gücüne kavuşmuş olan Bizans, bu zaferle derinden sarsılmıştır. Bu yenilgi ve sonrasındaki çözülme Bizans başkentinde öylesine büyük bir panik ve çaresizlik yaratmıştır ki, altı asır boyunca bir türlü anlaşılamadığı ve her geçen gün aradaki nefret tohumlarının arttığı Latin / Katolik dünyasından bile yardım medet ummuştur. Nitekim çok geçmeden Haçlı Seferleri adı altında Hıristiyanlık dünyası Türkler üzerine harekete geçmiştir. Bunun neticesinde Türklüğün Anadolu'daki egemenlik inşası bir müddet kesintiye uğramıştır.

Her şeye rağmen, Anadolu'da yükselişi engellenemeyen Selçuklu binasında yer yer oluşan çatlaklar hızla onarılmış, Türk nüfusunun Anadolu'yu yurt tutma eyleminin devamı getirilmiş, adı geçen coğrafyada XII. yüzyılda yeni Türk liderlerinin ortaya çıkması ve bunların akılcı politikalar geliştirmeleri sayesinde yavaşlayan çark tekrar dönmeye başlamıştır.

Sonuç olarak Malazgirt Zaferi, Anadolu'nun kaderini ve yeni sahibini belirlemiş, İslâm âleminin yüzünü güldürmüş, İslâm medeniyetine yeniden can vermiştir. Bu nedenlerle Haçlılar Anadolu'ya ayak bastığında, Anadolu ve daha da doğusu Bizans'ın veya başkalarının elinde değil, toptan Türklerin egemenliğinde idi. XII. yüzyıl başlarından itibaren Batılı güçler, yazarlar ve seyyahlar notlarında Türklerin elindeki Anadolu için artık *Türkiye* tabirini kullanır hale gelmişlerdir. Kısacası Malazgirt Zaferi sonrası Anadolu'da kadim Türk devletleşme geleneği meyvelerini vermiş, topyekûn yeni bir vatan inşası başlamış, yükselen yurt parçasının adına ise *Türkiye* denilmiştir.

KAYNAKÇA

Abû'l-Farac (Bar Hebraeus) Tarihi (1999). I, Çev. Ö. Rıza Doğrul, 3. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

Ahmed b. Mahmud (2011). *Selçuknâme*. Haz. Erdoğan Merçil, 1. Baskı, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Attelaiates, Mikhael (2008). *Tarih*. Çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Azîmî Tarihi (2006). *Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (1038-1039)*. Çev. Ali Sevim, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

Bryennios, Nikephoros (2008). *Tarihin Özü*. Çev. B. Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Cahen, Claude (1972). “İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”. Çev. Zeynep Kerman, *Türkiyat Mecmuası*, XVII: 77-100.

----- (1992). *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*. Çev. Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız, Ankara: TTK Yayınları.

Demirkent, Işın (1996). *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: TTK Yayınları.

el-Hüseynî (1999). *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*. Çev. Necati Lügal, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi (1999). Çev. Kıvameddin Burslan, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

İbn al-'Adîm (1976). *Bugyat at-Talab fî Târîh-i Halab (Selçuklularla İlgili Haltercümeleri)*. Yay. Ali Sevim, Ankara: TTK Yayınları.

İbnü'l-Esîr (2016). *el-Kâmil fi't-Tarih (İslam Tarihi)*. VIII, Çev. A. Ağırakça, Beşir Ersoy vd. 2. Baskı, İstanbul: Ocak Yayınları.

İbnü'l-Kalânîsî (1908). *Zeylu Târîhi Dımaşk (Târîhu Ebî Ya'lâ Hamza İbn el-Kalânîsî)*. Nşr. Henry Frederick Amedroz, Beyrut.

İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı-Metinler ve Çeviriler (1988). Haz. Faruk Sümer ve Ali Sevim, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

Kafesoğlu, İbrahim (1953). “Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihî Ehemmiyeti”. *Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara: DTCF. Yayınları: 259-274.

Kaya, Abdullah (2014). “Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme”. *Ekev Akademi Dergisi*, 18/59 (Bahar): 211-232.

Kaymaz, Nejat (1993). “Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesine Dair”. *Malazgirt Armağanı*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları: 259-268.

Köymen, M. Altay (1970). *Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askerî Teşkilatı*. Ankara: Ankara Üniv. Basımevi.

----- (1989). “Malazgirt Meydan Muharebesinin Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri ve Önemi”, *Belleten*, LIII/206: 375-379.

Mîrhând (2015). *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*. Çev. Erkan Göksu, Ankara: TTK Yayınları.

Özgüdenli, Osman Gazi (2012). “Tuğrul Bey Dönemi (1040-1063)”. *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları: 57-80.

Raşîd al-Dîn Fazlallah (1999). *Câmi' al-Tavârih*. C.II, Cüz 5, Yay. Ahmed Ateş, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

er-Râvendî (1999). *Râhatu's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*. C.I. Çev. A. Ateş, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

Sevim, Ali (1990). *Ünlü Selçuklu Komutanları*. Ankara: TTK Yayınları.

----- (1991). “Artuk b. Eksük”. *TDV. İA*. C.3: 414-415.

----- (1993). “Malazgirt Meydan Savaşı ve Sonuçları”. *Malazgirt Armağanı*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları: 219-229.

----- (2003). “Malazgirt Muharebesi”. *TDV. İA*. C.27: 481-483.

----- (2010). “Süleymanşah I”. *TDV. İA*. C.38: 103-105.

----- (2014). *Anadolu'nun Fethi-Selçuklular Dönemi*. 4. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

Sıbt İbnü'l-Cevzî (1968). *Mir'âtü'z-Zeman fî Tarihi'l-Âyan*. Yay. Ali Sevim, Ankara: TTK Yayınları.

Sümer, Faruk (1988). “Afşin”. *TDV. İA*. C.1: 440-441.

----- (2012). “Tuğrul Bey”. *TDV. İA. C.41*: 344-346.

Süryanî Patrik Mihail'in Vakainamesi, İkinci Kısım (1042-1195) (1944). Çev. Hrant D. Andreasyan, Basılmamış Notlar, TDV. İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi.

Turan, Osman (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, Refik (2012a). “Türklerin Anadolu’ya Akınları ve Malazgirt Zaferi’nden Önce Anadolu’da Türk Varlığı”. *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları: 87-113.

----- (2012b). “Malazgirt’te Bir Medeniyet Savaşı ve Türkiye Devleti’nin Doğuşu”. *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları: 127-133.

Tülücü, Süleyman (1986). “Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleri”. *ATÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 7*: 291-334.

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162). (2000). Çev. Hrant Andreasyan, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.

Yakupoğlu, Cevdet (2020a). “Anadolu’ya Yapılan İlk Akınlar, Selçuklu Fetihleri ve Oğuz Göçleri”. *İlk Türk – İslam Devletleri Tarihi*, Ed. H. İbrahim Gökbörü, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayınları: 340-351.

----- (2020b). “Malazgirt Savaşı’nın Kazanılmasında Selçuklu Komutanlarının Rolü”. *Tarihten Romana Malazgirt; IV. Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildirileri*, Muş / Malazgirt (19-21 Ağustos 2019), Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 83-96.

----- (2021). “Haçlı Seferleri Başlamadan Önce Anadolu’da Türk Egemenliğinin Tesisi”. *Akademik Bakışla Haçlılar-Prof. Dr. Işın Demirkent’in Vefatının 15. Yılı Anısına*, Ed. Birsal Küçüksipahioğlu ve Casim Avcı, İstanbul: Demirkent Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayını: 87-109.

Yıldız, H. Dursun (2011). *İslâmiyet ve Türkler*. 4. Baskı, Ankara: İlgî Kültür Sanat Yayınları.

Yinanç, M. Halil (2013). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. I, Haz. R. Yinanç, Ankara: TTK Yayınları.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

“HOCANIN AKLI” ADLI MASALIN SEMBOLİK ÇÖZÜMLEMESİ

Symbolic Analysis of the Tale “Hodja's Mind”

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Niğde/TÜRKİYE
nbakirci@ohu.edu.tr, nedimbakirci@gmail.com.tr

0000-0001-8672-9481

Geliş Tarihi/Received: 30.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 30.08.2021

Atıf/Citation

Bakırcı, N. (2021). “Hocanın Akli” Masalın Sembolik Çözümlemesi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 37-59.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Sembol, Analitik Psikoloji'nin kurucusu Carl Gustav Jung'a göre gündelik hayatımızda bilip tanıdığımız; ancak alışlagelen, açık anlamının yanı sıra kendine özgü anlamlar da çağrıştıran bir terim veya bir resimdir. Metin içerisinde bir unsurun sembol olabilmesi için o unsurun ilk anlamının dışında pek çok anlam taşıması gerekir. birden fazla alam taşıyan unsur o zaman tam olarak tanımlanamayan, bilinmeyen, daha geniş, "bilinç dışı" bir yön kazanmış olur. Carl Gustav Jung'un ortaya koyduğu arketipsel sembolizm önemli kavramlardan biridir. Jung, tüm insanlarda ortak bir bilinçdışının var olduğunu belirtmiş ve buna arketip adını vermiştir. Jung'un başlattığı, Joseph Campbell'in sistemleştirdiği sembolik yolculuğun "ayrılık-erginleşme-dönüş" aşamaları içerisinde kolektif bilinç dışına ait pek çok unsur bulunur. Bunlar "Persona", "Gölge", "İç/Tüm Benlik, Kendilik/Self", "Anima-Animus", "Yüce Birey" ve "Yüce Ana" gibi çeşitli arketiplerdir. İnsanoğlunun kendisini keşfederek mükemmelleştirme yolculuğunu tamamlamasında iç dünyasının karanlık dehlizlerinden geçerek yaşadığı pek çok unsur kişinin gelecekteki durumunu belirlemektedir. Bireyleşmede kahraman ayrılıkla yolculuğa başlayıp bireyleşme yolculuğunu tamamlayarak erginleşmiş, bir başka deyişle insan-ı kâmil olmuş şekilde geri dönmüştür. Böylece erginleşmiş kahraman diğer kişilere örnek bir kişilik oluşturur. Sembolik yolculuk özellikle sanatsal ürünlere uygulanmakta ve edebiyat alanında ortaya birtakım sonuçlar çıkarılmaktadır. Bu sanatsal ürünlerden biri de hiç şüphesiz masallardır. Masallar tarihin en eski devirlerinden beri hoşça vakit geçirmek, eğlenmek ve eğlendirmek için anlatılan metinlerdir. Bu metinler sözlü kültürde masalcılar tarafından anlatılarak nesilden nesile aktarılmışlardır. Bu aktarın sırasında metinle birlikte kültüre ait pek çok unsur da geleceğe taşınmaktadır. Masallar ait olduğu toplumun kültürel belleklerindenidir. Bir milletin kültürel belleğinin temel unsurlarından biri olan masallar, bu bağlamda değerlendirildiğinde ortak bilinç dışını yansıtan kavramların, onları var eden toplumu nasıl ayakta tuttuğunu gözler önüne serer. Masallar, topluma ait kültürel inanış ve değerleri aktarır, toplumun ortak kültürel anlayışını anlatır ve temsil eder. Masallarda bir toplumun değerlerini, inançlarını, acılarını, sevinçlerini ve ortak bilinçdışını bulabiliriz. Dolayısıyla Türk masalları arketipsel sembolizm açısından değerlendirip yorumlanması Türk kültürü açısından son derece önem taşımaktadır. Bu güne kadar masallarla ilgili sayısız çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde masal metinlerinin sembolik analizleri de yer almıştır. Özellikle masallarda kahramanın yolculuğu ayrılık-erginleşme-dönüş aşamaları metinden hareketle ele alınıp analiz edilip yorumlanmıştır. Bu makalede Kocaeli'den derlenen "Hocanın Aklı" adlı masal arketipsel sembolizm açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Hocanın Aklı, arketip, sembol, mitoloji, sembolik çözümleme.

Abstract

According to Carl Gustav Jung, the founder of Analytical Psychology, the symbol is what we know and know in our daily life; however, it is a term or a picture that evokes specific meanings as well as its usual, clear meaning. In order for an element to be a symbol in the text, it must have many meanings other than the first meaning of that element. the multi-dimensional element then acquires an unknown, broader, "unconscious" aspect that cannot be fully defined. Carl Gustav Jung's archetypal symbolism is one of the important

concepts. Jung stated that there is a common unconscious in all people and called this archetype. There are many elements of the collective unconscious within the “separation-maturation-return” stages of the symbolic journey initiated by Jung and systematized by Joseph Campbell. These are various archetypes such as ler Persona ar, ”Shadow“, ”Inner / All Self, Self / Self Anim,“ Anima-Animus /, lik Supreme Individual “and” Great Master Bunlar. Many elements of his inner world, which he has lived through completing his journey of discovering and perfecting himself by passing through the dark gutters, determine the future of the person. In the individualization, the hero begins his journey with separation and completes his journey of individuation, in other words, he returns in a human-perfect manner. Thus, the mature hero creates an exemplary personality for other people. Symbolic journey is applied especially to artistic products and some results are found in literature. One of these artistic products is no doubt tales. Tales are texts that have been told to have a good time, to have fun and to entertain since the oldest periods of history. These texts were told by storytellers in oral culture and transferred from generation to generation. During this transfer, many cultural elements are carried to the future along with the text. Tales are among the cultural memories of the society to which they belong. Tales, one of the basic elements of a nation's cultural memory, when evaluated in this context, reveal how the concepts reflecting the common unconscious sustain the society that created them. Tales teach cultural beliefs and values of society and describe and represent the common cultural understanding of society. In fairy tales, we can find the values, beliefs, sorrows, joys and common unconscious of a society. Therefore, evaluating and interpreting Turkish tales in terms of archetypal symbolism is extremely important for Turkish culture. Numerous studies on fairy tales have been carried out so far. Symbolic analyzes of fairy tale texts were also included in these studies. Especially in fairy tales, the journey of the hero, the stages of separation-maturation-return, has been analyzed and interpreted based on the text. In this article, the fairy tale named “Hodja's Mind” compiled from Kocaeli will be evaluated in terms of archetypal symbolism.

Keywords: Tale, Hodja's Mind, archetype, symbol, mythology, symbolic analysis.

Giriş

Masallar halk anlatmaları içerisinde en sevilen türlerden biridir. Türk dünyasında masal karşılığı olarak daha çok üç kavram kullanılır. Bunlar, Türkiye ve Balkanlarda, *mesel*, *masal*, *hekât*, *hikâye*; Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Kafkasların büyük bir kısmında *nagil*; Hazar Denizi'nin doğusundaki Türk ülkelerinde (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan (cöo comok), Uygur Özerk Cumhuriyeti) ise *ertek* veya *ertegid*dir.

Saim Sakaoğlu masalı “*Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.*” (Sakaoğlu, 1999: 2) şeklinde tarif etmektedir.

Hayal mahsulü olan masallar bünyesinde pek çok sembolik anlamlar barındırır. Her masalda kendilik bilincini kazanmaya çalışan kahramanların var oluş mücadelesi çeşitli arketipsel sembollerin diliyle aktarılır. Carl Gustav Jung'un psikoloji dünyasına kazandırdığı “*arketip*” terimi, psikoloji literatüründe, algılamamızı örgütleyen, bilinç içeriklerini düzenleyen, değiştiren ve geliştiren yapılar olarak tanımlanmaktadır. Jung, kolektif bilinçdışından süzülüp biçimlenen mitolojik temalara arketip adını vermeden önce, “başlangıçtan beri var olan imgeler” ve “kollektif bilincin hakimleri” isimlerini kullanmıştır. Daha sonra, St. Augustinus'un “*ideae principales*”ı tanımlayışından esinlenerek, “arketipler” adını kullanmayı tercih etmiştir (http://www.anadoluyadinlanma.org/Yazilar/jung_arketip.pdf). İlk örnek, ana örnek, temel model, köken örnek, prototip, ilk yaratma, bir şeyin ilk, tipik ve en mükemmel örneği, ilk ifade, âyan-ı sabit, değişmeyen, sabit öz anlamlarına gelen arketip, tarih boyunca insanoğlunun başından geçen benzer olayların kökeninin, ilk hâlinin adıdır (Çetindağ Süme, 2011: 12). Bu yönüyle bilinç-bilinçaltı-bilinç dışı ekseninde yer alan ve kökene gönderme yapan bir kavramdır. Jung, arketip için “*İlksel imge ya da bir başka deyişle arketip, tarih boyunca sık sık yinelenen ve yaratıcı fantezinin kendini serbestçe ifade ettiği her yerde beliren bir figürdür.*” (Jung, 2006: 323) şeklinde bir açıklama yapar. Jung'un tarif ettiği pek çok arketip olmuştur: anne arketipi, baba arketipi, yeniden doğuş arketipi, gölge arketipi, aile arketipi gibi.

“*Şifahi kültür içerisinde oluşan eserlerimizi kolektif bilinçdışının yansımaları olarak kabul ettiğimiz takdirde bu eserlerde Türk milletinin ortak zihin özelliklerinin birçoğunun simgesel anlatımlarını görmemiz mümkündür.*” (Özcan, 2003: 77). Bu bakımdan karşılaştığımız tüm bilinç dışı içerikli metinler, arketipler bağlamında ele alınıp tahlil edilmesi ve yorumlanması son derece önem taşımaktadır.

Semboller olayları ve bilgileri zihnimizin verilerine indirgeyip bizim, kendimizi aşan ve gözle görüp fakat elle tutamadığımız şeyleri kavramamızı sağlayan araçlardır (Fromm, 2015: 7). Semboller, görünenin ardında gizli bir dünya barındırırlar ve bir metne görünen anlamının ötesinde daha fazla anlam yüklerler. Sembollerle kurulu edebî metinlerin sembolik açılımını yapmak, bu sebeple çok önemlidir (Çetindağ Süme, 2011: 4). Sembol dilinin hayaller, korkular, istekler ve fantastik öğelerle yoğrulup oluştuğu dönemin hayata ve

olaylara bakışının eklenmesiyle şekillenen masallar, yüzyıllar ötesindeki mitlerin günümüze uzanan izdüşümleridir (Ege, 2013: 42).

Mitler, zaman içinde birbirinden farklı gibi görünen ancak temelde masal, efsane, hikâye gibi anlatma esasına dayalı türlerle varlığını sembol değerler ve motifler bağlamında sürdüren anlatılardır¹. Kahramanın mitolojik macerasının bilinen yolu monomitin çekirdeği kabul edilebilecek ‘ayrılma-erginlenme-dönüş’tür. Bir kahraman olağan dünyadan çıkıp doğaüstü farklılıklarla karşılaşabileceği gizemli bir alana doğru ilerler. Burada masalsı güçlerle karşılaşılır ve kesin bir zafer elde edilir. Kahraman bu gizemli ve zorlu maceradan benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir güçle döner (Campbell, 2010: 42). Dünyanın neresinde olursa olsun, anlatılarda kahraman hep aynı aşamalardan geçmektedir. Kahraman, genel geçerliği olan, bireysel ve yerel sınırları zorlayarak onları aşan, olağan insani biçimlere ulaşan kadın veya erkektir. Kahramanın görevi ve amacı, yola çıkışından farklı, dönüşümler yaşamış bir birey olarak dönmek, yenilenmiş yaşamdan aldığı dersi öğretmektir (Campbell, 2010: 30-31). Kahramanın yolculuğu sürerken karşısına birçok engel çıkar. Engeller, kahramanın gücü ve/veya yardımcıları sayesinde aşılır. Yolculuğun bir başlangıç noktası vardır; kahraman anne rahmine düştüğünde başlar ancak bir sonu yoktur, döngüselidir. Yaşamın akışı içinde varılan her nokta yeni bir başlangıcı ifade eder ve kahramanın yolculuğu sonsuza dek sürer (Bakırcı, 2019: 39).

Halk anlatmaları bünyesinde pek çok arketipsel özellikler taşırlar. Özellikle masallar arketipsel sembolizm bakımından son derece zengindir. Bu çalışmada Kocaeli ili Gölcük ilçesi Nüzhetiye köyünden derlenen “Hocanın Aklı” (Gökçe, 2018: 192-196) adlı masal, Joseph Campbell’ın sistemli bir şekilde ifade ettiği “ayrılış, erginlenme, dönüş” aşamalarına göre ele alınacak ve sembollerle verdiği mesajlar çözümlenecektir.

Hocanın Aklı Masalının Arketipsel Sembolizm Açısından Çözümlemesi

Hocanın Aklı adlı masal, Anadolu’da pek çok yerde eş metinlerine (varyant) rastlayacağımız masaldan biridir. Bu eş metinlerden biri de Kocaeli

¹ Bu konuda Metin Ekici’nin “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatıcılar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış” adlı makalesine bakılabilir. (*Fikret Türkmen Armağanı*, (ed. Gürer Gülsevin-Metin Arkan), İzmir 2005, s. 225-229).

ili Gölçük ilçesi Nüzhetiye köyünde tespit edilmiştir. Masalın Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav kataloğundaki adı Denizdeki Davar, tip numarası 351 (Wolfram-Boratav, 1953: 382-385), Antti Aarne-Stith Thompson kataloğundaki adı Zengin ve Fakir Köylü, tip numarası ise 1535, 1539 (Aarne-Thompson, 1964: 440, 443)'dur. Masalın sembolik çözümlemesine geçmeden önce masalın motif sırasını vermek istiyoruz.

Motif sırası:

a) *Bir hocanın bir oğlu vardır, evlilik çağına gelen oğlanı baba evlendirmek ister.*

b) *Ahırda bulunan tosunu satması için oğlunu pazara göndermek isteyen hoca, oğluna “Sakın tosunu Yedi Sarı Kardeşler Çetesine satmayasın.” diye öğütte bulunur.*

c) *Oğlanın yolda rastladığı ve pazarda tosunu müşteri olan adamların hepsi sarıdır ve adamların hepsi de hayvanın tosun değil eşek olduğunu iddia eder. Tosunu elinde kalacağından korkan oğlan en son sarı olan müşterisine eşek fiyatına hayvanı satar.*

ç) *Oğlanın getirdiği parayı gören hoca oğluna ne olduğunu sorar. Oğlan da pazarda olanları babasına anlatır.*

d) *Hoca, ahırdaki eşeğe üç altın yedirir ve eşeği alıp doğruca Sarı Kardeşlere gider. Eşeği Sarı Kardeşlere 100 altına satan Hoca, onlara da eşeği ahırda bir hafta saklamalarını söyler ve eşek bir hafta sonra ölür.*

e) *Sarı Kardeşler, Hocayı tarlada bulurlar. Hoca, onları yemeğe davet eder. Tavşanı hangi yemeğin yapılacağını söylemek için eve gönderir. Eve geldiklerinde tavşanın aynısının evde olduğunu görürler.*

f) *Hoca, karısını hile ile öldürür, sonra onu kavalla tekrar canlandırır. Yedi Kardeşler kavalı ve tavşanı satın alıp evlerine gelirler ve karılarını öldürürler, fakat onları tekrar diriltemezler.*

g) *Yedi Kardeşler, Hocayı suya atmak için bir çuvala koyarlar. Bütün ahalinin Hocanın halini görmeleri için çağırmaya gittiklerinde Hoca, oradan geçen bir çobana padişahın kızıyla zoraki olarak evlendirilmek istendiğini*

söyler. Çoban, Hoca ile yer değiştirir ve Yedi Kardeşler çobanı suya atarlar. Hoca sürüyü alarak oradan uzaklaşır.

ğ) Yedi Kardeşler, Hocaya sürüyü nereden bulduğunu sorarlar. Hoca da derenin dibinden çıkardığını söyler.

h) Yedi Kardeşlerden biri kendini suya atar ve suda boğulmaya başlayınca el işareti yapar, diğer kardeşler de kendilerini çağırdığını düşünerek hepsi birden suya atarlar. Yedi Kardeş de derenin azgın sularında boğulurlar.

ı) Hoca, bütün ahaliyi Yedi kardeşten kurtarır ve oğluna kırk gün kırk gece düğün yapar.

1. Ayrılma Aşaması

Mitik yolculuğun “maceraya çağrı” olarak belirlenen ilk aşaması, kahramanı çağıran ve onun ruhsal ağırlık merkezini toplumun sınırlarından bilinmeyen bir bölgeye çekmiş olan kaderi belirtir. Bir hata sonucu veya şans eseri beklenmedik bir dünya ortaya çıkarılabilir. Alışılmış yaşam ufku genişlemeye başlar, eski kavramlar, idealler, duygusal kalıplar yetmez. Kahramanın bir eşiği aşma zamanı gelmiştir (Campbell, 2010: 72).

Mitolojiden günümüz sanatına kadar insanoğlu hikâye anlatırken belli kalıplar içinde hareket ettiğinde anlatımının daha güçlendiğini ve dinleyiciyi daha iyi ikna ettiğini görmüştür. Halk anlatılarında aksiyonu başlatan temel unsurlardan biri hiç şüphesiz kahramanın yolculuğa çıkmasıdır. Hocanın Aklı masalında kahramanı maceraya çağıran şey oğlunun tosunu Sarı Kardeşlere ucuza satmasıyla başlar. Renk sembolizmi içerisinde sarı, ışığın temsilcisi olarak anılır. Güneşle eşdeğer sembolik özelliklere sahiptir. Bolluk, bereket, olgunluk sembolüdür. Ayrıca Türklerde *Toprak yultuz* ve sarı renginin dünya merkezindeki toprak unsurunun simgesi olması nedeniyle, Sang-orungulug (San-bayraklı) denen Zuhal de, bir Türkçe metinde Erklig Kan, Erklig (Zühre) ve yir terigri-kam" ile birlikte sayılmaktadır (Esin, 2001: 76). Sarı renk Tanrı Ülgen'in sarayının rengidir ve zenginliği ifade eder. Dolayısıyla sarı renk devleti ve otoriteyi sembolize eder. Eski Türk inanç sisteminde merkezle anlamlandırılan sarı renk, gücü ve yönetim erkini de temsil ettiği için tarih boyunca hakanların otağ ve saraylarında hâkim renk olmuştur. Ancak masalda sarı renk olumlu bir anlam ifade etmesi gerekirken olumsuz bir anlam içermektedir. Her ne kadar Sarı Kardeşler zengin oldukları için gücü temsil etseler de bu zenginlikleri hile ve zorbalık üzerine kurulmuştur. Hoca,

oğlunu pazara göndermeden önce şu ikazı yapar: “*Beni dikkatle dinle oğlum, bu civar köylerde tanınan Yedi Sarı Kardeşler Çetesini duymuşsundur. Bunlarda her türlü hile, oyun, düzenbazlık vardır. Sakın ha tosunu bu Sarı Kardeşlere satmayasın.*” (Gökçe, 2018: 192). Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Sarı Kardeşlerin zenginlikleri hile, oyun ve düzenbazlık üzerine kurulmuştur. Sarı renk bu masalda olumsuz bir anlam içermektedir.

Masalda üzerinde durulması gereken bir başka unsur ise tosun veya boğadır. Boğa genellikle yer unsuru olarak değerlendirilmekle beraber eski Türklerde Alplik ongunu ya da timsalidir. Erken devir Türklerinde savaş ilahı, kuvvet ve kudret timsali olduğundan hükümdar ya da hükümdarlık simgesi sayılırdı. Tonyukuk yazıtında hükümdarın yağlı semiz bir boğa ile karşılaştırılması bu konuyu desteklemektedir. Öte yandan Yak öküzü kuyruğu ya da kotuz kuyruğu egemenlik simgesi olan tuğlarda da kullanılıyordu. Özellikle bu tip durumlarda boğa göğe mensup (gök boğa) olarak düşünülüyordu. Dede Korkut hikâyelerinde de boğa güç, kuvvet ve yiğitlik simgesidir. Bu hikâyelerde Boğaç Han, bu anlamı ifade etmek üzere boğayı alt ettiğini görüyoruz. Hayvanla mücadele sahnelerinde boğanın yenildiği görülmektedir: Bu nedenle yer unsuru içerisinde. Oniki hayvanlı Türk takviminin de yıl simgelerinden biridir (Çoruhlu, 2002: 145-146). Ud (sığır) yılında sığırların dövüşken olmasından dolayı bu yılda harpler çoğalır. Havalar değişik olur, kış sert geçer, meyveleri afet vurur. Yılın ilk üçte birinde doğan çocuklar uzağı görür ve bilgin olur. İkinci üçünde doğan çocuk daima gamlı ve kederli olur. Son üçte birinde doğan çocuk cahil ve az akıllı olur (Turan, 1941: 91). Ayrıca Nevruz bayramında da tasvir edilen aslan (güneş) ve boğanın mücadelesi baharın gelişini simgelerdi (Çoruhlu, 2002: 146). Dede Korkut Kitabı’nda gerek Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’da gerekse Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu’nda boğa yenilen taraf olarak anlatılmaktadır. İnsanlarla ya da hayvanlar arasındaki mücadeleleri tasvir eden resimlerde boğanın yenilen taraf olarak resmedilmesinden dolayı boğanın yer unsuruna ait olduğu düşünülmüştür (Özkartal, 2012: 69). Dolayısıyla masalda tosun/öküz/boğa² yer unsuru olarak güç ve kuvveti temsilen kullanılmıştır. Sarı Kardeşler, oğlandan tosunu hile ile ucuza satın alarak güç ve kuvvetin kendilerinde olduğunu göstermek istemişlerdir.

Hocanın oğlu, pazarda Sarı Kardeşlerin oyununa gelerek tosunu, eşek fiyatına satar ve eve döner. Hoca oğlanın kendisine uzattığı parayı görünce “*Ee, oğlum burada beş lira var bizim tosun on lira ederdi nerede bu beş*

² Sığır, öküz, boğa konusunda Fatih Balcı’nın hazırladığı *Türk Kültü Tarihinde Boğa-Öküz* (İstanbul 2019, Hiper Yayınları) adlı çalışmasına bakılabilir.

lira?” diye sorar. Hoca'nın oğlu bunun üzerine babasına: “Baba pazarda tosuna talip olan herkes sarışındı. Hepsi de tosun olmadığını eşek olduğunu söyledi durdu ben de baktım ki satamayacağım elimde kalacak eşek fiyatından sattım bizim tosunu.” (Gökçe, 2018: 193) diye cevap verir. Günlük yaşamda da insanın tıkanıdığı, tükendiği, kendisini bağımlılıktan ötürü mutsuz hissettiği ya da yalnızlık duygusu içinde bunaldığı zamanlar, bu duygular ona “yola çıkma” zamanının geldiğini fısıldar. Süreci başlatmak insanın elindedir; ya bu sese kulaklarını tıkayıp mutsuzluğuyla baş başa kalacak ve kendini tanıma fırsatını kaçıracak ya da “çağrıya” uyup “yola çıkacaktır.” Gerçek kahraman hiçbir zaman gözünü budaktan sakınmaz. Risk almadan bir şeyleri başarmak, iyileşmek, gelişmek pek mümkün değildir (Işık, 2012: 6). Hocayı da harekete geçiren şey yani maceraya çağırın olay, oğlunun başına gelenlerdir. Hocanın maceraya atılması veya ayrılık aşamasını başlatması, Sarı Kardeşlere oğlunun başına gelen olaya kadar hiç kimsenin müdahale etmemesidir. Kahraman Sarı Kardeşlere karşı mücadeleyi başlatması aynı zamanda kahramanın olgunlaşma basamaklarını da başlatması demektir. İçsel sesle harekete geçen Hoca karşıt değerlerle mücadeleye çağırılmıştır. Yani iyi ile kötünün mücadelesi başlamış olur. Hoca burada iyiyi temsil ederken Sarı Kardeşler ise kötüyü temsil etmektedir. Hoca, oğluna yapılan muameleye kayıtsız kalmamış, hemen bir eşek satın alıp eşeğin yemine de üç altın karıştırarak eşeğe yedirmiştir. Ardından da Sarı Kardeşlerin evine gelmiştir. Zira Hoca, eşeğe yedirdiği altınlar sayesinde eşeği Sarı Kardeşlere oldukça pahalıya satacaktır. Hoca aklını kullanarak Sarı kardeşlere ders vermek için erginlenme aşamasına geçmiştir.

2. Erginlenme Aşaması

Erginleşme/Erginlenme, sembolik yolculuğun en önemli merhalesidir. Kahramanın içsel/dışsal bütün potansiyelini fark ettiği, ruhunda büyük değişikliklerin meydana geldiği bu aşamada kendiliğin ve bireyleşmenin sırları gizlidir. “*Erginlenme, varoluşsal durumda temel bir değişime denk düşer; aday sınavından, erginlenme ritüelinden önce sahip olduğundan tamamen farklı bir beden olarak ortaya çıkar ve bir başkası haline gelir.*” (Eliade, 2015: 12). Kahraman eşiği geçip, karşısına çıkan engelleri aştıkça ruhu tekâmül eder. Ancak bu engeller, fenomenolojik varlığın sınırlarını, sonsuz bir güçle sinayacak potansiyele sahiptir.

Sembolik yolculuğun zorlu şartları, kahramanı fiziksel ve psikolojik yönden erginleşmeye hazırlar. Bu bakımdan erginleşme, bireysel ve toplumsal korkuların açığa çıktığı, mücadele etme gücünün üstün değer

kazandığı bir aşamadır. Kimi masal ve mitlerde ejderhalar devler ve korkunç yaratıkların, kahramanın cesaretini gücünü ve zekâsını sınavdığı bu dünya, onu erginleyen, geleceğe hazırlayan sınavlarla doludur. Campbell bu durumu şöyle açıklar: “*Eşik aşıldıktan sonra, kahraman bir dizi sınavdan geçmek üzere tuhaf biçimde akışkan, belirsiz biçimlerin düş dünyasına doğru ilerler.*” (Campbell, 2010: 113). Sınavlar kahramanı içinde bulunduğu toplumdaki uzaklaştırır ve yalnızlaştırır. Campbell sınavları mistik bir yorumla da açıklamaya çalışır. Sınavlar yolu, duyuların arındırılıp önemsizleştirildiği, enerji ve ilgilerin aşkın şeylere yoğunlaştırıldığı, benliğin arındığı, kişisel geçmişin çocukluk imgelerinin dağılması, aşılması ve dönüşmesidir (Campbell, 2010: 117).

Erginleşme yolculuğunda kahramanın karşısına çıkan her engel, aşılması gereken bir eşiktir. “*Eşiğin aşılması evrensel kaynağın kutsal alanına atılan ilk adımdır.*” (Campbell, 2010: 98). Kutsala doğru yolculuk, kahramanın öz benliğini şekillendirir. Dolayısıyla eşik, sınama aşamasında çok önemli bir noktadır. Eşiğin aşılması, yolculukta yeni bir süreç başlatır. Pek çok zorluğun yanında pek çok mucizeyi de barındıran bir dünyaya adım atılır. Kahramanın karşısına çıkan her engel ona yeni ufuklar açar. Örneğin sembolik yolculukta karşılaşılan amansız bir düşman -ki bunların her biri arketipsel bir öğedir- mağlup edildiği zaman sınırlarını ancak kahramanın belirleyeceği bir düzen kurular.

Macera çağrısına cevap verip, büyümlü eşiği aşan kahramanı yeni bir dünya beklemektedir. Masal kahramanı Hoca, Sarı Kardeşlerin oğluna yaptıklarını duyunca hemen harekete geçer ve kötülerle mücadelesine başlar.

2.1. Balinanın Karnı

“*Büyümlü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, dünyanın her yerinde rahim imgesi olan balina karnıyla simgelenmiştir*” (Campbell 2010: 107). Arketipsel sembolizm bağlamında mağara/kuyu gibi mekânlar anne rahmini simgelediği gibi masalımızda yer alan torba da bu özelliklere sahip bir mekân olarak değerlendirilebilir. Masal kahramanı Hoca, sınavlar yoluna girmeden önce yeniden doğuşun temsili olan aydınlanma mekânı olan bir torbaya girer.

Sarı Kardeşler, Hocanın kendilerine yaptıklarından dolayı onu cezalandırmak için torbaya koyarlar. Sarı Kardeşler, hocanın içinde bulunduğu torbayı yalnız bırakıp onun ölümüne şahitlik etmeleri için halkı çağırmaya giderler. Hoca, çuval içerisinde ölümü beklerken aklına ve sezgisine danışarak harekete geçer ve ölümden kurtulur. “*Hoca çuvalın içinde*

feryat figan bağırmağa başlamış: “Ben padişahın kızını istemem, ben padişahın kızını istemem!” diye (Gökçe, 2018: 195). Hoca bu şekilde feryat figan edip bağırırken kendisinin birileri tarafından kurtarılacağını bilir. Tam o sırada “Zavallı bir köy çobanı gelen bu sese doğru yönelerek gitmiş bakmış ki ses ata bağlı bir çuvalın içinden geliyor. Gitmiş çözmüş çuvalı ve Hoca’ya demiş ki “ Neden bağırırsın be adam?” Hoca da “Beni padişahın kızı ile evlendirecekler ben istemiyorum zorla götürüyorlar beni” demiş. Bunu duyan çobanın ağzı kulaklarına gelmiş: “Ben isterim” demiş (Gökçe, 2018: 195). Bunun üzerine Hoca çuvaldan çıkar ve çoban çuvala girer. Hoca böylece çuvalın ana rahmi özelliğini gösteren karanlık mekânından erginlenerek çıkacak ve ölümden kurulacaktır. Bu kurtuluş kahraman için hayata yeni bir başlangıç olacaktır.

2.2. Gölge Arketipi

Erginlenme yolculuğuna çıkan kahraman, belli serüvenleri yaşayıp, sınavlardan geçerken karşılaştığı ilk aşama gölge arketipidir. Bu yolculuk, kahramanın güç kazanma sürecinde gerçekleştirmesi gereken aşamalardan birisidir. Hocanın Aklı masalında Sarı Kardeşler ve çoban gölge arketipini temsil etmektedirler.

Hoca, Sarı Kardeşlerin tosununu eşek fiyatına satın almalarına kızdığı için bir eşek satın alarak gölge arketipi olarak karşımıza çıkan Sarı Kardeşlere ders vermek ister. Hoca, oğluna oynanan oyunda yer alan eşek motifini kullanarak gölge arketipi Sarı Kardeşlere kendi oyunlarıyla cevap verir. Tasavvufi anlamda eşek, nefsi sembolize etmektedir. Nefis her arzulanana şeyi elde etmek ister. Onu elde etmek için de pek çok kötülüğe başvurur. Nefsi, terbiye etmek için ruhu kötülüklerden arındırmak gerekir. Bu terbiye nefsin isteklerini yerine getirmemektir. Eşek aynı zamanda yük taşımak için kullanılan bir hayvandır. Yük altında sıkıntı çeken eşek, üzerindeki yükü atınca rahata kavuşur. Nefsin yani eşeğin sırtına sabır ve şükür yüklenirse, açgözlülük ortadan kalkar. Sarı Kardeşler nefislerinin arzularına uyararak haksız yere kazanç elde etmek için her türlü kötülüğü yaptıkları görülmektedir. Kahraman onların yaptıklarının kötü bir davranış olduğunu göstermek için eşek üzerinden bir mesaj vermeye çalışmıştır. Hoca, eşeğin yemine üç altın karıştırarak eşeğe yedirir. Ardından da Sarı Kardeşlerin evine gelir. Ertesi gün Hoca, eşeğe yedirdiği altınları eşeğin tersinden çıkarır. Bunu gören Sarı Kardeşler, eşeği Hoca’dan satın almak isterler. Hoca eşeği 100 altına satıp Sarı Kardeşlere ahırın kapısını yedi gün açmamalarını tembih ederek oradan ayrılır. Yedi gün sonra ahırın kapısını açan Sarı Kardeşler

eşegin ölüsüyle karşılaşır. Kahraman erginleme aşamasındaki ilk sınavını ve ilk mücadelesini vermiş olur. Sarı Kardeşler gölge arketipi olarak açgözlülüklerine yenilirler. Çünkü insanoğlu, gördüğü her şeyi nefesine uyararak hep daha fazlasını isteyen bir özelliğe sahiptir. Manevi anlamda dünyevî lezzetleri görmeyen insan, iç dünyasının derinliklerinde yücelerek birliğe ulaşırken, maddeye tapan insan ise aç gözlülüğü ve duyumsuzluğu ile ilim ve akıldan (Şenocak, 2016: 1323) uzaklaşmaktadır.

Gölge arketipi olan Sarı Kardeşlere Hocanın verdiği ders masalın ilerleyen kısımlarında devam etmiştir. Hoca, pazardan iki tavşan alır. Hanımına ne yapması gerektiğini anlatır ve tarlada yedi kardeşin gelmesini bekler. Kardeşler geldiğinde onları bekliyormuş gibi *“Ooo neden bu kadar geç kaldınız? Gelin gelin ben de sizi bekliyordum. Geleceğinizi haber verdi”* demiş elindeki tavşanı onlara göstererek. O şaşkınlıkla ne diyeceklerini bilemeyen yedi kardeşler Hoca'ya: *“Hoca sen bizim olduğumuzu ve buraya geleceğimizi nasıl öğrendin?”* demişler. Hoca da elindeki göstererek: *“Bu benim çocuğum gibidir. Evde olanı biteni, hanımla iletişimimi bununla kurarım sizden önce varıp bana sizin geleceğinizi haber etti”* demiş. Şaşırıp kalan yedi kardeşler neden geldiklerini unutup birbirlerine bakmaya başlamış. Hoca: *“Hadi akşam misafirim olun ne yiyeceksiniz deyiverin de söyleyeyim ha buna gitsin desin Hanım'a, gidince hazır olur her şey”* demiş.” (Gökçe, 2018: 194). Akşam eve geldiklerinde yemeklerin hazır olmadığını gören Hoca bıçağıyla hanımını öldürür, içerden getirdiği kavalı çalarak hanımını uyandırır. Bu durumu gören Sarı Kardeşler, hemen tavşanla kavalı satın alıp evlerine gelirler. Sarı Kardeşler hocanın yaptığı gibi yapıp hanımlarını öldürürler. Kavalı ne kadar çalarlarsa çalsınlar yedi kardeşin hanımlar bir türlü uyanmaz. Sarı Kardeşler, Hoca tarafından oyuna getirildiklerini anlarlar. Bunun üzerine Hoca'yı öldürmeye karar verirler. Hoca'yı yakalayıp bir çuvala koyar, dereye atmak isterler. Kişiler, bilinçdışının karanlığına hapsettiği korkaklık, cimrilik, ikiyüzlülük, kötülük vb. gibi duygularını ancak kontrol altına almayı öğrendikleri zaman bireyleşme yolculuklarında önemli bir mesafe kat edebilirler (Şimşek-Şenocak, 2009: 115). Ancak görülen o ki Sarı Kardeşler, kötülük yapma duygularını kontrol altına alamamışlar ve Hoca'yı öldürme planı yapmışlardır. Burada üzerinde durulması gereken unsurlardan biri tavşandır. Tavşan sembolik olarak bir gölge arketiptir. Bu arketip, insanın nefisini ve cinsel dürtülerini ifade eden bir arketiptir. Ayrıca sembolizmde iyi şans, doğurganlık, zekâ ve yaratıcılıkla ilişkilendirilmiştir. Sarı Kardeşlerin açgözlülükleri, doymak bilmeyen nefisleri ve her şeyi zorbalıkla elde etmeleri

‘tıpkı bir gölge gibi’ yapışık bilinçaltında yer alan bu duygular tavşan gölge arketipiyle ortaya konulmuştur. Bu duyguları gölgenin karanlığı bastırılır ve böylece kahraman bilinç dışına erişmiş olur.

Türk kültüründe ya da mitolojisinde tavşan, fazla yer tutmayan hayvanlardan biridir. Erken devirlerde tavşan, renginden ötürü beyaz tavşanın göğe ait, siyah tavşanına yer unsuruna ait sayılmıştır.

Şamanist Türk topluluklarında diğer birçok hayvan gibi Altaylılar ve Yakutların duvarlara ya da sırıklara tavşan derilerini asmalarından da anlaşıldığı gibi tavşan bir tözdür. Şamanın yardımcı ruhlarından biridir. Bu nedenle şaman davulunun yüzeyi bazen tavşan derisiyle kaplanmıştır.

Tavşan ayrıca oniki hayvanlı takvimdeki yıl simgelerinden biridir. Göktürk devrinde av hayvanı olduğu için uğurlu ve bolluk timsali sayılmıştır.

İslamiyet’ten sonraki Türk tasavvurlarında tavşanın daha ziyade bolluk, kurnazlık ve iyi şansın simgesi olarak anlatıldığını görüyoruz. O bazen korkaklık-ürkeklik simgesi de olmuştur. Ancak ortaçağ Türk-İslam dünyasında (hatta günümüzde de) bu hayvanın özellikle Alevi Türkler tarafından uğursuz bir hayvan olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle tavşan günümüzde minyatürlerde olumsuz anlamda da tasvir edilmiştir (Çoruhlu, 2002: 156). Tavşanın uğursuz bir hayvan sayılması sadece Kızılbaşlar arasında değil, Sünnilerde de yaygın bir inanıştır: yola çıktığında tavşana rastlayan kimse bunu yolculuğu süresinde birçok güçlüklerle uğrayacağına bir ön-belirtisi sayar (Boratav, 1984: 56-57). Ayrıca tavşan pek güvenilir bir hayvan olarak görülmemiş, çoğunlukla kurnaz ve içten pazarlıklı olduğuna inanılmıştır. Bunun yanı sıra tavşan güzel, cilveli ve biraz hafif meşrep bir kadına benzetilmiştir (Schimmel, 2005: 45).

Masalda yer alan kaval da sembolik anlam ifade eden bir kavramdır. İslam inancına göre kıyametin kopacağını haber veren sur/kavaldır. Kur’anı Kerim’in pek çok ayetinde Allah’ın emriyle sura üflenecek ve kıyamet kopacak, sura tekrar üflendiğinde herkes yeniden dirilecektir³. İslam inancına göre sura üfleme görevi dört büyük melekten biri olan İsrail’e aittir. Masal metninde Hoca, kıyamet koştuktan sonra insanların tekrar dirilmesinin surla olduğunu hatırlatmıştır. Kıyametin kopacağı ve insanların tekrar dirileceği

³ “Ve sūra üflenmiştir. Göklere kim var, yerde kim varsa çarpılıp yıkılmıştır. Ancak Allah’ın dilediği müstesna. Sonra ona bir daha üflenmiştir. Bu defa da hep onlar kalkmışlar bakıyorlardır.” Zümer Suresi 68. ayet. Bu ayetin dışında Kehf Suresi 98, Taha Suresi 101, 102, Müminun Suresi 101, Neml Suresi 87, Yasin Suresi 51, Kaf Suresi 19-21, Hakka Suresi 13, Müddesir Suresi 8, 10, Nebe Suresi 17-18. ayetlerde sura üflemesinden ve kıyametin kopacağından bahsedilmektedir.

günü sembolik olarak kavalla ifade edilmiştir⁴. Ancak yedi kardeşlerin böyle bir şeyin mümkün olmayacağını anlamayacak kadar gözlerini para ve güç hırsı büründüğü anlaşılmaktadır.

Masalda yer alan başka bir gölge arketip çobanın hırsına yenik düşerek torbaya girmesidir. Hocanın sınavı içinde hapsoldüğü torbadan kurtulmak olacaktır. Torbadan aklını kullanarak kurtulan Hoca, gölgesine yenilen hırsı ve aptallığı ile hareket eden çobanı torbaya sokarak yoluna devam eder. Bilincin temsili kahraman burada aslında gölge ile girdiği mücadeleyi kazanmış ve gölgeyi biran için kendi hapsoldüğü mekâna kapatmayı başarmıştır.

Hoca, torbaya giren çobanın hayvanlarını alarak oradan uzaklaşır. Geri gelen Sarı Kardeşler ise torbanın içinde Hocanın olduğunu düşünerek torbayı suya atarlar. Daha sonra Hocayla karşılaşan Sarı Kardeşler şaşırırlar. Masaldaki gölge arketipi olan çobandan kurtulmayı başaran Hoca, Sarı Kardeşlerin pek çok tuzağından aklını kullanarak kurtulmayı başarmıştır. Daha sonra masal kahramanı, Sarı Kardeşlere boğulmadığını dereden koyunlarla çıktığını, söyler; *“Nasıl olur sen nasıl kurtuldun?” diye sormuşlar Hoca’ya, Hoca’da: “Ohoo keşke birazcık daha öteye sallasaydınız derenin altında sürüsüne bereket koyun var” demiş* (Gökçe, 2018: 195). Yedi Kardeşler buna inanır ve gölge arketipinin en belirgin örneklerinden birisi olan açgözlülüğüne yenilerek onlar da sayısız koyun sahibi olmak isterler. Kibirlerinin ve açgözlülüklerinin esiri olan Yedi Kardeşler, Hocanın yönlendirmesi ile dereye girer ve boğulurlar. Böylece masal kahramanı macerası boyunca karşılaştığı tüm gölge arketipleriyle olan savaşını kazanarak psişenin⁵ bütünlüğünü sağlamış ve sınavlar yolunu başarı ile tamamlamış olur.

3. Dönüş Aşaması

“Kahraman, macerası sona erdiğinde yaşam değiştiren gezisinden dönmelidir.” (Campbell, 2010: 84). Birey/kahraman, çıktığı yolculukta erginleşmiş böylece varoluş amacı gerçekleşmiştir. Geriye dönen kahraman için her şey başlangıçtan farklıdır. İçsel bene ulaşmış, ruhu esaretten kurtulmuştur. Kendisini gerçekleştirmek adına yola çıkan kahramanın

⁴ Türk kültüründe kaval olmasa da tef, saz, davul gibi çalgılar ölüp dirilme motifini simgelediği görülmektedir. Özellikle Şamalar rüyalarından (sembolik ölüm) tef, kopuz veya davulla, Aşıklar ise sazla uyanırlar.

⁵ Ruh, ruha ait, kişiliğin tümü, bilinçli ya da bilinçdışı tüm duygu, düşünce ve davranışlar. Jung’a göre psişe; bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışından oluşan bir kavramdır.

merkeze dönmesi, onun dönüş yolculuğunun sona erdiğini anlatmaktadır (Çetindağ Süme, 2011: 158).

Kahraman bu maceraları yaşayarak, bilgi ve erdem sahibi olmuştur. Yenilenen kahraman için artık bu yabancı dünyadan, yola ilk çıktığı bilindik dünyasına dönme vakti gelmiştir. Kahraman hep iyi olanı arzular bundan dolayı dünyaya huzur getirir. Erginleşmenin amacı da öz benlik ile bir olmaktır. Tasavvufi anlamıyla insan-ı kâmile varmak, maddenin ve mananın özüne ulaşmak arzulanır. Maceranın sonunda çeşitli zorluklardan geçen, bütün sınavları başarıyla atlatan kahraman kendisini/özünü bularak geri dönüş yoluna girer (Şimşek, 2017: 68).

Masal kahramanı Hoca; serüveni boyunca kurduğu tuzaklardan kurtulduğu Sarı Kardeşleri dereye koyun getirmek için girmeye ikna ederek dönüş aşamasındaki eşiği aşmıştır.

Hoca, Sarı Kardeşlerin yaşadığı bölgede herkese haksızlık yaptığını bildiği için oğlunu da bu konuda uyarmıştır. Ancak Hoca'nın oğlu, Sarı Kardeşlerin haksızlığına uğrayınca Hoca artık yolculuğa çıkmanın zamanı geldiğini düşünmüştür. Hoca bu yolculuğunda Sarı Kardeşlerin ve çobanın gölge arketipiyle mücadele edip mücadele sonrasında yolculuğunu tamamlayıp dönüş aşamasına geçmiştir. Masal kahramanının dönüş aşaması evine doğru olmuştur. Masal kahramanı, yaptığı mücadele sonrasında Sarı Kardeşlerin ölmelerini sağlamış ve erginlenme sürecini tamamlamıştır. Uzun süren zorluklarla mücadelelerin ardından erginlenen, dönüşen kahraman, topluluğa dönerek güç ve cesaret sahibi olduğunu köylülere göstermiş olur.

Macerasını tamamlayarak dönen masal kahramanı artık eskisinden farklı bir birey olmuş, çevresini daha iyi tanımaya başlamıştır. Masalın sonunda kahraman kendisine kötülük yapan Sarı Kardeşleri cezalandırmış ve *“O gündün sonra köylü Yedi Kardeşlerden kurtulduğu için minnettar olmuş Hoca'ya. Hoca'da oğlunun müriyetini yapmış. Tam kırk gün kırk gece fakire fukaraya yemek verip düğün yapmış köyünde”* (Gökçe, 2018: 196). Böylece kahraman, erginlenme sınavında verdiği başarılı mücadeleyle bilincin zirvesine ulaşmıştır.

Sonuç

Kendisi olmayanı yansıtan sembol, ardına gizlenen anlamların açıklanmasıyla çok derin bir dünya olduğu görülür. Bu semboller dünyasını anlamak ve anlamlandırmak milletlerin hayatlarına dair pek çok kültürel unsuru ortaya çıkarır. Türk halk anlatmaları, bünyesinde kültür kodları olarak

adlandıracağımız pek çok semboller barındırır. Bu anlatmalardan biri de masallardır. Joseph Campbell'in sistemleştirdiği sembolik yolculuğun "ayrılık-erginleşme-dönüş" aşamaları içerisinde kolektif bilinç dışına ait pek çok unsur "Hocanın Akli" masalında da karşımıza çıkmaktadır. Masal kahramanı Hoca, metin içerisinde önce oğlunun başına gelenlerden dolayı ayrılık aşamasıyla yolculuğa çıkmış, bu yolculuk sırasında çeşitli engelleri aşarak erginlenmiş ve masalın sonunda dönüş aşamasıyla sembolik yolculuğunu tamamlamıştır. Sembolik yolculuğun başında yaşadığı dünyada anlamlı/anlamsız bir parça olan masal kahramanı, erginleşmenin sonunda bütün haline gelir. Sadece toplumla değil, kâinatla da bütünleşir. Tüm engeller aşılarak bireyleşme yolunda büyük bir adım atılır. Sonuçta kahraman, dairesel harekete ve kâinatın düzenine uygun olarak geriye döner. Böylece ruhsal kazanım, sonsuz bir döngü ile birlikte, değeri canlı kalacak bir sürece erişir. Kahraman artık eksikliklerini tamamlamış, gücünün ve neler yapabileceğinin farkında olan bir birey olmuştur.

KAYNAKÇA

Aarne, Antti ve Thompson, Stith, *The Types of the Folktale*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica, 1964.

Bakırcı, Nedim, "Kırım Tatar Masallarından "Altın Elma" Adlı Masalın Arketipsel Sembolizm Açısından Çözümlemesi", *Türük Dergisi*, 7(19), 2019, s. 36-46.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1984.

Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (çev. Sabri Gürses), Ankara: Kabalcı Yayınevi, 2010.

Çetindağ Süme, Gülda, *Koroğlu Merkezli Hikâyelerin Sembolik Açılımı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.

Eberhard, Wolfram ve Boratav, Pertev Naili, *Typen Türkischer Volksmärchen*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 1953.

Ege, Fatih, “Namert ile Cömert Masalı’nın Arketipsel Sembolizm Açısından İncelenmesi”, *Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Mar, 2013, s. 36-43.

Eliade, Mircea, *Doğuş ve Yeniden Doğuş*, (çev. Fuat Aydın), İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2015.

Ersoy, Elif, “Jung’un Arketip Kavramı”, http://www.anadoluydinlanma.org/Yazilar/jung_arketip.pdf, (Erişim Tarihi 11.06.2019).

Esin, Emel (2001), *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Fromm, Erich, *Masallar, Rüyalar Mitler*, (çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten), İstanbul: Say Yayınları, 2015.

Gökçe, Enis, *Kocaeli/Gölcük Nüzhetiye (Döşeme) Köyü Monografisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Işık, Neşe, “Türk Masal Kahramanlarının “Yolculuk”tan Olgunluğa Değişim Süreci”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 200, Ekim, 2012, s. 1-18.

Jung, Carl Gustav, *Analitik Psikoloji*, (çev. Ender Gürol), İstanbul: Payel Yayınları, 2006.

Özcan, Tarık, “Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi”, *Millî Folklor*, Bahar 8/57 (2003), s. 76-81.

Özkartal, Mehmet, “Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış (Dede Korkut Kitabı’ndan Örnekler)”, *Millî Folklor*, Sayı 94, Yaz, 2012, s. 69.

Sakaoğlu, Saim, *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Schimmel, Annemarie, *Halifenin Rüyalari*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.

Şenocak, Ebru, “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Destana Arketipsel Bir Yaklaşım”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi Dede Korkut ve Türk Dünyası*, C. 3, 2016, s. 1313-1328.

Şimşek, Esmâ ve Şenocak, Ebru, “İbn Sinâ Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili”, *Milli Folklor*, Sayı 82, Yaz, 2009, s. 110-121.

Şimşek, Esmâ, “Kültürümüzde Yol ve Bu Bağlamda “Uzun İnce Bir Yoldayım” Adlı Şiirin Sembolik Çözümlemesi”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 13, 2017, s. 55-69.

Turan, Osman, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul: DTCF Yayınları-Cumhuriyet Matbaası, 1941.

Ek 1: HOCANIN AKLI

Bir varmış bir yokmuş bir zamanlar fakir bir hocanın oğlu olmuş. Hoca ve hanımı mutlu mesut yaşarken gel zaman git zaman hocanın oğlu askerden tezkeresini alıp evine dönmüş. Annesi ve babası eve sağ salim dönen evlatlarını görünce çok sevinmişler. Hoca ve eşi artık evlatlarının evlendirme çağına geldiğini düşünüp Hoca, hanımına: “Artık bu çocuğun evlenme çağı geldi Hanım bunu baş göz etmek gerek” demiş. Hanımı da Hoca’ya: “Halimiz ortada paramız pulumuz yok neyle evlendireceğiz bu gariban çocuğu?” demiş. Hoca oğluna seslenerek yanına çağırılmış.

“Oğlum ahırda bir tosunumuz var yarın onu alıp pazara git ve onu pazarda sat” demiş. Sabah erkenden kalkan Hoca oğlunu uyandırmış. Tosunu hazırlayıp oğlunu pazara yolcu etmeden önce ona çok önemli bir uyarıda bulunmuş: “Beni dikkatle dinle oğlum, bu civar köylerde tanınan Yedi Sarı Kardeşler Çetesi’ni duymuşsundur. Bunlarda her türlü hile, oyun, düzenbazlık vardır. Sakın ha tosunu bu sarı kardeşlere satmayasın” diyerek şafak sökmeden oğlunu pazara yolcu etmiş. Hocanın oğlu epeyce bir yol aldıktan sonra karşısına bir adam çıkmış. Adam: “Delikanlı yolculuk nereye?” diye sormuş. Hocanın oğlu da tosunu pazara götürüp satacağını söylemiş.

Bunun üzerine adam hayrete düşerek demiş ki: “Ne tosunu yahu ben ortalıkta tosun mosun göremiyorum eşek bu!” Delikanlı dikkatlice adama bakarak babasının sözlerini hatırlamış ve adamın sarılın olması üzerine yoluna hiç aldırmandan devam etmiş. Hocanın oğlu henüz pazara varmadan birkaç kişi ile karşılaşmış. Onlar da ilk gördüğü adam ile aynı tepkiyi verince hocanın oğlu da hiddetlenip en sonuncusunu yanından kovmuş. Hayvan pazarına varan hocanın oğlu tosununu bir yere bağlamış ve hayvanın önüne yiyeceğini suyunu koymuş. O da satılığa çıkardığı tosunun yanına oturup müşteri beklemeye başlamış. Pazarda tosunu talip olan tüm müşteriler sarışınmış ve hepsi sanki aynı ağızdan konuşuyorlarmış gibi satılan tosunun tosun olmadığını bir eşek olduğunu iddia etmişler. Akşama doğru durum öyle karışık bir hale gelmiş ki hocanın oğlu bile kendinden şüphe etmeye başlamış. Bakmış ki olacak gibi değil tosun elinde kalacak kararını değiştirip ilk gelen müşteriye tosunu eşek fiyatından satacakmış. Ve en son gelen sarışın müşteriye, hiç pazarlık yapmadan, tosunu eşek fiyatından satmış. Evine dönen hocanın oğlu parayı babasına uzatınca Hoca: “Ee, oğlum burada beş lira var bizim tosun on lira ederdi nerede bu beş lira?” demiş. Hocanın oğlu bu durum üzerine babasına: “Baba pazarda tosunu talip olan herkes sarışındı.

Hepsi de tosun olmadığını eşek olduğunu söyledi durdu ben de baktım ki satamayacağım elimde kalacak eşek fiyatından sattım bizim tosunu.”

Durumu öğrenen Hoca hemen gidip bir eşek almış. Eşegi aldıktan sonra bir arkadaşından üç tane ödünç altın istemiş. Aldığı bu üç altını yemlerinin içine karıştırarak eşegine yedirmiş. Hoca ertesi gün erkenden eşekle beraber sarı kardeşlerin köyüne giderek kapılarına dayanmış. Sarı kardeşler hocayı görünce sevinmişler ve buyur etmişler. Elinden eşegini alıp ahıra doğru götürmüşler hoca da arkalarından gitmiş. Hocaya dönüp demişler ki: “Hocam sen dön evde dinlen biz eşegi ahıra bağlayıp geleceğiz” demişler. Hoca dinlemeyerek ahıra kadar onlarla beraber girmiş. Ve onlardan eşege vermek için biraz yem ve su isteyerek eşegin önüne koymuş. Hep beraber ahırdan dışarıya doğru çıkarken Hoca telaşlı bir şekilde: “Kapıları iyice kapatıp, kilitleyin” demiş. Sarı kardeşler durumdan şüphelenerek Hoca’ya bunu neden yapmak istediğini sormuşlar. Hoca’da: “Sabah olunca görürsünüz” demiş. Ardından eve çıkmışlar, yemek yemişler sohbet etmişler ve uyumuşlar. Ertesi gün kahvaltılarını yaptıktan sonra hoca yedi kardeşten bir güğüm su ile küçük bir leğen istemiş. İstediklerini hocaya getiren kardeşler merakla hocanın ne yapacağını beklemişler. Hoca ahıra doğru giderek kapıları açmalarını istemiş. Kapıları açan yedi kardeşler içeriye giren hocayı takip etmiş. Hoca eşegin arkasına geçerek kollarını sıyırılmış. Ve: “Bismillah!” demiş ve eşegin tezекlerini karıştırmaya başlamış. Hoca ilk altını, ikincisini ve üçüncü altını bulmuş, altınları ve ellerini yıkayarak: “Allah bereket versin” demiş ve ahırdan çıkmış. Durumu gören yedi kardeşler hayretler içerisinde kalmışlar. “Yahu Hoca nasıl olur bu?” demişler. Hoca’da: “Allah’ın bir hikmeti işte benim eşek altın sıcıyor şimdi neden size kapıları sıkı sıkıya kapatın dediğimi anladınız mı?” demiş. Şaşkına dönen yedi kardeşler hocaya yalvarmaya başlamış: “Dile bizden ne dilersen hoca bu eşegi bize sat” diye yalvarmışlar hocaya Hoca’da iyice naza çektikten sonra kendini tam 100 altın karşılığında satmış eşegi yedi kardeşe. Oradan ayrılırken Hoca yedi kardeşlere: “Benim eşek çok yorgun çocuklar ahırın kapılarını iyice kapatın tam yedi gün eşegin yanına hiç uğramayın yemi suyunu ahırın üst tarafından verin” demiş. Dediklerini harfiyen yerine getireceklerini söyleyen yedi kardeşlerin yanından ayrılan hoca başka bir köye gidip iyi bir at almak istediğini söylemiş meydanda bir kişi çıkmış: “Benim çok iyi cengâver bir atım var ama pahalıdır bilesin” demiş. Hoca’da: “Gidip görelim parası mühim değil” demiş. Atı gören Hoca çok beğenmiş. “Ne kadar?” diye sormuş satan adama, adam da: “Dedim sana pahalı bir altın” demiş. Hoca’da: “Al sana iki altın” diyerek almış atı koyulmuş yola evine varınca olanları Hanım’ına

anlatmış demiş ki: “Ya Hanım işte böyle bu yedi kardeş mutlaka bana hesap sormaya gelecek şimdi sana anlatacaklarımı iyice dinle git kasaptan hayvan bağırsağı al. Pazardan da iki tavşanla bir kaval al. Yedi Kardeş kapıya dayanınca ben tarlada olurum onlar kapıya dayanınca tavşanın bir tanesini mutlaka eline al onlar gidince boğazına bağırsakları dola sonra da yazmanla kapat gözükmesin” der. Bir hafta sonrasında yedi kardeşler ahıra iner kapıyı açmadan deliğinden bakarlar ki içeride parıl parıl bir şeyler parlamaktadır. Heyecandan kapıyı açamayıp birbirlerine çarparlar en sonunda açarlar kapıyı bir de bakarlar ki eşek nalları dikmiş. Nallarına vuran güneş etrafı aydınlatmış. Duruma uyanan yedi kardeşler öfkelerinden yerinde duramamış hemen hocanın kapısına dayanmışlar. Hocanın eşi tıpkı anlattığı gibi onlar hışımla kapıyı çalınca elinde tavşan çıkmış karşılıklarına hocanın nerede olduğunu soran yedi kardeşlere tarlada olduğunu söylemiş. Yedi Kardeşler tarlaya varınca Hoca sanki haberdar gibi onlara arkası dönük işiyle meşgul şöyle demiş: “Ooo neden bu kadar geç kaldınız? Gelin gelin ben de sizi bekliyordum. Geleceğinizi haber verdi” demiş elindeki tavşanı onlara göstererek. O şaşkınlıkla ne diyeceklerini bilemeyen yedi kardeşler Hoca’ya: “Hoca sen bizim olduğumuzu ve buraya geleceğimizi nasıl öğrendin?” demişler. Hocada elindekini göstererek: “Bu benim çocuğum gibidir. Evde olanı biteni, Hanımla iletişimimi bununla kurarım sizden önce varıp bana sizin geleceğinizi haber etti” demiş. Şaşırıp kalan yedi kardeşler neden geldiklerini unutup birbirlerine bakmaya başlamış. Hoca: “Hadi akşam misafirim olun ne yiyeceksiniz deyiverin de söyleyeyim ha buna gitsin desin Hanım’a, gidince hazır olur her şey” demiş. Apışıp kalan yedi kardeş söylemişler ne yemek istediklerini, hoca da tavşanın kulağına fısıldayıp ormana doğru vurarak bırakmış. Yedi Kardeşler: “Yahu hoca yol orada sen ormana gönderdin tavşanı” demişler. Hoca’da: “Yoldan gitsin de köpeklere yem mi olsun dağdan bayırdan atlaya atlaya gider o kestirmelerden o yolu biliyor” demiş. Hayretle hocayı seyreden yedi kardeş Hoca’nın işi biter bitmez koyulmuşlar yola eve varmışlar. Varınca bakmışlar ki tavşan ocağın önünde ama yemekler hazır değil hocanın eşi: “Bey ben yetiştiremedim istediklerinizi” demiş. Hoca bir anda öfkelenerek aldığı gibi bıçağı eşinin boynuna çalmış. Duvar boydan boya kan olmuş kadın yere yığılmış. Yedi Kardeşler: “Hocam ne yaptın alt tarafı bir yemek için değer miydi?” demişler. Hoca’da siz karışmayın diye bağırarak başka bir odaya girmiş, elinde bir kaval ile içeriye gelen hoca karısının başında başlamış kavalı çalmaya bir de bakmışlar ki hocanın eşinin elleri ayakları kımıldıyor. Bir anda canlanmış kalkmış yerinden içeri gidip bir şeyler hazırlamaya koyulmuş. Bu sırada neden geldiklerini dahi unutan yedi kardeşler başlamışlar hocadan kaval ile

tavşanı istemeye hoca bu sefer dayatmayarak: “Tamam, zaten bu saatten sonra kimseyle işim olmaz benim sattım gitti öyle çok bir şey de istemem kavala on altın tavşana beş altın verin yeter” demiş. Tarlada çalışmakta olan yedi kardeşler Hoca’dan aldıkları tavşana akşam eve gidince ne yemek istiyorlarsa söylemiş ve salmışlar. Eve gidince bakmışlar ki istedikleri yok hepsi karılarının boğazlarını kesmiş. Gitmiş içeriden kavalı almışlar. Biri çalmış yok öteki çalmış yok beriki: “Bırakın ya siz çalmayı bilmiyorsunuz” diyerek kapmış kavalı yok. Hepsi denemiş nafile. En sonunda işe uyanmışlar ama bu sefer hocayı infaz etmeye karar vermişler. Yedi Kardeşler hocanın kapısına dayanmış hocanın ellerini ayaklarını bağlayıp bir çuvalın içine koymuşlar. İçlerinden bir tanesi: “Hoca paramızdan pulumuzdan en sonunda da eşlerimizden etti bizi böyle körü körüne azgın dereye atmak olmaz tüm ahaliye haber verelim de şanımız itibarımız yürüsün Yedi Kardeşleri dolandıranın sonunu herkesler görsün” demiş ve bunun üzerine Yedi Kardeşler hocayı çuvalın içinde bırakıp gitmişler ahaliye haber vermeye. Hoca çuvalın içinde feryat figan bağırmaya başlamış: “Ben padişahın kızını istemem, ben padişahın kızını istemem!” diye. Zavallı bir köy çobanı gelen bu sese doğru yönelerek gitmiş bakmış ki ses ata bağlı bir çuvalın içinden geliyor. Gitmiş çözmüş çuvalı ve Hocaya demiş ki: “Neden bağırırsın be adam?” Hoca’da: “Beni padişahın kızı ile evlendirecekler ben istemiyorum zorla götürüyorlar beni” demiş. Bunu duyan çobanın ağız kulaklarına gelmiş: “Ben isterim” demiş başlamış Hoca’nın ayaklarını ellerini çözmeye üzerindeki postu ve sürüyü Hoca’ya vermiş kendisi girmiş çuvalın içine Hoca sürüyü de önüne katıp uzaklaşmış oradan. Meydana halk ile gelen yedi kardeşler tutmuşlar çuvalı, çuvaldan: “Ben padişahın kızını isterim, ben padişahın kızını isterim” diye sesler geliyormuş. Yedi Kardeşler: “Bakın bakın bir de utanmadan padişahın kızını istiyor” demişler. Ve çuvalı tüm ahalinin gözü önünde sallayarak azgın dereye atmışlar. Akşama doğru meydanda oturan Yedi Kardeşler uzaktan bir çoban ve sürünün onlara doğru yaklaştığını görmüş. Git gide yaklaşan çobanın Hoca olduğunu fark edince ağızları beş karış açılmış vaziyette hep bir ağızdan: “Nasıl olur sen nasıl kurtuldun?” diye sormuşlar Hoca’ya, Hoca’da: “Ohoo keşke birazcık daha öteye sallasaydınız derenin altında sürüsüne bereket koyun var” demiş. Şaşkına dönen Yedi Kardeşler: “Nasıl olur ne demek bu olur mu öyle şey” demişler ama merakta ediyorlarmış. İçlerinden bir tanesi : “Ben gidip atlayayım bakayım dibine eğer gerçekten derenin altında sürü varsa size el sallayım” demiş. Gitmişler tepeye atlamış yedi kardeşten bir tanesi azgın dereye ama öyle şiddetli akıyormuş ki mübarek dere çırpınmaya başlamış atlayan kardeş iki elini birden sallamış. O heyecanla diğer kardeşler de

gerçekten derenin altında koyun var sanıp atlamış azgın dereye hepsi birden can vermiş o derede. O günden sonra köylü Yedi Kardeşlerden kurtulduğu için minnettar olmuş Hoca'ya. Hoca'da oğlunun mürüvvetini yapmış. Tam kırk gün kırk gece fakire fukaraya yemek verip düğün yapmış köyünde (Gökçe, 2018: 192-196).

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

5018 SAYILI KAMU MALİ YÖNETİMİ VE KONTROL KANUNU KAPSAMINDA GETİRİLEN DEMOKRATİK İLKELER VE BÜTÇE ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER

**Changes in Democratic Principles and Budget Perception Introduced within the
Context of Law No. 5018 on Public Fiscal Management and Control**

Dr. Öğretim Üyesi Mutlu YORULDU

Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
Balıkesir/TÜRKİYE
mutluyoruldu@gmail.com

0000-0002-1010-2938

Geliş Tarihi/Received: 17.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 19.08.2021

Atıf/Citation

Yoruldu, M. (2021). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Kapsamında Getirilen Demokratik İlkeler ve Bütçe Anlayışındaki Değişimler. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 61-75.

Öz

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik hedefi ve bu hedefin gerektirdiği entegrasyon süreci kapsamında, pek çok alanda olduğu gibi kamu yönetimi alanında da yapısal değişim ve dönüşümün yapılması ihtiyacı doğmuştur. Kamu yönetiminde reform amacıyla 2001 yılında, merkezi idare tarafından “Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı” hazırlanarak, kamu yönetimi alanında köklü bir değişim ve dönüşüm hedefi, çeşitli kamusal programlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı, olduğu gibi, bir bütün olarak kanunlaşamamış olmasına rağmen, içerdiği kamusal alana ilişkin çok yönlü yenilikler, başka kanunlar adı altında, kısmen dahi olsa hayata geçirilmek istenmiştir. Bu uygulamalardan biri ise 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. 2003 yılında uygulamaya alınan 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu yönetiminin mali uygulamaları açısından özellikle bütçe uygulamaları bakımından pek çok yeniliği beraberinde getirmiştir. Kamu yönetimine getirilmeye çalışılan modern ve demokratik vizyon anlayışı, mali açıdan 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na yansımıştır. Bütçeleme anlayışına daha önce tanımlanmayan ve düzenlenmeyen yenilikler getiren bu kanun, kamu yönetiminin ve kamu mali yönetiminin en önemli dönüşüm araçlarından birini oluşturmuştur. Katılımcılık, mali saydamlık ve hesap verilebilirlik özelliklerini düzenlemesinin yanı sıra bütçelemede denetim fonksiyonuna da ayrıca önem vererek, bu alanda kanuni düzenlemelere gitmiştir. Kanun, kamu kurum ve kuruluşlarının bütçeleri oluşturulmasından, bunların konsolidasyonu ile meydana gelen devlet bütçesinin yapıma sürecine, bütçenin uygulanması ve kontrolünden, gerçekleşen bütçenin denetimine kadar her aşamada bireyin ve toplumun etkin olarak rol alması temeline dayandırılmıştır. Kamu mali yönetiminde, kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanması ile kamu kaynaklarının etkin kullanımını amaçlayan kanun, bu kapsamda aynı zamanda kamu israflarının ve yolsuzluklarının önlenmesine hizmet etmeyi hedeflemiştir. Bütçe tekniği bakımından da en önemli yanı stratejik planlamaya dayalı performans esaslı bütçeleme anlayışının benimsenmiş olmasıdır. Bunun gereği olarak, analitik bütçe sınıflandırılmasına ve çok yıllık bütçeleme yaklaşımına geçilmesini öngören kanun, özellikle bütçe tahminlerinin oluşturulması sürecinde stratejik planlamayı temeline konumlandırmıştır. Böylelikle kısa vadeli bütçe uygulamasından orta ve uzun vadenin planlandığı bütçe anlayışı getirilmiştir. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun, kamu mali yönetimine ve bütçeleme anlayışına getirdiği bu yenilikler, kamu yönetiminde mali dönüşümün yaşanmasının temel unsurlarından olmuştur. Kanun, kanun koyucu olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından, kapsamlı ve fonksiyonel olarak hazırlanmıştır. Bu kanunda yer alan teorik unsurların, uygulamaya geçirilmesinde de pek sorun yaşanmadığı ve etkin biçimde uygulanmaya çalışıldığı ifade edilebilir. Kanunun uygulanmasında istisnai olarak karşılaşılan aksaklıkların da zamanla giderilerek, kanundan tam verim alınabileceği düşünülmektedir. Bir eleştiri olarak,

kamu kurum ve kuruluşları bütçelerini hazırlarken, katılımcılık gereği, vatandaşların fikirlerine daha çok başvurma yolunu tercih edebilirler.

Anahtar Kelimeler: Kamu Mali Yönetimi, 5018 Sayılı Kanun, Demokratik İlkeler, Bütçe Anlayışındaki Değişimler

Abstract

As part of Turkey's goal of membership, the European Union (EU) and the integration process required by this goal, structural changes and transformation have been required in the field of public administration, as well as in many other areas. In order to reform public administration, the central administration prepared the "Fundamental Government Bill on Public Administration" in 2001, and the goal of radical change and transformation in the field of public administration has been attempted to be put forward through various public programs. Although the Fundamental Government Bill on Public Administration could not be legislated in the aggregate, universal innovations in the public realm contained in it were intended to be implemented, even if only in part, under the guise of other laws. The Public Fiscal Management and Control Law No. 5018 carried out one of these applications. The Public Fiscal Management and Control Law No. 5018, which was promulgated in 2003, brought many innovations to the public administration's fiscal practices, particularly budget practices. The modern and democratic vision of public administration is reflected in Public Fiscal Management and Control Law No. 5018. This law, which introduced previously undefined and unregulated budgeting innovations, has created one of the most important transformation tools in public administration and public fiscal management. It regulated the audit function in budgeting separately and took cognizance of the legal regulations in this area, in addition to regulating the features of participation, transparency, fiscal transparency, and accountability. The law is based on the individual's and society's effective role at every stage, from the creation of budgets for public institutions and organizations to the process of making the state budget that occurs with their consolidation, from budget implementation and control to budget auditing. The law is intended to ensure efficiency in resource allocation in public fiscal management and the effective use of public resources. It also aims to prevent public wastage and corruption in this context. The most important aspect in terms of budget technique is the adoption of performance-based budgeting based on strategic planning. The law, which requires the transition to analytical budget classification and a multi-year budgeting approach, has placed strategic planning on the basis, particularly in the process of developing budget estimates. As a result, rather than implementing a short-term budget, the concept of medium- and long-term budgeting has been introduced. These innovations in public fiscal management and budgeting brought on by Law No. 5018 on Public Fiscal Management and Control have been one of the main components of the fiscal transformation in public administration. The law has been prepared comprehensively and functionally by the Grand National Assembly of Turkey (TBMM), which is the legislator. It can be stated that there are not many problems with the implementation of the theoretical elements contained in this law and that they are attempting to be applied effectively. It is presumed that exceptional failures in the law's

implementation will be eliminated over time, allowing the law to function fully. As a criticism, when preparing their budgets, public institutions and organizations may prefer to pay more attention to citizens' ideas in accordance with the principle of participation.

Keywords: Public Fiscal Management, Law No.5018, Democratic Principles, Changes in Budget Perception

Giriş

Dünya’da küreselleşmenin hız kazandığı 1970’li yılların sonu, 1980’li yılların başı ile birlikte dünya ülkelerindeki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıların, küreselleşmenin getirdiği ve gerektirdiği değişikliklere maruz kalması kaçınılmaz olmuştur. Üretim faktörlerinin akışkan bir hal alması, ülke sınırları coğrafik olarak korunsa da uygulamada kalkmasına ve ülkelerarası her alanda etkileşimin artmasına yol açmıştır. Kısacası her alanda ülkelerarası bir küresel rekabet ortamı doğmuş ve ülkelerin, bu rekabet ortamından kazançlı çıkabilmeleri için her alanda güçlü kurumsal yapılanma oluşturması gerekmiştir. Kamu yönetimi anlayışlarının da değişen ve gelişen dünya düzenine ayak uydurabilmesi için birtakım yeniliklere tabi tutulması bir sonuç olarak ihtiyaç halini almıştır.

Ülkelerin artan işbirlikleri, birlikte daha fazla hareket edebilme kabiliyetlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1990’lı yıllarla birlikte Türkiye’nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin artması ve tam üyelik hedefine yönelik müzakerelere ağırlık verilmesi, her alanda Avrupa Birliği’ne uyum düzenlemelerinin yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda bir dizi reform düzenlemesi yapılmıştır ve süreç dinamik biçimde devam etmektedir. Kamu yönetiminde reform amacıyla 2001 yılında, merkezi idare tarafından “Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı” hazırlanarak, kamu yönetimi alanında köklü bir değişim ve dönüşüm hedefi, çeşitli kamusal programlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı, olduğu gibi, bir bütün olarak kanunlaşamamış olmasına rağmen, içerdiği kamusal alana ilişkin çok yönlü yenilikler, başka kanunlar adı altında, kısmen dahi olsa hayata geçirilmek istenmiştir. Bu uygulamalardan biri ise 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile gerçekleştirilmiştir.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 10.12.2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Kanun’un bütçeleme süreci ile ilgili getirdiği yeniliklere ilişkin uygulamalar ise 2005 yılı itibariyle başlamıştır. Bu kanun 2003 yılında

gündeme gelen “Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı” kapsamında “Kamu Yönetiminde Reform” sürecinin bir sonucu olarak planlanmış, tasarlanmış ve kanunlaştırılarak uygulamaya alınmıştır.

1. 5018 Sayılı Kanunla Getirilen Demokratik İlkeler

Bütçe, kamu giderlerinin ve kamu gelirlerinin dönemsel olarak tahmin edilmesini ve bu yönüyle kamu mali planlamasını destekleyen bir araç olduğundan, halkın bu süreç içinde yer alması, demokratik bir hak olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle, bütçe ile harcama (hizmet) yapılacak ve vergiler başta olmak üzere gelir toplanacak olan halk olduğundan, halkın kendisiyle ilgili olan bu süreç içinde bulunması tabii bir sonuçtur. Bu sebeple, modern devletlerde “bütçe hakkı” halkın iradesine yani kendisine aittir. Halktan alınan yetkiyle bu hakkı uygulamada meclisler kullanmaktadırlar. Türkiye’de de “bütçe hakkı”, halkın iradesini temsil eden TBMM’ye aittir.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Türk bütçe anlayışına çağdaş ve demokratik birtakım ilkeler getirilmiştir. Yapılan bu düzenlemelerle, halkın bütçeleme sürecinin başından sonuna kadar, bu sürecin bir aktörü olarak sürecin içinde yer alması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Kanun ile getirilen söz konusu demokratik ilkeler şu şekilde ifade edilebilir.

- ✓ Katılımcılık
- ✓ Mali Saydamlık
- ✓ Hesap Verilebilirlik

Düzenlenen bu demokratik ilkeler, 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçeleme anlayışına getirilen çağdaş demokratik felsefi temeller olarak da adlandırılabilir. Bu kavramların her biri yeni bütçeleme anlayışının merkez ilkelerini oluşturmaktadır.

1.1. Katılımcılık

Katılımcılık, klasik demokrasi kavramının temel öğelerinden birini oluşturmakta ve buradan türetilen demokrasinin bir türünü ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Katılımcı demokrasi ise “halkın karar verme sürecinde aktif ve doğrudan rol alması” anlamına gelmektedir (Ergen, 2012: 319).

Katılımcı demokrasi kavramı açısından, katılımcı bütçeleme yaklaşımı; bir ülkedeki her düzeyden vatandaşın, kamu bütçeleme sürecine ve kaynak tahsisi ve dağılımına ilişkin kararlara katılabildiği ve söz hakkının olabildiği süreci tanımlamaktadır. Katılımcı bütçeleme, ilk defa 1980'lerin sonlarında Brezilya'nın Porto Alegre kentinde uygulanmış ve sonrasında da uygulanmaya devam edilmiştir. Katılımcılık, bütçeleme anlayışında, müzakereci demokrasinin en iyi örneklerinden birini oluşturan yeni demokratik bir yaklaşımdır (Fung ve Wright, 2001: 17). Başka bir ifadeyle katılımcı bütçeleme, sınıfsal bir ayırım yapılmaksızın tüm vatandaşların, kamusal finansman sürecine katılmalarına olanak sağlayan bir modeldir ve temelde beş süreci kapsamaktadır (Sintomer, 2012: 2 ve Yalçın, 2015: 315).

- ✓ Bütçeleme sürecinin geniş bir katılımı tartışılması,
- ✓ Kent bütçesinden belli miktarda kaynak tahsisi,
- ✓ Sağlıklı bir izleme ve değerlendirme için uzun yıllar boyunca devam etmesi,
- ✓ Katılımcı bütçelemenin görüşülmesinde kurumsallaşmış forumlar,
- ✓ Mümkün olan en üst düzeyde mali saydamlık.

Vatandaşların, kamu politikaları oluşturulurken, gözlemci olması, katkıda bulunarak müdahil olmasını tanımlamaktadır. Katılımcılığın, kamu mali yönetiminde aktif olarak yerine getirilmesi, bütçeleme sürecinde vatandaşların, bütçelemenin her aşamasında söz sahibi olması ve kamu politikası yapımcılarının özellikle bu süreçte vatandaşların istek ve taleplerine önem vermelerinin gerekliliğine işaret eder. Bütçelemeye katılımcılığın, yerel yönetimlerin bütçe oluşturma süreçlerinden başlayarak, merkezi idare bütçesine ve bunların dışında diğer kamu kurum ve kuruluşlarının bütçeleme süreçlerinde etkin rol olması, devlet bütçesinin demokratikleşmesine sağlamaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşlarına ait bütçelerin konsolidasyonu sonucu ortaya çıkan devlet bütçesi oluşturulurken, bütçenin hedef kitlesini temsil eden halkın hizmet talep ihtiyaçları ve vergi ödeme kabiliyetleri dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Böylelikle kamu harcaması ve kamu gelirleri dengesi kurularak, gerçek bütçe büyüklüğü doğru olarak tayin edilebilir. Diğer bir ifadeyle, kısıt olan kamu kaynaklarının etkin kullanımı temin edilerek, israf ve kayıp kaçak gibi bütçe dengesini bozucu unsurların önüne geçilebilir.

1.2. Mali Saydamlık

Saydamlık, alınan kararlara ve mevcut uygulamalara ilişkin her türlü bilginin erişilebilir, görünür ve anlaşılır olmasını tanımlayan bir kavramdır (Bakkal ve Kasımoğlu, 2015: 2). Dolayısıyla, kamu adına karar alıcıların oluşturdukları bilgiye erişilmesi ve sürecin görünür ve gözlemlenebilir olması saydamlığın temel niteliğini oluşturmaktadır. Mali saydamlık ise geleneksel kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine geçişin temel öğelerinden biridir. 5018 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinde mali saydamlık ilkesi düzenlenmiştir. Mali saydamlık, kamu politika yapıcılarının işlevlerinin, maliye politikasına yaklaşımlarının, kamu kurum ve kuruluşlarına ait hesapların ve mali hedeflerin kamuoyuna açık olması anlamına gelmektedir (Kopits ve Craig, 1998: 2). Diğer bir ifadeyle, mali saydamlık, kamu politikası yapıcılarının ve karar alıcıların uygulamalarının, kamuoyu önünde ve kamuoyunun bilgisi dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekliliğini ifade eder. Devlet bürokrasisi, kamu kurum ve kuruluşlarına tahsis edilen bütçelerle, vergiler başta olmak üzere kamuya ait olan mali kaynakları, kamu idaresi için kullandıklarından, kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığının tespiti açısından mali saydamlık ilkesi son derece önemli olmaktadır.

1.3. Hesap Verebilirlik

Yeni kamu yönetimi anlayışının en önemli öğelerinden bir diğerini hesap verebilirlik oluşturmaktadır. Hesap verebilirlik veya bir diğer adıyla hesap verme sorumluluğu, 5018 sayılı Kanun'un 8'inci maddesinde düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemede; *“Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.”* İfadesi kullanılmıştır (Küçükaycan, 2020: 37). Çağdaş bütçe ilkelerinden olan hesap verebilirlik, kamu görevlisinin üstlendiği ve kanunlarla üzerine yüklü iş ve işlemlerin, kendisi tarafından yerine getirilip getirilmediğinin hesabını verme zorunluluğunu ifade etmektedir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2017: 64).

Görevin yerine getirilip getirilmediğinin sorgulanması aracı olan hesap verebilirlik aynı zamanda kanunla kişinin üzerine yüklenen görevin usule uygun gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin de sorgu aracı olmaktadır. Hesap verilebilirlik, kamu kaynaklarının etkin kullanımı hususunda belli başlı problemlerin yaşanması halinde, bu durumdan sorumlu olanların “bütçe hakkı”nın esas sahibi olan halka ve halkı temsil eden meclise hesap vermeleri gerekliliğini tanımlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, bütçe ile ödenek tahsisi gerçekleştirilen kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticilerinin, kamu kaynaklarını verimli kullanmadıkları takdirde bunu hesabını kamuya yani halka vermeleri gerekliliğini belirtir. Kamunun kaynağını kamu adına ve kamu için kullanmayan yetkili kamu personelinin, neden olduğu kamu zararının maddi ve hukuki sonuçlarına katlanması gerekecektir.

2. 5018 Sayılı Kanunla Bütçe Anlayışında Meydana Gelen Değişimler

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçeleme anlayışında köklü değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin ana eksenini, öngörülebilir, bütçe denkliliğini bozucu riskleri azaltan, kısa vadeli olmakla birlikte orta ve uzun vadenin harcama ve gelir planlamasını yapan ve daha ayrıntılı ve sistematik bir anlayış etrafında toplanmaktadır. 5018 Sayılı Kanun ile bütçeleme anlayış ve tekniğine ilişkin yapılan düzenlemeleri; stratejik planlama, analitik bütçe sınıflandırması ve çok yıllık bütçeleme ile özetlemek mümkündür.

2.1. Stratejik Planlama

Strateji kavramı, “Önceden belirlenen amaçlara ulaşmak için izlenen yol” olarak ifade edilmektedir. Strateji kavramı, ilk olarak askeri alandan kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmış, daha sonra ise iş dünyası ve diğer tüm alanlarda kabul görmeye ve kullanılmaya başlanmıştır (Ereş, 2004: 21). Stratejik planlama, kısa ve orta vadeden daha ziyade, devlet kurum ve kuruluşlarının daha uzun bir gelecekteki olası performansının ve durumunun ölçülmesi ve tahmin edilmesine odaklanmaktadır. Stratejik planlamada başarıya ulaşabilmek için, kurum ve kuruluşların üst yönetimince yani bürokratlar tarafından benimsenmesi, kurum kültürü ile bağdaşması ve uygulanabilir diğer ifadeyle gerçekçi olması gerekmektedir (Tortop vd. 2010: 223). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile yeni bir

yaklaşım olarak stratejik planlamanın önemine vurgu yapılmıştır ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarına, stratejik planlama yapma zorunluluğu ve ödevi getirilmiştir. Söz konusu yükümlülük, sadece merkezi idare ve merkezi idareye bağlı kurum ve kuruluşlara değil aynı zamanda yerel idareleri de kapsamaktadır. Buna göre; nüfusu 50.000'nin üzerinde olan belediyeler ve İl Özel İdareleri de stratejik planlama yapma yükümlülüğüne tabidir (Coşkun ve Yıldırım, 2018: 8). 5018 Sayılı Kanun kapsamında stratejik planlama, beş yıllık bir dönemi temsil etmektedir.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 9'uncu maddesi ile bütçe tekniği olarak stratejik planlamaya dayalı performans esaslı bütçeleme sistemine geçiş yapılmıştır. Devletlerin bütçe hazırlama tekniği olarak yararlandıkları bütçe sistemleri, ekonomik konjonktüre ve toplumsal ihtiyaca uygunluğa göre değişiklik gösterebilmektedir. Stratejik planlamaya dayalı performans esaslı bütçeleme sistemi, planlı programlı bütçeleme sisteminin, stratejik planlamayı dikkate alan gelişmiş bir türü olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda, devlet bütçesi hazırlanırken, kamu kurum ve kuruluşları gelecekteki beş yıla ilişkin kurumsal gelişim süreçlerini tayin etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, SWOT analizi gibi analizlerle, kurumsal riskler, zayıflıklar ve fırsatlar değerlendirilerek, geleceğe yönelik bir kurumsal projeksiyon tutmaktadır.

2.2. Analitik Bütçe Sınıflandırması

Türkiye'de Avrupa Birliği ile uyum sürecine bağlı olarak, 1995 yılında Kamu Mali Yönetimi projesi kapsamında birtakım çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde devletin iktisadi faaliyetlerinin (harcama yapma ve gelir toplama) milli ekonomi üzerinde etkilerinin kolaylıkla tespit edilebilmesine yarayacak bir bütçe kodlaması sistemine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Analitik bütçe sınıflandırması adı verilen bu çağdaş bütçe kodlama sistemi, 2002 ve 2003 yıllarında pilot olarak hayata geçirildikten sonra, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte bütçe süreci tamamen analitik bütçe sınıflandırmasına göre yürütülmeye başlanmıştır. Devlet bütçesi, ilk olarak, 2004 Mali Yılı Bütçe Kanunu tamamen analitik bütçe sınıflandırmasına göre

düzenlenmiş ve uygulamaya sonraki mali yıllarda da devam edilmiştir (Karaarslan, 2005: 40).

5018 sayılı Kanun'un 15'inci maddesinde analitik bütçe sınıflandırmasına göre kamu kurum ve kuruluşlarının bütçelerini hazırlayacakları belirtilmiştir. Devlet bütçesini oluşturan kamu kurum ve kuruluşlarının bütçelerindeki giderler ve gelir tahminlerinin, kurumsal, fonksiyonel, finansal ve ekonomik analizinin yapılabileceği, uluslararası bütçeleme standartlarıyla uyumlu bir sınıflandırma sistemine göre hazırlanmasına yönelik düzenlemeleri içermektedir (Karakoç ve Kasapoğlu, 2019: 489). Bu kapsamda analitik bütçe sınıflandırması, aşağıda belirtildiği gibi, sırasıyla dört kategoriden (kod grubundan) oluşturulmaktadır.

- ✓ Kurumsal sınıflandırma (dört düzey, sekiz hane),
- ✓ Fonksiyonel sınıflandırma (dört düzey, altı hane),
- ✓ Finansman tipi sınıflandırma (bir düzey, bir hane),
- ✓ Ekonomik sınıflandırma (dört düzey, altı hane).

Kurumsal sınıflandırma, diğer ifadeyle idari veya organik sınıflandırma, her bir kamu kurum ve kuruluşuna bir kod numarası verilerek, kamu adına harcamada bulunabilecek kamu kurum ve kuruluşlarını tanımlamaktadır. Bu sınıflandırma biçiminde, kamu adına harcama yetkisine sahip olan harcamacı kuruluşlar, kademeli ve hiyerarşik olarak birer kod numarası ile tanımlanırken, mali yıl içinde harcama yapabilecekleri ödenek miktarları da tayin edilmektedir.

Fonksiyonel sınıflandırma, devlet bütçesinden harcama yapma yetkisine sahip olan kamu kurum ve kuruluşlarının, harcama yapabilecekleri alanların, diğer bir deyişle, kamuya sunabilecekleri hizmet türlerinin tespit ve tahsis edildiği sınıflandırma biçimidir. Bu sınıflandırma biçiminde harcamacı (hizmet) ilişkisi kurulmaktadır. Fonksiyonel sınıflandırmada tanımlanan hizmet türleri; Genel Hizmetler ve Ekonomik Hizmetler olarak gruplandırılmaktadır.

Finansman tipi sınıflandırmada, kamu kurum ve kuruluşlarının kullanımı için tahsis edilen bütçe ödeneklerinin finansman kaynakları düzenlenmektedir. Diğer bir deyişle, bütçedeki kamu harcaması ve kamu geliri dengesi, finansman tipi sınıflandırma ile kurulmaktadır. Kamusal harcamalar için tahsis edilen ödeneklerin, hangi gelir kaynaklarından

(vergiler, harçlar, borçlanma vs.) ne ölçüde karşılanacağı tespit ve tayin edilmektedir.

Ekonomik sınıflandırma ise analitik bütçe sınıflandırması içinde en sık kullanılan ve bilimsel-sistematiik analizler yapmaya en elverişli olan sınıflandırma türüdür. Bu sınıflandırmada kamusal harcamalar (kamusal hizmetler) milli ekonomi üzerindeki etkileri itibariyle bir gruplandırmaya alınır. Ekonomik anlamda kamusal harcamaların, reel harcamalar (cari ve yatırım harcamaları) ve transfer harcamaları olarak tanımlandığı bütçe sınıflandırmasıdır.

01/01/2021 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Performans Esaslı Program Bütçe Sistemine geçilerek, analitik bütçe sınıflandırmasında ve bu sınıflandırmada kullanılan kodlamalarda değişiklik yapılmıştır. Kurumsal sınıflandırmanın dört düzeyli yapısı iki düzeye indirilerek sadeleştirilmiştir. Aynı zamanda fonksiyonel sınıflandırmanın ismi program sınıflandırma olarak değiştirilerek, bu sınıflandırmadaki dört düzeyli kodlama artık üç düzeyli olarak yapılandırılmıştır. Program Sınıflandırmasında, yapılması planlanan her bir kamusal hizmet kalemi bir karar paketi şeklinde detaylı ve hiyerarşik olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle her bir kamusal hizmet paketinde yer alan harcama kalemleri tek tek ve her bir maliyet yani harcama unsuru ile birlikte ayrıntılı olarak gösterilmekte, hizmet öncelikleri belirlenebilmekte ve karar alıcılar, kaynak tahsisinde etkinlik ilkesi çerçevesinde hizmet kararlarını alabilmektedir. Yeni sistemde analitik bütçe sınıflandırması, Performans Esaslı Program Bütçe Sistemine uygun kodlama yapısına uygun ve uyumlu biçimde, Program Sınıflandırma (Alt Program, Faaliyet, Alt Faaliyet), Kurumsal Sınıflandırma (Kurumsal Kod 1, Kurumsal Kod 2), Finansman Tipi ve Ekonomik Sınıflandırma olarak yeniden düzenlenmiştir (Ergen, 2021: 294-297).

2.3. Çok Yıllı Bütçeleme

Bütçe ilkelerinden “yıllık olma ilkesi”, bütçe ile iktidara verilen harcama yapma ve gelir toplama izninin belirli bir süre ile sınırlandırılmasını ve bu sürenin de bir yıl olmasını tanımlamaktadır. Yıllık bütçe anlayışı, pek çok ülkede varlığını sürdürse de son yıllarda bütçelerde orta vadeli bir bakış

açısının hâkim olması gerektiği anlaşılmış ve çok yıllık bütçeleme uygulamasına geçiş sağlanmıştır (Kara, 2014: 125). Çok yıllık bütçeleme sistemi, orta vadeli mali plan ve programla uyumlu bir bütçe anlayışının, stratejik mali politikalar çerçevesinde hayata geçirilmesine olanak sağlamakta ve politika-plan ve bütçesi dengesini kurmaktadır (Kızıldaş, 2003: 13). Bu sistemde, bütçe, çok yıllık harcama ve gelir tahminleriyle yıllık olma özelliğinin dışına çıkarılarak, çok yıllık bir yapıya büründürülmektedir (Tunçer ve Kılıçer, 2013: 111).

5018 sayılı Kanun'un "merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması" başlıklı 17'nci maddesinde stratejik planlama ile uyumlu çok yıllık bütçeleme anlayışının benimsendiği vurgusu yapılmıştır. Çok yıllık bütçeleme anlayışının, stratejik planlamanın bir sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Stratejik planlamanın bir ürünü olan stratejik bütçeleme ihtiyacı içinde sadece gelecek yıla ilişkin gider ve gelir tahminlerinin yapılmadığı aynı zamanda ondan sonraki birkaç yılın daha gider ve gelir tahminlerinin şimdiden oluşturulduğu bütçeleme anlayışıdır. Böylelikle kamu politikası olarak uzun dönemli harcama (hizmet) ve gelir dengesi kurulabilmekte, kamu kaynaklarının etkin kullanımına daha fazla imkân oluşturulabilmektedir. Çok yıllık bütçeleme, genelde üç ila beş yıl arasında bir süreci kapsamaktadır. Bu anlayışın, Türkiye'de uygulaması üç yıl şeklindedir. Diğer bir ifadeyle, kamu kurum ve kuruluşları gelecek yıl gider ve gelir bütçe tahminlerini yaparlarken, sonra gelecek iki yılın daha bütçe tahminlerini cari yılda hazırlamaktadırlar.

Sonuç

Yeni kamu yönetimi anlayışının bir tezahürü olarak uygulamaya alınan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu mali yönetimi alanına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Kamu mali yönetiminin merkezi konumunda bulunan, kamu bütçesinin sahip olması gereken felsefi ilkeleri, hazırlanma aşamalarını ve kontrol ve denetim mekanizmalarını baştan ve yeni bir anlayışla düzenlemiştir. 5018 sayılı Kanun ile bütçeleme sürecinde dikkate alınmak ve uyulmak üzere demokratik ilkeler olan katılımcılık, mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri getirilerek, halkın bu süreç içinde tamamen diğer bir deyişle başından sonuna kadar yer almasının önemi üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan, stratejik planlama, analitik bütçe sınıflandırması ve çok yıllık bütçele yaklaşımlarıyla çağdaş ve

öngörülebilir bir bütçeleme felsefesinin yerleşmesi amaçlanmıştır. Kamu kaynaklarının etkin kullanımı, halkın ihtiyacına uygun hizmet taleplerinin karşılanması ve yine halkın ödeme gücü ile uyumlu bir vergilendirme anlayışının benimsenmesi temel hedefler haline getirilmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarında ortaya çıkabilecek faaliyet zararlarının (kamu zararlarının) ve israfın önüne geçilebilmesi için etkin bir ön kontrol ve iç ve dış denetim süreçlerinin uygulanması daha fazla önem kazanmıştır. Kamusal etkinliği yüksek bir bütçeleme teorik anlamda temel nitelikleri 5018 sayılı Kanunda sayılmıştır. Kanun teorik anlamda yeni iyi hazırlanmış olsa da kanunun uygulanışında zaman zaman birtakım aksaklıklar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle kamu zararı ve israf hususlarında yaşanan problemlerin neler olduğunu kamu bütçesinin dış denetimini gerçekleştiren Sayıştay'ın raporlarında görmek mümkündür. Bu aksaklıkların etkin idari tutum ve etkin ön kontrol ve özellikle iç denetim mekanizması ile giderilebilmesi mümkündür. Dolayısıyla her kamu kurum ve kuruluşunda, iç denetim ve ön kontrol mekanizmalarının etkin bir şekilde kullanılması ve bu şekilde kullanılıp kullanılmadığının takibinin yapılması son derece önemli olmaktadır.

KAYNAKÇA

Bakkal Hakan, K. Alper. “Bütçe Sürecindeki Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemi”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi* 52, (2015): 37-52. <<https://www.researchgate.net/publication/303825812>>. (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2021).

Coşkun Bayram, Y. Çiğdem Pank. “Türkiye’de Stratejik Planlama: Son Dönem Gelişmelerin İncelenmesi”. *Stratejik Public Management Journal* 4, (2018): 1-16.

Edizdoğan Nihat ve Ç. Özhan. *Kamu Bütçesi*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.

Ereş, Figen. “Eğitim Yönetiminde Stratejik Planlama”. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* 15, (2004): 21-29.

Ergen, Zuhul. “Yönetimden Yönetişime: Katılımcı Bütçeleme Modeli”. Maliye Dergisi 163, (2012): 316-334.

Ergen, Zuhul. “Performans Esaslı Bütçe Sisteminden Program Bazlı Bütçe Performans Bütçe Sistemine Geçiş: Yeni Bütçe Sistemi İle Hedeflenenler”. Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14/1, (2021): 294-297.

Fung Archon, W. Erik Olin. “Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance”. Politics and Society 29/1, (2001): 5-41. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0032329201029001002>>. (Erişim Tarihi: 17.08.2021).

Kara, Fatih. “Parlamento ve Çok Yıllı Bütçeleme: Türkiye Örneği”. Yasama Dergisi 27, (2014): 121-152.

Karaarslan, Erkan. *Devlet Muhasebesi Olgusu ve Ülkemizde Devlet Muhasebesi Standartları*. Ankara: TÜRMOB Yayınları, 2005.

Karakoç Mehtap, K. Mustafa Güçlü. “Analitik Bütçe Sınıflandırması ve Seçilmiş Örneklerle Üniversite Uygulamaları”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 18/70, (Nisan 2019): 486-496.

Kızıлтаş, Emine. “Çok Yıllı Bütçeleme Sistemi”. Bütçe Dünyası Dergisi 16, (2003): 13-18.

Kopits George, C. Jon. *Transparency in Government Operations*. Washington: Occasional Paper, 1998. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/op/158/op158.pdf>. (Erişim Tarihi: 07.08.2021).

Küçükaycan, Durdane. “Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirlik Aracı Olarak: Türk Sayıştay’ının Performans Denetimi”. Denetişim Dergisi 10/20, (2020): 35-54.

Sintomer, Yves; Herzberg, Carsten; Röcke, Anja and Allegretti, Giovanni. “Transnational Models of Citizen Participation: the Case of Participatory Budgeting”. Journal of Public Deliberation 8/2, (2012): 1-34. < <http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss2/art9>>. (Erişim Tarihi: 15.08.2021).

Tortop, Nuri; İsbir, Eyüp Günay; Aykaç, Burhan; Yaymam, Hüseyin
Özer, Mehmet Akif. *Yönetim Bilimi*. Ankara: Nobel Dağıtım, 2010.

Tunçer, Mehmet, K. Erkan. “*Örnek Ülkelerde ve Türkiye’de Çok Yıllı
Bütçeleme Sistemi*”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi* 50/580,
(2013): 109-125.

Yalçın, Arman Zafer. “*Yerel Yönetimlerde Katılımcı Bütçeleme*”.
Yönetim ve Ekonomi Dergisi 22/2, (2015): 311-329.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

DİJİTAL VATANDAŞLIĞA DÖNÜŞÜM (TÜRKİYE ÖZELİNDE): LİTERATÜR TARAMASI

**Transformation to Digital Citizenship (In Specific to Turkey): Literature
Review**

Prof. Dr. Hakan AKDAĞ

Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler ABD
Mersin/Türkiye
hakanakdag@mersin.edu.tr

0000-0001-5646-5112

Dr. Fadıl ŞİRAZ

Uluönder Özel Eğitim Okulu
Eskişehir/Türkiye
fadilsiraz@yahoo.com

0000-0002-5478-7529

Geliş Tarihi/Received: 17.04.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 25.08.2021

Atıf/Citation

Akdağ, H. Şiraz, F. (2021). Dijital Vatandaşlığa Dönüşüm (Türkiye Özelinde):
Literatür Taraması. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 77-97.

Öz

İnsanlığın toplu halde yaşamaya başladığından sonra devletler kurmaya başlamasıyla vatandaş kavramı ortaya çıkmıştır. Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemindeki vatandaşlık anlayışı tüm insanları kapsamamakta; sadece yetişkin erkekler vatandaş sayılmaktaydı. Toplum hayatındaki gelişmeler, göçler, icatlar ve ticaretin gelişmesiyle vatandaşlık kavramı da her dönem şekil değiştirmeye başlamıştır. Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda ortaya çıkan yenilikler ve fikir hareketleriyle; sonra sanayi toplumuna geçişte ve daha sonra da bilgi toplumuna geçişte de vatandaşlık değişime uğramıştır. Marshall tarafından belirtilen vatandaşlık boyutlarına toplumsal değişim ve ihtiyaçlara göre yeni boyutlar eklenmiş ve dijital dönüşümle vatandaşlık anlayışında gelişme yaşanmaktadır. Devlet-vatandaş-devlet ilişkisi dijital dönüşümle dijital vatandaşlık haline dönüşmektedir. Özellikle bilgisayar ve internetin kullanımının başlanmasıyla dijital dönüşüm hem devlet kurumlarında hem de toplumun her kesiminde gerçekleşmektedir. Devletlerin dijital dönüşümü hızı ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte tüm devletler bu dönüşüme katılmaktadır. Dijital dönüşümlerle bireylerin haklarını kullanmaları ve sorumluluklarını yerine getirmeleri açısından dijital yetkinliğe sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü toplum hayatındaki dijital dönüşüm aynı zamanda vatandaşlığın da dijital boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Ripple tarafından ortaya konulan dijital vatandaşlığın boyutları kabul gören boyutlardır. Bu boyutlar dijital erişim, dijital ticaret, elektronik ortamda alışveriş; dijital iletişim; dijital okuryazarlık, dijital görgü kuralları, dijital hukuk, dijital hak ve sorumluluklar, dijital sağlık ve dijital güvenlik olarak sıralanmaktadır. Dijital vatandaşlığın 21. yüzyıl becerileriyle birlikte ele alınması da önem taşımaktadır. Bu beceriler ve belirlenen temalar dijital vatandaşlıkla örtüşmektedir. Bu çalışmada vatandaşlık hakkında kısa bilgi verilerek, endüstri çağından bilgi çağına toplumlarda dijitalleşme sürecinde dijital vatandaşlık ele alınarak e-devlet süreci ve eğitimde dijital dönüşümle ilgili literatür taramasını kapsamaktadır. Ayrıca Türkiye özelinde dijital dönüşüm ve dijital vatandaşlık 20. yüzyıl itibarıyla ele alınmakta; Türkiye’de dijital dönüşüm çalışmaları ve uluslararası e-devlet endekslerine göre sıralamasına yer verilmektedir. Sonuç olarak yapılan literatür taraması değerlendirilmekte ve eğitim - öğretim sürecinde dijital vatandaşlığın yeri konusuna değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: vatandaşlık, dijital vatandaşlık, dijital dönüşüm, dijital vatandaşlık eğitimi, 21. Yüzyıl becerileri

Abstract

The concept of citizen emerged with the establishment of states after humanity began to live collectively. The understanding of citizenship in the Ancient Greek and Roman Empire period did not include all people; only adult males were considered citizens. With the developments in social life, migrations, inventions and the development of trade, the concept of citizenship has started to change shape in every period. With the innovations and intellectual movements that emerged as a result of the Renaissance and Reform movements; Then, in the transition to the industrial society and then to the information society, citizenship has also changed. According to social change and needs, new dimensions have been added to the citizenship dimensions specified by Marshall, and there has been an improvement in the understanding of citizenship with digital transformation. The state-citizen-state

relationship turns into digital citizenship with digital transformation. Especially with the beginning of the use of computers and the internet, digital transformation takes place both in government institutions and in every segment of society. Although the speed of digital transformation of states varies from country to country, all states participate in this transformation. With digital transformations, individuals need to have digital competence in order to use their rights and fulfill their responsibilities. Because the digital transformation in social life also brings the digital dimension of citizenship to the fore. The dimensions of digital citizenship put forward by Ripple are accepted dimensions. These dimensions are digital access, digital commerce, electronic shopping; digital communication; digital literacy, digital etiquette, digital law, digital rights and responsibilities, digital health and digital security. It is also important to consider digital citizenship along with 21st century skills. These skills and identified themes overlap with digital citizenship. In this study, by giving brief information about citizenship, digital citizenship in the digitalization process in societies from the industrial age to the information age, it covers the literature review about the e-government process and digital transformation in education. In addition, in Turkey, digital transformation and digital citizenship are discussed as of the 20th century; Digital transformation studies in Turkey and their ranking according to international e-government indexes are included. As a result, the literature review is evaluated and the place of digital citizenship in the education and training process is mentioned.

Keywords: citizenship, digital citizenship, digital transformation, digital citizenship education, 21st century skills

Giriş

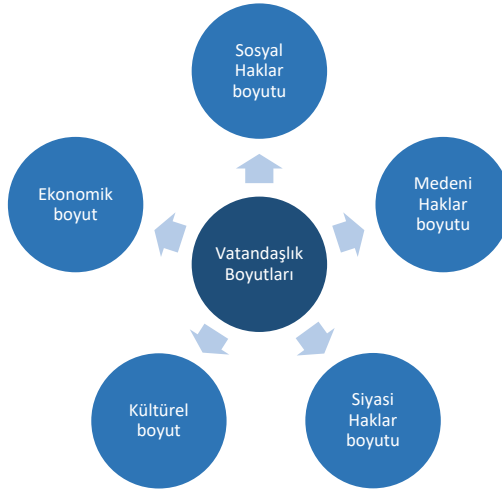
İlk devletlerin kurulduğu dönemlerden günümüze devlet-vatandaş ilişkisi zamanın şartlarına, toplumsal ihtiyaçlara ve gelişmelere göre şekillenmektedir. Öncelikle vatandaşlık hakkında kısa literatür verilerek, endüstri çağından bilgi çağına geçişte vatandaşlık-dijital vatandaşlık dönüşümü ele alınarak eğitim ve e-devlet iş ve işlemlerindeki sürece değinilmektedir. Türkiye özelinde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan dönüşümler, düzenlemeler ve uluslararası endekslere göre Türkiye’de e-devlet dönüşüm başarısı ele alınmaktadır.

Vatandaşlıkta Tarihsel Süreç

Vatandaşlık sözcüğünün etimolojisi önceleri *cite* kelimesinden türeyerek kent sakini anlamına gelen *citoyen*, *citadin* kelimeleri kökenine dayanmaktadır. Vatandaşlık kavramının antik dönemde Roma İmparatorluğu tarafından ele alınırken; daha sonraları Fransız İhtilali döneminde, 1783'te *citoyennete* kavramına dönüştüğü belirtilmektedir (Bouineau, 1996). Farklı

dillerde kullanım şeklinin *cite* (Fransızca), *Staatsburger/Staatsangehörigkeit* (Almanca), *citizen/citizenship* (İngilizce), *cittadino* (İtalyanca), *ciadaol, ciadania* (Portekizce) olduğu görülmektedir (Gündüz ve Gündüz, 2002; Online Etymology Dictionary, 2019).

Önceleri medeni, siyasi ve sosyal haklardan oluşan üç eksenin bir araya gelmesiyle vatandaşlığın çerçevesinin oluşturulduğu belirtilmektedir. Medeni hakların bireysel özgürlükler, konuşma, düşünce ve inanç, mülk edinme, sözleşme yapma özgürlükleri ve adalet hakkından oluştuğu; siyasal hakların seçme ve seçilme sürecine katılma hakkını kapsadığı ve sosyal hakların ise refah, sosyal ve güvenliğe yönelik haklardan oluştuğu ifade edilmektedir (Marshall, 2000, s. 11-31). Marshall'ın belirtmiş olduğu bu üç eksene daha sonra kültürel ve ekonomik boyutların da eklendiği ifade edilmektedir (Kaya, 2000, s. 138). Tüm boyutlar düşünüldüğünde vatandaşlığı oluşturan boyutlar Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Vatandaşlık Boyutları

Vatandaşlık ile ilgili birçok tanımlama yapıldığı görülmektedir. Vatandaş “toplumsal konularda bilgi ve erdemli vatandaş tutumu sahibi olarak kamusal alana aktif katılım sağlamak için becerilere sahip kişi” olarak tanımlanmakta ve vatandaşlığı ise sosyal statü olarak nitelendirilmektedir (Heather, 2004). Yine vatandaşlık sadece aidiyet olarak görülmeyerek bir akit çerçevesinde olması gerektiği belirtilmekte ve bazı hakların kullanılmasını kapsadığı ifade edilmektedir (Touraine, 1994, ss. 364-371). Ayrıca Kaya

(2000) vatandaşlığı anayasal zeminde oluşturulan bir kavram olarak ele almakta ve bu kavramın ideolojik bir hegemonyaya sahip olduğu vurgulanmaktadır. Gündüz ve Gündüz (2002) ise vatandaşlıkta bireysel gelişim ve aktif katılıma vurgu yapmaktadır.

Günümüzde de kabul gören vatandaşlık ile ilgili bakış açıları şu şekildedir: i) *Hannan Arendt yaklaşımı* (yurttaşlık ve kamu alanı, politik eylemcilik ve kolektif kimlik ve yurttaşlık ve siyasi kültür özellikleri) ii) *Chantal Mouffe yaklaşımı* (liberal ve cumhuriyetçi bakış açısının birlikte ele alınması gerektiği ana fikrine dayanır) iii) *Benjamin Barber yaklaşımı* (vatandaşlıkta etkili ve sorumlu vatandaşlığın önemine vurgu yapılır) (Barber, 1995; Gündüz ve Gündüz, (2002, ss. 28-32).

Günümüzde vatandaş ve vatandaşlık anlayışında öne çıkan, değer gören boyutun özelliğine ve yetiştirilmeye çalışılan insan tipine göre vatandaşlık çeşitli ön ekler almaktadır. Anayasal vatandaşlık, demokratik vatandaşlık, dijital vatandaşlık, ekolojik vatandaşlık, mümin vatandaşlık, militan vatandaşlık, sosyalist vatandaş (eski SSCB’de yoldaş [tavariş]), iyi vatandaşlık, katılımcı vatandaşlık, aktif vatandaşlık, etkili vatandaşlık, sosyal vatandaşlık, siyasal vatandaşlık, sivil vatandaşlık, küresel vatandaşlık, Avrupa vatandaşlığı, Türk vatandaşlığı vb. Vatandaşlık çeşitleri genel olarak bakış açısına, ihtiyaçlara, ülkeler arası ilişkilere ve diğer gelişmelere bağlı olarak değişmektedir.

Endüstri Çağından Bilgi Çağına Geçiş

Vatandaşlık anlayışındaki değişim ve dönüşüm vatandaşlığın ilk ortaya çıkışından beri süreklilik arz etmektedir. Bin yılları bulan bu süreçteki değişim önceleri toplumların yapısına göre biraz daha yavaş iken günümüze kadar artan bir hız kazanmış şekildedir. Sanayi çağının başlangıcının, Rönesans ve Reform hareketi sonucunda oluşan bilgi çerçevesinde oluşan sanayileşmenin başladığı, 18. Yüzyılın ortalarında olduğu belirtilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında değişen toplumsal yapılar ve ülke sistemleri ile bilim ve teknolojiye olan ilgi ve yatırım artış göstermektedir. Bu süreçte birçok buluşun sanayi çağından bilgi çağına geçişin başlangıcı olduğu savunulmaktadır. SSCB tarafından uzaya Sputnik uydusunun fırlatılması da evrenselliğe geçiş olarak düşünüldüğünden bilgi çağının başlangıcı olarak görülmektedir (Yenal, 2009). Bilgi çağına geçişin başlangıcına bir tarih

olarak bakmaktan ziyade bir süreç olarak görülmesi uygun olacaktır. Sanayi çağından bilgi çağına geçiş sadece bir isim değişikliğinden ziyade insanlık bakımından birçok değişimi de beraberinde getirmektedir. Bu değişimleri paradigmasal değişimden tüm yaşam tarzının değişimine kadar çeşitlendirebiliriz. Bu çağda bilginin önem kazandığı, tüm gelişmeler ve değişimlerin bilgiyle özdeşleştiği bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu çağdaki topluma bilgi toplumu adı verilerek bireysel gelişim, üretim, ticaret ve diğer birçok alanda bilgisayar ve bilgisayar teknolojilerinin kullanımı önem kazanmıştır.

Bilgi toplumundaki değişimin en önemli özelliği hızlı olmasıdır. Tarım toplumu değişimini 1000 yılda; sanayi toplumundaki değişim 300 yılda olmasına rağmen bilgi toplumundaki değişimin 100 yıl süreceği tahmin edilmektedir (Toffler, 1981).1950’li yıllarda kitle iletişim araçları olan televizyon ve telefonların kullanımının yaygınlaşmasıyla insanlar arasında bilginin paylaşılması eğilimi hız kazanmıştır. İnsanlar farklı ortamlarda bulunurken bilgilerini paylaşabiliyorlardı. Daha sonraki süreçte 1980’li yıllarda bilgisayarların günlük hayatımıza girmesi iletişim ve diğer birçok alana girmeye başlamıştır. Bilgisayar kullanımının yaygınlaşması hem insan gücü bakımından hem de birçok bakımdan avantaj sağlamasından kaynaklanmaktadır. 1990’lı yıllarda internet kullanımının başlamasıyla dijital ortam ayrı bir boyut kazanmaya başlamış ve kullanıcı sayısı ve kullanıldığı alan her geçen gün artış göstermiştir. Mobil telefonlar 2000’li yılların başlarında kullanıma başlanmış ve yaygınlaşmıştır. Mobil telefon sistemi iletişimi ayrı bir seviyeye getirmiş belli bir fiziki konuma bağlı kalınmadan iletişim dönemini başlatmıştır (Ribble, 2015). Daha sonraki yıllarda ise mobil telefonlarla bilgisayar özelliklerinin mobil telefonlara uyarlanmasıyla insanlar sadece iletişim alanında değil birçok alanda fiziki bir konuma bağlı olmadan birçok iş ve işlemlerini gerçekleştirmeye başlamıştır.

Dijitalleşmenin temel zeminini oluşturan internet ilk olarak ABD’de savunma bakanlığı bünyesinde 1969’da ARPANet’in kurulmasıyla başlamakta; daha sonra 1983’te TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol) ARPANet vasıtasıyla kullanılmaya başlamıştır. 1990’da ABD, Avrupa ve Japonya arasında devlet ve ticari işlemler için ARPANet yerini alacak internet omurgaları oluşturulmaya başlamış ve ticarete kullanılmaya başlaması ise 1991’i bulmuştur (ITÜBİDB, 2013).

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), bilgi çağında diğer tüm alanlardaki yönelimlere şekil veren birim özelliği kazanmıştır. BİT temel olarak şu bileşenlerden oluşmaktadır: i) bilgi teknolojileri ii) iletişim teknolojileri. Bu bileşenlerde veri depolama, veri alma, veri işleme, veri iletme, veri aktarımı, ses aktarımı ve görüntü aktarımı gibi işlevleri bulunmaktadır (MARKA, 2019). BİT'e yönelik ülkelerin bütçeleri ve harcamalarında çoğunlukla artış olmakta; altyapılar ve erişim imkânları geliştirilmekte ve BİT'te meydana gelişmelerle birçok meslek önemini yitirirken yeni meslekler ve çalışma alanları ortaya çıkmaktadır. (Ribble, 2015). Bilgi toplumundaki hızlı dijitalleşme bankacılıktan finans sistemine, ticaretten üretim ve hizmete, eğitimden bireysel gelişime, kurumsal hizmetlerden başvurulara kadar toplumdaki neredeyse tüm alanlarına etki etmektedir. Dijitalleşmenin topluma bu denli yön vermesi bağlamında vatandaşlık anlayışında dijital boyut ve dijital vatandaşlık önem kazanmaktadır.

Dijital Vatandaşlık

Dijital vatandaşlık kavramı teknolojik gelişmelere bağlı olarak kullanılmaya başlanan bir kavram olmayıp; Drake Üniversitesi tarafından oluşturulmuş olan program adı olduğu belirtilmektedir (Shelley, Thrane, Shulman, Lang, Beisser, Larson, & Mutiti, 2004; Shulman, Beisser, Larson, & Shelley, 2002). Terim olarak kullanıma başlanması ve kullanımının yaygınlaşması sonraki yıllarda BİT'lerde meydana gelen gelişmeyle gerçekleşmiştir. Öncelikle dijital vatandaşlıkta vatandaş boyutunu tanımlamak gerekmektedir. Dijital vatandaş en genel olarak interneti ve mobil teknolojiyi tam olarak kullanan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Dijital vatandaşlık ise “*“dijital vatandaşlık”, topluma çevrimiçi olarak katılma yeteneğidir.”* şeklinde tanımlanmaktadır (Mossberger, Tolbert, & McNeal, 2007, s. 1). Dijital vatandaşlıkta gereksinimlerin teknoloji erişimi, becerileri ve dijital eğitim yetkinlikleri olduğu görülmektedir. Öncelikle internet hizmetin var olması; ihtiyaç duyulan altyapının oluşturulması dijital vatandaşlık için temel gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra bireylerin yeterli teknik bilgi ve yeterliliğe; ayrıca internete ve teknolojik altyapıya yönelik okuryazarlık becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Ülkeler kendi dijital hizmetlerini resmi ve özel kurum düzeyinde kendileri

sağlamakta ve buna yönelik altyapı ve dijital dönüşümler gerçekleştirilmektedir.

Dijital Dönüşüm Süreci

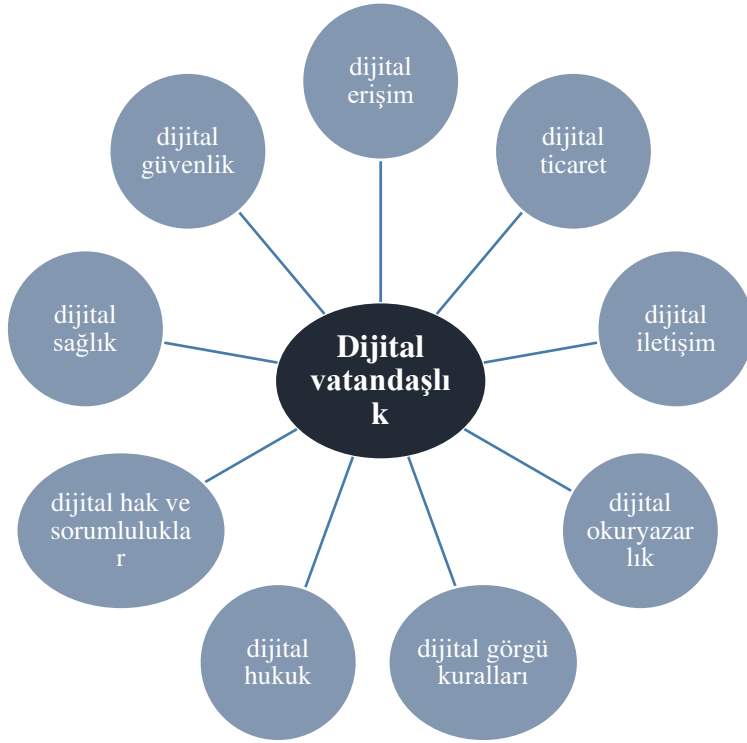
Bilgi çağında devletler, kurum ve kuruluşlar, şirketler ve bireyler bir şekilde dijital dönüşüm süreci içerisine girmektedirler. Bu toplumdaki diğer gelişmelere ve ihtiyaçlara ve teknolojik araçlarla ilgili buluşlara göre hızlanıp yavaşlayan süreçte devam etmektedir. Dijital dönüşüm “*bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar ve değişen toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda, insan, iş süreçleri ve teknoloji unsurlarını bir araya getiren bütüncül bir dönüşüm*” olarak görülmektedir (<https://cbddo.gov.tr/dijital-donusum/>). Ayrıca insanı merkeze alan ve yapay zeka, nesnelerin interneti, bulut bilişim, blok zinciri, büyük veri gibi Toplum 5.0 temasına ait kavramlardaki dönüşümü içeren köklü bir dönüşüm olarak da görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından Türkiye’de küresel ölçekli dijital dönüşüm reformları şu şekilde ifade edilmektedir:

- *Yenilikçi teknolojiler ile yeni meslek ve iş alanlarını ortaya çıkarmakta,*
- *Veri ekonomisi ile dünya ekonomisine yön vermekte,*
- *İnsan merkezli yapay zekâ ile hayatı kolaylaştırmakta,*
- *Siber güvenlik ile savunma alanlarına yeni bir boyut katmakta,*
- *Daha şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir yönetim yapısını hayata geçirmektedir.*

Bu reformlar Birleşmiş Milletlerin 2016’da belirlemiş olduğu dijital dönüşümle e-devlet seviyeleriyle örtüşmektedir. Dijital dönüşümden önce üretim, güvenlik, hizmet, ticaret, bankacılık, eğitim-öğretim, belediye vb. birçok alan dijital vatandaşlığa yönelik dönüşümle “e” (elektronik) veya “mobil” ön eki almakta ve hizmetler, iş ve işlemler dijital ortamda yapılmaktadır. Bilgi toplumunda dijital sistemin tüm hayata uyarlanması beraberinde bazı olumsuzlukları da getirmektedir. Bu olumsuzluklar ülkede dijital altyapı, sosyal ve ekonomik durum, hukuki yapı gibi nedenlerden ülkeden ülkeye değişebilmektedir.

Dijital Vatandaşlıkta Kuralları Oluşturan Elementler

Dijital vatandaşlığın getirdiği olumlu yönlerin yanı sıra bazı olumsuzluklar da bulunmaktadır. Dijital ortama erişimde eşitsizlik, güvenlik, etik ihlaller, cehalet vb nedenler dijital vatandaşlıkta tam katılımı engellemektedir (Mossberger, Tolbert, & McNeal, 2007). Dijital vatandaşlığa yönelik olumsuzlukların önüne geçilmesi amacıyla devletler ve bireyler düzeyinde yapılması gerekenler bulunmaktadır. Dijital vatandaşlık uygulamalarıyla ilgili hukuki düzenlemeler yasama organı tarafından yapılırken ilgili diğer birimler ve kurumlar da kendi alanlarına, çalışma sahalarına yönelik düzenlemelere gidebilmektedir. Dijital vatandaşlıkta bazı kriterlerin ve kuralların çerçevesinin belirlenmesi zaman geçtikçe zorunlu hale gelmektedir. Öncelikle dijital vatandaşlıkta hangi boyutların ön plana alınması ve buna yönelik programların hazırlanması gerektiği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu kurallarla ilgili Ripple (2015) tarafından dijital vatandaşlığın boyutlarını gösteren dokuz element oluşturulmuştur. Bu elementlerin dijital vatandaşlık için katı kurallar dizisi olmaktan ziyade bu alanda organize bir kavramsallaştırma olduğu vurgulanmaktadır. Bu elementler Şekil 2’de sıralanmaktadır:

Şekil 2. Ripple tarafından oluşturulan dijital vatandaşlıkta 9 element

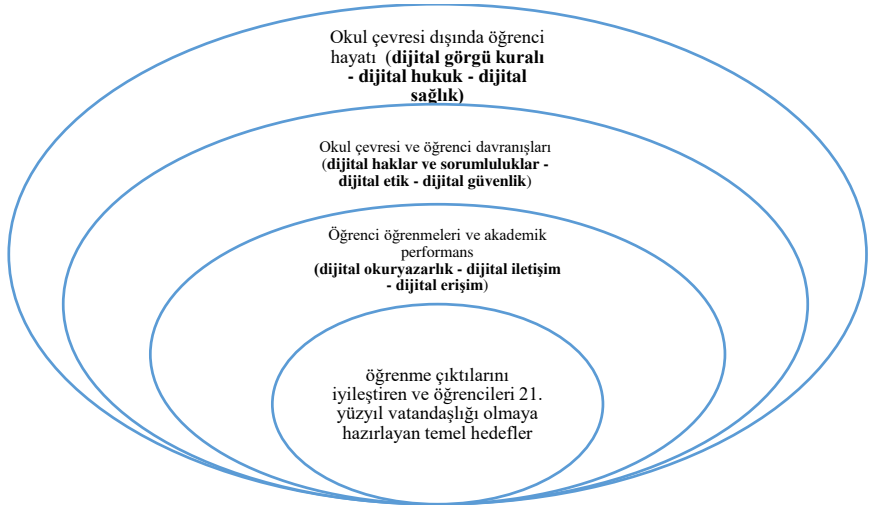
Şekil 2’de dijital vatandaşlık elementleri görülmektedir. *Dijital erişim*, toplumun tamamının elektronik olarak dijital vatandaşlığa katılımı; *dijital ticaret*, elektronik ortamda alışveriş; *dijital iletişim*; dijital ortamda bilgi alışverişi; *dijital okuryazarlık*, teknoloji ve teknoloji kullanımı konusunda öğretme ve öğrenmeler; *dijital görgü kuralları*, dijital teknoloji kullanımında diğer kullanıcıların hakları ile ilgili standartlara uyulması; *dijital hukuk*, dijital teknoloji kullanımıyla ilgili yasaları ve politikaların bilgisi; dijital hak ve sorumluluklar, bireylerin ve kurumların dijital ortamlarda hakları ve yerine getirmesi gereken sorumlulukları; *dijital sağlık*, dijital teknoloji kullanımında sağlığına dikkat edebilme; *dijital güvenlik*, dijital ortamlarda kişisel, veri, bilgi ve diğer korunması gereken belgeleri koruyabilme şeklinde açıklanmaktadır (Ripple, 2015).

Dijital Vatandaşlık Dönüşümünde Eğitim-Öğretim Uyarlanması

BİT’lerdeki hızlı gelişim süreci toplumun tüm kesimlerini doğrudan etkilemektedir. Bilgi toplumunda eğitim-öğretim daha önceki eğitim-öğretimden her yönüyle farklılaşmaktadır. Toplum 1.0 döneminde eğitim 1.0’da eğitim-öğretimde bilgi öğretmenden öğrenciye aktarılma ve açıklama şeklinde eğitim gerçekleştirilmiştir (Puncreobutr, 2016). Toplum 2.0 döneminde eğitim 2.0’da temel iş gücü ihtiyaçlarına yönelik bilginin öğretilmesine yönelik eğitim-öğretim gerçekleştirilmiştir (Pooworawan, 2015). Bu dönemde eğitim-öğretimin temel çerçevelerinin çizilmesi ve kuramların oluşmasıyla ayrı bir bilim dalı haline gelmesi söz konusudur. Toplum 3.0 döneminde eğitim 3.0’da bilgi toplumuna geçişte öğrenme teknolojilerini öğretim materyalleri, dijital medya ve sosyal medya biçimlerinde dönüşüme yönelik eğitim-öğretime ağırlık verilmiştir (Puncreobutr, 2016). Eğitim 3.0 döneminde eğitim-öğretimin yüzyüze biçimden dijital ortama geçişi, eğitim-öğretimde bilgisayar, internet ve mobil teknolojilerin kullanılması görülmektedir. Toplum 4.0 döneminde eğitim 4.0’da yenilikçi bakış açısıyla öğrencinin toplumdaki gelişimine yardımcı olacak ve teknolojiyi uygulama becerisine ağırlık verilen eğitim-öğretim benimsenmiştir (Goldie, 2016). Eğitim 4.0 döneminde özellikle covid-19 pandemi sürecinin eğitim-öğretimde dijitalleşmesinin hız kazandığı, yüzyüze eğitimin ikamesi olarak uzaktan, çevrimiçi dersler ve ölçme değerlendirilenin gerçekleştiği görülmektedir. Toplum 5.0 akıllı toplum döneminde eğitim-öğretimle dijitallik iç içe geçmekte ve duygusal

hesaplama, karma gerçeklik, robotik kodlama, sayısallaştırılmış benlik, sanal asistanlar, blokzincir, yapay zeka, büyük veriler, artırılmış gerçeklik gibi birçok yeni boyut eklenmektedir. Eğitim 5.0’da insan merkezli dijital teknolojilerin kullanımı eşgüdümlü şekilde ilerlemektedir. Bu dönemde bir diğer özellik ise bilginin hızıdır. Bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak bilginin kaynağı, aktarımı, değişimi çok hızlı olabilmektedir (Kocaman Karoğlu, Bal ve Çimşir, 2020). Dönüşümdeki hız düşünüldüğünde eğitim-öğretim içeriğinin bilgi seviyesinden ziyade üst düzey değer ve beceri kazandırmaya yönelik olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ribble (2015) tarafından ortaya konulan dokuz elementin içeriğine dijital vatandaş yetiştirmek amacıyla eğitim programlarında yer verilmesi ve ihtiyaç duyulan diğer konuların programlara eklenmesi gerekmektedir. Çünkü günümüzde dahi dijital ortam sadece bilgi paylaşımının yapılabildiği saklanması amacıyla değil de birçok insanın çalışma alanı, alışverişin yapıldığı, insanların iş ve işlemlerini hallettiği bir ortamdır. Eğitim sistemlerinin ve programlarının da gelecek yönelimli bireyler yetiştirmek amacıyla bireylere bu yetkinliği kazandırması gerekmektedir. Bu elementlerin eğitim programlarında öncelenmesi ve ilişkilendirilmesi Şekil 3’te görülmektedir (Ribbe, s,56):

Şekil 3. Dijital vatandaşlığın elementleriyle nasıl ilişki ve bağlantı kurduğuna dair model (Ripple, 2015, s.56)

Şekilde görüldüğü üzere merkeze alınan 21. yüzyıl vatandaşlığına yönelik hedefler çerçevesinde merkeze yakınlıktan uzaklığa doğru öğrenme ortamları/ süreçleri ve elementler eşleştirilmektedir.

21. Yüzyıl Becerileri ve Dijital Vatandaşlık

Dijital vatandaşlık sürecinde dijital dönüşümde bir diğer eğitim-öğretim çerçevesi 21. yüzyıl becerisi olarak ortaya konulmaktadır. 21. yüzyıl becerilerinde temel temalar İngilizce, okuma ve diller, sanat, matematik, ekonomi, fen bilimleri, coğrafya, tarih ve vatandaşlık olarak belirlenmiş ve ek olarak Küresel farkındalık, Finansal, Ekonomik, İşletme ve Girişimci Okuryazarlığı, Yurttaş Okuryazarlığı, Sağlık Okuryazarlığı, Çevre Okuryazarlığı da temel temalara eklenmiştir. Temel temalar etrafında öğrenme yenilik ve becerileri adı altında yaratıcılık ve yenilik, eleştirel düşünme ve problem çözme, iletişim ve işbirliği becerileri alınmıştır. Yine temel temalar etrafına bilgi, medya ve teknoloji becerileri adı altında bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, BİT okuryazarlığı beceriler alınmıştır. Ayrıca temel temalar etrafına son olarak da yaşam ve kariyer becerileri adı altında esneklik ve uyarlanabilirlik, insiyatif ve öz yönlendirme, sosyal ve kültürlerarası beceriler, verimlilik ve hesap verilebilirlik ve liderlik ve sorumluluk becerileri alınmıştır. (Partnership for 21st Century Learning, 2019). Dijital vatandaşlık bağlamında 21. yüzyıl becerileri bir bütün olarak ele alındığında gerek temel temalar gerek becerilerin çoğunun dijital vatandaşlığa yönelik olduğu söylenebilir. Temel temalardan vatandaşlık ve okuryazarlıkların dijital vatandaşlıkla doğrudan ilişkilidir. Becerilerden ise dijital vatandaşlıkla doğrudan ilişkili olanlar bilgi, medya ve teknoloji becerileri başlığındaki becerilerdir.

2023 Eğitim Vizyonu ve Dijital Vatandaşlık

2023 Eğitim Vizyonu MEB tarafından 2018’de kamuoyuyla paylaşılan ve eğitimde geleceğe yönelik vizyondur (MEB, 2018). 2023 Eğitim Vizyonunda amaç “*çağın ve geleceğin becerileriyle donanmış ve bu donanımı insanlık hayrına sarf edebilen, bilime sevdalı, kültüre meraklı ve dıyarlı, nitelikli, ahlaklı bireyler yetiştirmektir.*”olarak belirlenmiştir. Bu amaçta dijital vatandaşlık yetkinlikleriyle ilgili ... *geleceğin becerileriyle donanmış..* ifadesi dikkat çekmektedir. Bir başka şekilde bireye

kazandırılması gereken becerilerin “...yeniçağın gerektirdiği problem çözme, eleştirel düşünme, üretkenlik, takım çalışması ve çoklu okuryazarlık becerilerinin kazandırılması ...” olduğu belirtilerek 21.yüzyıl becerilerin bir bölümünün alındığı görülmektedir. Yine dijital dönüşüm sürecinde eğitim-öğretimde “*Türk Eğitim Sistemi’nde farklı aktör ve kurumların katılımıyla, dijital eğitim ve öğretim içeriği geliştirme ekosistemi oluşturulacaktır.*” Dijitallik vurgusu yapılarak benzer şekilde “*Dijital eğitim ve öğretim materyallerini belli kalite standartlarında kullanıma sunacak “Ulusal Dijital İçerik Arşivi” oluşturulacaktır.*” ifadesi kullanılmaktadır (s,72). Dijital dönüşüm sürecinde eğitim programlarının ihtiyaçlar ve gelişmeler çerçevesinde sürekli iyileştirileceği vurgulanmaktadır. Bütün bunlarla birlikte 2023 Eğitim Vizyonu dijital vatandaşlık yaklaşımında merkeze insanı alan bir tutum sergilemekte ve tüm değişim, dönüşüm ve gelişmelerin insana göre, insan için kültür öğeleriyle harmanlanarak uygulanmasının altı çizilmektedir. 2023 Eğitim Vizyonu MEB tarafından hazırlanan bir belge olmakla birlikte asıl önemli olan boyut bu vizyon belgesinin uygulanabilirliği veya ne şekilde uygulanacağıdır.

Türkiye Özelinde Dijital Vatandaşlık Dönüşümü

Yüzyıllar boyunca dünyada merkezi bir konumda bulunan Osmanlı Devletinin son dönemlerinde diğer dünya ülkelerinde gerçekleşen sanayi çağı ve buluşlar ve icatlara karşı gerekli atılım yapılamamıştır. Sanayi çağı ve bilgi çağının başlangıcı olarak Türkiye Cumhuriyetinin kurulma döneminde birçok hamle yapılmış; birçok alanda büyük sanayi tesisi kurulmuş ve aynı zamanda bilgi çağının gereklilikleri ile ilgili hazırlıklara başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulma döneminde ülkeyi işgal eden İtilaf Devletlerine karşı mücadele verilirken; çağın gerektirdiği ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak kurum ve kuruluşlar kurulmuş ve bu yönde gerekli hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

Kurtuluş Savaşı döneminde bilgi toplumunun gerekliliğine hizmet edecek ve bilgi kirliliğinin önüne geçecek amaçla Anadolu Ajansı 1920’de kurulmuş; doğru ve güvenilir bilginin oluşturulması ve yurt içi ve dışının bilgilendirilmesi sağlanmıştır. 07 Haziran 1920’de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umûmîsi (Basın Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü) kurulmuş ve 1984’e kadar TBMM başkanı ve başbakana bağlı olarak çalışmış 2018’de

kapatılarak yeni cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde TC Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı adını alarak cumhurbaşkanlığına bağlı görevine devam etmektedir.

21 Şubat 1924'te Telgraf ve Telefon Kanunu çıkartılarak bu alanlarda sorumluluğun PTT'ye ait olduğu belirtilmiştir (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.406.pdf>). Güncel bilginin halka ulaştırılması amacıyla ilk radyo olarak İstanbul Radyosu 1927'de düzenli yayına başlamıştır. Türkiye'de ilk radyo yayıncılığına başlayan, daha sonra MEB'te Mesleki ve Teknik Eğitim kurucusu ve müdürlüğü görevine getirilen Rüştü Uzel'dir (Aydemir, 1991). 1928'de Ankara Radyosu kurulmuş ve 1936 yılında bu iki radyo PTT'ye devredilmiştir. Sonraki yıllarda hukuki olarak bazı düzenlemelere gidilmiş ve köklü bir kurum olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ancak 1964'te kurulmuştur. İlk televizyon yayını denemeleri 1968'de TRT bünyesinde yapılmış; 1984'te tamamen renkli televizyon yayını faaliyete geçmiştir (TRT, t.y.). 1990 yılından itibaren özel televizyon kanalları faaliyete geçmeye başlamış ve 1993 Anayasa değişikliğiyle televizyonculukta kamu tekeli ortadan kaldırılmıştır. Tüm radyo ve televizyon kanallarının denetlenmesi amacıyla Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) 1994'te faaliyete başlamıştır. Günümüzde radyo ve televizyonlara lisans ve yayın yapma izni RTÜK tarafından verilmektedir. Türkiye'de karasal, sayısal, uydudan ve IPTV ortamında televizyon ve radyoculuk yapılmakta ve RTÜK tarafından Sayısal Kayıt, Arşiv ve Analiz Sistemi (SKAAS) aracılığıyla denetlenmektedir (RTÜK, t.y.). Günümüzde televizyon ve radyo yayınları internet televizyon kanalları, internet web sayfaları canlı yayınları ile televizyon, bilgisayar ve cep telefonu üzerinden takip edilebilmektedir.

Türkiye'de internet altyapısında başlangıcın Ege Üniversitesi bünyesinde 1986'da oluşturulan Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Kurumları Ağı (TÜVEKA) olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de ilk internet ulusal ağ bağlantısının oluşturulması ise 1990 yılına dayanmaktadır. 1991'de ayrıca ODTÜ ve TÜBİTAK bünyesinde internet ağının kurulması amacıyla projelere başlanmıştır. Bütün bu ağlar ulusal bağlardır ve ilk uluslararası deneysel internet bağlantısı 1992'de gerçekleşirken gerçek internet bağlantısının 1993'te gerçekleştiği belirtilmektedir (Wolcott, 1999). 1996'ya kadar üniversiteler ODTÜ üzerinden internet erişimi sağlamış daha sonra

TÜBİTAK TR-NET ile internet hizmeti vermeye başlamıştır. Türkiye’de ilk web sayfaları üniversite web sayfalarıdır. 1994’te web sayfası hizmetinde yasal düzenlemeyle Türk Telekom tek yetkili kurum olmuştur. 1994-1995 Eğitim-Öğretim Yılında ODTÜ internet tabanlı öğrenci kayıt sistemini uyguladı. 1998’de Öğrenci Bilgi Sistemi’ne dönüştürüldü. 1995’ te TR-Net kuruldu ve bu ilk internet servis sağlayıcımızdı. ÖSYM sınav sonuçları ve seçim sonuçları ilk defa 1995’ te internet üzerinden açıklandı. Yine 1996’da ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi), TÜBİTAK tarafından oluşturuldu.2000’li yıllarda bilgisayarlar ve internet kullanımı daha çok bilgi edinme, araştırma odaklıydı. 2004’te internette ADSL dönemi başlamış ve 2006’da Türk Telekom özelleştirilmiştir (Saka, 2019).

1998 senesinde ise Ulaştırma Bakanlığı’na bağlı İnternet Üst Kurulu kuruldu. Daha sonraki yıllarda ismi değiştirildi ve İnternet Kurulu olarak işlevini yerine getirmeye devam etti (Demirci, 2012). İnternet kullanımının birçok alana yayılmasının artışı ve tüm topluma maledilmesi sırasında ihtiyaç duyulan düzenleme 2007 yılında yapılmıştır. 5651 sayılı İnternet Ortamına Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun 26530 sayılı Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’de E-Devlet Uygulamaları

Devlet iş ve işlemlerinin internet üzerinden sağlanmasına e-devlet (elektronik devlet) adı verilmektedir. Bazı araştırmalarda Türkiye’de e-devlet hizmetlerinin 1970’li yıllarda Merkezi Nüfus İstatistikleri (MERNİS) Projesiyle başladığı belirtilirken (Demirhan, Yılmaz ve Türkoğlu, 2014) 1990’lı yıllardaki bilişim alanındaki yatırımlar ve internetin toplum hayatına girmesiyle başladığı da belirtilmektedir (Saka, 2019). Devlet kurumlarının dijitalleşmesi çalışmaları Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı (TUENA) 1998’de kamuda kurumlar arasında bilgisayar ağı için KAMUNET’in kurulmasıyla hız kazanmaya başlamaktadır. Türkiye’de E-devlet için dönüşüm çalışmaları için 2003-2004’te başlamaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı istatistiklerine göre 2005 yılındaki kamuya ait uzantılar ve site sayıları Tablo1’de görülmektedir (DPT, 2005).

Tablo 1. 2005 Yılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Web Sayfaları

İnternet uzantısı	Toplam web sayfa sayısı	Kullanan kurum ve kuruluşlar
gov.tr	3029	Kamu kurum ve kuruluşları
k12.tr	2372	MEB
bel.tr	1001	Belediyeler
edu.tr	186	İlköğretim ve liseler
mil.tr	8	Askeri kurum ve kuruluşlar
pol.tr	126	Emniyet ve polis teşkilatı

Tablo 1’de görüldüğü üzere 2005 yılında toplam kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanana web sayfaları sayısı toplamda 6772’dir. 18 Kasım 2005’te Türkiye, Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi Tunus Taahhütü’ne imza attı (WSIS, 2005) ve 2006’da Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak *Vatandaş Odaklı Hizmet Dönüşümüne* odaklanılarak aynı yıl e-devlet kurma yetkisi Ulaştırma Bakanlığına verilmiştir. 2008’de E-devlet Kapısı Projesinde tüm devlet işlemleri elektronik ortamda tek çatı altında yürütülmesi amaçlanmaktadır. 2006’da Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğünün MERNİS projesiyle her Türk vatandaşına bir kimlik numarası verilmesi projesi hayata geçirilerek diğer e-devlet hizmetlerine veri sağlayacak şekilde düzenlemeye gidilmiştir. E-devlet kurumsal sistem üzerinde hizmet veren kurumlar kendi sistemlerini oluşturarak e-devlet üzerinde diğer kurumlardan ihtiyaç duyulan veri sağlama ile tüm sistemin entegrasyonu sağlanmıştır. Birçok bakanlık, müdürlük, üniversiteler, belediyeler, büyük mükellefler ve benzeri kuruluşlar e-devlet sistemine dâhil edilmiştir ve sisteme dahil edilen kurum, kuruluş ve hizmet sayısı sürekli artmaktadır. Son verilere göre E-devlet (www.turkiye.gov.tr) sistemine 55 milyonun üzerinde kullanıcı kayıt olmuş ve 809 kurumun 3109’u mobil olmak üzere toplamda 5883 hizmetten faydalanmaktadır.

Türkiye’de e-devletin yapılanması ve uluslararası endekslere göre sıralaması da yapılmaktadır. 2002’de BM Kamu Ekonomisi ve Kamu Yönetimi Bölümü raporunda belirlenen beş e-devlet seviyesine göre Türkiye üçüncü seviye olan interaktif seviyeye sahiptir (BM, 2002). 2010 BM e-devlet

endeksi biraz daha detaylandırılarak dört seviyeden oluşmaktadır. Bu seviyelere göre Türkiye 69. sırada yer alırken (BM, 2010); 2016 Birleşmiş Milletler raporuna göre 68. Sırada yer almıştır (BM, 2016). E-devlet hizmetlerinde sürekli dönüşüm yaşanmasına rağmen dönüşümün tamamlanması için yapılması gereken birçok düzenleme gerekmektedir. Dijital dönüşümde bireylerin dijital sistemlerden yararlanmaları için öncelikle erişimin 7/24 sağlanması gerektiği ve bireylerin bu konuda eğitilmesine vurgu yapılmaktadır (Sönmez, 2020).

Sonuç

Vatandaşlığın çerçevesinin Marshall tarafından çizilmesinden sonra vatandaşlık anlayışında birçok değişim meydana gelmiş; vatandaşlık anlayışına yeni boyutlar eklenmiştir. Bilgisayarın ve internetin kullanımına başlamasıyla devlet-vatandaş-devlet ilişkilerinde yeni bir boyuta taşınan vatandaşlıkta dijital boyut başlamış ve dijital vatandaşlığa yönelik söylemler artmaya başlamıştır. Vatandaşların günlük hayatlarında bilgisayar ve internet kullanım oranları her geçen gün daha da artmakta; her gün birçok alanda, sektörde dijitalleşmeyle ilgili dönüşüm aşamaları gerçekleşmektedir. Dijital dönüşümle bilgi çağında birçok olgu daha önceki dönemlere kıyasla daha da hızlı bir sürece taşınmaktadır. Devletlerin ve bireylerin bilgi çağının gerekliliklerine ayak uydurdukları sürece başarılı olabildiği bir dönemde devletler dijitalleşmeye dönüşümde adeta birbirleriyle yarışmakta ve vatandaşlar dijital yetkinlik geliştirme konusunda teşvik edilmektedir. Covid-19 pandemi süreci devletlerin ve toplumların dijitalleşmede dönüşüme ayak uydurması sürecini hızlandırmıştır. Dijitalleşmenin arttığı bu dönemde vatandaşların dijital konusunda gerek 21. yüzyıl becerilerini gerekse diğer ihtiyaç duyulan beceri ve yetkinliği konusunda dijital içeriğin eğitim programlara eklenmesi ve eğitim programlarının dijital çağın gereklerini yerine getirecek bireyler olarak yetiştirmelerine hizmet edecek düzeyde iyileştirmeleri gerekmektedir. Eğitimde dijital vatandaş yetiştirmeye uygun olacak şekilde dijital vatandaşlığın boyutlarının ortaya konulduğu dokuz element ve 21. yüzyıl becerileri çerçevesinde eğitim programlarının iyileştirilmesi dijital çağı yakalamada önemli bir avantaj sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aydemir, Ş. S. (1991). *İkinci Adam 1938-1950*. Cilt 2. İstanbul: Remzi Kitabevi

Birleşmiş Milletler [BM]. (2002). Benchmarking e-government: A global perspective. <https://publicadministration.un.org/egovkb/portals/egovkb/documents/un/english.pdf>

Birleşmiş Milletler [BM]. (2010). *E-Government survey 2010: Leveraging e-government at a time of financial and economic crisis*. UN Publishing Section: New York

Birleşmiş Milletler [BM]. (2016). *United Nations E-government Survey 2016: E-government in support of sustainable development*. United Nations: New York. <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2016-Survey/E-Government%20Survey%202016.pdf>

Barber, B. (1995). *Güçlü demokrasi*. (M. Beşikçi, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yay.

Bouineau, J. (1996). *Fransa'da devrim döneminde yurttaşlar ve yurttaşlık*. (T. Ilgaz, ve Y. Küey, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi [CDDO]. (t.y.). Dijital dönüşüm. <https://cbddo.gov.tr/dijital-donusum/>

Demirci, G. (2012). Türkiye'ye İnternetin Gelişi ve Gelişimi. *Bilgiustam*. <http://www.bilgiustam.com/turkiyeye-internetin-gelisi-ve-gelisimi/>.

Demirhan, Yılmaz ve Türkoğlu, İrfan; 2014, Türkiye’de E-Devlet Uygulamalarının Bazı Yönetim Süreçlerine Etkisinin Örnek Projeler Bağlamında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22).

DPT. (2005). *E-devlet proje ve uygulamaları*. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/e-Devlet_Proje_ve_Uygulamalari_2005.pdf.

Goldie, J. G. S. (2016). Connectivism: A knowledge learning theory for the digital age?. *Medical teacher*, 38(10), 1064-1069. <http://dx.doi.org/10.3109/0142159X.2016.1173661>

Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2002). *Yurttaşlık bilinci*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Heater, D. (2004). *A History of education for citizenship*. New York & Londra: Routledge Falmer & Taylor & Francis Group.

ITÜBİDB. (2013). *İnternet'in tarihçesi*. <https://bidb.itu.edu.tr/seyir-defteri/blog/2013/09/07/internet'in-tarih%C3%A7esi>

Kocaman Karoğlu, A., Bal, K. ve Çimşir, E. (2020). Toplum 5.0 sürecinde Türkiye’de eğitimde dijital dönüşüm. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3 (3) , 147-158. <http://dx.doi.org/10.26701/uad.815428>

Kaya, A. (2000). Yurttaşlık, azınlıklar ve çokkültürlülük. A. Kaya, *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar* içinde, (ss. 135-169). Ankara: Gündoğan Yayınları.

MARKA (Doğu Marmara Kalkınma Ajansı). (2019). *Bilişim Sektörü Raporu* [Basın Bülteni]. https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/bilisim_raporu.pdf

Marshall, T. H. (2000). Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar. A. Kaya, *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar* içinde, (A. Kaya, Çev., 1 b., ss. 13-82). Ankara: Gündoğan Yayınları.

MEB. (2018). 2023 Eğitim Vizyonu. <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/>

Mossberger, K., Tolbert, C. J., & McNeal, R. S. (2007). *Digital citizenship: The Internet, society, and participation*. MIT Press.

Online Etymology Dictionary. (2019). <https://www.etymonline.com/word/citizen>

Partnership for 21st Century Learning. (2019). Framework for 21st Century Learning. http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_Brief.pdf

Pooworawan.Y.(2015).Challenges of New Frontier in Learning: Education 4.0. Document by Innovative Learning Center, Chulalongkorn University, Bangkok

Puncreobutr, V. (2016). Education 4.0: New challenge of learning. *St. Theresa Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(2).

Ribble, M. (2015). *Digital citizenship in schools: Nine elements all students should know*. International Society for Technology in Education.

RTÜK. (t.y.) Hakkımızda. <https://www.rtuk.gov.tr/hakkimizda/1749>

Saka, E. (2019). *Yeni medya çalışmaları V: Türkiye internet tarihi*. İstanbul: Alternatif Bilisim Derneği

Shelley, M., Thrane, L., Shulman, S., Lang, E., Beisser, S., Larson, T., & Mutiti, J. (2004). Digital citizenship: Parameters of the digital divide. *Social Science Computer Review*, 22(2). 256-269. https://www.researchgate.net/publication/258189948_Digital_Citizenship_Parameters_of_the_Digital_Divide

Shulman, S.W., Beisser, S., Larson, T., & Shelley, M. (2002). Digital citizenship: Lessons learned as service-learning meets the digital divide. In *Proceedings of the second national conference on digital government research*. (1-7. https://www.researchgate.net/profile/Mack-Shelley/publication/221584856_Digital_Citizenship_Lessons_Learned_as_Service-Learning_Meets_the_Digital_Divide/links/02bfe50d7cb67728b5000000/Digital-Citizenship-Lessons-Learned-as-Service-Learning-Meets-the-Digital-Divide.pdf

Sönmez, Ö. F. (2020). Dijital vatandaşlık ve sosyal bilgiler eğitimi. R. Turan ve H. Akdağ (Ed.) *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar - IV* içinde (ss. 139-152). Ankara: Pegem.

Toffler, A. (1981). *Üçüncü dalga*. İstanbul: Altın Kitaplar.

Touraine, A. (1994). *Modernliğin eleştirisi*. (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TRT. (t.y.) Tarihçe. <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/tarihce.aspx>

World Summit on the Information Society [WSIS]. *Geneva 2003 - Tunis 2005*. http://www.itu.int/net/wsis/documents/doc_multi.asp?lang=en&id=2266|2267

Wolcott, P., & Cagiltay, K. (2001). Telecommunications, Liberalization, and the Growth of the Internet in Turkey. *Information Society*, 17(2), 133-142

Yenal, Ü. (2009). Bilgi toplumunun tarihçesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 5, 123-144

Telgraf ve telefon kanunu.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.406.pdf>

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

İŞ TATMİNİNİN ÖRGÜTLERDE OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞLARA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

A Research on the Effect of Job Satisfaction on Prosocial Behaviors in Organizations

Uzman Gonca G. BOZKURT

Burdur Belediyesi
Burdur/TÜRKİYE
goncagonulacar@gmail.com

0000-0002-3144-1541

Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Burdur/TÜRKİYE
kozdasli@mehmetakif.edu.tr

0000-0002-4604-7387

Geliş Tarihi/Received: 11.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 24.08.2021

Bu çalışma, Gonca GÖNÜLAÇAR BOZKURT'un yüksek lisans tezinin alan yazın ve saha araştırması bölümlerinden de yararlanılarak tez danışmanı Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI tarafından hazırlanmıştır.

Atıf/Citation

Bozkurt, G.G. Özdaşlı, K. (2021). İş Tatmininin Örgütlerde Olumlu Sosyal Davranışlara Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 99-128.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Bu çalışmada, çalışanların işlerinden duyduğu içsel ve dışsal tatmin düzeylerinin örgütlerinde rol içi ve rol ötesi olumlu sosyal davranış sergilemeleri konusunda nasıl bir etkisinin olduğu araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Burdur ilinde Mermer, Makarna, İş Makinaları, Kereste ve Kadayıf üretimi yapmakta olan beş farklı fabrikada çalışanlarla gerçekleştirilen anket çalışması neticesinde nicel veriler toplanmıştır. Veri toplama sürecince söz konusu beş fabrikada toplamda 600'den fazla anket dağıtılmıştır. Geri dönüş yapılan 313 ankettan eksik ve hatalı olan 49 tanesi analizden çıkarılarak 264 anket üzerinden veriler elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler SPSS yazılım programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada verilerin analiz edilmesi aşamasında çıkarım yöntemi olarak Ana Bileşen Analizi kullanılmış ve Açıklayıcı Faktör Analizi ile ölçeklerin geçerliliği test edilmiştir. Ayrıca, iş tatmini ile örgütsel olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için etki analizi yapılmıştır. Etki analizi sonuçlarına göre, çalışanların işlerinden duydukları tatmin düzeyleri ile örgütsel olumlu sosyal davranışları arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pozitif Psikoloji, Olumlu Sosyal Davranışlar, İş Tatmini, Rol İçi Olumlu Sosyal Davranışlar, Rol Ötesi Olumlu Sosyal Davranışlar

Abstract

In this study, it was investigated how the internal and external satisfaction levels of employees from their jobs have an effect on their in-role and extra-role prosocial behavior in organizations. For this purpose, quantitative data were collected as a result of the survey conducted with the employees in five different factories producing Marble, Pasta, Construction Machinery, Timber and Kadayıf in Burdur province. During the data collection process, a total of more than 600 questionnaires were distributed at the five factories in question. Of the 313 questionnaires returned, 49 of which were incomplete and incorrect were excluded from the analysis, and findings were obtained over 264 questionnaires. The data obtained in the research were analyzed using the SPSS software program. In this study, Principal Component Analysis was used as an inference method in the analysis of the data, and the validity of the scale was tested with Exploratory Factor Analysis. In addition, an impact analysis was conducted to analyze the relationship between job satisfaction and organizational prosocial behaviors. According to the results of the impact analysis, a positive and statistically significant relationship was found between the satisfaction levels of the employees from their jobs and their organizational prosocial behaviors.

Keywords: Positive Psychology, Prosocial Behaviors, Job Satisfaction, In-role Prosocial Behaviors, Extra-Role Prosocial Behaviors

Giriş

Pozitif Psikoloji, insan psikolojisinin negatif ve hastalıklı yönlerinin aksine pozitif ve sağlıklı yönlerine de odaklanılmasını gerekli görmüştür. Çünkü, 2. Dünya Savaşı sonrası süreçte insanlardaki psikolojik hasarları

onaramaya, sorunları çözmeye ve insanlarda güçlü psikolojik yönleri inşa etmeye yönelmiş olan psikoloji bilimi çalışmaları o dönemde özellikle insanlardaki davranış bozuklukları, kuruntular, önyargılar ve psikolojik yetersizliklere odaklanmıştır (Kutanis ve Yıldız, 2014: 136). Pozitif Psikoloji alanının kurucu isimlerinden biri olan Martin Seligman, insan psikolojisinde yanlışları ve hastalıkları düzeltmenin tek başına yeterli olmadığını bunun yanı sıra doğru ve olumlu yönlerin dikkate alınarak güçlendirilmesi gerektiğini ifade ederek pozitif psikolojinin önemine dikkat çekmiştir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000'den alıntılan, Demir ve Türk, 2000). Dünya Sağlık Örgütü'nün de vurguladığı gibi; psikolojik rahatsızlıkları olmayan insanın sağlıklı olarak ifade edilmesinin yeterli olmadığı, sağlıklı insanın iyilik hali içerisinde olması gerekliliği Pozitif Psikoloji'nin temel bakış açısıdır. Bu bakış açısı; sadece psikolojik sorunları olmayan insanların iyilik halinin artırılmasına değil aynı zamanda, sorunlu insanların sorunlarının azaltılmasına veya giderilmesine de odaklanmış bir olumlu psikoloji alanının bakış açısıdır (Demir ve Türk, 2000).

Pozitif psikolojinin etki ettiği, araştırmalar yaptığı alanlardan biri de insan davranışlarının her açıdan önem arz ettiği örgüt ortamlarıdır. Pozitif örgütsel psikoloji olarak da ifade edilebilecek bu alan, örgüt ortamında pozitif bireysel tecrübeler, pozitif bireysel özellikler ve pozitif kurumlar gibi konulara odaklanmaktadır (Donaldson ve Ko, 2010'dan alıntılan, Kutanis ve Oruç, 2014). Böylece, pozitif örgütsel psikoloji, örgüt çalışanlarının psikolojik olarak sorunlu yönlerini ortadan kaldırmaktan ziyade psikolojik olarak olumlu olan taraflarına odaklanarak güçlendirilmesini ve zayıf yönlerin bertaraf edilmesini amaçlamıştır (Uçkun vd., 2020). Pozitif örgütsel psikoloji çalışmaları, örgütlerde psikolojik sermaye, proaktif davranışlar, olumlu sosyal davranışlar, örgütle özdeşleşme, örgüte bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışları gibi konulara yoğunlaşmış durumdadır (Kanten ve Yeşiltaş, 2013:86). Özellikle, 1960'lı yıllardan itibaren bir kısım davranış ve sosyal bilimcilerde olumlu sosyal davranış konusuna ilgi hatırı sayılır şekilde artmıştır. Örgütlerde çalışanların örgüt içi ve dışı çevre unsurları ile yardımlaşması, iş birliği yapması ve gönüllülüğe dayalı her türlü olumlu davranışlar sergilemesi olumlu sosyal davranış olarak değerlendirilebilir. Bunlar, diğerlerinin iyiliğini ve bütünleşmesini amaçlayan pozitif sosyal faaliyetlerdir (Brief ve Motowidlo 1986).

Locke (1976, s.1304) tarafından, çalışanın işini ve iş ile ilgili tecrübelerini kendi beklenti ve kriterlerine göre değerlendirmesi sonucu kendi benliğinde oluşan pozitif ruh hali şeklinde tanımlanan iş tatmini de esasen

pozitif örgütsel psikoloji kapsamında değerlendirilebilecek bir olgudur. İnsanların hayatlarının büyük bir kısmını çalışma ortamlarında geçirdikleri göz önüne alındığında, iş hayatının bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, iş tatmini yüksek bireylerin genel yaşam memnuniyetlerinin de yükseleceği aşikârdır (Campbell, Converse ve Rodgers, 1976; Gruneberg,1979). İş tatmini, bireylerin kendi hayatlarından duydukları memnuniyetin belirleyicilerinden bir tanesi olmakla birlikte çalıştıkları örgüte karşı da olumlu duygular beslemesine, örgütün amaçlarına ulaşabilmesi için yüksek çaba göstermesine neden olan bir olgu olarak ta görülmektedir (Özpehlivan, 2018: 45).

Bu çalışmada, iş tatmini ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkileri anlamaya ve açıklamaya yönelmiş alan yazın çalışmaları değerlendirildikten sonra iş tatminin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisini açıklamaya çalışan bir araştırmannın metodolojisi ve bulguları sunulmaktadır.

İş Tatmini ve Olumlu Sosyal Davranışlar

Genel anlamda, bir çalışanın kendi işi ile ilgili düşünürken ve değerlendirmeler de bulunurken olumlu duygular hissetmesi iş tatmini olarak ifade edilebilmektedir (Şimşir ve Seyran, 2020: 26). İş tatmini, çalışan bireyin işini değerlendirirken ulaşılmış olduğu olumlu duygular iken tam aksine iş tatminsizliği de bireyin işini değerlendirirken olumsuz duygulara sahip olması anlamına gelmektedir (Locke, 1969: 316). Bireyin işi ve iş yeri ile ilgili olarak karşılamak durumunda olduğu maddi ve manevi boyutlu ihtiyaçlarının ne derece karşılandığının birey tarafından değerlendirilmesi neticesinde oluşan duygusal durum (Aziri, 2008: 78) olarak da tanımlamak mümkündür. İş tatmini kavramına çalışanın işi ile ilgili olarak değerlendirmeleri sonucunda eriştiği olumlu ve olumsuz duyguları olarak bütüncül yaklaşacak olursak; insanların mevcut işleri hakkında sahip oldukları duygu ve inançların toplamı şeklinde de tanımlayabiliriz. Böyle bir tanımlama çalışanların iş tatmini derecelerinin aşırı memnuniyetten aşırı memnuniyetsizliğe kadar değişebileceğini de aynı zamanda ifade etmektedir. Diğer taraftan çalışanlar iş yaşamlarının çeşitli yönleri hakkında da farklı düzeylerde tutumlara sahip olabilirler. Örneğin, yaptıkları işin türü, iş arkadaşları, amirleri veya astları veya maaşları gibi konuların birinde olumlu duygulara sahip iken diğerinde olumsuz duygulara sahip olmak (George ve Jones, 2008) söz konusu olabilir.

Daha kapsayıcı bir bakışla, iş tatmini bir çalışanın işi ve çalışma ortamı ile ilgili olarak duymuş olduğu mutluluğun bir ölçüsüdür (Jenaibi, 2010: 61). Bu ölçünün düzeyinin belirlenmesinde, çalışanların olumlu ya da olumsuz yönlerde algılamalar oluşturmasında etkili olan faktörler, bir örgütte çalışanlarının iş tatminini etkileyen unsurlar olarak ifade edilebilir. İlgili alan yazına bakıldığında bazı yazarların iş tatminini etkileyen unsurları ortaya koyarken farklı sektörlerde veya farklı iş hayatı süreçlerinde farklı unsurların dikkate alınması gerektiğini ileri sürerek unsurları parça parça saydıkları görülmektedir. Örneğin, Lee vd. (2017: 699) kariyerlerinin erken dönemlerinde olan çalışanlar için; maaş ve diğer maddi kazançlar, yönetici davranışları, işin kendisi, kişilerarası ilişkiler, iş yeterliliği ve kişisel gelişim imkânları gibi unsurların ön plana çıktığını söylemektedirler. Daha bütüncül bir değerlendirme ile Örücü vd. (2006: 41; Duman, 2000'den alıntılanmışlardır) çalışanın iş tatminini etkileyen faktörleri; bireyle ilgili, grupla ilgili, örgütle ilgili, kültürle ilgili ve çevre ile ilgili faktörler olarak sınıflandırmışlardır. Ücret, yükselme fırsatları, işin doğası ve niteliği, organizasyonların politika ve prosedürleri ve çalışma şartları gibi hususlar örgütle ilgili faktörler iken, çalışma grubu ve yönetici davranışları grupla ilgili, kişi ihtiyaç ve beklentileri bireyle ilgili, bireysel değerler, inançlar ve tutumlar kültürle ilgili, bireyi etkileyen diğer ekonomik, sosyal ve devletle ilgili koşullar ise çevre ile ilgili unsurlar olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmanın araştırma kısmında da boyutlandırıldığı şekli ile iş tatmini araştırmalarında en çok kullanılan sınıflandırmalardan birisi de içsel ve dışsal iş tatmini sınıflandırmasıdır. İçsel tatmin çalışanın kendisini gerçekleştirme, yaptığı işin potansiyeline ve yetkinliğine uygun olması gibi hususlardan kaynaklı pozitif duyguyu ifade etmektedir (Gellerman 1970; s.19). İçsel tatmin iş yerinde görülen değer gibi içsel ödüllerle oluşan, bireylerin iş görevinin doğasıyla ilgili hislerini kapsayan (Hirschfeld, 2000) ve bilinirlik ve uzmanlaşma gibi şekillerde ortaya çıkabilen (Martin ve Roodt, 2008) iş tatminidir. Dışsal iş tatmini; ücret, yan ödemeler, iş güvencesi gibi iş kapsamında genel itibariyle fizyolojik sayılabilecek ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır (Gellerman 1970; s.19). Dışsal tatminin sağlanması para, statü vb. dışsal ödüller ile gerçekleşmektedir. Dışsal tatmin, kendini gerçekleştirme gibi psikolojik yönlerden ziyade, çalışma arkadaşları, yönetim ve kurum tarafından kendisine sağlanan ödüller ile ortaya çıkmaktadır (Martin and Roodt (2008).

Olumlu sosyal davranışlar;¹ çalışanların örgütün hedefleri doğrultusunda, bilinçli ve istekli bir şekilde gösterdikleri örgüte, müşterilere veya örgütün diğer çalışanlarına yönelik davranışlardır (Soydemir vd., 2014: 66). Olumlu sosyal davranışlar, bir veya daha fazla kişiye fayda sağlamayı hedefleyen, yardım etme, teselli etme, paylaşma ve işbirliği yapma gibi olumlu davranışları içermektedir. Bu davranışlar küçükten büyüğe geniş bir yelpaze içerisinde örneklendirilebilecek davranışlardır (Batson ve Powell, 2003: 463). Olumlu sosyal davranış genellikle bu davranışı gösteren bireyler için kaynak, zaman, çaba harcamak ve hatta bazen fiziksel zarara uğramak gibi bazı (küçük veya büyük) maliyetler gerektirir. Örneğin, nezaket veya hayırseverlik eylemleri (otobüste yerinizi bir başka insana vermek veya bir insana küçük maddi destek vermek) ve aynı zamanda fedakârlık veya kahramanlık (başkalarının hayatlarını kurtarmak için böbrek bağışlamak veya yabancılara yardım etmek için uğraşmak) hepsi olumlu sosyal davranışlar kapsamına girmektedir (Manesi ve Doesum, 2017).

Olumlu sosyal davranışlarla bireylere, gruplara ve örgütlere katkı sağlaması amaçlansa da bu davranışlar aynı zamanda belirli taraflar üzerinde olumsuz etkilere de sebep olabilir. Araştırmalar olumlu sosyal davranışların olumsuz etkilerini gösteren beş kategori ortaya koymuştur. Bu kategoriler şu şekildedir: yorgunluk, verimsizlik, adaletsizlik, etik değerlerin çığnemesi ve suistimal (Bolino ve Grant 2016). Olumlu sosyal davranışların olumsuz etkilerinin ele alındığı bir başka çalışmada ise, iş gerekliliklerinin ötesine geçerek olumlu sosyal davranışlar göstermenin, stres, aşırı yük, iş-aile çatışması gibi sonuçlar doğurabileceği ifade edilmektedir (Bolino ve Turnley, 2005). Buna ek olarak, olumlu sosyal davranışlar ek zaman ve emek gerektirdiğinden, asıl görev yükümlülüklerinin yerine getirilmesine engel olabilir ve benzer sebeplerden dolayı çalışanın kariyerini olumsuz yönde etkileyebilir (Grant, 2008).

Örgütlerde olumlu sosyal davranışlar açısından rol içi ve rol ötesi olumlu sosyal davranışlar olmak üzere ikili bir sınıflandırma yapılmaktadır. Rol içi davranış, bir iş ortamında tanımlanmış düzenlemeler içinde, iş performansıya alakalı gerekli ya da beklenen davranışlardır. Çalışanlardan beklenen performansın nicel ve nitel yönlerden elde edilmesi ya da ötesine

¹ Olumlu sosyal davranışlar Türkçe alan yazında daha çok prososyal davranışlar şeklinde ifade edilmiştir. Olumlu sosyal davranışlar olarak da ifade etmiş çalışmalar vardır. Bu çalışma da olumlu sosyal davranışlar olarak ifade edilmesi yazarlar tarafından uygun görülmüştür.

geçilmesi olarak da ifade etmek mümkündür (Katz, 1964). Genel olarak ele alındığında rol içi davranışlar üzerine bu kavramsallaştırmaların iki temel özelliği vardır. 1- Yapılan aktivitelerin örgütün temel amaçlarına hizmet etmesi, 2- Resmi iş tanımını içerisinde bulunması (Borman ve Motowidlo, 1993, s. 92). Rol ötesi davranışlar ekstra rol davranışları olarak da adlandırılmaktadır. Örgütsel verimlilik için gerekli olan ama temel itibarıyla inceliğe ve gönüllüğe dayanan davranışlardır. Ekip arkadaşlarına yardım etmek ve benzeri davranışlar bu kategoride sayılabilmektedir (Moorman, Niehoff, ve Organ, 1993). Van Dyne vd., (1995), yardım etme ve hakkını savunma davranışlarının her zaman ekstra rol davranışı olmadığını savunmaktadır. Örneğin, hemşirelik gibi bakım ve yardım davranışlarının iş tanımında olduğu mesleklerde yardım davranışı gereklidir. Aynı zamanda, arabuluculuk ya da avukatlık gibi mesleklerde de hak savunma davranışı bir gerekliliktir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, bir davranışın ekstra-rol davranışı olabilmesi için görev yükümlülükleri arasında bulunmaması ve yapılmaması durumunda herhangi bir cezai yaptırım uygulanmaması gerekmektedir. Dolayısıyla, davranışların rol içi ya da rol ötesi davranış olup olmaması durumu mesleklere veya yapılan işin türüne göre değerlendirilmelidir.

İş tatmin düzeyi düşük olan çalışanlar, rol ötesi davranış sergilemekten kaçınmayla yetinmeyerek, örgüte zarar verebilecek davranışlara eğilim gösterip, üretkenlik karşıtı iş davranışları sergileyebilmektedirler. İş tatmini düşük olan çalışanların işlerini kaybetme endişeleri de düşük olduğundan, iş durumlarını tehlikeye atacak davranışlar sergilemek konusunda daha rahat davranmaktadırlar. Öte yandan, iş tatmini yüksek olan çalışanlar, işlerini kaybetmek istemedikleri için üretkenlik karşıtı iş davranışları sergilemekten kaçınmaktadırlar (Bowling 2010). Bateman ve Organ (1983) ve Smith, Organ ve Near (1983) yaptıkları araştırmalarda iş tatmini yüksek olan bireylerin, doğrudan kendi performans ya da üreticiliklerine katkı sağlamayacak bile olsa örgütün faydasına olan davranışlar sergilemeye daha eğilimli olduklarını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Motowidlo (1984) ve Kurland ve Hasson-Gilad (2015), iş durumlarını tatmin edici bulan bireylerin, iş durumlarından tatmin olmayan bireylere göre işleri konusunda daha pozitif bir ruh haline sahip olacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, iş tatminin duygusal yansıması, özgecilik, yardım etme, düşünceli hareket etme gibi rol ötesi iş davranışları şeklinde ortaya çıkmaktadır.

İş tatmininin olumlu sosyal davranışlar üzerinde etkili olduğunu gösteren başka yurt dışı çalışmalar olmakla beraber, genel olarak ele alındığında, iş tatmininin iş davranışının bir belirleyicisi olabileceği gibi, iş ortamından etkilenebileceğini de değerlendiren çalışmalar vardır. Bu açıdan, iş tatmini ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkinin tek yönlü nedensel bir ilişki olmaktan ziyade karşılıklı ve birbirini etkileyen çift yönlü bir ilişki olduğu yönünde de görüşler ortaya atılmaktadır. Nitekim, bu durum, tutumlar ve davranışlar arasındaki iki-yönlü ilişkinin incelendiği sosyal psikoloji araştırmalarıyla uyum göstermektedir (Ziegler ve Schlett 2016).

Araştırma Metodolojisi ve Bulguları

Çalışmanın bu kısmında iş tatmini ve olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisi üzerine gerçekleştirilen saha araştırmasının amacı, yöntemi ve bulguları yer almaktadır.

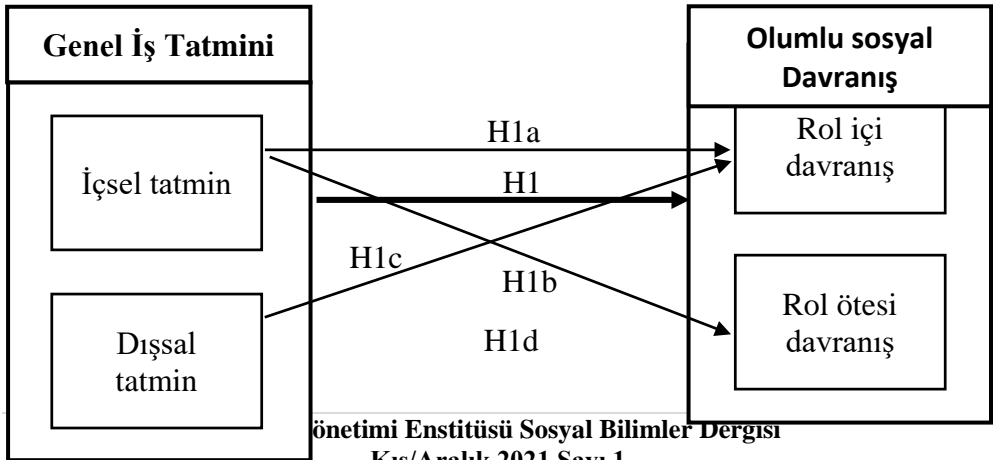
Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı çalışanların işlerinden duydukları tatmin düzeyleri ile örgütsel olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Diğer bir ifadeyle, çalışanların işlerinden duyduğu içsel ve dışsal tatmin düzeylerinin söz konusu çalışanların rol içi ve rol ötesi örgütsel davranış sergilemeleri konusunda nasıl bir etkisi olduğunu görmektir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Çalışmanın alan yazın taramasından hareket edilerek araştırma modelinde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında gösterilen ilişkiler doğrultusunda araştırmanın ana hipotezi ve alt hipotezleri belirlenmiştir.

Şekil 1.: Araştırma Modeli

Ana hipotez: →

Ana hipotez:

H1: İş Tatmininin örgütsel olumlu sosyal davranışları üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

Alt hipotezler:

H1a:İçsel tatminin rol içi olumlu sosyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H1b:İçsel tatminin rol ötesi olumlu sosyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H1c:Dışsal tatminin rol içi olumlu sosyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

H1d:Dışsal tatminin rol ötesi olumlu sosyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Burdur ilinde faaliyet gösterip Mermer, Makarna, İş Makinaları, Kereste ve Kadayıf üretimi yapmakta olan beş farklı fabrikada Ocak-Mart 2016 döneminde çalışmakta olan 621 iş gören oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise söz konusu fabrikalarda ilgili dönemde çalışmakta olan 264 çalışan oluşturmuştur. Araştırmada örnekleme tekniği olarak kolayda örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Kolayda örnekleme yöntemine başvurulmasının sebebi fabrika işçilerinin uzun çalışma saatleri ve yorucu görevleri nedeniyle genelde anketleri doldurmaktan kaçınma eğilimi sergilemeleridir. Veri toplama sürecince beş fabrikada toplamda 600'den fazla anket dağıtılmıştır. Ancak dağıtılan anketlerin 313 tanesi doldurulmuştur. Doldurulan anketlerin de 49 tanesi eksik veya hatalı olarak değerlendirildiğinden, geriye eksiksiz veya hatasız olarak doldurulmuş 264 anket kalmıştır. Anket, Ocak-Mart 2016 tarihlerinde Burdur ilinde söz konusu fabrikalarda çalışmakta olan iş görenlere uygulanmıştır. Araştırmada kendilerinden veri toplanan örneklemin evreni temsil etmesini sağlamak amacıyla Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından belirlenmiş olan örnekleme büyüklüklerine ve hatalarına göre örneklem sayısı belirlenmiştir. Buna göre 500 ile 750 kişi arasındaki bir evren için

yüzde beş hata payı ($p = 0.05$) düzeyinde minimum 254 kişilik bir örneklem gerekmektedir.

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışanların işlerinden duydukları içsel ve dışsal tatmin düzeylerine ilişkin ifadeler yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, çalışanların rol içi ve rol ötesi davranışlarını anlamaya yönelik ifadeler yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise katılımcıların demografik bilgilerini öğrenmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Anket formunda çalışanların işlerinden duydukları içsel ve dışsal tatmin düzeyleri ile rol içi ve rol ötesi davranışlarını anlamak için 31 adet ifadeye yer verilmiştir. Bu ifadelerden 11 tanesi içsel tatmin düzeyini ölçmeye yönelik, 8 tanesi dışsal tatmin düzeyini ölçmeye yönelik, 6 tanesi rol ötesi davranışları ölçmeye yönelik ve son olarak da 6 tanesi rol içi davranışları ölçmeye yönelik olarak tasarlanmıştır.

Araştırmada nicel veri toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışanların işlerinden duydukları içsel ve dışsal tatmin düzeylerine ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Bu kısımda çalışanların “rol içi ve rol ötesi olumlu sosyal davranışları”nı ölçmek için McNeely ve Meglino (1994) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmış ve rol içi olumlu sosyal davranışlar için 6 soru, rol ötesi olumlu sosyal davranışlar için 6 soru olmak üzere toplam 12 soru sorulmuştur. İkinci bölümde ise, çalışanların rol içi ve rol ötesi davranışlarını anlamaya yönelik ifadeler yer verilmiştir. Bu kısımda da çalışanların iş tatminini ölçmek için 20 sorudan oluşan Minnesota İş Tatmini Ölçeği Kısa Formu kullanılmıştır. Ölçek, Koçoğlu (2015: 26) tarafından hazırlanan çalışmada kullanılmış olan ölçekten yararlanılarak oluşturulmuştur. Anketin, üçüncü ve son bölümünde ise katılımcıların demografik bilgilerini öğrenmeye yönelik sorular bulunmaktadır.

İş tatmininin ölçümünde 6’lı Likert-türü ölçek (1-hiç katılmıyorum, 2-az katılıyorum, 3-orta düzeyde katılıyorum, 4-katılıyorum, 5-çok katılıyorum, 6-tamamen katılıyorum) kullanılmıştır. Olumlu sosyal davranışların ölçümünde ise 5’li Likert-türü ölçek (1-hiçbir zaman, 2- çok az, 3-ara sıra, 4-sıklıkla, 5-sürekli) kullanılmıştır. Anket formunun son bölümünde ise demografik bilgilerin elde edilmesi için katılımcıların yaşı, cinsiyeti, medeni

durumu ve eğitim düzeyi hakkında sorular sorulmuştur. Çalışanlara anketler dağıtıldığı sırada, araştırmanın Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde yürütülen bir araştırma kapsamında yürütüldüğü ve çalışanların işlerinden duydukları tatmin düzeyleri ile olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçladığı belirtilmiştir. İş tatmini ve olumlu sosyal davranışlar hakkında anket doldurulmadan önce çalışanlara kısa bir bilgilendirme ve açıklama yapılmıştır. Bununla birlikte, anketi dolduranların isimlerinin, kişisel bilgilerinin ve iletişim bilgilerinin talep edilmeyeceği ifade edilerek araştırma sonuçlarının gerçeği yansıtabilmesi için, katılımcıların samimi ve gerçekçi cevaplar vermelerinin çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Son olarak, anketlerdeki ifadelere verilecek yanıtların kesinlikle gizli kalacağı ve bu araştırma dışında başka hiçbir amaç için kullanılmayacağı ifade edilerek anketler uygulanmaya başlanmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırmanın bulguları demografik bulgular, geçerlilik ve güvenilirlik analizi bulguları, ölçeklerle ilgili temel istatistik bulgular ve hipotez testi bulguları şeklinde 4 başlık altında verilmektedir. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences for Windows 22.0) programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Demografik Bulgular

264 katılımcının demografik özelliklerine ilişkin betimleyici istatistik analizi sonuçlarına göre; 199'u (%75,4) erkek 65'i (%24,6) kadındır. Evli olduğunu ifade edenlerin sayısı 192 (%72,7) bekâr olduğunu ifade edenlerin sayısı ise 72 (%27,3)'dir. Yaş aralığı sonuçlarına göre katılımcıların 27'si (%10,2) 24 yaşından küçük olduğunu, 129'u (%48,9) 24-35 yaş arasında olduğunu, 103'ü (%39) 35-50 yaş arasında olduğunu ve yalnızca 5 tanesi (%1,9) 50 yaş üzeri olduğunu ifade etmiştir. Eğitim durumuna ilişkin betimleyici istatistik sonuçlarına göre, katılımcıların 151'i (%57,2) ilköğretim mezunu olduğunu, 86'sı (%32,6) lise mezunu olduğunu, 16'sı (%6,1) önlisans mezunu olduğunu, 8'i (%3) lisans mezunu olduğunu ve kalan 3'ü (%1,1) lisansüstü mezunu olduğunu ifade etmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Bulguları

Ölçeklerin geçerliliğinin analiz edilmesi aşamasında çıkarım yöntemi olarak Ana Bileşen Analizi kullanılmış ve Açımlayıcı Faktör Analizi ile ölçeğin geçerliliği test edilmiştir. Ayrıca ölçeklerin güvenilirliğini test etmek için de içsel tatmin, dışsal tatmin, rol içi davranışlar ve rol ötesi davranışlar

boyutlarının iç tutarlılık katsayısı olan “Cronbach Alpha” hesaplanmıştır. Rol içi olumlu sosyal davranışlar ölçeğinde ‘İşe her zaman tam zamanında gitmek gerekli değildir’ ifadesi ve rol ötesi olumlu sosyal davranışlar ölçeğinde ‘Mesai arkadaşlarımla kişisel problemleri ile ilgilenmek bana uygun bir davranış değil’ ifadesi olumsuz yargı içerdiğinden ters kodlanmıştır.

Tablo 1’de faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları özetlenmektedir. Sonuçlara göre alpha güvenilirlik kat sayısı rol içi olumlu sosyal davranış ölçeği için 0,794; rol ötesi olumlu sosyal davranış ölçeği için 0,844; içsel tatmin ölçeği için 0,912; ve dışsal tatmin ölçeği için 0,892 şeklinde bulunmuştur. Faktör analizi sonuçlarına göre, rol içi olumlu sosyal davranış faktörünün açıkladığı varyans %27,66 iken rol ötesi olumlu sosyal davranış faktörünün açıkladığı varyans %16,71 olarak gerçekleşmiştir. Böylece bu iki faktör olumlu sosyal davranışlarla ilgili toplamda %44,37 varyansı açıklamaktadır. Öte yandan, içsel tatmin faktörünün açıkladığı varyans %47,05 iken dışsal tatmin faktörünün açıkladığı varyans %18,06 olarak gerçekleşmiştir. Böylece bu iki faktör iş tatminiyle ilgili toplamda %65,11 varyansı açıklamaktadır. Rol içi olumlu sosyal davranış faktörünü oluşturan maddelerin faktör yükleri 0,480 ile 0,807 arasında; rol ötesi olumlu sosyal davranış faktörünü oluşturan maddelerin faktör yükleri 0,431 ile 0,741 arasında; içsel tatmin faktörünü oluşturan maddelerin faktör yükleri 0,488 ile 0,780 arasında ve son olarak dışsal tatmin faktörünü oluşturan maddelerin faktör yükleri ise 0,543 ile 0,853 arasındadır.

Tablo 2: Faktör analizi ve güvenilirlik analizi bulguları

Faktör	Maddeler	Faktör yükü	Açıklanan varyans	Alpha katsayısı
Rol içi olumlu sosyal davranışlar	İşe her zaman tam zamanında gitmek gerekli değildir.	0,480	27,66	0,794
	İşlerimi hakkıyla yapmak gerçek niyetimdir.	0,727		
	Kaynakları ziyan etmeden kullanmaya özen gösteririm.	0,691		
	İş zamanımı etkin bir şekilde kullanmaya gayret ederim.	0,789		
	Verilen işi mümkün olan en kısa zamanda tamamlayamamak beni rahatsız eder.	0,614		
	Çalışma kurallarına ve prosedürlerine uygun davranmak bence çok önemlidir.	0,807		
Rol ötesi olumlu	İş yerimdeki kişilerin diğerlerinin doğum günlerini kutlamak hoşuma gider.	0,643	16,71	0,844

sosyal davranışlar	İhtiyacı olan mesai arkadaşları için para toplarım.	0,698			
	Mesai arkadaşlarıma yemek ısmarlarım.	0,741			
	Çalışma arkadaşlarımla koordineli çalışmak ve organizasyon yapabilmeyi önemserim.	0,436			
	Mesai arkadaşlarımla kişisel problemleri ile ilgilenmek bana uygun bir davranış değil.	0,519			
	İş ortamında geçici uyumsuzlukların şikâyetçi olmadan tahammül edebiliyorum.	0,431			
İçsel tatmin	İşimin hayatımı çok fazla meşgul etmesi yönünden	0,603			
	Bağımsız çalışma imkânının olmasından	0,687			
	İşimde ara sıra farklı şeyler yapabilme şansımın olmasından	0,640			
	İşimin toplumda “saygın bir kişi” olmamı sağlamasından	0,553			
	Kendi yeteneklerimi kullanarak bir şeyler yapabilme şansımın olması açısından	0,488	47,05	0,912	
	İşimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanma şansını bana vermesinden	0,696			
	Yaptığım işten dolayı takdir edilmemden	0,714			
	İşimin bana garanti bir gelecek sağlamasından	0,772			
	İşimle alakalı aldığım kararların uygulamaya konma durumundan	0,752			
	Çalışma şartları bakımından	0,780			
	İş arkadaşlarımla birbiri ile anlaşabilmesi açısından	0,621			
	Dışsal tatmin	İşimin bana vicdani bir sorumluluk vermesinden	0,853		
		Kendi fikir ve kanaatlerimi rahatça kullanma serbestisini bana vermesinden	0,645		
İşimde başkaları için bir şeyler yapabildiğimi hissetmem açısından		0,814			
Yaptığım iş karşılığında aldığım ücret yönünden		0,654	18,06	0,892	
Yöneticimin iyi bir yöneticilik yapmasından		0,599			
Yöneticimin karar verme yeteneğinden		0,702			
Yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissinden		0,706			
Terfi imkânının olması yönünden	0,543				

Tablo 2’de görüldüğü üzere faktör analizi sonucunda ortaya çıkan KMO Örneklem Yeterliliği Ölçüm Değeri: 0,873 olarak bulunmuştur. Bartlett küresellik testi değeri 4198,686, df ise 465 olarak bulunmuş olup bu değerler istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0.000).

Tablo 2.: Örneklem uygunluk testi bulguları

KMO Örneklem Yeterliliği Ölçüm Değeri	Bartlett küresellik testi		
	Yaklaşık Ki-Kare	df	Sig.
0,873	4198,686	465	0,000

Temel İstatistikî Bulgular

Bu kısımda iş tatmini ve olumlu sosyal davranışların boyutları ve bu boyutları ölçmekte kullanılan sorulara verilen cevap puanlarının minimum, maksimum seviyeleri, ortalamaları ve standart sapmaları yer almaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, çalışanların en fazla içsel tatmin duymalarına

Tablo 3: Temel istatistikî analiz bulguları

Faktör	Maddeler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart sapma
Rol içi olumlu sosyal davranışlar	İşe her zaman tam zamanında gitmek gerekli değildir.	3,00	5,00	2,7159	0,61568
	İşlerimi hakkıyla yapmak gerçek niyetimdir.	3,00	5,00	4,9568	0,51276
	Kaynakları ziyan etmeden kullanmaya özen gösteririm.	1,00	5,00	4,6553	0,66307
	İş zamanımı etkin bir şekilde kullanmaya gayret ederim.	1,00	5,00	4,6250	0,71877
	Verilen işi mümkün olan en kısa zamanda tamamlayamamak beni rahatsız eder.	1,00	5,00	4,3220	1,09897
	Çalışma kurallarına ve prosedürlerine uygun davranmak bence çok önemlidir.	1,00	5,00	4,5265	0,75474
Rol ötesi olumlu sosyal davranışlar	İş yerimdeki kişilerin diğerlerinin doğum günlerini kutlamak hoşuma gider.	1,00	5,00	4,3106	1,14787
	İhtiyacı olan mesai arkadaşları için para toplarım.	1,00	5,00	4,2197	1,14907
	Mesai arkadaşlarıma yemek ısmarlarım.	1,00	5,00	4,9848	1,10639
	Çalışma arkadaşlarımla koordineli çalışmak ve organizasyon yapabilmeyi önemserim.	1,00	5,00	4,1364	0,98870

neden olan durumun ‘yaptıkları işten dolayı takdir edilmelerinden’

	Mesai arkadaşlarının kişisel problemleri ile ilgilenmek bana uygun bir davranış değil.	1,00	5,00	4,4242	1,41218
	İş ortamında geçici uyumsuzlukların şikâyetçi olmadan tahammül edebiliyorum.	1,00	5,00	4,7386	1,08737
İçsel tatmin	İşimin hayatımı çok fazla meşgul etmesi yönünden	1,00	6,00	4,0189	1,59955
	Bağımsız çalışma imkânımın olmasından	1,00	6,00	4,3864	1,65296
	İşimde ara sıra farklı şeyler yapabilme şansının olmasından	1,00	6,00	4,4167	1,69114
	İşimin toplumda “saygın bir kişi” olmamı sağlamasından	1,00	6,00	4,8561	1,53852
	Kendi yeteneklerimi kullanarak bir şeyler yapabilme şansının olması açısından	1,00	6,00	4,8333	1,57048
	İşimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanma şansını bana vermesinden	1,00	6,00	4,7765	1,52522
	Yaptığım işten dolayı takdir edilmemden	1,00	6,00	4,9356	1,36761
	İşimin bana garanti bir gelecek sağlamasından	1,00	6,00	4,3523	1,65715
	İşimle alakalı aldığım kararların uygulamaya konma durumundan	1,00	6,00	4,8030	1,42460
	Çalışma şartları bakımından	1,00	6,00	4,7765	1,54749
İş arkadaşlarının birbiri ile anlaşabilmesi açısından	1,00	6,00	4,3864	1,62044	
Dışsal tatmin	İşimin bana vicdani bir sorumluluk vermesinden	1,00	6,00	3,9962	1,76897
	Kendi fikir ve kanaatlerimi rahatça kullanma serbestisini bana vermesinden	1,00	6,00	3,9924	1,84986
	İşimde başkaları için bir şeyler yapabildiğimi hissetmem açısından	1,00	6,00	4,2879	1,73985
	Yaptığım iş karşılığında aldığım ücret yönünden	1,00	6,00	4,4924	1,60795
	Yöneticimin iyi bir yöneticilik yapmasından	1,00	6,00	4,2917	1,66893
	Yöneticimin karar verme yeteneğinden	1,00	6,00	4,7652	1,43747
	Yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissinden	1,00	6,00	4,3674	1,73902
	Terfi imkânının olması yönünden	1,00	6,00	4,9955	1,52165

kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde çalışanların en fazla dışsal tatmin duymalarına neden olan durumun ‘işlerinde terfi imkânının olmasından’ kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Buna karşın, çalışanların rol içi olumlu sosyal davranış eğilimlerinin en fazla ‘işlerini hakkıyla yapma niyeti’ şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca, çalışanların rol ötesi olumlu sosyal davranış eğilimlerinin en fazla ‘mesai arkadaşlarına yemek ısmarlama’ şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Tablo 3’de ölçek maddeleri ile ilgili temel istatistik bulgular görülmektedir.

Hipotez Testi Bulguları

Bu kısımda çalışanların işlerinden duydukları tatmin düzeylerinin örgütsel olumlu sosyal davranış düzeylerini etkileyip etkilemediğini anlamak için doğrusal etki analizi olan ‘en küçük kareler’ EKK (ordinary least squares-OLS) etki analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın hipotezleri test edilmiştir.

Çalışanların işlerinden duydukları içsel iş tatmini düzeylerinin örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlara etkisini incelemek üzere yapılan etki analizi bulguları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F= 11,129$; $p= 0,001$). Düzeltilmiş R^2 değeri incelendiğinde, araştırmanın modeline göre, örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlardaki değişimin % 19’unun ($R^2=0,19$) içsel iş tatmini tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, çalışanların işlerinden duydukları içsel iş tatmini düzeylerindeki bir birimlik değişimin, onların örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlarında aynı yönde 0,49 ($\beta= 0,49$) birimlik bir değişime neden olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre araştırmanın birinci alt hipotezi (H1a) desteklenmiştir.

H1a: İçsel tatminin rol içi olumlu sosyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

Tablo 4: İçsel iş tatmininin rol içi olumlu sosyal davranış üzerine etki analizi bulguları

Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Standart hata
1	0,202 ^a	0,21	0,19	0,43648

a. Bağımsız değişken: İçsel tatmin

ANOVA^a

Model	Kareler toplamı	Df	Kareler ortalaması	F	Sig.
Regresyon	2,120	1	2,120	11,129	0,001 ^b
Kalıntı	49,915	262	0,191		
Toplam	52,035	263			

a. Bağımlı değişken: Rol içi olumlu sosyal davranış, b. Bağımsız: İçsel tatmin

Katsayılar

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmemiş katsayılar	t	Sig.
	β	Standart hata	Beta		
(Sabit)	3,666	0,114		32,119	0,000
İçsel tatmin	0,49	0,027	0,51	3,336	0,001

a. Bağımlı değişken: Rol içi olumlu sosyal davranış

* $p < .05$ seviyesinde anlamlı

** $p < .01$ seviyesinde anlamlı

*** $p < .001$ seviyesinde anlamlı

Çalışanların işlerinden duydukları içsel tatmin düzeylerinin örgütsel rol ötesi olumlu sosyal davranışlara etkisini incelemek üzere yapılan etki analizi bulguları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F= 4,845$; $p= 0,029$). Düzeltilmiş R^2 değeri incelendiğinde, araştırmanın modeline göre, örgütsel rol ötesi olumlu sosyal davranışlardaki değişimin % 16'sının ($R^2=0,16$) içsel iş tatmini tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, çalışanların işlerinden duydukları içsel iş tatmini düzeylerindeki bir birimlik değişimin, onların örgütsel rol ötesi olumlu sosyal davranışlarında aynı yönde 0,11 ($\beta= 0,11$) birimlik bir değişime neden olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre araştırmanın ikinci alt hipotezi (H1b) desteklenmiştir.

H1b: İçsel tatminin rol ötesi olumlu sosyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

Tablo 5: İçsel iş tatmininin rol ötesi olumlu sosyal davranış üzerine etki analizi bulguları

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart hata
1	0,135 ^a	0,18	0,16	0,83885

a. Bağımsız değişken: İçsel tatmin

ANOVA^a

Model	Kareler toplamı	Df	Kareler ortalaması	F	Sig.
Regresyon	3,409	1	3,409	4,845	0,029 ^b
Kalıntı	184,362	262	0,704		
Toplam	187,771	263			

a. Bağımlı değişken: Rol ötesi olumlu sosyal davranış, b. Bağımsız: İçsel tatmin

Katsayılar

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmemiş katsayılar	t	Sig.
	β	Standart hata	Beta		
(Sabit)	2,702	0,219		12,318	0,000
İçsel tatmin	0,113	0,051	0,135	2,201	0,029

a. Bağımlı değişken: Rol ötesi olumlu sosyal davranış

* p <.05 seviyesinde anlamlı

** p <.01 seviyesinde anlamlı

*** $p < .001$ seviyesinde anlamlı

Çalışanların işlerinden duydukları dışsal tatmin düzeyinin örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlara etkisini incelemek üzere yapılan etki analizi bulguları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F = 9,334$; $p = 0,002$). Düzeltilmiş R^2 değeri incelendiğinde, araştırmanın modeline göre, örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlardaki değişimin % 21'inin ($R^2 = 0,21$) dışsal iş tatmini tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, çalışanların işlerinden duydukları dışsal tatmin düzeylerindeki bir birimlik değişimin, onların örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlarında aynı yönde 0,37 ($\beta = 0,37$) birimlik bir değişime neden olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre araştırmanın üçüncü alt hipotezi ($H1c$) desteklenmiştir.

H1c: Dışsal tatminin rol içi olumlu sosyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

Tablo 6: Dışsal iş tatmininin rol içi olumlu sosyal davranış üzerine etki analizi bulguları

Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Standart hata
1	0,185 ^a	0,24	0,21	0,43792

a. Bağımsız değişken: Dışsal tatmin

ANOVA^a

Model	Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	Sig.
Regresyon	1,790	1	1,790	9,334	0,002 ^b
Kalıntı	50,245	262	0,192		
Toplam	52,035	263			

a. Bağımlı değişken: Rol içi olumlu sosyal davranış, b. Bağımsız: Dışsal tatmin

Katsayılar

Model	Standardize edilmemiş katsayılar	Standardize edilmemiş katsayılar	t	Sig.
-------	----------------------------------	----------------------------------	---	------

	β	Standart hata	Beta		
(Sabit)	3,729	0,104		35,759	0,000
Dışsal tatmin	0,370	0,023	0,395	3,055	0,002

a. Bağımlı değişken: Rol içi olumlu sosyal davranış

* $p < .05$ seviyesinde anlamlı

** $p < .01$ seviyesinde anlamlı

*** $p < .001$ seviyesinde anlamlı

Çalışanların işlerinden duydukları dışsal tatmin düzeyleri ile örgütsel rol ötesi olumlu sosyal davranışları arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan etki analizi bulguları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F = 6,847$; $p = 0,009$). Düzeltilmiş R^2 değeri incelendiğinde, araştırmanın modeline göre, örgütsel rol ötesi olumlu sosyal davranışlardaki değişimin % 17'sinin ($R^2 = 0,17$) dışsal iş tatmini tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, çalışanların işlerinden duydukları dışsal tatmin düzeylerindeki bir birimlik değişimin, onların örgütsel rol ötesi olumlu sosyal davranışlarında aynı yönde 0,11 ($\beta = 0,11$) birimlik bir değişime neden olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre araştırmanın dördüncü alt hipotezi ($H1d$) desteklenmiştir.

H1d: Dışsal tatminin rol ötesi olumlu sosyal davranışlar üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

Tablo 7: Dışsal iş tatmininin rol ötesi olumlu sosyal davranış üzerine etki analizi bulguları

Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Standart hata
1	0,160 ^a	0,19	0,17	0,83572

a. Bağımsız değişken: Dışsal tatmin

ANOVA^a

Model	Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	Sig.
-------	-----------------	----	--------------------	---	------

Regresyon	4,782	1	4,782	6,847	0,009 ^b
Kalıntı	182,989	262	0,698		
Toplam	187,771	263			

a. Bağımlı değişken: Rol ötesi olumlu sosyal davranış, b. Bağımsız: Dışsal tatmin

Katsayılar

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmemiş katsayılar	t	Sig.
	β	Standart hata	Beta		
(Sabit)	2,669	0,199		13,410	0,000
Dışsal tatmin	0,114	0,043	0,160	2,617	0,009

a. Bağımlı değişken: Rol ötesi olumlu sosyal davranış

* $p < .05$ seviyesinde anlamlı

** $p < .01$ seviyesinde anlamlı

*** $p < .001$ seviyesinde anlamlı

Çalışanların işlerinden duydukları toplam tatmin düzeylerinin örgütsel olumlu sosyal davranışları üzerindeki etkiyi incelemek üzere yapılan etki analizi bulguları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F= 25,630$; $p= 0,000$). Düzeltilmiş R^2 değeri incelendiğinde, araştırmanın modeline göre, çalışanların örgütsel olumlu sosyal davranışlarındaki değişimin % 30'unun ($R^2=0,30$) iş tatmini tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, çalışanların işlerinden duydukları tatmin düzeylerindeki bir birimlik değişimin, onların örgütsel olumlu sosyal davranışlarında aynı yönde 0,39 ($\beta= 0,39$) birimlik bir değişime neden olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre araştırmanın ana hipotezi (H1) desteklenmiştir.

H1: İş Tatmininin örgütsel olumlu sosyal davranışları üzerinde pozitif yönlü etkisi vardır.

Tablo 8: İş tatmininin örgütsel olumlu sosyal davranışlar üzerine etki analizi bulguları

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart hata
1	0,299 ^a	0,34	0,30	0,40229

a. Bağımsız değişken: İş tatmini

ANOVA^a

Model	Kareler toplamı	df	Kareler ortalaması	F	Sig.
Regresyon	4,152	1	4,152	25,630	0,000 ^b
Kalıntı	42,443	262	0,162		
Toplam	46,595	263			

a. Bağımlı değişken: Örgütsel olumlu sosyal davranış, b. Bağımsız: İş tatmini

Katsayılar

Model	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmemiş katsayılar	t	Sig.
	B	Standart hata	Beta		
(Sabit)	3,442	0,104		32,979	0,000
İş tatmini	0,394	0,043	0,482	5,063	0,000

a. Bağımlı değişken: Örgütsel olumlu sosyal davranış

a. Bağımlı değişken: Rol ötesi olumlu sosyal davranış

* p <.05 seviyesinde anlamlı

** p <.01 seviyesinde anlamlı

*** p <.001 seviyesinde anlamlı

Sonuç ve Öneriler

Çalışanların en fazla işsel tatmin duymalarına neden olan durumun ‘yaptıkları işten dolayı takdir edilmelerinden’ kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yöneticilerin çalışanları takdir etmesinin önemi yönetim ve organizasyon alan yazınında önemle vurgulanan bir durum olduğu bilinmektedir. Özellikle günümüz sosyal ve teknolojik çevre koşullarında çalışanların küçük veya büyük iş başarılarının izlenmesi, farkında olunması ve takdir edilmesi hem bireysel performans hem de örgüt performansı açısından büyük önem arz etmektedir. Bulgular, işsel tatmin açısından ayrıca, çalışanların işin kendisine toplumda saygınlık kazandırmasına, yeteneklerini iş ortamında kullanabilmeye ve işle ilgili aldığı kararları uygulamaya götürebilecek bir yetkiye sahip olabilmeye de özellikle önem verdiklerini göstermektedir.

Benzer şekilde, çalışanların en fazla dışsal tatmin duymalarına neden olan durumun ‘işlerinde terfi imkânının olmasından’ kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan dışsal tatminde ikinci sırayı yönetici davranışları ve üçüncü sırayı da ücret ve maddi kazanç imkânlarının olması almıştır. Başka sektörlerden veya mesleklerden alınacak olan farklı örneklerde bu sıralama değişebilir ancak bu üç temel faktörün hangi sektörde veya hangi meslek grubunda olursa olsun çalışanlar için en önemli dışsal motive ediciler olduğunu iddia etmek mümkündür. Dolayısıyla örgütlerin çalışanlarının dışsal tatmini ve motivasyonu süreçlerinde terfi imkânlarına, yönetici davranışlarına ve maddi kazanç imkânlarına odaklanmasında fayda vardır.

Buna karşın, çalışanların rol içi olumlu sosyal davranış eğilimlerinin en fazla ‘işlerini hakkıyla yapma niyeti’ şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Örgüt kaynaklarının israf edilmeden kullanılması ve iş zamanının etkin değerlendirilmesi konularının da sırasıyla önemsendiği görülmektedir. Rol ötesi olumlu sosyal davranış eğilimlerinin en fazla ‘mesai arkadaşlarına yemek ısmarlama’ şeklinde ortaya çıkmıştır. İkinci sıra da ise ‘İş ortamında geçici uyumsuzlukların şikâyetçi olmadan olumlu sosyal edebiliyorum’ şeklinde ortaya çıkması; çalışanların rol içi olumlu sosyal davranış olarak örgütü ve örgütün kaynaklarını koruma rol ötesi olumlu sosyal davranış olarak da iş arkadaşlarıyla olan sosyal ortamı koruma eğilimlerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum iş ortamlarında çalışanların vicdan düzeylerinin ve duygusal emeklerinin ne kadar önemli olduğunun da bir göstergesidir. Örgüt sahiplerinin veya yöneticilerinin çalışanlarını bu boyutları ile değerlendirmeleri ve çalışanlarda bu boyutların gelişmesi yönünde yönetim stratejileri ve uygulamaları geliştirmesi bu bulgulara göre önerilir.

Araştırma modelinin test edilmesi neticesinde elde edilen bulgular değerlendirildiğinde birinci olarak; toplam iş tatmininin genel anlamda olumlu sosyal davranışlar üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum sosyal ve örgüt içi hayatta istendik bir durum mudur, o ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, sosyal mübadele kuramı ve karşılılık ilkesinin de öne sürdüğü gibi insanlar kendilerine nasıl davranıldığına bakarak hareket etmektedirler. İyiliğe iyilik ile karşılık vermekte ve iyiliğin karşılığını da beklemektedirler. Bu konuda (Dalal, 2005)'ın dediği gibi, çalışanların kendilerini tatmin eden çalışma şartlarına diğer çalışanlara ve örgüte faydalı olan davranışlar sergileyerek karşılık vermektedirler. Bunun aksine, tatmin edici olmayan çalışma şartlarına karşılık olarak, üretkenlik karşıtı davranışlar gibi diğerlerine ve örgüte zarar veren davranışlar sergileyebilmektedir.

Dışsal iş tatmininin olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkisini değerlendirirken Edwards vd. (2008)'nin konuyla ilgili yapmış oldukları bir araştırmanın bulgularına değinmekte fayda vardır. O araştırmanın bulgularına göre bu araştırmanın genel iş tatmininin rol içi ve rol ötesi davranışlarla olan ilişkisi aynıdır. Ancak, iş tatmininin boyutları değerlendirildiğinde farklı ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yöneticiden/gözetimden memnuniyet ile rol ötesi davranışları arasındaki ilişki, bu memnuniyetin rol içi davranışla olan ilişkisine oranla daha güçlüdür. Bunun aksine, yapılan iş ile alakalı memnuniyetin rol içi davranışlarla olan ilişkisi, bu memnuniyetin rol ötesi davranışlarıyla olan ilişkisine kıyasla daha güçlüdür. Kısacası, onlar, dışsal iş tatmininin rol ötesi olumlu sosyal davranışları, içsel iş tatmininin de rol içi davranışları daha fazla etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu araştırmada ise hem içsel hem de dışsal iş tatmininin rol içi olumlu sosyal davranışlar üzerinde etkisinin nispeten daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma modelinin test edilmesi neticesinde elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ikinci olarak; çalışanların işlerinden duydukları içsel iş tatmin düzeyleri ile rol içi olumlu sosyal davranışları arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, çalışanların içsel iş tatmini düzeyleri arttıkça söz konusu çalışanların örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlar sergileme ihtimalleri de artmaktadır. Benzer şekilde, çalışanların içsel iş tatmini düzeyleri azaldıkça söz konusu çalışanların örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlar sergileme ihtimalleri de azalmaktadır. Alt boyutlara arasında en güçlü etki de bu iki değişken arasında görülmüştür. Bu bulgu, çalışanların görevlerini yerine getirmesinde öncelikle

çalışanın dışındaki motive edicilerin (terfi, ücret vs.) değil kendi iç dünyasında işi ile ilgili değerlendirmelerinin önem kazandığını göstermektedir. Dışsal tatminin önemini de göz ardı etmeyerek, öncelikle çalışanların kendi iç âlemlerinde yaptıkları işi kabullenmesi, sahiplenmesi, sevmesi, kendisini işinde bağımsız hissetmesi, yöneticiler tarafından takdir edilerek manevi bir haz almasının ne kadar önem arz ettiğini bilmek gerekiyor. Dolayısıyla örgüt sahipleri ve yöneticiler kişi burada çalışıyor ve ücretini de alıyor onun için işin gereklerini ve görevlerini tam zamanında yapmalı şeklinde meseleye bakarsa yanılacaktır.

Üçüncü olarak; çalışanların işlerinden duydukları içsel iş tatmini düzeylerinin rol ötesi olumlu sosyal davranışları etkilediği tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, çalışanların içsel iş tatmini düzeyleri arttıkça söz konusu çalışanların örgütsel rol ötesi olumlu davranışlar sergileme ihtimalleri de artmaktadır. Aynı zamanda, çalışanların içsel iş tatmini düzeyleri azaldıkça söz konusu çalışanların örgütsel rol ötesi olumlu davranışlar sergileme ihtimalleri de azalmaktadır. Rol içi olumlu sosyal davranışlar da olduğu gibi rol ötesi olumlu sosyal davranışlarda da içsel tatminin önemi daha düşük düzeyde olsa da istatistiksel olarak ispat edilmiştir. Rol ötesi olumlu sosyal davranışlarda içsel tatminin rol içi olumlu sosyal davranışlara kıyasla acaba neden daha düşük seviyede bir olumlu etkisi vardır sorusu akla gelmektedir. Rol ötesi olumlu sosyal davranışların beklenenden ve onaylanandan daha fazla emek, zaman, maddi unsur harcanarak sergilenen davranışlar olmasından dolayı örgüt ortamı ile ilgili faktörlerden ziyade kişilik, karakter, inanç ve kültür gibi her bireyin şahsına mahsus faktörlerin önem kazandığı düşünülebilir. Tabi ki bu düşünceyi bilimsel araştırmalarla test etmek gerekmektedir.

Dördüncü olarak; dışsal iş tatmini düzeyi ile örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlar arasında da pozitif ve doğrusal bir etki olduğu anlaşılmıştır. Böylece, uygulamada çalışanların dışsal iş tatmini düzeyleri arttıkça söz konusu çalışanların rol içi olumlu sosyal davranışlar sergileme ihtimalleri de artmaktadır. Buna paralel olarak, çalışanların dışsal iş tatmini düzeyleri azaldıkça söz konusu çalışanların rol içi olumlu sosyal davranışlar sergileme ihtimalleri de azalmaktadır. Buradaki etkinin düzeyi de güçlü çıkmıştır. Bu bağlamda, örgüt sahipleri ve yöneticileri çalışanların iş ve görevlerini tam ve zamanında yerine getirmesinde terfi imkânlarının net bir şekilde belirlenmesi ve takip edilmesi, ücretlerin ve ek ödemelerin doyurucu olması ve çalışanların sahip oldukları yetenekleri iş ortamında sergileyebilmesine fırsat verilmesi gibi hususlara özellikle dikkat etmesi gerekmektedir.

Son olarak; dışsal iş tatmini düzeyi ile rol ötesi olumlu sosyal davranışlar arasında pozitif ve doğrusal bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Buna göre, çalışanların dışsal iş tatmini düzeyleri arttıkça söz konusu çalışanların örgütsel rol ötesi olumlu sosyal davranışlar sergileme ihtimallerinin de artacağı ifade edilebilir. Aksine, çalışanların dışsal iş tatmini düzeylerinin azalması durumunda söz konusu çalışanların örgütsel rol içi olumlu sosyal davranışlar sergileme ihtimalleri de azalmaktadır. Etki düzeyi diğerlerine göre düşük görülmekle birlikte demek ki, örgütlerde dışsal motive edicilerin bireylerin diğer çalışanlara ve örgüte karşı kendilerinden beklenenin fazlası yardımsever, özgeci ve paylaşımcı davranması gibi hususları etkilemektedir. Bu bulgu esasen insanların karakter, kişilik, inanç ve kültür boyutlarından kaynaklı olarak yardımsever, fedakâr, paylaşımcı ve özgeci olsalar bile dışsal tatminin düşük olmasından kaynaklanacak genel memnuniyet ve moral düşüklüklerinden dolayı rol ötesi olumlu sosyal davranışlardan kaçınabildiğini göstermektedir.

İş tatminin olumlu sosyal davranışlar üzerinde etkisini görmekle birlikte olumlu sosyal davranışlarında iş tatmini üzerindeki etkisini görmezden gelmemek gerekmektedir. Ziegler ve Schlett (2016) iş tatmini-iş davranışı arasındaki ilişkinin çift yönlü doğası hakkında bir çerçeve ortaya koymuşlardır. Bu çerçeveye göre, belirli değişkenlerin hem iş tatmininin iş davranışıyla olan bağlantısını ve bu bağlantının yoğunluğunu, hem de iş davranışlarının iş tatmini ile olan bağlantısını ve bu bağlantının yoğunluğunu etkilediğini ortaya koymaktadırlar. Bu yazarların görüşlerinden de hareketle, gerek bireysel, kültürel ve çevresel gerekse örgüte bağlı sebeplerle özellikle rol ötesi olumlu sosyal davranışlar geliştiren yöneticilerin, örgüt sahiplerinin o örgütte çalışanların iş tatmini üzerindeki etkisini bilimsel çalışmalarla analiz etmek gerekmektedir. Sadece örgüt sahipleri ve yöneticiler değil çalışanların da benzer şekildeki davranışlarının diğer çalışanlar ve hatta yöneticilerin iş tatminin üzerindeki etkisini araştırmak gerekmektedir. Böylece iş tatmini olumlu sosyal davranışlar ilişkisinde çift yönlü etkileşimi görmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Al Jenaibi, B. (2010). Job Satisfaction: Comparisons Among Diverse Public Organizations in The UAE. *Management Science and Engineering*, 4(3), 60-79.

- Aziri, B. (2011). Job Satisfaction: A Literature Review. *Management Research & Practice*, 3(4), 77-86.
- Bateman, T. S. ve Organ, D. W. (1983). Job Satisfaction and the Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee "Citizenship". *Academy of management Journal*, 26(4), 587-595.
- Batson, C. D. ve Powell, A. A. (2003). Altruism and Prosocial Behavior. In T. Millon & M. J. Lerner (Eds.), *Handbook of Psychology: Personality and social psychology*, 5, 463-484.
- Bolino, M. C. ve Grant, A. M. (2016). The Bright Side of Being Prosocial at Work, and the Dark Side, Too: A Review and Agenda for Research on Other-Oriented Motives, Behavior, and Impact in Organizations. *Academy of Management Annals*, 10(1), 599-670.
- Bolino, M. C. ve Turnley, W. H. (2005). The Personal Costs of Citizenship Behavior: The Relationship Between Individual Initiative and Role Overload, Job Stress, And Work-Family Conflict. *Journal of Applied Psychology*, 90, 740-748.
- Borman, W. C. ve Motowidlo, S. J. (1993). Expanding the Criterion Domain to Include Elements of Contextual Performance. In N. Schmitt, W. C. Borman, & Associates (Eds.), *Personnel Selection in Organizations*. 71-98.
- Bowling, N. A. (2010). Effects of Job Satisfaction and Conscientiousness on Extra-Role Behaviors. *Journal of Business and Psychology*, 25(1), 119-130.
- Brief, A. P. ve Motowidlo, S. J. (1986). Prosocial Organizational Behaviors. *Academy of management Review*, 11(4), 710-725.
- Campbell, A., Converse, P. E. ve Rodgers, W. L. (1976). The quality of American life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions. New York: Russell Sage.
- Dalal, R. S. (2005). A Meta-Analysis of The Relationship between Organizational Citizenship Behavior and Counterproductive Behavior. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1241-1255.
- Demir, R. ve Türk, F. (2020). Pozitif Psikoloji: Tarihçe, Temel Kavramlar, Terapötik Süreç, Eleştiriler Ve Katkıları. *Humanistic Perspective*, 2(2), 108-125.

- Edwards, B. D., Bell, S. T., Arthur Jr, W. ve Decuir, A. D. (2008). Relationships between facets of job satisfaction and task and contextual performance. *Applied psychology*, 57(3), 441-465.
- Gellerman, S. W. Motivation and Productivity. American Management Association, 1970.
- George, J.M. ve Jones, G.R. Understanding and Managing Organizational Behavior, Fifth Edition, New Jersey :Pearson/Prentice Hall, 2008.
- Gruneberg, M. M. Understanding Job Satisfaction. Thetford, Norfolk, Great Britain: Lowe and Brydone Printers, Ltd, 1979.
- Hirschfeld, R.R. (2000), Does Revising the Intrinsic and Extrinsic Subscales of the Minnesota Satisfaction Questionnaire Short Form Make a Difference?. *Educational and Psychological Measurement*, 60, 255-270.
- Kanten, P. ve Yeşiltaş, M. (2013). Pozitif Örgütsel Davranışlar Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4(8), 83-106.
- Katz, D. (1964). The Motivational Basis of Organizational Behavior. *Systems Research and Behavioral Science*, 9(2), 131-146.
- Koçoğlu, C. M. (2015). Akademik Personelin İş Tatmin Düzeylerinin Ölçülmesi. *OÜSBAD*, Kasım 2015, 16-35.
- Kurland, H. ve Hasson-Gilad, D. R. (2015). Organizational Learning and Extra Effort: The Mediating Effect of Job Satisfaction. *Teaching and Teacher Education*, 49, 56-67.
- Kutanis, R. Ö. ve Oruç, E. (2014). Pozitif Örgütsel Davranış Ve Pozitif Psikolojik Sermaye Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 2(2), 145-159.
- Kutanis, R.Ö. ve Yıldız, E. (2014). Pozitif Psikoloji İle Pozitif Örgütsel Davranış İlişkisi ve Pozitif Örgütsel Davranış Boyutları Üzerine Bir Değerleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(11), 135-154.
- Lee, X., Yang, B. ve Li, W. (2017). The Influence Factors of Job Satisfaction and its Relationship with Turnover İntention: Taking Early-Career Employees As An Example. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, 33(3), 697-707.

- Locke, E. A. (1969). What is Job Satisfaction?. *Organizational Behavior and Human Performance*, 4(4), 309-336.
- Locke, E. A. The Nature and Causes of Job Satisfaction' In: Dunnette, M. D. (ed.), *Handbook of Industrial and Organisational Psychology* 1297-1350 Chicago, IL:Rand McNally, 1976.
- Martin, A. ve Roodt, G. (2008), Perceptions of Organizational Commitment, Job Satisfaction and Turnover Intentions in a Post-Merger South African Tertiary Institution. *Journal of Industrial Psychology*, 34(1), 23-31.
- McNeely, B. L., ve Meglino, B. M. (1994). The role of dispositional and situational antecedents in prosocial organizational behavior: An examination of the intended beneficiaries of prosocial behavior. *Journal of applied psychology*, 79(6), 836-844.
- Moorman, R.H., Niehoff, B.P. ve Organ, D.W. (1993). Treating Employees Fairly and Organizational Citizenship Behavior: Sorting the Effects of Job Satisfaction, Organizational Commitment, and Procedural Justice. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 6, 209–225.
- Motowidlo, S. J. (1984). Does Job Satisfaction Lead to Consideration and Personal Sensitivity?. *Academy of Management Journal*, 27(4), 910-915.
- Özpehlivan, M. (2018). İş Tatmini: Kavramsal Gelişimi, Bireysel ve Örgütsel Etkileri, Yararları ve Sonuçları. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-70.
- Smith, C. A., Organ, D. W. ve Near, J. P. (1983). Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents. *Journal of applied psychology*, 68(4), 653.
- Soydemir, S., Özdaşlı, K. ve Alparslan, A. M. (2014). Görev-İnsan Odaklı Liderlik Algılamasının Vatandaşa Yönelik Prososyal Hizmet Davranışlarına Etkisi: Kolluk Kuvvetleri Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 63-81.
- Şimşir, İ. ve Seyran, F. (2020). İş Tatmininin Önemi ve Etkileri. *Meyad Akademi*, 1(1), 25-42.

- Uçkun, S., Kaya, M. ve Uçkun, C.G. (2020). Pozitif Örgütsel Davranışın Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(30), 334-342.
- Van Dyne, L., Cummings, L. L. ve McLean Parks, J. (1995). Extra-Role Behaviors: In Pursuit of Construct and Definitional Clarity. *Research in Organizational Behavior*, 17, 215-285.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. *Detay Yayıncılık*, Ankara
- Ziegler, R. ve Schlett, C. (2016). An Attitude Strength and Self-Perception Framework Regarding the Bi-directional Relationship of Job Satisfaction with Extra-Role and In-Role Behavior: The Doubly Moderating Role of Work Centrality. *Frontiers in Psychology*, 7.
- Zoi Manesi, Niels J. Van Doesum ve Paul A. M. Van Lange. (2017). Prosocial Behavior, *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, V. Zeigler-Hill & T. K. Shackelford (Eds.), Springer, New York.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLER İÇİN TÜRKÇENİN ÖNEMİ

The Importance of Turkish for Turkish People's Living in Europe

Doç. Dr. Beytullah BEKAR

Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kırklareli/TÜRKİYE
beytullahbekar@klu.edu.tr

0000-0002-8372-1190

Geliş Tarihi/Received: 11.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 20.08.2021

Atf/Citation

Bekâr, B. (2021). Avrupa'da Yaşayan Türkler İçin Türkçenin Önemi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 129-140.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Türkçenin geçmişi milattan önce yaklaşık 3500'ü yıllara kadar gitmektedir. Türkçeye ait tespit edilen en eski yazılı belge ise 600'lü yılların sonunda Köktürkler döneminde yazılmış olan Çoyr yazıtıdır. Türkçe Köktürklerden sonra Uygurlar ve Karahanlılar döneminde tek bir çizgide gelişmiş ve daha sonraki dönemlerde Batı Türkçesi, Doğu Türkçesi ve Kuzey Türkçesi olmak üzere çeşitlenmiştir. Batı Türkçesi, Anadolu topraklarında Anadolu Selçukluların, Beyliklerin, Osmanlıların ve Türkiye Cumhuriyetinin dili olarak konuşula gelmiştir. Batı Türkçesinin bu tarihî süreci içinde Türk kültürüne ait çok zengin birikim oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerinde iş gücü ihtiyacı meydana gelmiş, iş gücü ihtiyacını karşılamak için değişik ülkelerle anlaşmalar yapılmıştır. Anlaşma yapılan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Yapılan anlaşmalarla Türkiye'den bu ülkelere iş gücü göçü başlamıştır. Bu göçlerle birlikte Batı Türkçesi Avrupa ülkelerinde konuşulmaya, yazılmaya ve okullarda ders olarak verilmeye başlamıştır. Günümüzde Avrupa ülkelerinde yaklaşık 7 milyon Türk yaşamaktadır. Avrupa ülkelerinde Türklerin en çok yaşadığı birkaç ülke şunlardır: Almanya'da 3 milyon - 3,5 milyon, Fransa'da 900 bin - 1 milyon, Bulgaristan'da 800 bin, İngiltere'de 500 bin, Hollanda'da 480 bin, Avusturya'da 360 bin – 500 bin, Yunanistan'da 350 bin, Belçika 220 bin. Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin ilk zamanlar en büyük sorunları gittikleri ülkelere uyum sağlayamamalarından ve buldukları ülkelerin dilini bilmemelerinden kaynaklı iken günümüzdeki en büyük sorunları asimilasyona uğrama ve ana dili Türkçenin yeni kuşaklar tarafından kullanımında görülen bozulmalar ve değişimlerden kaynaklı olmuştur. Avrupa'ya ilk gidenlerin çoğu gittikleri ülkelerin dillerini bilmezken günümüzde onların çocukları, torunları Türkçeyi konuşamaz duruma gelmişlerdir. Yeni yetişen kuşaklarla birlikte Türkçenin kullanımı azalmış, bulunulan ülkenin dili daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bazıları tarafından buldukları ülkenin dili birinci dil olarak kullanılmaya başlanmıştır. Türkçenin kullanımında görülen bu olumsuz yöndeki değişim dil yoluyla gerçekleşecek olan kültür aktarımı da olumsuz yönde etkilenmeye başlamıştır. Çünkü bir toplumun kültürü ve dili iç içedir. Bir toplumun kültüründe ne varsa o mutlaka dilinde de yaşar. Bir milleti diğer milletlerden ayıran kültürel özellikler dili de etkilemiştir. Kültür ile dil arasındaki bu önemli ilişki, dili kültürün en önemli aktarıcısı durumuna getirmiştir. Türk kültürünün en önemli göstergelerinden biri olan akrabalık adları ne Almancada ne de Fransızcada bulunmaktadır. Türkçede farklı akrabalık bağlarını gösteren “hala, teyze, yenge; amca, dayı, enişte” için Almancada “die Tante, der Onkel”, Fransızcada “tante, oncle” olmak üzere sadece iki kelime bulunmaktadır. Buna benzer dil yoluyla aktarılabilecek olan pek çok kültürel unsur yeni kuşaklara aktarılmayacaktır. Türkçenin kullanımında görülen bozulma, değişim ilerleyen yıllarda kültürde de kendini göstermeye başlayacak ve yeni kuşaklar tarafından Türkçe ile kazanılacak kültürel kodlar kaybolacaktır. Bu makalede, Batı Türkçesinin tarihî süreci, dil-kültür ilişkisi, Avrupa'da yaşayan Türkler, Avrupa'da Türkçenin kullanımı ve Avrupa'da Türk kültürünün devamı için Türkçenin önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, kültür, dil, Avrupalı Türkler, asimilasyon

Abstract

The history of Turkish goes back to about 3500 BC. The oldest written document in Turkish is the Çoyr inscription, which was written during the Köktürk period at the end of

600. After the Köktürks, Turkish language developed in a only mark during the Uighurs and Karakhanids and in later periods, it diversified into Western Turkish, Eastern Turkish and Northern Turkish. Western Turkish has been spoken in Anatolian lands as the language of the Anatolian Seljuks, Principalities, Ottomans and the Republic of Turkey. In this historical process of Western Turkish, it has provided very opulent saving of Turkish culture. After the Second World War, the workforce needed arose in European countries. Agreements have been made with different countries to meet the workforce needs. One of these countries is Turkey. With the agreements made, workforce migration from Turkey to these countries has started. With these migrations, Western Turkish began to be spoken, written and taught in European countries’s schools. Nowadays, approximately 7 million Turks live in European countries. These are a few countries where Turks live the most in European countries: 3 million - 3.5 million in Germany, 900 thousand - 1 million in France, 800 thousand in Bulgaria, 500 thousand in England, 480 thousand in the Netherlands, 360 thousand - 500 thousand in Austria, in Greece 350 thousand, Belgium 220 thousand. While the biggest problems of Turks living in European countries were due to their inability to adapt to the countries they went to and not knowing the language of the countries they were in, their biggest problems today are due to assimilation and the deterioration and changes in the use of their native language Turkish by new generations. While most of those who first went to Europe didn’t know the languages of the countries they went to today their children and grandchildren can’t speak Turkish. With the new generations, the use of Turkish has decreased and the language of the country has started to be used more widely. Even, some of them started to use the language of living country as the first language. This negative change seen in the use of Turkish has begun to negatively affect the cultural transfer that will happen through the language. Because the culture and language of a society are intertwined. Whatever is in the culture of a society, it is sure in the language. The cultural characteristics that distinguishing feature a nation from other nations have also affected the language. This important relationship between culture and language, language has made it to state the most important transmitter of culture. Kinship names, which are one of the indicators of Turkish culture, there are neither in German nor in French. “Hala, teyze, yenge, amca, dayı, enişte” indicating different kinship ties in Turkish, there are only two words for “die Tante, der Onkel” in German, in French “tante, oncle”. Many cultural elements that can be transferred through a similar language won’t be passed on to new generations. The deterioration and change seen in the use of Turkish will begin to show itself also in the culture in the following years, and the cultural codes that will be acquired by the new generations with Turkish will disappear. This article focused on the historical process of Western Turkish, the language-culture relationship, the Turkish people’s living in Europe, the use of Turkish in Europe and the importance of Turkish for the continuation of Turkish culture in Europe.

Keywords: Turkish, culture, language, European Turkish people, assimilation.

Giriş

Dünyada en çok kullanılan ve en eski olan dillerden biri de Türkçedir. Türkçenin eskiliği ile ilgili en önemli çalışma Osman Nedim Tuna’ya aittir. Osman Nedim Tuna tarafından Sümerce ile arasındaki ortaklıkları tespit

amacıyla yapılan çalışmadan hareketle Türkçenin yaşının günümüzden yaklaşık 5500 yıl öncesine kadar gittiği, Türklerin yaklaşık milattan önce 3500'lerde Türkiye'nin Doğu bölgesinde yaşadıkları görüşü kabul edilmiştir (Ercilasun 2005: 35-36).

Türkçenin yaşı günümüzden yaklaşık 5500 yıl geriye gitmesine rağmen, Türkçenin eskiliği ile ilgili ilk bilgileri Çin kaynaklarından edinmekteyiz. Çin kaynaklarında 575 yılında Nirvâna Sutra'nın Türkçeye çevrildiği kayıtlı olsa da bugün bu çeviri elimizde yoktur. Köktürkler döneminden elimize ulaşan en eski yazıt 687-692 yılları arasında dikilen Çoyr yazıtıdır (Ercilasun 2005: 129-130). Bugünkü veriler ışığında Türkçenin en eski yazılı kaynağı günümüzden yaklaşık 1400 yıl öncesinde yazılan yazıtlardır. Çoyr yazıtından sonra yine Köktürkler döneminde dikilmiş olan ve Orhun Kitabeleri olarak adlandırılan Tonyukuk, Köl Tigin ve Bilge Kağan kitabeleri, Türkçenin en eski ve en mükemmel kaynakları olarak kabul edilir.

Orta Asya Türklüğü, hem coğrafi hem de siyasi bakımdan 11. yüzyılda başlayan ancak 12. yüzyılda daha da belirginleşen bir çeşitlenme sergilemektedir. Öyle ki Orta Asya'da Karahanlı, Amuderya'nın batısında Selçuklu, Amuderya ve Sirderya arasında ise Harezmi devletleriyle Türkler farklı boylar temelinde geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır (Öztürk 2021: 2). Coğrafi ve siyasi olarak meydana gelen bu dallanma Türk dilinde de kendini göstermiştir. Türk dili, Köktürkçe dönemi sonrasında Eski Uygur Türkçesi ve devamında da Karahanlı Türkçesi olmak üzere bir çizgide gelişmiştir. 13. yüzyıla kadar tek bir çizgide gelişen Türkçe 13. yüzyıldan itibaren Türk boy ve topluluklarının farklı coğrafyalara hareketleriyle dallanmalara uğramış ve Doğu, Batı, Kuzey Türkçeleri gibi yazı dilleri ortaya çıkmıştır. Doğu Türkçesinin yazı dili Köktürkler döneminde oluşmuşken Batı ve Kuzey Türkçelerinin yazı dilleri daha geç dönemlerde oluşmuştur.

Batı Türkçesinin yazı dili olma sürecinde Oğuzların 11.-13. yüzyıllar arasında Orta Asya'dan göçlerle önce Harezmi bölgesine gelmeleri, daha sonra Selçuklu hanedanı yönetiminde 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'ni ve 1071'de de Anadolu'nun fethi ile Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmaları etkili olmuştur. Anadolu Selçuklularının parçalanmasından sonra Anadolu'da oluşan Beylikler dönemi Batı Türkçesi için verimli bir dönemdir. Beylikler dönemini Osmanlıcaya geçiş dönemi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi takip etmiştir (Korkmaz 2021: 27).

Türkiye Türkçesi, bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde İstanbul ağzının yazı dili olarak esas alındığı Türkçedir. Arapça ve Farsçanın etkisinde

kalan Osmanlı Türkçesine karşı Tanzimat’la birlikte sadeleşme fikirleri ortaya atılmış ve bu fikirler 1911 yılında Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve arkadaşları tarafından çıkarılan *Genç Kalemler* dergisinde Yeni Lisan adlı yazıda yayımlanmıştır¹.

Yeni Lisan hareketi ile başlayan dilde sadeleşme çalışmaları Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte daha da hızlanmış ve sistemleşmeye başlamıştır. Bunun için 1932 yılında M. Kemal Atatürk tarafından Türk Dil Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve M. Kemal Atatürk’ün başkanlığında Birinci Türk Dili Kurultayı 1932 yılında Dolmabahçe Sarayı’nda toplanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti toprakları içinde İstanbul Türkçesi ağızına dayanan resmî yazı dili Türkçe, 20. yüzyıldan itibaren Avrupa’da da yazı dili, konuşma dili ve okullarda öğretilen bir dil durumuna gelmiştir:

Türkçe 21. yüzyılda 13 milyon km² toprak parçası üzerinde yaklaşık 200 milyon insan tarafından konuşma ve yazı dili olarak kullanılmaktadır. Yedi bağımsız Türk devletinin resmî dili; Rusya Federasyonu içinde yer alan on iki özerk bölgede, Moldova’ya bağlı Gagavuz Yeri’nde ve Doğu Türkistan’da resmî dil; Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Makedonya, Kosova, Finlandiya, Ukrayna gibi Avrupa; Irak, İran, Suriye, Afganistan, Moğolistan gibi Asya ülkelerinde ise azınlık veya bölge dilidir. Bunlara ilaveten Avrupa Birliği, Amerika, Avustralya ve Afrika ülkelerinde göçmen dili olarak kullanılmaktadır (Özkan 2007: 15). Avrupa Birliği ülkelerinden Almanya’da 3 milyon - 3,5 milyon, Fransa’da 900 bin - 1 milyon, Bulgaristan’da 800 bin, İngiltere’de 500 bin, Hollanda’da 480 bin, Avusturya’da 360 bin – 500 bin, Yunanistan’da 350 bin, Belçika 220 bin ve diğer AB ülkelerindeki Türklerle birlikte 7 milyon Türk (Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve Avrupa Birliği ülkesi vatandaşı) tarafından ana dili olarak kullanılmaktadır (Kessler 2017).

Fakat Avrupa ülkelerinde uygulanan entegrasyon / asimilasyon amaçlı politikalar neticesinde Türklerin Türkçe kullanımlarında kuşaklar arasında farklılıklar görülmeye başlanmıştır. İlk kuşaklarda Anadolu ağız özellikleri hâkim olup kod kopyalamaları sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir. Yapılan araştırmalar I. kuşakta gerçekleşen bu kod kopyalamalarının değiştirilerek Türkçenin ses yapısına ve gramer kurallarına uydurulduğu görülmüştür. Sonraki kuşaklarda Türkçe ve ikinci dilin (Almanca, Fransızca, Felemenkçe, Macarca) karıştırılarak kullanılmaya başlanmış, hatta bazı bireylerde birinci

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa Özkan, “Yenileşme Sürecinde Türk Dili”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 32, 2004, s. 95.

dilin bulunduğu ülkenin dili olduğu, bu bireylerin kendilerini buldukları ülkelerin diliyle daha rahat ifade ettikleri, Türkçenin de ikinci dil durumuna düştüğü tespit edilmiştir (Bekar 2018). Türkçenin kullanımında sonraki kuşaklarda görülen bu durum kuşkusuz kültür aktarımını da olumsuz etkilemeye başlamıştır. Çünkü yüzyıllar boyunca Türk kültürünün birikimini içinde taşıyan Türk dili Avrupa ülkelerinde yeni gelen kuşaklar tarafından kullanılmaz olmuştur.

1. KÜLTÜR-DİL İLİŞKİSİ

1.1. Kültür

Kültürün ne olduğu ile ilgili çok farklı tanımlar bulunmaktadır. Faka tanımlar incelendiğinde hepsinin aynı şeyi farklı biçimde anlattığı görülür. Bu sebeple kültür ile ilgili tanımların çok çeşitli olması kültürün çok derin bir anlam içeriğinin olmasından kaynaklandığını göstermektedir. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

Türkçe Sözlük'te “1. Tarihsel, toplumsal ve manevi süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunların yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin 2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü 3. Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi.” (TDK 2009:1292) olarak tanımlanmaktadır. Ziya Gökalp (1996: 34), *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabında “Bir milletin din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, dil, ekonomi ve fen hayatlarının uyumlu bir bütünüdür.”, Bozkurt Güvenç (2002: 14-15), *İnsan ve Kültür* adlı kitabında “Bilimsel anlamda kültür, toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve aktarım öğrettiği maddi manevi her şeyden oluşan karmaşık bir bütündür.”, Muharrem Ergin (1995: 19) *Üniversiteler İçin Türk Dili* adlı çalışmasında “Kültür, bir topluluğu, bir cemiyeti, bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden farklı kılan hayat tezahürlerinin bütünüdür. Bu hayat tezahürleri her milletin kendine has olan millî değerleridir. Bu değerler; dil, örf ve adetler, dünya görüşü, din, sanat ve tarihtir.” der.

Yukarıda verilen tanımlardan hareketle kültür için bir milleti millet yapan ve onu diğer milletlerden ayıran her türlü değerler bütünü yani bir milletin genetik kodları denilebilir. Bu sebeple milletler genetik kodlarını yani kültürlerini ancak yeni kuşaklara aktararak tarih sahnesinde yaşamlarını

devam ettirebilirler. Kültürlerini aktaramayan milletler tarih sahnesinden silinip giderler.

1.2. Kültür ve Dil Arasındaki İlişki

Dil ile kültür birbirinden ayrı düşünülemez iki kavramdır. Bir milletin kültüründe ne varsa o mutlaka dilinde de yansır. Bir yabancı bir millet hakkında bilgi edinmek için o milletin diline bakarak çıkarımlarda bulunabilir. Dil ile kültürün birbirinden bağımsız düşünülmemeyeceği bir gerçektir. Dil ile kültür arasındaki bu ilişki kültürün aktarımında en önemli unsurun dil olduğunu, yine bunun yanında dilin kültür aktarımında en önemli vasıta olduğunu göstermektedir.

V. Doğan Günay (1995: 4), “Toplumun kültüründe ne varsa diline de yansımıştır. Hatta kültür dille ve dilde yaşar, gelişir, birikir. Dil kültürün en sağlam hazinesidir.” der. Bozkurt Güvenç dil ve kültür arasındaki ilişkiyi “...dil ile kültür birbirine eşdeğer, iki bağımsız birim değil, tek bir varlığın, birbirinden ayrılmaz, biri ötekisiz olmaz iki parçası gibidir. Kültürde ne varsa dilde de vardır. Dildeki her şey kültürden gelir. Kültür dilde yaşar, gelişir, birikir. Dil kültürün hazinesi, bilinci, ruhudur.” diyerek açıklar (Aksan 2011: 20). Bedia Akarsu da Wilhelm von Humboldt’un dil-kültür arasındaki ilişki ile ilgili düşüncelerini *Wilhelm von Humboldt’da Dil-Kültür Bağlantısı* adlı kitabında aktarmıştır. Humboldt, bir ulusun dilinden, o ulusun kültürüne, dünya görüşüne inebileceğini, ulusun dilinin ruhu olduğunu, ruhunun da dili olduğunu belirtir. Dillerin uluslarla birlikte geliştiğini, ulusların tinsel özelliklerinden kurulduğunu bu sebeple de ulusların tinsel özelliklerinin farklı olmasından dolayı dillerin yapısının da farklı olduğunu belirtir (Akarsu 1984: 52). Ali Göçer de dil ile kültür arasındaki ilişkiyi şu cümlelerle ifade eder: “Dil ve kültür bir bütünü oluşturan ayrılmaz iki parça gibidir. Dilin zenginliği bir bakıma kültürün zenginliğidir. Dil ne kadar etkili ve işlek bir yapıda olursa ortaya konulan ürünler aracılığıyla kültürün zenginliği de o derece etkili ortaya konulabilir. Kültürün zenginliği de dili etkili kullanmada söz sahibinin işini kolaylaştırır. Sahip olduğu değerleri ile kültür, ifadeye güç kazandırır. Özet olarak söylemek gerekirse; kültür, dil için inanılmaz bir kaynak; dil de kültür için vazgeçilmez bir araçtır.” (Göçer 2013: 28).

Kültür ve dil arasındaki bu bağlantı akıllara kuşkusuz kültür aktarımında dilin rolünü getirmektedir. Kültür aktarımında dilin rolü ile ilgili de çok sayıda çalışmalar yapılmış ve bu hususta dilin önemi açıklanmıştır.

1.3. Kültürün Aktarımında Dilin Önemi ve Avrupa Ülkelerindeki Türklerin Dil Kullanımları

Dil kuşkusuz en önemli ve etkili kültür aktarıcısıdır. Ülkeler kendi dillerini yabancılara öğretirlerken kültürlerini de bir şekilde tanıtmakta ve öğretmektedir. Ali Göçer kültürün aktarımında dilin en önemli kültür aktarıcısı olduğunu, dil öğrenmekle birlikte atalardan gelen yaşam biçimlerinin ve içinde yaşanılan toplumun kendine has özelliklerinin de öğrenildiğini belirtir. Bir milletin tarihten başlayarak bugüne kadar gelen yaşam biçimlerinin damıtılmış özü olan kültür, sözlü ve yazılı dil ile bugünlere ulaşmış; yine dil aracılığı ile gelecek nesillere ulaşacaktır (Göçer 2012: 51).

Doğan Aksan (2011: 21) *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü* adlı kitabında dil-kültür arasındaki ilişkiyi şu çarpıcı örneklerle verir: “Dünyaya gelen insanoğlu maddi ve manevi kavramları ana dilinin kalıp ve değerleriyle algılamakta, içinde yer aldığı toplumun kültür öğelerini, dünya görüşünü, yaşam biçimini, inanç ve geleneklerini içeren kavramları diliyle edinmektedir. Örneğin: Hin-Avrupa dil ailesinden Fransızca, İngilizce ve Almancada akrabalık adları incelendiğinde, bunlarla, Türkçedeki adlandırılışları, kavramlaştırılmaları arasında büyük fark ortaya çıkar: Bizim enişte, bacanak, ve kayınbirader olarak ayrı ayrı sözcüklerle dile getirdiğimiz kavramlar için bu dillerde tek bir sözcük vardır (Fr. beau-frère, İng. brother-in-law, Alm. Schwager). Ayrıca her biri ayrı kavramlar olarak yerleşmiş baldız, elti, görümce ve yenge'nin yerine de bu dillerin her birinde tek bir sözcük kullanılmaktadır. Bu dillerden başka dil ailelerinde, Fin-Ugor dillerinden olan Fincede de hala ve teyze aynı göstergeyle (täti) anlatılmaktadır.”

Yukarıda verilen açıklamalardan hareketle Avrupa'da yaşayan Türklerin kültürlerini gelecek kuşaklara aktarabilmelerinde en önemli vasıta Türkçedir. Fakat yapılan çalışmalar yeni yetişen kuşaklarda Türkçe kullanımının günden güne azaldığını, bulunulan ülke dillerinin birinci dil olmaya başladığını, buna bağlı olarak da Türkçede saklı olan Türk kültürüne ait genetik kodların gelecek kuşaklara aktarılamadığını göstermektedir.

Avrupa'da Türk nüfusunun en çok olduğu Almanya'da yapılan çalışmalarda bunu somut bir şekilde görmek mümkündür. Yapılan pek çok çalışmada her yeni kuşakla birlikte Türkçenin kullanımının Türkçenin aleyhine değişikliğe uğradığı, Almancanın hâkim dil olmaya başladığı görülmektedir. Tarafımızdan hazırlanan *Almanya Türkçesi* (2018) adlı

çalışmada Almanya’da yaşayan Türklerin Türkçe kullanımları derlenen metinlerle gözler önüne serilmiştir. Bu metinlerden hareketle dil kullanımıyla ilgili bazı tespitleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.3.1. III. kuşaktan bazı çocuklar kendilerini Türkçe ifade edemediklerini, Almanca konuşmak istediklerini ifade etmişlerdir:

H. M., Almanya doğumlu, 10 yaşında (Bekar 2018: 355)

-Halit bana tatilde ne yaptığını anlatabilir misin?

-*Ich möchte nicht Türkisch, ich kann nicht gut Türkisch sprechen.*

(Türkçe anlatmak istemiyorum, Türkçe iyi konuşamıyorum)

-Türkçesi ne?

-*Ich weiß auf Türkisch nicht.* (Türkçesini bilmiyorum)

E. V., Almanya doğumlu, 9 yaşında (Bekar 2018: 350)

-Ben anlatmak istemiyorum, ben Türkçe bilmiyorum, *ich kann nicht türkisch.* (Ben Türkçe bilmiyorum)

-Anlatabildiğin kadar oldu mu?

-*Soll ich Türkisch sagen?* (Türkçe mi anlatmalıyım)

-Evet.

-*Aber ich kann nicht Türkçe.* (Fakat ben Türkçe bilmiyorum)

Y. M., Almanya doğumlu, 7 yaşında (Bekar 2018: 288)

- Kaç yaşındasın?

-

- *Verstehst du mich?* (Beni anlıyor musun?)

- *Türkisch nicht viel.* (Türkçe fazla değil)

D. I., Almanya doğumlu, 15 yaşında (Bekar 2018: 311)

-Hocam Almanca anlatsa, *ich habe gar nichts verstanden.* (Ben hiçbir şey anlamadım)

1.3.2. III. kuşaktan bazı çocukların hiç bazı çocukların da çok uzun süredir Türkiye’ye gelmedikleri, Türkiye’de hangi şehirden olduklarını dahi bilmedikleri görülmüştür:

Y. M., Almanya doğumlu, 7 yaşında (Bekar 2018: 288)

-Nerelisin sen, *von Türkei?* (Türkiye’den?)

-*Von Türkei nicht.* (Türkiye’den değil)

C. K., Almanya doğumlu, 13 yaşında (Bekar 2018: 342)

-*Wann warst du letzte mal in der Türkei ?* (En son ne zaman Türkiye’deydin?)

-*Ich war noch nie in der Türkei.* (Şimdiye kadar daha hiç Türkiye'ye gitmedim)

1.3.3. III. kuşaktan bazı çocuklar Türkçede hala, teyze, yenge için Almandaki tante, babaanne ve anneanne için ise Almandaki großmutter kelimelerinin kullandıkları görülmüştür:

A. T., Almanya doğumlu, 11 yaşında (Bekar 2018: 352)

-E ben önce Berlin'e gittim. Orda benim tante var. Direkt benim tantenin evin yanında böyle bir tane hayvanat bahçesi var.

İ. N. Ö., Almanya doğumlu, 11 yaşında (Bekar 2018: 351)

-Türkiye'ye uçtuk. Ondan sonra *abend sind wir angekommen* (biz akşam geldik). O zaman *großmutter*da (büyükannede) kaldık.

1.3.4. II. ve III. kuşaktan bazı kişilerde dil kullanımında Almandanın çok baskın duruma geldiği, düşünürken Almanca düşündükleri sonra onu Türkçeye aktarmak zorunda kaldıkları görülmüştür:

İ. M., Almanya doğumlu, 24 yaşında (Bekar 2018: 318)

-*ehrlich gesagt* (doğrusunu söylemek gerekirse) e evde benim Türkçe en zayıf en kötü. *Ich denke deutsch wenn ich türkisch rede dann...* (Ben Almanca düşünüyorum, eğer Türkçe konuşsam o vakit...)

1.3.5. Derlenen metinlerde I. kuşaktan III. kuşağa doğru gidildikçe günlük hayatta Türkçenin yerini Almandanın aldığı görülmüştür:

S. A., Almanya doğumlu, 13 yaşında (Bekar 2018: 346)

-Şimdi *geschwister* (kardeşler) vardı. Onlar *armdı* (fakirdi), anne babası. Annesi ölmüştü. *Stiefmutter*sı (üvey annesi) var. Şimdi o *stiefmutter* (üvey anne) o çocukları sevmiyordu.

H. K. Kayseri doğumlu, Almanya'ya geliş yılı: 1974, 66 yaşında (Bekar 2018: 259)

-Burda geldiğimde o *stapler* (forklift) sürerdi. Ben buraya gelirdim onu beklemeye, burada beklerdim. *Stabler*len (forklifle) oradan gelirken görürdüm onu.

Her üç kuşaktan derlenen metinlerde toplam kelime sayısı yaklaşık 38.500'dür. I. kuşaktan derlenen metinlerde geçen toplam kelime sayısı ise yaklaşık 22.000'dir. 22.000 kelimenin 21.700'ü (% 98) Türkçe, 300'ü (% 2) Almandadır. II. kuşaktan derlenen metinlerde geçen toplam kelime sayısı

yaklaşık 12.300'dür. 12.300 kelimenin 9.800'ü (% 79) Türkçe, 2500'ü (% 21) ise Almancadır. III. kuşaktan derlenen metinlerde geçen toplam kelime sayısı ise yaklaşık 4.200'dür. 4.200 kelimenin 2.200'ü (% 52) Türkçe, 2.000'i (% 48) ise Almancadır (Bekar 2018: 206).

I. kuşaktan derlenen metinlerdeki Almanca kelime sayısı toplam kelimeler içinde % 2'lik bir oranda iken bu sayı II. kuşakta % 21'e ve III. kuşakta ise % 48'e çıkmıştır. Türkçenin yerini Almanca çok hızlı bir şekilde almaya başlamıştır.

Sonuç

Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin zaman içinde ülkelerine geri dönecekleri düşünülmüş ve geri döndüklerinde Türk çocukların uyum ve dil problemi yaşamamaları için okullarda yoğun bir şekilde Türkçe dersleri verilmiştir. Türklerin buldukları ülkelerde kalıcı olduklarının anlaşılmasıyla uyum politikaları yerini asimilasyon politikalarına bırakmıştır. Asimilasyon politikalarının ilk hedefi de kuşkusuz Türkçe olmuştur. Uygulanan politikalar neticesinde Türkçenin kullanımı önce karışık dil kullanımı şeklinde (Türkçe-Almanca, Türkçe-Fransızca gibi) gelişmiş, devamında da Türkçe sadece ailede işitilen ama gençlerin birinci dilinin bulunan ülkenin dili olduğu bir sürece doğru ilerlemiştir. Günümüzde Avrupa ülkelerinde yaşayan genç kuşakların çoğunda Türkçe birinci dil olmaktan çıkmaya başlamış ve yerini bulunulan ülkenin dili almıştır. Yukarıda verilen örneklerden de bu açıkça görülmektedir. Sürecin bu noktaya gelmiş olması, daha sonraki kuşaklarla birlikte Türkçenin tamamen unutulacağı endişesini kuşkusuz düşündürmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki Türkçenin unutulması Türkçenin içinde saklı olan Türk kültürünün genetik kodlarının da yeni kuşaklara aktarılamamasına neden olacaktır. Türkçenin unutulması, Türkçenin içindeki Türk kültürüne ait genetik kodların yeni kuşaklara aktarılamaması ise ilerleyen zamanlarda Tuna Bulgarları, İdil Bulgarları ve Macaristan bölgelerine göç eden Kıpçaklar gibi buldukları toplulukların içinde eriyip kaybolmalarına neden olacaktır.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia. *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984

Aksan, Doğan. *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2011.

Bekar, Beytullah. *Almanya Türkçesi*. Konya: Kömen Yayınları, 2018.

Ercilasun, Ahmet Bican. *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Ergin, Muharrem. *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Yayınları, 1995.

Göçer, Ali. "Dil Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* (2012): 50-57.

_____. "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Dil Kültür İlişkisi Üzerine Görüşleri: Fenomenolojik Bir Araştırma". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013): 25-38.

Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Kamer Yayınları, 1996.

Günay, V. Doğan. "Roman Çözümlemesine Toplumdilbilimsel Bir Yaklaşım". *Dil Dergisi* 35 (1995): 1-20.

Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.

_____. *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Kessler, Vincent. "7 Millionen Türken in der EU" (12.03.2017) <<https://www.diepresse.com/5182299/7-millionen-turken-in-der-eu>> (Erişim tarihi: 18 Mayıs 2021)

Korkmaz, Zeynep. "Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişme Süreçleri". *Turkish Studies* 5/1(2010): 1-41.

Özkan, Mustafa. "Yenileşme Sürecinde Türk Dili". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* C. 32 (2004): 81-108.

Özkan, Nevzat. *Türk Dilinin Yurtları* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Öztürk, Abdulkadir. "13. Yüzyıldan Sonra Çeşitlenen Tarihî Türk Yazı Dilleri: Doğu, Batı ve Kuzey Türkçeleri". *Doğumunun 60. Yılında Nevzat Özkan Armağanı Ediyâ Yazıkâ* (Ed.) Hacer Tokyürek; Beytullah Bekar. Ankara: Nobel Akademi, 2021.

TDK. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

ÇALIŞMA YAŞAMINDA BAŞARISIZLIK KORKUSUNUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

**Investigation of Fear of Failure In Work Life In Terms of Demographic
Characteristics**

Doç. Dr. Mehmet Halit YILDIRIM

Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Aksaray /TÜRKİYE
yildirimh@gmail.com

0000-0002-7001-5705

Dr. Şükran ORUÇ

sukranoruc@outlook.com

0000-0002-8176-4058

Geliş Tarihi/Received: 17.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 29.08.2021

Atıf/Citation

Yıldırım, M.H. Oruç, Ş. (2021). Çalışma Yaşamında Başarısızlık Korkusunun Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 141-164.

Öz

Bu araştırma, özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu düzeylerini belirlemek ve başarısızlık korkusuna bağlı öz değerlendirme düzeylerinin çeşitli kişisel ve işle ilgili demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın temel sorusu; “*Demografik ve işle ilgili kişisel özelliklere bağlı olarak özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korku düzeyleri farklılaşmakta mıdır?*” olarak ifade edilebilir. Araştırmada nicel araştırma yaklaşımı esas alınmış olmakla birlikte alan araştırması deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri nicel araştırma yöntemi esas alınarak oluşturulan bir anketle, Hatay İlinde faaliyet gösteren iki ayrı özel hastanede çalışan 162 hemşireden toplanmıştır. Toplanan veriler; frekans analizi, faktör analizi, güvenilirlik analizi, tanımlayıcı istatistikler, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılarak analiz edilmiştir. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucu hangi gruplar arasında farklılaşma olduğu ise, Post-Hoc Testleri (Tukey ve LSD) ile değerlendirilmiştir. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde SPSS 25.0 (Statistical Package For The Social Science) istatistik programı kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ilk olarak hemşirelerin başarısızlık korku düzeyinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer aşamada ise hemşirelerin kişisel ve işle ilgili demografik özelliklerine göre başarısızlık korkusu düzeylerindeki farklılaşma incelenmiş olup; cinsiyet ve medeni durum değişkenleri ile başarısızlık korkusu ve alt boyutları arasında herhangi bir farklılaşma görülmemiştir. Buna karşın; eğitim düzeyi, yaş, gelir düzeyi, çalışma süresi ve mevcut kurumda çalışma süresi değişkenleri açısından ise bazı değişkenler açısından başarısızlık korkusu ve bazı alt boyutları açısından istatistiki olarak anlamlı farklılaşmalar görülmüştür. Hemşirelerin başarısızlık korku düzeyini ve kişisel özellikler ile ilişkisini ortaya koyan bu araştırma sonuçlarının, özellikle sağlık alanında başarısızlık korkusunu ele alan sınırlı sayıda çalışmanın olduğu düşünüldüğünde gerek kavramsal açıdan alan yazına gerekse de sağlık yöneticileri açısından konuya ilişkin bir farkındalık oluşturması açısından dikkate değer olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Yaşamı, Başarısızlık korkusu, Demografik özellikler

Abstract

This research was conducted to determine the fear of failure levels of nurses working in private hospitals and to reveal whether the self-evaluation levels related to fear of failure differ according to various personal and work-related demographic characteristics . In this context the main question of the research is expressed as; “*Does the fear of failure of nurses working in private hospitals differ depending on demographic and work-related personal characteristics?*”. The research was based on the quantitative research approach and the field research design was used. Research data were collected from 162 nurses working in two separate private hospitals operating in Hatay Province, with a questionnaire based on the quantitative research method. Frequency analysis, factor analysis, reliability analysis, descriptive statistics, independent sample t-test and one-way analysis of variance were used in the analysis of the data. (ANOVA). As a result of one-way analysis of variance (ANOVA), the differences between which groups were evaluated with Post-Hoc Tests (Tukey and LSD). In the evaluation of the research data, analyzes were performed using the SPSS 25.0 (Statistical Package for the Social Science) statistical program. As a result of the research, it

was determined that the nurses' fear of failure was at a moderate level. At another stage, the differentiation in the fear of failure levels according to the personal and work-related demographic characteristics of the nurses was examined. There was no difference between gender and marital status variables, fear of failure and its sub-dimensions. Despite that in terms of education level, age, income level, working time and working time at the current institution, statistically significant differences were observed in terms of fear of failure and some sub-dimensions in terms of some variables. The results of this research, which reveal the nurses' fear of failure and its relationship with personal characteristics, are thought to be a limited number of studies dealing with the fear of failure, especially in the field of health. Therefore, it is thought that it will be remarkable in terms of raising awareness on the subject both in terms of conceptual literature and health administrators.

Keywords: Working life, Fear of failure, Demographic characteristics

Giriş

Bireylerin başarı yönlü davranışlar sergileyebilmesinde itici bir güç olan ve onu etkileme gücüne sahip olan başarısızlık korkusu (Conroy vd. 2004: 272), bireyin başarısızlığı nasıl tanımladığı ve deneyimlediğinin bir sonucu olarak bireysel yeterlilikle ilgili sosyal ortamlarda nasıl düşündüğü, hissettiği ve hareket ettiği konusunda bir çerçeve oluşturmaktadır (Elliot vd. 2004: 958). Yüksek başarısızlık korkusu olan birey için başarısızlık, hem sosyal hem de iş yaşamında geniş çaplı yetersizlik hissine işaret etmektedir. Bu durum da benliğin sevmeye değer olmadığı ve terk edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu mesajını taşımaktadır. Başarısızlık deneyiminin bireylere acı verdiği göz önüne alındığında, başarı ortamlarında bu birey algısal ve bilişsel olarak başarısızlıkla ilgili düşüncelere yönelmektedir. Ayrıca, birey göreve başlamadan önce ve görev sırasında kaygı yaşamakta ve durumdan fiziksel olarak (bırakarak) veya zihinsel olarak (çabayı geri çekerek) kaçarak veya başarılı olmak için çok zorlayarak (başarısızlıktan kaçınmak için) kendini başarısızlıktan korumaya çalışmaktadır (Covington 1992, Elliot vd. 2004: 958).

Başarısızlık korkusu doğuştan gelen bir korku ve bireyin kendisi için önem taşıyan konularda etkili olma çabasının bir parçası (Vealey 2008) olduğu göz önünde bulundurulursa; bu duruma neden olan unsurların bilinmesinin, bireylerin gerek sosyal gerekse de iş yaşamlarında farkındalık oluşturması açısından dikkate değer olacağı düşünülmektedir. İlgili yerli ve yabancı alan yazın incelendiğinde başarısızlık korkusunun; sporcular (Şeker 2017, Correia vd. 2017, Engür 2011, Elison vd. 2012, Sagar vd. 2010, Sagar vd. 2007, Conroy vd. 2007, Conroy vd. 2004, Conroy 2001a), girişimciler

(Arslan 2018, Deniz 2019, Gülbahar 2019); tiyatrocular (Ebulue vd. 2008) müzisyenler (Nagel 1990) açısından ele alındığı görülmektedir. Sağlık alanında çalışan bireyler bağlamında başarısızlık korkusunu ele alan sınırlı sayıda (Tekin 2018, Yıldırım vd. 2020) araştırmaya ulaşılmış olmakla birlikte hemşirelerin başarısızlık korkusunu konu edinen herhangi bir araştırmaya ise ulaşılamamıştır. Ancak ilgili alan yazında başarısızlık korkusunun sağlık alanında da ciddi sorunların nedeni olabileceğine değinilmektedir (Conroy 2003). Özellikle insan yaşamıyla sıkı sıkıya temas halinde olan sağlık çalışanlarından hemşirelerin, meslekleri gereği gerçekleştirilmesi gereken birçok zorlu görevle karşılaştığından yola çıkılırsa; bu sürecin yüksek stres ortamında başarıma ihtiyacı ve başarısızlık korkusu ile çevrili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda hemşirelerin başarısızlık korkusu düzeyleri ile demografik ve işle ilgili kişisel özellikleri ile ilişkisinin incelendiği bu araştırmanın önemli ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir. Başarısızlık korkusunun demografik özellikler kapsamında incelenmesinin, özellikle sağlık çalışanlarının başarısızlık korkusuna neden olan unsurların yerli alan yazında daha iyi anlaşılabilmesine zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın temel amacı, özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korku düzeylerini belirlemek ve buna bağlı öz değerlendirme düzeylerinin çeşitli kişisel ve işle ilgili demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Bu anlamda yürütülmüş olan bu araştırmada hemşirelerin başarısızlık korku düzeyleri cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, yaş, gelir düzeyi, çalışma süresi ve mevcut kurumda çalışma süresi gibi demografik özellikler bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın amacını karşılamak üzere ilgili alan yazına dayalı olarak geliştirilen araştırma soruları aşağıdaki gibi ifade edilmiş olup yürütülen analizler ile sorulara yanıt aranmıştır:

AS1: Özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutları cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

AS2: Özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutları medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?

AS3: Özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutları eğitim düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

AS4: Özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutları yaşa göre farklılaşmakta mıdır?

AS5: Özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutları gelir düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

AS6: Özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutları çalışma süresine göre farklılaşmakta mıdır?

AS7: Özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutları mevcut kurumda çalışma süresine göre farklılaşmakta mıdır?

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ALANYAZIN TARAMASI

1.1. Başarısızlık Korkusu

Korku, kişinin algıladığı bir tehditten kaçmaya veya kaçınmaya çalışarak verdiği duygusal bir tepkidir. Belirli bir uyaran ve tehdit arasındaki ilişki, korkunun tepkisini tetiklemekte ve kaçınma davranışları ortaya çıkmaktadır (Sagar vd. 2009: 75). Kaçınma davranışı (duygusal ve bilişsel kaçınma), bireylerin içsel deneyimlerinden kaçınmaya, kaçmaya veya bunları değiştirmeye çalıştığı deneyimsel kaçınma olarak ifade edilebilir (Hayes vd. 1996, Sagar vd. 2009: 75). Bireyler korkulan hoş olmayan sonucu engelleyeceği inancıyla kaçınma davranışlarına girişmektedir (Sagar vd. 2009: 75). Başarısızlık korkusu ise bireyleri başarı bağlamlarında korku ve kaygı yaşamaya yönlendiren öğrenilmiş bir kişilik özelliği olarak görülmekte (Sagar vd. 2009: 77) ve bireyler için değerlendirme durumlarında korku ve kaygı yaşamaya yönelik bir yatkınlık eğilimini temsil etmektedir (Conroy vd. 2004: 273).

Başarısızlık korkusu ilk defa Atkinson (1957: 360) tarafından başarısızlıktan kaçınma eğilimi olarak tanımlanan ya da bununla birlikte başarısızlık yaşamının neticesinde utanç ve aşağılanma yaşama kapasitesi olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda başarısızlık korkusu, değerlendirme durumlarında beklenen utançla ilişkili başarısızlıktan kaçınma güdüsü olarak kavramsallaştırılmıştır (Atkinson, 1957: 360, Sagar vd. 2010: 214, Elliot vd. 2004: 958). Bu utanç temelli kaçınma güdüsü, bilişsel, davranışsal ve duygusal deneyimleri içermektedir (Sagar vd. 2010: 214). Başarısızlık korkusunu kavramsallaştıran ve başarısızlık korkusunu ele ilk araştırmaların kaynağı başarı motivasyon teorileridir (Yıldırım vd. 2020: 1866). Atkinson ve McClelland tarafından geliştirilen başarı motivasyon teorisi (Atkinson 1957, McClelland vd. 1953, Janman, 1987: 327), bireylerin motivasyon nedenlerini, başarıya yaklaşma ve başarısızlıktan kaçınma olmak üzere iki güdü faktörü açısından tanımlamaktadır. Bu kapsamda bireyler için bir görevi gerçekleştirme ya da bir hedefe ulaşmada iki yönlü bir karar mekanizması söz

konusudur. Bireyler de başarılı olma güdüsü ya da başarısızlıktan kaçınma güdüsüne bağlı olarak hareket etmektedir. Bu kapsamda başarılı olma güdüsü, başarıdan duyulan gurura yönelik tepki verme kapasitesini ifade ederken; buna karşın başarısızlıktan kaçınma güdüsü, performansın sonucu başarısızlık olduğunda utanç ve mahcubiyetle tepki verme kapasitesini ifade etmektedir (Janman, 1987: 327-328). Bu bağlamda bireyin başarısızlıktan utanç duyduğu için başarı ortamlarında başarısızlığa yönelme ve başarısızlıktan kaçınma eğilimi (Atkinson 1957, Birney vd. 1969, Elliot vd. 2004: 958) olarak kavramsallaştırılmış ve tek boyutlu bir kişilik özelliği olarak ele alınmıştır (Sagar vd. 2009: 76). Ancak ilk başarı motivasyon teorisyenleri başarısızlık korkusunu tek boyutlu bir yapı olarak görmelerine rağmen (Sagar vd. 2010: 214); çağdaş teoriler başarısızlık korkusunu başarısızlık korkusunun sebep olacağı birçok olumsuz sonuçlarından korkan bireylerin başarısızlık halinden uzaklaşmalarına neden olan hiyerarşik ve çok boyutlu bir kişisel özellik olarak kavramsallaştırmışlardır (Conroy, 2003: 758, Sagar vd. 2009: 76, Sagar vd. 2010: 214). Bu süreçte Birney, Burdick ve Teevan (1969) tarafından duyulan endişeyi ayrıntılı olarak açıklamak amacıyla üç boyutlu başarısızlık korkusu modeli geliştirilmiş (Birney vd. 1969, Conroy, 2001b: 433, Yıldırım vd. 2020: 1866) daha sonra da Conroy, Willow ve Metzler (2002) tarafından ise bu model genişletilerek başarısızlık korkusunun temelini oluşturan (Conroy vd. 2002, Conroy vd. 2003, Sagar vd. 2009: 76); başarısızlığın muhtemel sonuçları ile ilgili beş inanç belirlenmiştir. Bu kapsamdaki başarısız olmanın belirli caydırıcı sonuçları arasında; mahcubiyet ve utanç yaşama korkusu, kendi değerini düşürme korkusu, belirsiz bir geleceğe sahip olma korkusu, sosyal etkiyi kaybetme korkusu ve değer verdiği insanları üzme korkusu yer almaktadır (Conroy 2001b, Conroy vd. 2003, Conroy vd. 2002, Conroy, 2003: 759, Conroy vd. 2004: 275, Yıldırım vd. 2020: 1866). Birey bu olumsuz sonuçların her birine yönelik sahip olduğu inançlarının gücünü ölçerek, başarısızlığı daha sonraki deneyimsel tehditlerle ilişkilendirme eğiliminde olabilmektedir (Conroy vd. 2004: 272-273). Bunun sonucunda başarısızlığı caydırıcı sonuçlarla ilişkilendirmeyi öğrenen bireyler, başarısızlığı tehdit olarak algılamakta ve değerlendirme durumunda korku ve kaygı yaşamaktadır (Sagar vd. 2010: 214). Başarısızlıktan sonra bu caydırıcı sonuçların ortaya çıkma olasılığına ilişkin inancın gücü bireyler arasında farklılık gösterebileceğinden, bireylerin deneyimledikleri korku düzeyi de farklılık göstermektedir (Sagar vd. 2009: 77). Başka bir deyişle; kişinin başarısızlıktan sonra bu caydırıcı sonuçların ortaya çıkacağına olan inancının gücü, kişinin başarısızlığı tehditlerle ilişkilendirme ve ardından başarısızlıktan korkma eğilimini göstermektedir.

Bu nedenle inanç ne kadar güçlüyse korku da o kadar büyük olmaktadır (Sagar vd. 2010: 214).

2. YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yaklaşımı esas alınmış olmakla birlikte alan araştırması deseni kullanılmıştır. Bu bölümde araştırmanın yöntemine ilişkin, araştırmanın evreni, örnekleme, veri toplama süreci, veri toplama aracı ile veri toplama aracına ilişkin geçerlilik, güvenilirlik ve verilerin analizi hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Evreni Örnekleme ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın evrenini, Hatay İlinde faaliyet gösteren iki ayrı özel hastanede görev yapan toplam 185 hemşire oluşturmaktadır. Çalışmada tüm evren örneklem olarak alınmış ve veri toplama aracı (anket formu) araştırmaya katılmaya gönüllü olan hemşirelere dağıtılmıştır. Kullanılabilir 162 anket verisi ise, analizlere temel oluşturmuştur. Katılımcıların, kişisel ve işle ilgili demografik özelliklerine ilişkin tanıtıcı bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel ve İşle İlgili Demografik Özelliklerinin Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

N= 162	Özellikler	Frekans	Yüzde	N= 162	Özellikler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	42	25,9	Yaş	18-25	42	25,9
	Kadın	120	74,1		26-33	55	34,0
Medeni Durum	Evli	92	56,8		34-41	43	26,5
	Bekâr	70	43,2		42 +	22	13,6
Eğitim Düzeyi	Lise	17	10,5	Gelir Düzeyi	2500-3499 TL	37	22,8
	Önlisans	42	25,9		3500-4499 TL	61	37,7
	Lisans	103	63,6		4501-5500 TL	64	39,5
Çalışma Süresi	1 yıldan az	15	9,3	Mevcut Kurumda	1 yıldan az	33	20,4
	1-5 yıl	62	38,3		1-3 yıl	50	30,9
	6-10 yıl	25	15,4	Çalışma Süresi	4-6yıl	27	16,7
	11 + yıl	60	37,0		7 + yıl	52	32,1

2.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Zaman ve maliyet unsurları göz önünde bulundurulduğunda, araştırmaya sadece bir ilde faaliyet gösteren iki ayrı özel hastanede görev yapan hemşirelerin dâhil edilmiş olması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Yine araştırmanın küçük bir örnekleme gerçekleştirilmiş olması, araştırma sonuçlarının genellenememesine de neden olmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın farklı kurumlarda görev yapan hemşirelerle ya da daha büyük bir örnekleme gerçekleştirilmesi sonuçların etkinliğini artırmabilecektir. Araştırmada erkek katılımcı sayısının azlığı da araştırmanın sınırlılıkları arasındadır. Ayrıca araştırma, katılımcıların başarısızlık korkusunu belirlemek için kullanılan ölçme aracının ölçtüğü özelliklerle sınırlıdır. Bu sınırlılıklara rağmen, elde edilen sonuçların konuyla ilgili önemli ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı, Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırma verileri nicel araştırma yöntemi esas alınarak oluşturulan bir anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan anketin ilk bölümünde; katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin soruları içeren kişisel bilgi formuna; ikinci bölümünde ise; Conroy (2001b) tarafından geliştirilen, Conroy, Willow ve Metzler (2002) tarafından revize edilen Türkçe uyarlaması ise Engür (2011) tarafından yapılan Performans Başarısızlık Değerlendirme Envanterine yer verilmiştir. Ölçek birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu (1, 4, 7, 16); belirsiz gelecek korkusu (2, 5, 8, 12) önemli kişileri hayal kırıklığına uğratma korkusu (3, 6, 9, 14, 19) utanç ve mahcubiyet deneyimleme korkusu (10, 15, 18, 20, 22, 24, 25) ve önemli kişilerin ilgisini yitirme korkusu (11, 13, 17, 21, 23) olmak üzere beş alt boyut ve toplam 25 ifadeden oluşmaktadır. İfadelerin her biri beşli Likert ölçeği kullanılarak değerlendirilmiştir.

Performans başarısızlık değerlendirme envanterinin yapı geçerliliğinin ve ilgili değişken bakımından açıkladığı varyans yeterliliğinin değerlendirilebilmesi için faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizine uygunluğunu ve örneklem yeterliliğini incelemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütünden ve Bartlett's Küresellik testinden yararlanılmıştır. Tabachnick ve Fidell; örneklem yeterliliği açısından elde edilen KMO değerinin 0,60 veya üzerinde ve Bartlett's Küresellik testi sonucunda elde

edilen p değerinin de istatistiksel olarak anlamlı olması gerektiğini belirtmektedirler (Tabachnick vd. 2007: 614). Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin yapılan analiz sonuçları tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları

Faktörler	1. Alt Boyut	2. Alt Boyut	3. Alt Boyut	4. Alt Boyut	5. Alt Boyut	Cronbach's Alpha (α)
BK - 18	0,753					0,888
BK - 22	0,733					
BK - 20	0,722					
BK - 10	0,715					
BK - 25	0,701					
BK - 15	0,687					
BK - 24	0,648					
BK - 6		0,781				0,813
BK - 9		0,707				
BK - 19		0,702				
BK - 14		0,696				
BK - 3		0,680				
BK - 21			0,782			0,819
BK - 11			0,751			
BK - 23			0,717			
BK - 13			0,712			
BK - 17			0,659			
BK - 7				0,797		0,805
BK - 4				0,788		
BK - 16				0,762		
BK - 1				0,728		
BK - 2					0,794	0,801
BK - 8					0,785	
BK - 5					0,779	
BK - 12					0,751	
Açıklanan Toplam Varyans						62,21%
Ölçeğin Toplam Cronbach Alpha Değeri						0,887

Araştırmada kullanılan ölçek için KMO=0,818; $p=0,000<0,01$ olarak hesaplanmıştır. Bu değerler verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Araştırmada kullanılan ölçeğe ilişkin yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin faktör yapısı, ölçeğin 25 ifade ve 5 alt boyuttan oluştuğunu ve bu boyutların da toplam varyansın % 62,211’lik kısmını açıkladığını ortaya koymaktadır. Başarısızlık korkusu ölçeği faktör analizi sonucunda elde edilen faktör yük değeri 0,60 üzerinde olan ölçeğin faktör yapısı, ilgili alan yazınla uyumluluk göstermekte ve geçerliliğini desteklemektedir. Ölçeğin

güvenilirliği ise, ölçeğin geneli ile alt boyutlarına ilişkin Cronbach's Alpha (α) katsayıları hesaplanarak test edilmiştir. Bu kapsamda ilgili alan yazında 0,70 ve üzerindeki bir Alpha değerinin ölçeğin güvenilirliği açısından yeterli olduğu ifade edilmektedir (Nunnally, 1978). Analiz sonucunda elde edilen güvenilirlik değerleri, bu ölçeğin geneli ile alt boyutlarının, görece yeterli ve yüksek sayılabilecek ölçüde güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde SPSS 25.0 kullanılmıştır. Anket formu aracılığıyla toplanan araştırma verileri analize dahil edilmeden önce, eksik veya hatalı kodlama yönünden kontrol edilmiştir. Daha sonrasında araştırmada kullanılan ölçeğe ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonrası oluşan yeni yapıların normalliği test edilmiş ve veriler tanımlayıcı istatistikler (ortalama ve standart sapma), t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların demografik özellikleri türlerine göre gruplar arası karşılaştırmalarda; bağımsız gruplarda t testi, üç veya daha fazla grup olması durumunda ANOVA yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucu hangi gruplar arasında farklılaşma olduğu ise, Post-Hoc Testleri (Tukey ve LSD) ile değerlendirilmiştir. Bu noktada gruplar arasındaki farkın bulunmasında hangi tekniğin tercih edilmesi gerektiğine karar vermek için öncelikle varyansların homojenliği Levene Testi ile kontrol edilmiştir. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde normallik istatistikleri, tanımlayıcı istatistik (ortalama ve standart sapma) değerleri ile katılımcıların demografik ve işle ilgili kişisel özelliklerine bağlı olarak başarısızlık korkusu ve alt boyutlarının farklılaşp farklılaşmadığını test etmek için yapılan analizlere yer verilmiştir.

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmanın bu bölümünde başarısızlık korkusu ve boyutlarına ilişkin olarak hesaplanan çarpıklık (skewness), basıklık (kurtosis) ile ortalama ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Başarısızlık Korkusu ve Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Başarısızlık Korkusu ve Boyutları	Ortalama	SS	Çarpıklık	Basıklık
Başarısızlık Korkusu	2,7084	0,61831	-0,231	-0,380
Utanc ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	2,8316	0,95452	-0,067	-0,981
Önemli Kişileri Hayal Kırıklığına Uğratma Korkusu	2,9667	0,92454	-0,158	-0,098
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	2,7519	0,88150	-0,164	-0,483
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	2,1034	0,85003	0,743	-0,032
Belirsiz Gelecek Korkusu	2,7207	0,97817	0,592	0,042

Tablo 3 incelendiğinde, hemşirelerin başarısızlık korkusunun genel ortalaması $\bar{x}=2,7084$ olarak bulunmuştur. Bu bulgu hemşirelerin orta düzeyde başarısızlık korkusuna sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca başarısızlık korkusu ölçeğinin geneline ve boyutlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1,50 ile +1,50 değerleri arasında değiştiği görülmektedir. Farklı yaklaşımlar olmakla beraber normallik testi yapılırken; Tabachnik ve Fidell (2013)' e göre çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri -1,50 ile +1,50 arasında ise verilerin normal dağıldığı kabul edilir. George ve Mallery (2010) ise, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin -2,00 ile +2,00 arasında olması normal dağılım olarak kabul edildiğini belirtmişlerdir. Elde edilen bu sonuçlar veri setinin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla yapılan analizlerde parametrik testlerden yararlanılmıştır.

3.2. Demografik Özellikler ile Başarısızlık Korkusu Arasındaki Farklılaşmalar

Araştırmanın bu bölümünde hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutları için verdikleri cevapların kişisel ve işle ilgili demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak araştırmaya katılan hemşirelerin cinsiyet ve medeni durumları açısından başarısızlık korkusu ve alt boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t testinin sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	Ortalama	SS	T	p
Başarısızlık Korkusu	Erkek	2,8514	0,62577	1,753	0,783
	Kadın	2,6583	0,61038	1,732	
Utanç ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	Erkek	2,9388	0,96486	0,845	0,982
	Kadın	2,7940	0,95208	0,840	
Önemli Kişileri Hayal Kırıklığına Uğratma Korkusu	Erkek	2,9762	0,82308	0,077	0,326
	Kadın	2,9633	0,96074	0,083	
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	Erkek	2,9429	0,87712	1,640	0,719
	Kadın	2,6850	0,87684	1,640	
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	Erkek	2,3690	0,92433	2,387	0,217
	Kadın	2,0104	0,80596	2,235	
Belirsiz Gelecek Korkusu	Erkek	2,9107	0,85686	1,468	0,611
	Kadın	2,6542	1,01210	1,591	
	Medeni Durum	Ortalama	SS	T	p
Başarısızlık Korkusu	Evli	2,7691	0,64547	1,438	0,167
	Bekâr	2,6286	0,57549	1,461	
Utanç ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	Evli	2,8680	0,99115	0,556	0,188
	Bekâr	2,7837	0,90897	0,562	
Önemli Kişileri Hayal Kırıklığına Uğratma Korkusu	Evli	3,0043	0,94321	0,594	0,823
	Bekâr	2,9171	0,90377	0,597	
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	Evli	2,7674	0,89358	0,256	0,756
	Bekâr	2,7314	0,87137	0,257	
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	Evli	2,1630	0,85115	1,024	0,856
	Bekâr	2,0250	0,84822	1,025	
Belirsiz Gelecek Korkusu	Evli	2,9103	0,97043	2,893	0,513
	Bekâr	2,4714	0,93787	2,907	

* p<0,05

Yapılan analiz sonucuna göre, hemşirelerin cinsiyet ve medeni durum ile başarısızlık korkusu ve alt boyutları arasında herhangi bir farklılaşma görülmemiştir (p>0,05).

Hemşirelerin eğitim düzeyine göre başarısızlık korkusu ve alt boyutlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Eğitim Düzeyi ile Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

		Ortalama	SS	F	p
Başarısızlık Korkusu	Lise	3,0612	0,51597	3,561	0,031
	Önlisans	2,7352	0,64328		
	Lisans	2,6392	0,60784		
Utanç ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	Lise	3,4790	0,80328	4,582	0,012
	Önlisans	2,7789	0,90966		
	Lisans	2,7462	0,96226		
Önemli Kişileri Hayal Kırıklığına Uğratma Korkusu	Lise	2,9529	0,67650	0,002	0,998
	Önlisans	2,9714	0,91446		
	Lisans	2,9670	0,97018		
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	Lise	3,1294	0,93258	1,769	0,174
	Önlisans	2,7238	0,84962		
	Lisans	2,7010	0,87934		
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	Lise	2,6029	1,00413	4,034	0,020
	Önlisans	2,1667	0,93650		
	Lisans	1,9951	0,75811		
Belirsiz Gelecek Korkusu	Lise	2,8382	1,03055	1,932	0,148
	Önlisans	2,9464	1,03231		
	Lisans	2,6092	0,93782		

* p<0,05

Yapılan analiz sonucuna göre, başarısızlık korkusu ve alt boyutları ile eğitim düzeyi açısından başarısızlık korkusu (F=3,561 p=0,031), utanç ve mahcubiyet deneyimleme korkusu (F=4,582 p=0,012) ve birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu (F=4,034 p=0,020) açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşma görülmüştür (p<0,05). Söz konusu farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Levene Testi sonucunda, uygun Post-Hoc Tekniklerinden Tukey Testi uygulanmıştır.

Tablo 6. Eğitim Düzeyi Açısından Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

	Kategoriler Arası Eşleşme	Ortalama Fark	p
Başarısızlık Korkusu	Lise - Önlisans	0,32594	0,153
	Lise - Lisans	0,42195*	0,024
Utanç ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	Lise - Önlisans	0,70008*	0,027
	Lise - Lisans	0,73281*	0,009
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	Lise - Önlisans	0,43627	0,167
	Lise - Lisans	0,60780*	0,017

Tablo 6’da görüldüğü üzere, başarısızlık korkusu açısından yapılan Tukey Testi söz konusu farklılaşmaların lise ile lisans eğitim düzeyine sahip hemşireler arasında anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda

hemşirelerin eğitim durumuna göre başarısızlık korkusu puan ortalamaları incelendiğinde ise lise eğitim düzeyine hemşirelerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x}=3,0612$) sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla lise eğitim düzeyine sahip hemşirelerin daha fazla başarısızlık korkusu yaşadığı söylenebilir. Utanç ve mahcubiyet deneyimleme korkusu alt boyutu açısından yapılan Tukey Testi söz konusu farklılaşmaların lise ile önlisans ve lisans eğitim durumuna sahip hemşireler arasında anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hemşirelerin eğitim durumuna göre utanç ve mahcubiyet deneyimleme korkusu puan ortalamaları incelendiğinde ise, lise eğitim durumuna sahip hemşirelerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x}=3,4790$) sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla lise eğitim durumuna sahip hemşirelerin daha fazla utanç ve mahcubiyet deneyimleme korkusu yaşadığı söylenebilir. Son olarak birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu alt boyutu açısından yapılan Tukey Testi söz konusu farklılaşmaların lise ile lisans eğitim durumuna sahip hemşireler arasında anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hemşirelerin eğitim durumuna göre birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu puan ortalamaları incelendiğinde ise yine benzer şekilde lise eğitim durumuna sahip hemşirelerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x}=2,6029$) sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla lise eğitim durumuna sahip hemşirelerin daha fazla birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu yaşadığı söylenebilir.

Hemşirelerin yaş değişkenine göre başarısızlık korkusu ve alt boyutlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Yaş ile Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

		Ortalama	SS	F	p
Başarısızlık Korkusu	18-25 yaş	2,6600	0,67457	0,159	0,924
	26-33 yaş	2,7025	0,55366		
	34-41 yaş	2,7451	0,67658		
	42 + yaş	2,7436	0,57446		
Utanç ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	18-25 yaş	2,9082	1,02959	0,650	0,584
	26-33 yaş	2,8026	0,80695		
	34-41 yaş	2,9136	1,01693		
	42 + yaş	2,5974	1,04294		
	18-25 yaş	2,9762	1,04644	0,294	0,829
	26-33 yaş	2,9818	0,85138		

Önemli Kişileri Hayal Kırıklığına Uğratma Korkusu	34-41 yaş	3,0233	0,83291		
	42 + yaş	2,8000	1,06189		
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	18-25 yaş	2,6190	0,92637		
	26-33 yaş	2,9236	0,77698	1,177	0,320
	34-41 yaş	2,7256	0,89018		
	42 + yaş	2,6273	1,00720		
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	18-25 yaş	1,9405	0,91700		
	26-33 yaş	1,9818	0,64881	10,928	0,000
	34-41 yaş	1,9651	0,71876		
	42 + yaş	2,9886	0,91117		
Belirsiz Gelecek Korkusu	18-25 yaş	2,6012	1,18818		
	26-33 yaş	2,6227	0,82898	1,004	0,393
	34-41 yaş	2,9070	1,03225		
	42 + yaş	2,8295	0,73754		

* $p < 0,05$

Yapılan analiz sonucuna göre, başarısızlık korkusu ve alt boyutları ile yaş açısından sadece birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu ($F=10,928$ $p=0,000$) açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşma görülmüştür ($p < 0,05$). Söz konusu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Levene Testi sonucunda, uygun Post-Hoc Tekniklerinden Tukey Testi uygulanmıştır.

Tablo 8. Yaş Açısından Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

	Kategoriler Arası Eşleşme		Ortalama Fark	p
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	42+ yaş	18-25 yaş	1,04816*	0,000
		26-33 yaş	1,00682*	0,000
		34-41 yaş	1,02352*	0,000

Tablo 8’de görüldüğü üzere, birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu alt boyutu açısından yapılan Tukey Testi söz konusu farklılaşmaların 42 yaş ve üzeri hemşireler ile 18-25 yaş, 26-33 yaş ve 34-41 yaş aralığındaki hemşireler arasında anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hemşirelerin yaş durumuna göre birisinin öz-yargısını değerini azaltma puan ortalamaları incelendiğinde ise 42 yaş ve üzeri hemşirelerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x}=2,9886$) sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 42 yaş ve üzeri hemşirelerin daha fazla birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu yaşadığı söylenebilir.

Hemşirelerin gelir düzeyi değişkenine göre başarısızlık korkusu ve alt boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Gelir Düzeyi ile Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

		Ortalama	SS	F	p
Başarısızlık Korkusu	2500-3499 TL	2,6573	0,51876	0,531	0,589
	3500-4499 TL	2,6748	0,68248		
	4500-5499 TL	2,7700	0,61084		
Utanç ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	2500-3499 TL	2,8571	0,82753	0,130	0,878
	3500-4499 TL	2,7822	1,01204		
	4500-5499 TL	2,8638	0,97869		
Önemli Kişileri Hayal Kırıklığına Uğratma Korkusu	2500-3499 TL	2,9405	0,83648	0,141	0,869
	3500-4499 TL	3,0164	1,01146		
	4500-5499 TL	2,9344	0,89801		
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	2500-3499 TL	2,5568	0,87830	3,502	0,032
	3500-4499 TL	2,6393	0,84917		
	4500-5499 TL	2,9719	0,88002		
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	2500-3499 TL	2,1284	0,90451	0,548	0,579
	3500-4499 TL	2,1762	0,85667		
	4500-5499 TL	2,0195	0,81687		
Belirsiz Gelecek Korkusu	2500-3499 TL	2,6081	0,87706	1,764	0,175
	3500-4499 TL	2,6025	0,99935		
	4500-5499 TL	2,8984	1,00071		

* $p < 0,05$

Yapılan analiz sonucuna göre, başarısızlık korkusu ve alt boyutları ile gelir düzeyi açısından sadece önemli kişilerin ilgisini yitirme korkusu ($F=3,502$ $p=0,032$) açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşma görülmüştür ($p < 0,05$). Söz konusu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Levene Testi sonucunda, uygun Post-Hoc Tekniklerinden LSD Testi uygulanmıştır.

Tablo 10. Gelir Düzeyi Açısından Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin LSD Testi Sonuçları

	Kategoriler Arası Eşleşme		Ortalama Fark	p
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	4500-5499 TL	2500-3499 TL	0,41512*	0,022
		3500-4499 TL	0,33253*	0,034

Tablo 10’da görüldüğü üzere, önemli kişilerin ilgisini yitirme korkusu alt boyutu açısından yapılan LSD testi söz konusu farklılaşmaların 4500-5499 TL gelir düzeyine sahip hemşireler ile 2500-3499 TL ve 3500-4499 TL gelir

düzeyine sahip hemşireler arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hemşirelerin gelir düzeyi açısından önemli kişilerin ilgisini yitirme korkusu puan ortalamaları incelendiğinde ise, 4500-5499 TL gelir düzeyine sahip hemşirelerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x}=2,9719$) sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla gelir düzeyi 4500-5499 TL hemşirelerin daha fazla önemli kişilerin ilgisini yitirme korkusu yaşadığı söylenebilir.

Hemşirelerin çalışma süresi değişkenine göre başarısızlık korkusu ve alt boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Çalışma Süresi ile Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

		Ortalama	SS	F	p
Başarısızlık Korkusu	1 yıldan az	2,8480	0,41354	0,867	0,460
	1-5 yıl	2,6200	0,61780		
	6-10 yıl	2,6992	0,58093		
	11 + yıl	2,7687	0,67369		
Utanç ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	1 yıldan az	3,0667	0,85862	0,509	0,677
	1-5 yıl	2,7488	0,89371		
	6-10 yıl	2,9086	0,94570		
	11 + yıl	2,8262	1,04783		
Önemli Kişileri Hayal Kırıklığına Uğratma Korkusu	1 yıldan az	3,2133	0,79809	0,542	0,654
	1-5 yıl	2,8806	0,95434		
	6-10 yıl	2,9840	0,87163		
	11 + yıl	2,9867	0,95233		
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	1 yıldan az	2,9333	0,64439	0,477	0,698
	1-5 yıl	2,7032	0,87196		
	6-10 yıl	2,8720	0,89234		
	11 + yıl	2,7067	0,94490		
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	1 yıldan az	2,1667	0,92421	2,946	0,035
	1-5 yıl	1,9637	0,76534		
	6-10 yıl	1,8500	0,73243		
	11 + yıl	2,3375	0,91691		
Belirsiz Gelecek Korkusu	1 yıldan az	2,5833	0,96208	1,126	0,340
	1-5 yıl	2,6210	1,02304		
	6-10 yıl	2,6100	0,85416		
	11 + yıl	2,9042	0,97868		

* $p<0,05$

Yapılan analiz sonucuna göre, başarısızlık korkusu ve alt boyutları ile çalışma süresi açısından sadece birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu ($F=2,946$ $p=0,035$) açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşma görülmüştür ($p<0,05$). Söz konusu farklılığın hangi gruplardan

kaynaklandığını belirlemek amacıyla Levene Testi sonucunda, uygun Post-Hoc Tekniklerinden LSD Testi uygulanmıştır.

Tablo 12. Çalışma Süresi Açısından Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin LSD Testi Sonuçları

	Kategoriler Arası Eşleşme		Ortalama Fark	p
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	11 + yıl	1 yıldan az	0,17083	0,480
		1-5 yıl	0,37379*	0,015
		6-10 yıl	0,48750*	0,015

Tablo 12’de görüldüğü üzere, birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu alt boyutu açısından yapılan LSD Testi söz konusu farklılaşmaların 11 yıl ve daha fazla çalışma süresine sahip hemşireler ile 1-5 yıl ve 6-10 yıl çalışma süresine sahip hemşireler arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hemşirelerin çalışma süresine göre birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu puan ortalamaları incelendiğinde ise 11 yıl ve daha fazla çalışma süresine sahip hemşirelerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x}=2,3375$) sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışma süresi 11 yıl ve daha fazla olan hemşirelerin daha fazla birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu yaşadığı söylenebilir.

Hemşirelerin mevcut kurumda çalışma süresi değişkenine göre başarısızlık korkusu ve alt boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 13’de sunulmuştur.

Tablo 13. Mevcut Kurumda Çalışma Süresi ile Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

		Ortalama	SS	F	p
Başarısızlık Korkusu	1 yıldan az	2,8048	0,58256	1,750	0,159
	1-3 yıl	2,5560	0,63792		
	4-6 yıl	2,8444	0,51660		
	7 + yıl	2,7231	0,65429		
Utaç ve Mahcubiyet Deneyimleme Korkusu	1 yıldan az	2,9957	0,90596	0,649	0,584
	1-3 yıl	2,7343	0,92942		
	4-6 yıl	2,9259	0,84364		
	7 + yıl	2,7720	1,06464		
Önemli Kişileri Hayal Kırıklığına Uğratma Korkusu	1 yıldan az	3,1818	0,85639	1,796	0,150
	1-3 yıl	2,7960	1,03686		
	4-6 yıl	3,1778	0,65945		
	7 + yıl	2,8846	0,94587		
Önemli Kişilerin İlgisini Yitirme Korkusu	1 yıldan az	2,9212	0,93533	0,935	0,425
	1-3 yıl	2,6160	0,82397		

	4-6 yıl	2,8519	0,75974		
	7 + yıl	2,7231	0,95643		
Birisinin Öz-Yargısını Değerini Azaltma Korkusu	1 yıldan az	2,1591	0,80238		
	1-3 yıl	1,9650	0,79861	1,117	0,344
	4-6 yıl	2,0093	0,76423		
	7 + yıl	2,2500	0,95871		
Belirsiz Gelecek Korkusu	1 yıldan az	2,5000	0,85923		
	1-3 yıl	2,4600	0,99663	4,033	0,009
	4-6 yıl	3,1111	0,84163		
	7 + yıl	2,9087	1,01343		

* $p < 0,05$

Yapılan analiz sonucuna göre, başarısızlık korkusu ve alt boyutları ile mevcut kurumda çalışma süresi açısından sadece belirsiz gelecek korkusu ($F=4,033$ $p=0,009$) açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşma görülmüştür ($p < 0,05$). Söz konusu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Levene Testi sonucunda, uygun Post-Hoc Tekniklerinden Tukey Testi uygulanmıştır.

Tablo 14. Mevcut Kurumda Çalışma Süresi Açısından Başarısızlık Korkusu ve Alt Boyutları Farklılaşmasına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

	Kategoriler Arası Eşleşme		Ortalama Fark	p
Belirsiz Gelecek Korkusu	4-6 yıl	1 yıldan az	0,61111	0,068
		1-3 yıl	0,65111*	0,024
		7 +	0,20246	0,806

Tablo 14’de görüldüğü üzere, belirsiz gelecek korkusu alt boyutu açısından yapılan Tukey Testi söz konusu farklılaşmaların mevcut kurumda 4-6 yıl çalışma süresine sahip hemşireler ile 1-3 yıl çalışma süresine sahip hemşireler arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda hemşirelerin mevcut kurumda çalışma süresine göre belirsiz gelecek korkusu puan ortalamaları incelendiğinde ise 4-6 yıl çalışma süresine sahip hemşirelerin daha yüksek ortalamaya ($\bar{x}=3,1111$) sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mevcut kurumda 4-6 yıl çalışma süresine sahip olan hemşirelerin daha fazla belirsiz gelecek korkusu yaşadığı söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucunda öncelikle özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin başarısızlık korkusu düzeylerine ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kapsamda özel hastanelerde görev yapan hemşirelerin orta düzeyde başarısızlık korkusu yaşadığı söylenebilir. Cinsiyet ve medeni durum açısından hemşirelerin başarısızlık korkusu ve alt boyutlarının herhangi bir

farklılaşma göstermediği tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi açısından incelendiğinde, lise eğitim düzeyine sahip hemşirelerin lisans eğitim düzeyine sahip hemşirelere göre daha fazla başarısızlık korkusu ile birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu yaşadığı; buna karşın eğitim düzeyine bağlı olarak hemşirelerin utanç ve mahcubiyet deneyimleme korkusunun ise, azaldığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak düşük eğitim düzeyine sahip hemşirelerin daha fazla başarısızlık korkusu, birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu ve utanç ve mahcubiyet deneyimleme korkusu yaşadığı söylenebilir. Bu duruma kişisel eğitim düzeyinin neden olduğu bilgi ve başarı düzeyi ile ortaya çıkan özgüvenlerinin zemin hazırladığı söylenebilir. Bu çerçevede artan eğitim düzeyine bağlı olarak bireylerin kendileri hakkında daha az olumsuz benlik değerlendirmelerde bulunacakları da muhtemeldir. Dolayısıyla eğitim düzeyi düşük hemşirelerin, başarısızlık yaşama durumunda daha düşük özgüven düzeyine sahip olmalarından kaynaklı gerek başarısızlık korkusu gerekse de kendi değerlerini düşürme ile çevresinde utanç ve mahcubiyet duygusu yaşama açısından daha yoğun hisler taşıdığı düşünülmektedir. Gelir düzeyi açısından ise, yüksek gelir düzeyine sahip hemşirelerin daha fazla önemli kişilerin ilgisini yitirme korkusu yaşadığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda artan gelir düzeyinin mesleki tecrübe dolayısıyla da yetkinlik kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla da bu duruma yüksek gelir düzeyine sahip hemşirelerin başarısız olmaları durumunda mesleki tecrübe ve yetkinliklerine bağlı olarak çevrelerindeki değer ve saygınlığın kaybolacağını düşünmelerinin neden olduğu düşünülmektedir. Yaş açısından 42 yaş ve üzeri hemşirelerin diğer yaş grubundaki hemşirelere göre; çalışma süresi açısından ele alındığında ise, çalışma süresi 11 yıl ve daha fazla olan hemşirelerin çalışma süresi 1-5 yıl ve 6-10 yıl olan hemşirelere göre daha fazla birisinin öz-yargısını değerini azaltma korkusu yaşadığı tespit edilmiştir. Bu duruma hemşirelerin artan yaş ve çalışma sürelerine bağlı olarak mesleki tecrübe ve deneyimleri doğrultusunda daha fazla başarılı olmaları gerektiği beklentisinin neden olduğu düşünülmektedir. Son olarak hemşirelerin mevcut kurumda çalışma süresi açısından incelendiğinde ise, mevcut kurumda 4-6 yıl çalışma süresine sahip olan hemşirelerin 1-3 yıl çalışma süresi olan hemşirelere göre daha fazla belirsiz gelecek korkusu yaşadığı tespit edilmiştir. Bu durumun, hemşirelerin mevcut kurumdaki çalışma sürecinin ilk senelerinde geleceğe yönelik planlarını hayata geçirme ve başarılı olma hususlarında daha olumlu bir bakış açısına sahip olmalarından; ancak ilerleyen yıllarda hedefledikleri ilerlemeleri gerçekleştirme açısından daha fazla kaygı duymalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Ancak yapılan alan yazın taramasında özellikle sağlık çalışanlarının başarısızlık korkusunu konu alan sınırlı sayıda (Tekin 2018, Yıldırım vd. 2020) araştırmaya ulaşılmış olmakla birlikte sadece hemşirelerin başarısızlık korkusu ile ilgili yürütülmüş herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum mevcut yürütülmüş olan araştırmanın sonuçlarının diğer araştırma sonuçları ile kıyaslanması açısından önemli ölçüde bir kısıt olarak görülmeyle birlikte; bu bağlamda yürütülmüş olan bu araştırmanın sonuçlarının gerek kavramsal açıdan alan yazına gerekse de özellikle sağlık yöneticileri açısından konuya ilişkin bir farkındalık oluşturması açısından dikkate değer olacağı düşünülmektedir. Ayrıca hemşirelerin başarısızlık korku düzeyini ölçen ve kişisel özellikler ile ilişkisini ortaya koyan bu araştırmanın, başarısızlık korkusu ile ilişkili olabileceği düşünülen ya da başarısızlık korkusunun farklı yanlarını ortaya çıkarmaya yönelik farklı değişkenlerle ilişkilerine bakılmasının da faydalı sonuçlar doğuracağı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra, bireylerin öz değerlendirme düzeyleri ile belirledikleri ve yaşamlarında farklı şekillerde kendine yer bulan başarısızlık korkusunun öznelliği göz önünde bulundurulduğunda, nicel olarak yürütülen bu çalışmanın nitel olarak işletilecek bir süreçle ayrıntılarının ortaya konmasının önemli ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir. Son olarak, sağlık bağlamında yürütülmüş olan bu araştırmanın farklı sektör ya da şehirlerde farklı örneklerde yürütülmesinin de ilgili alan yazına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, E. T. “Girişimcilerde Yaşanan Başarısızlık Korkusu”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* 23 (Haziran 2018): 707-725.

Atkinson, J. W. “Motivational Determinant of Risk-Taking Behaviour”. *Psychological Review* 64 (November 1957): 359-372.

Birney, R. Charles, Burdick, Harvey ve Teevan, R. Collier. *Fear of Failure*. New York: Van Nostrand, 1969.

Conroy, D. E. “Fear of Failure: An Exemplar for Social Development Research in Sport”. *Quest* 53 (2001a): 165-183.

Conroy, D. E. “Progress in the Development of a Multidimensional Measure of Fear of Failure: The Performance Failure Appraisal Inventory (PFAI)”. *Anxiety, Stress and Coping* 14 (December 2001b): 431-452.

Conroy, D. E. "Representational Models Associated with Fear of Failure in Adolescents and Young Adults". *Journal of Personality* 71 (October 2003): 757-784.

Conroy, D. E., Coatsworth, J. D. ve Kaye, M. P. "Consistency of Fear of Failure Score Meanings Among 8-To 18-Year-Old Female Athletes". *Educational and Psychological Measurement* 67 (April 2007): 300-310.

Conroy, D. E. ve Elliot, A. J. "Fear of Failure and Achievement Goals in Sport: Addressing the Issue of the Chicken and the Egg". *Anxiety, Stress and Coping* 17 (September 2004): 271-285.

Conroy, D. E., Metzler, J. N., ve Hofer, S. M. "Factorial Invariance and Latent Mean Stability of Performance Failure Appraisals". *Structural Equation Modeling* 10 (July 2003): 401-422.

Conroy, D. E., Willow, J. P. ve Metzler, J. N. "Multidimensional Fear of Failure Measurement: The Performance Failure Appraisal Inventory". *Journal of Applied Sport Psychology* 14 (2002): 76-90.

Correia, M., Rosado, A., Serpa, S. ve Ferreira, V. "Fear of failure in athletes: Gender, Age and Type of Sport Differences", *Revista Iberoamericana De Psicologia Del Ejercicio Y El Deporte* 12(2) (2017): 185-193.

Covington, M. Vaden. *Making the Grade: A Self-Worth Perspective on Motivation and School Reform*. New York: Cambridge University Press, 1992.

Deniz, Ferhat. "Cinsiyetin Erken Aşama Girişimcilik Aktivitesi Üzerindeki Etkisinde Başarısızlık Korkusunun Aracı Rolü". Yüksek lisans tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi, 2019.

Ebulue, V., Vadalkar, J., Cely, S., Dopwell, F. ve Yoong, W. "Fear of Failure: Are We Doing Too Many Trials of Instrumental Delivery in Theatre?" *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica* 87 (January 2008): 1234-1238.

Elison, J. ve Partridge, J. A. "Relationships Between Shame-Coping, Fear of Failure, and Perfectionism in College Athletes". *Journal of Sport Behavior* 35 (January 2012): 19-39.

Elliot, A. J., ve Church, M. A. “A Hierarchical Model of Approach and Avoidance Achievement Motivation”. *Journal of Personality and Social Psychology* 72 (January 1997): 218-232.

Elliot, A. J. ve Thrash, T. M. “The Intergenerational Transmission of Fear of Failure”. *Personality and Social Psychology Bulletin* 30 (August 2004): 957-971.

Engür, Mustafa. “*Performans Başarısızlığı Değerlendirme Envanteri ve Kendinle Konuşma Anketinin Türk Sporcu Popülasyonuna Uyarlanması ve Uygulanması*”. Doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2011.

George, Darren ve Mallery, Paul. *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Study Guide and Reference*. 17.0 Update (10th ed.). Boston: Pearson, 2010.

Gülbahar, Yasemin. “*Girişimcilik Tutkusunun Yenilikçi Davranışlar ve Başarısızlık Korkusu Üzerine Etkisi: Metanetin Aracılık Rolü*”. Doktora tezi. Aksaray: Aksaray Üniversitesi, 2019.

Hayes, S. C., Wilson, K. G., Gifford, E. V., Follette, V. M., ve Strosahl, K. “Experiential Avoidance and Behavioral Disorders: A Functional Dimensional Approach to Diagnosis and Treatment”. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 64 (December 1996): 1152-1168.

Janman, Karen. “Achievement Motivation Theory and Occupational Choice”. *European Journal of Social Psychology* 17 (July 1987): 327-346.

McClelland, D. C., Atkinson, J. W., Clark, R. W. ve Lowell, E. L. *The Achievement Motive*. New York: Appleton, 1953.

Nagel, J. J. “Performance Anxiety and the Performing Musician: A Fear of Failure or a Fear of Success”. *Medical Problems of Performing Artists* 5 (March 1990): 37-40.

Nunnally, J. Clarence. *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill, 1978.

Sagar, S. S., Boardley, I. D., ve Kavussanu, M. “Fear of Failure and Student Athlete’s Interpersonal Antisocial Behaviour in Education and Sport”. *British Journal of Educational Psychology* 81 (September 2011): 391-408.

Sagar, S. S., Busch, B. K. ve Jowett, S. “Success and Failure, Fear of Failure, and Coping Responses of Adolescent Academy Football Players”. *Journal of Applied Sport Psychology* 22 (April 2010): 213-230.

Sagar, S. S., Lavalley, D. ve Spray, C. M. “Coping with the Effects of Fear of Failure: A Preliminary Investigation of Young Elite Athletes”. *Journal of Clinical Sports Psychology* 3 (March 2009): 73-98.

Şeker, Ramazan. “*Elit Sporcularda Hedef Yöneliminin, Temel Psikolojik İhtiyaçlar ile Başarısızlık Korkusu Üzerine Etkisi*”. Doktora tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, 2017.

Tabachnik, G. Barbara ve Fidell, S. Linda. *Using Multivariate Statistics* (6th ed.). Boston: Pearson Education, 2013.

Tekin, Zeliha. “Yöneticilikte Aşıl Sendromu ve Mesleki Tükenmişlik İlişkisi”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6 (Mayıs 2018): 544-562.

Vealey, R. S. “Fear of Failure in The Context of Competitive Sport: A Commentary”. *International Journal of Sports Science & Coaching* 3 (June 2008): 195-197.

Yıldırım, M. H. ve Oruç, Ş. “Çalışanların Beş Faktör Kişilik Özellikleri İle Başarısızlık Korkuları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 55 (Eylül 2020): 1863-1886.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

TÜRKÇE VE ALMANCA ATASÖZLERİNDE AİLE VE AKRABALIK İLİŞKİLERİNİN KÜLTÜRDİLBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

**Investigation of Family and Kinship Relations in Turkish and
German Proverbs in Terms of Cultural Linguistics**

Öğr. Gör. Asuman YAPRAK

Kastamonu Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu
Kastamonu/TÜRKİYE
ayaparak@kastamonu.edu.tr

0000-0003-4179-4268

Geliş Tarihi/Received: 11.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 23.08.2021

Atıf/Citation

Yaparak, A. (2021). Türkçe ve Almanca Atasözlerinde Aile ve Akrabalık İlişkilerinin Kültürdilbilim Açısından İncelenmesi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 165-191.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Dil toplumsal anlaşmayı ve bireylerin düşüncelerini ifade etmesini sağlayan bir iletişim aracıdır. Dil aracılığıyla insanın manevi varlığı ifade edilmekte ve bu doğrultuda bir toplumun birçok özelliği dil sayesinde ortaya konabilmektedir. Toplumun önemli yapı taşlarından biri olan kültür de bu özelliklerden biri olmakla birlikte kuşaklar arası aktarım sonucu oluşmaktadır. Dil kültürü hem kurmakta hem de geliştirmekte ve dolayısıyla bir toplumun varlığının devamını mümkün kılmaktadır. Bir toplumun kültürel birikimini ve düşüncelerini yansıtan en önemli yazılı kaynaklardan biri ise atasözleridir. Yüzyıllar boyunca yerel diller, o yüzyılların bilgeliğini yansıtan çok sayıda atasözü ortaya koymuştur. Çok az kişinin okuyazar olduğu yıllarda, yasalar ve davranış kuralları kısa, hatırlaması kolay sloganlar halinde yazıya dökülmüş ve günümüz temel, davranış ve görgü kurallarını şekillendirmiştir. Ulus-devlet anlayışının benimsenmesi ile birlikte atasözleri, milli ruhun, toplumsal kültür ve geleneklerin bir aynası haline gelmiştir. Bunun yanı sıra atasözleri, nesilden nesile aktarılan, genellikle geleneksel ve toplumsal olarak kabul gören görüşler, yargılar, önyargılar, kurallar, uyarılar, tavsiyeler, yasaklar vb. öğretici veya genelleştirici ifadeler şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Kavramsal çerçevede atasözleri ele alınacak olursa Almancada atasözü anlamına gelen “Sprichwort” kavramı “çok konuşulan kelime” ve “bilgelik içeren kısa akılda kalıcı cümle” anlamına gelirken, Türkçede “atasözü” atalarımızdan bizlere nesilden nesile aktarılan, “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel” olarak tanımlanmaktadır. Özellikle halkbilim ve dilbilim alanlarında atasözleri popüler araştırma konusu olarak karşımıza çıkmakta ve son zamanlarda milli dünya görüşünü ortaya koymak için önemli bir görev üstlenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle dil-kültür ilişkisi ve kültürdilbilim açısından atasözleri teorik olarak ele alınmıştır. Ardından Türk ve Alman atasözlerinde yer alan "akrabalık ilişkileri" karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu yapılırken akrabalık kültürüne ilişkin benzerlik ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Horst ve Annelies Beyer tarafından derlenen *Atasözleri Sözlüğünde (Sprichwörterlexikon)* aile ve akrabalık ile ilgili atasözleri taranarak Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca Ömer Asım Aksoy'un derlemiş olduğu *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* taranmış, aile ve akrabalık ile ilgili atasözleri sınıflandırılmış ve belirlenmiş olan atasözleri kültürdilbilimsel açıdan analiz edilmiştir. Çalışmada ele alınan aile ve akrabalık ilişkilerini içeren atasözlerinde anlam ve içerik açısından büyük ölçüde benzerlik ve farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca Türk dilinin aile ve akrabalık kavramları açısından Alman diline göre daha zengin bir sözvarlığına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Kültür, Kültürdilbilim, Almanca-Türkçe Atasözleri, Aile ve Akrabalık İlişkileri

Abstract

Language is a communication tool that enables social agreement and individuals to express their thoughts. The spiritual existence of man is expressed through language, and many characteristics of a society in this direction can be revealed through language. Culture, which is one of the important building blocks of society, is also one of these features, and it is formed as a result of intergenerational transmission. Language both establishes and

develops culture and therefore makes it possible to continue the existence of a society. One of the most important written sources reflecting the cultural accumulation and thoughts of a society are Proverbs. Over the centuries, local languages have come up with numerous proverbs that reflect the wisdom of those centuries. In the years when few people were literate, laws and codes of conduct were written in short, easy-to-remember slogans and shaped today's basic, behavioral and etiquette rules. With the adoption of the nation-state understanding, proverbs have become a mirror of the national spirit, social culture and traditions. In addition, proverbs are traditional and socially accepted views, judgments, prejudices, rules, warnings, recommendations, prohibitions, etc., which are passed down from generation to generation. It also appears in the form of doctrinal or generalizing statements. If the proverbs are taken into account in the conceptual framework, the concept of "Sprichwort", which means proverb in German, means "a widely spoken word" and "short catchy sentence containing wisdom", while in Turkish, "proverb" is "spoken based on long trials and observations", which is passed down from generation to generation, from our ancestors to the public. It is defined as a costly word, saying, parable, argument, proselytizing". Especially in the fields of folklore and linguistics, proverbs appear as a popular research topic and have recently become an important tool to reveal the national worldview. In this direction, the study primarily deals with the relationship between language and culture and proverbs from the point of view of cultural science theoretically. Then the "kinship relations" contained in Turkish and German proverbs were examined comparatively. While doing this, it was tried to reveal the similarities and differences regarding the kinship culture. In this context, proverbs about family and kinship were scanned and translated into Turkish in the *Dictionary of Proverbs (Sprichwörterlexikon)* compiled by Horst and Annelies Beyer. In addition, the *Dictionary of Proverbs and Idioms* compiled by Ömer Asım Aksoy was scanned, the proverbs related to family and kinship were classified and the determined proverbs were analyzed in terms of cultural linguistics. As a result of the study, it has been concluded that the proverbs that contain family and kinship relations show great similarities and differences in terms of meaning and content. Additionally, it has been found that the Turkish language has a richer vocabulary than the German language in terms of family and kinship concepts.

Keywords: Language, Culture, Cultural Linguistic, German and Turkish Proverbs, Family and Kinship Relations

Giriş

Toplumu oluşturan bireyler arası iletişimi ve buna bağlı olarak toplumsal anlaşmayı sağlayan “dil”, yerleşik bir sistem olarak kullanılan önemli araçlardan biridir. Bu anlamda dil, bireylerin düşüncelerini bildirmek ve bu düşünceleri eyleme geçirmek için üzerinde anlaşılmış sözcükler veya işaretler aracılığıyla somutlaşır. Dolayısıyla dil, bireyin dünya üzerindeki varlığının temel modu ve dünyaya ilişkin her şeyi bünyesinde barındıran bir formdur. Birey toplumuna

dair ilk yönelimi o toplumun dilini öğrenmesiyle gerçekleştirir. Doğal olarak, birey, ancak dil aracılığıyla bir topluma ait olur ve toplumsallaşır.

Bir toplum ve o toplumun kültürü en iyi dil aracılığıyla tahlil edilebilir. İnsanın toplum içindeki yerini ve değerini belirleme fonksiyonu açısından dil, esasında insanı insan yapan niteliklerin de başında gelir. İnsanın duygu ve düşüncelerini, taleplerini bütün yönleriyle açığa vurması ve hatta yaşamını sürdürebilmesi ancak dil aracılığıyla mümkündür (Ergin, 2009: 3, Aksan, 2015: 12).

Dil kültürün ifade araçlarından biri olarak ve bir toplumun kültürünü yansıtan bir ayna işlevine sahip olduğundan kültürün gelişimi dilin gelişimini etkilemekte, dilin gelişimi ve zenginleşmesi yine kültürün her açıdan gelişmesi için gerekli bir unsur olmaktadır (Akarsu, 1998: 21; Kaplan, 2018: 37; Gökberk, 1997: 13). Her toplumun kendi doğasına ve yapısına/kültürüne uygun yazılı olan veya olmayan yasaları ve bu yasalar doğrultusunda işleyen kuralları olduğu gibi yine kendisine öz duygusu, zevki, edebiyatı ve özellikle halk edebiyatının en zengin kısmını teşkil eden atasözleri vs. vardır. Ancak, toplumun ortaklaşa ürettiği bu tür düşünce ürünleri arasında bir toplumun ulus haline yükselişini, kültür ve medeniyet seviyesini, dolayısıyla her bakımdan bütün benliğini tam anlamıyla aksettiren başlıca araçlardan biri de kuşkusuz atasözleridir (Dilçin, 2000: 15). Bu çerçevede atasözleri bir toplumun hem dilinin hem de kültürünün kuşaktan kuşağa aktarımında önemli bir işlev görürler.

Bu açıklamalar çerçevesinde çalışmada Türk ve Alman atasözleri karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Her iki toplumun ürettiği tüm atasözlerinin tespit edilmesi ve karşılaştırılması doğal olarak mümkün olmayacağından sınırlılık olarak aile ve akrabalık ilişkilerini ifade eden atasözleri değerlendirmeye alınmıştır. Bu yapılırken karşılaştırmalı kültürbilim yaklaşımı yöntem olarak kullanılmıştır. Çünkü, kültürbilim toplumların soyut kültür değerleri prizması ışığında hem tarihi hem de mevcut dilsel gerçekleri inceler (Dalkılıç 2015: 343-362). Buna göre, her iki toplumdaki ilgili atasözlerinden hareketle, söz konusu bu toplumların aile ve akrabalık ilişkilerine bakışları incelenmektedir.

1. Dil ve Kültür İlişkisi

Kültür; karmaşık, bütünlendirici ve kuşaklar arası aktarım sonucu oluşmuş değerler sistemi olarak ifade edilebilir (Kaplan, 2018: 49). Kültürün var olması için o kültürü paylaşacak, üretecek, yeniden tanımlayıp

yaygınlaştıracak, bir sonraki kuşağa aktaracak etkileşim halinde yaşayan bir insan topluluğuna gerek vardır. Kültürün sürekli yenilenen ve değişen bir sistem olması örgütlü kitleler halinde yaşayan bireyleri, dolayısıyla toplumları şekillendirmesi sonucunu doğurur.

Kültürün bütünleştiriciliğini hem yatay hem de dikey işleyen bir özellik olarak algılamak gerekir. Kültür, kalıtım olması yönüyle farklı kuşakları birbirine bağlarken, etkinlik olmasıyla da aynı kuşağın ve aynı zamanın üyelerini ortak ve ana hatlarıyla üzerinde uzlaşmış/anlaşmış değerler, inançlar, sorun çözme biçimleri, amaç ve hassasiyetler etrafında toplar ve bireylere toplumsal bir kimlik ve toplumsal aidiyet kazandırır (Uygur, 2018: 19). Toplum belli bir çevre, belirli bir kültür birikimi etrafında örgütlenmek suretiyle varlığını devam ettirir. Bu var oluş toplumu oluşturan bireylerin günlük yaşam sırasında karşılaşılan sorunlara karşı toplumun tüm üyelerince başvurulmuş çözüm üretmekte, yaşam karşısında bireylerin ne tür bir duruş sergileyeceklerini tanımlamaktadır. Bu açıdan, kültürün yaşatıldığı toplumun değerlerini belirlemek gibi kapsayıcı bir niteliği vardır ve esasında insanın doğal varlığıdır. Bu anlamda kültür, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğin ölçüsünü gösteren bir nevi zihinsel haritalar hükmünde araçların hepsidir (Gökçalp, 2018: 21; Kalkan, 2020: 9).

Kişinin tutum ve davranışlarını dış dünyaya yansıtan en önemli araç olan “dil” vasıtasıyla bireyden bireye, kurumlara, topluma; onların kişilik ve iletişim bağlamında da kurumlardan kurumlara, toplumlardan toplumlara ve kuşaklardan kuşaklara aktarılır. Kültürel iletişim mekanizması olarak dil, toplumda hem kültürü yayıcı hem de başka kültürlerin öğrenilmesini ve toplumsal olarak içselleştirilmesini sağlayıcı işlev de görmektedir (Kongar, 2013: 78). Nitekim toplum üyelerinin büyük çoğunluğu, kültürün ayrı türden öğelerini içten bir bütünde toplarken, gösterge olarak, o kültüre damgasını basan dili kullanırlar (Güvenç, 2013: 127). O halde, dil ile kültür arasındaki ilişki, içten bir varlık bağlamıdır. Dil ile kültür ilişkisi, içerik ve biçimce son derece zengin bir iç içe örülmedir (Köktürk, 2017: 151).

Dil hem düşüncenin hem kültürün hem de iletişim aracıdır. Düşünce, dile aktarılmadığı sürece bilgiye dönüşemez. Bilgi, dilin aracılığı olmadan aktarılamaz ve öğretilemez. Dolayısıyla kültür-dil-düşünce üçgeni sürekli olarak birbirini beslemekte, birinin ilerlediği veya gerilediği durumda diğeri de doğal olarak ilerlemekte veya gerilemektedir.

2. Kültürdilbilim Açısından Atasözleri

İnsanın kendisini ifade etmek için kullandığı en temel iletişim aracı olan dil, her şeyden önce duygu ve düşüncelerin dile getirilmesidir. Kültür ise bir toplumun maddi ve manevi olarak ortaya koyduğu değerler bütünüdür. Bu bağlamda ulusal kültürün temel bir unsuru olan dil ve kültür arasında sıkı bir ilişki olduğu açıktır. Dilbiliminde bu ilişki disiplinler arası bir alan olarak 20. yüzyılın sonlarına doğru oluşmaya başlayan dil ve kültür etkileşim ilişkisi üzerine odaklanan kültürdilbilim tarafından incelenmektedir. Kültürdilbilim, bu çerçevede toplumların soyut kültür değerleri ışığında hem tarihsel hem de güncel dilsel gerçekleri inceler. Buna göre kültürdilbilim, dilbilim ve kültürbilimin kesiştiği noktada ortaya çıkan ve toplumların dillerinde yer edinen ve dillerine yansıyan kültür anlamlarını inceleyen bir bilim dalı olarak öngörülmektedir (Dalkılıç, 2015: 343-362).

Kuşkusuz toplumların dillerine yansıyan ve toplumların kültürel birikimlerini ve düşüncelerini yansıtan en önemli dil içeriklerinden biri atasözleridir. Atasözleri, ataların düşüncelerini, öğütlerini kısa ve öz cümlelerle belirten özlü sözlerdir. Atasözlerinde yer alan kültürel unsurları ortaya çıkarmak için kültürdilbiliminden yararlanılmaktadır. Kültürdilbilimin temel kavramlarından olan konseptleştirme olarak bilinen kültürel şema, kültürel kategori ve kültürel metafor kullanılarak atasözlerinin kültürel içeriği ortaya çıkarılabilir. Kültürdilbilim sayesinde atasözlerinin kültür geçmişleri incelenerek, atasözlerinin derin anlamları açıklanabilmektedir (Açık, 2019: 24).

Kültürdilbilimin önemli inceleme alanlarından biri olan atasözleriyle ilgili birçok tanım ve yaklaşım söz konusudur. Bu tanım veya yaklaşımlar genel itibarıyla birbirlerine yakın anlamlar içerirler. Sözelimi Türk Dil Kurumu atasözlerini; uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel olarak tanımlamaktadır (TDK, 2021). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisinde atasözü tanımı ise şu şekildedir: Atalarımızın uzun gözlem ve tecrübeler sonunda vardıkları hükümleri hikmetli düşünce, öğüt ve örneklemeler yolu ile veren; birçoğu mecazi anlam taşıyan, yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan, daha çok sözlü gelenek içinde kuşaktan kuşağa geçerek yaşayan, anonim nitelikteki özlü söz (TDE Ansiklopedisi, 2007).

Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuş, bir toplumun ortak düşünce, inanış ve tutumunu belirtmekte ve topluma yol göstermektedir. Bir milletin kültürüne dair birçok değer kelimelerde veya atasözlerinde kalıplaşarak dil hazinesine ve bu şekilde nesilden nesile aktarılmaktadır (Açık, 2019: 24, Yeşil vd. 2018: 1103).

Milli varlık olan atasözleri geniş halk kitlelerinin düşünce ve tecrübelerinden doğmuş, bir ölçüde toplum üyelerinin ruhuna edebi olarak işlenmişlerdir (Kavas, 1991: 26). Atasözleri bu yönüyle, toplumla beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenîleşmiş törelerdir. Her toplumun kendi var oluşuna ve yapısına uygun kanunları olduğu gibi, kendisine has duygu, zevk, edebiyat, sanat ve estetik yönü de vardır. Atasözleri toplumun bu estetik değerlerinin edebi olarak dile getirilmesidir. Bütün bu niteliklerinden ve toplumsal kültürün taşıyıcı/aktarıcı dil araçlarından biri olmalarından dolayı kültürdilbilimin incelediği önemli dil içeriklerinden birini oluşturmaktadırlar.

3. Yöntem

Bu çalışmada Türk ve Alman atasözlerinde yer alan "akrabalık ilişkileri" karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bu yapılırken akrabalık kültürüne ilişkin benzerlik ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda Horst ve Annelies Beyer (1989) tarafından derlenen Atasözleri Sözlüğünde (Sprichwörterlexikon) aile ve akrabalık ile ilgili atasözleri taranarak Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca Ömer Asım Aksoy (1994)'un derlemiş olduğu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü taranmış, aile ve akrabalık ile ilgili atasözleri sınıflandırılmış ve belirlenmiş olan atasözleri kültürdilbilimsel açıdan analiz edilmiştir.

4. Bulgular

Atasözleri her ulusun kendi atalarının düşüncelerine, deneyimlerine, gelenek ve göreneklerine dayanan ulusal sözler oldukları bilincinden hareketle bir ulusun düşünce ve duygularını bu sözler aracılığıyla öğrenebileceğimiz inancı genellikle kabul görmektedir (Okray, 2015: 94). Bu doğrultuda Türk ve Alman aile ve akrabalık ilişkilerinin ortaya konması amacıyla aşağıda belirlenen akrabalık ilişkilerine dair Türk ve Alman atasözleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Tablo 1. Anne İle İlgili Olumlu Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Ağlarsa anam ağlar, başkası (kalanı) yalan ağlar.	Wenn eine Mutter weint, so sind die Tränen echt.	Eğer bir anne ağlıyorsa onun gözyaşları gerçektir.
Ana besler hurmayla, eoğlu karşılar yarmayla.	Die beste Amme ersetzt keine Mutter	En iyi dadı/sütanne annenin yerini tutamaz.
Anadan gören inci dizer; babadan gören sofra yazar.	Eine Mutter kann man verlieren, aber nicht wiederfinden.	Bir anneyi kaybedebilirsin ama tekrar bulamazsın.
Anadan olur daya, hamurdan olur maya.	Mutterliebe altert nicht	Anne sevgisi eskimez.
Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz.	Wer das Kind bei der Hand fasst, greift der Mutter ans Herz.	Çocuğun elinden tutan, annenin kalbine dokunur.
Ana hakkı tanrı hakkı.	Ein Mutterherz kann nicht lügen.	Anne kalbi yalan söyleyemez.
Ana kızına taht kurar kız bahtı kocadan arar.	Der Mann findet leicht wieder eine Frau, die Kinder nie wieder eine Mutter.	Bir erkek kolayca yeni bir eş bulabilir ama çocuklar asla yeni bir anne bulamaz.
Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tırağına) bak bezini al.	Wie die Mutter, so die Tochter.	Annesi neyse kızı da odur.
Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış (kurmamış).		
Analı kuzu, kınalı kuzu.		
Ananın bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez).		
Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar.		
Ana, yürekten yana.		
Dilsizin dilinden anası anlar.		
Doğan anası olma, doğuran anası ol.		

Oğlan doğur, kız doğur; hamurunu sen yoğur.		
---	--	--

Anne ile ilgili Türkçe atasözleri incelendiğinde olumsuzdan çok olumlu atasözleri yer aldığı görülmektedir. Ailede “ana” şefkat ve sevgi barındıran bir kavram şeklinde atasözlerinde ele alınmaktadır. Anne, fedakâr, çocuklarına hayat veren, en değerli ve kutsal varlık, hakkı ödenmeyen, destekçi, çocuğunu en iyi anlayan, ona en çok üzülen, en iyi şekilde eğiten ve koruyan rol model kişidir. Anne çocuğu üzerinde yaratıcıdan sonra en fazla hak sahibi olan kişidir. Anne evladını üzebilir veya incitebilir ama bu geçicidir. Daha çok kız çocukları için örnek olan anne, onların kaderini belirleyen ve bildiklerini onlara öğreten kişidir. Anne-oğul ilişkisini ifade eden atasözü bulunmamasına karşılık anne-kız ilişkisini vurgulayan atasözü sayısı çoktur. Dolayısıyla Türk aile yapısında anne-kız bağı anne-oğul bağından çok daha fazladır.

Almanca atasözlerinde ise Türkçe’de olduğu gibi anne sevgi ve şefkat içeren bir kavramdır. Anne bulunmaz, çocuğuna sonsuz ve gerçek sevgi besleyen, onu bu dünyada en iyi koruyan ve kollayan, yeri doldurulamaz bir varlıktır. Anne-kız ilişkisinden ziyade kız çocuğunun anneye çektiğini belirten atasözü bulunmakta ve genel anlamda cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin çocuk kelimesi kullanılmaktadır.

Tablo 2. Anne İle İlgili Olumsuz Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Aç anansa da kaç.	Die besten Eltern haben oft ungeratene Kinder.	En iyi ebeveynlerin çoğu zaman hayırsız çocukları vardır.
Ana gezer, kız gezer; bu çeyizi kim düzer?	Die Schuld der Eltern soll man den Kindern nicht vorwerfen.	Çocuklar ebeveynlerin suçlarından sorumlu tutulmamalıdır.
Ana kızına taht kurar kız bahtı kocadan arar.	Wer Eltern bald vergessen kann, nimmt sich der Kinder auch nicht an.	Anne ve babasını çabuk unutabilenler, çocuklarına da bakmazlar.
Ana kızına taht kurmuş, baht kuramamış (kurmamış).	Eine Mutter kann eher zehn Kinder ernähren als zehn Kinder eine Mutter.	Bir anne on çocuğu besler, on çocuk bir anneyi besleyemez.
Ananın öleceğini bilseydim kulağı dolu dariya		

satardım (acı soğana değişirdim).		
Anan güzel idi, hani yeri, baban zengin idi, hani evi.		
Anayı kızdan ayıran para.		
Ana yılan, sözü yalan, karı çiçek, sözü gerçek.		
Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası.		
Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı.		

Tablo 2 de belirtilen atasözlerinde anneden daha çok evlatların anneye yükledikleri olumsuz anlamlar yer almaktadır. Bazı atasözlerinde anne-kız ilişkisinin para veya mal mülk nedeniyle bozulacağı ifade edilmiştir. Evlat için en değerli varlık olan anne değersizleştirilmiş, kendi çıkarları için evladına bile zarar getirebilecek kişi olarak sunulmuştur. Bazı atasözlerinde erkek evlat için anne karısından daha değersiz gösterilmekte ve evlendikten sonra eşe değişilen ve düşmana dönüşen kişi olarak belirtilmiştir. Yine evlendikten sonra erkek çocuğunun evlendiği eşinin annesi öz annesinden daha değerlidir. Bir diğer atasözünde cinsiyet belirtmeksizin evlatları tarafından onları büyüten ve yetiştiren anne beğenilmemektedir. Farklı olarak bir atasözünde insanın en yakını olan anneden gelebilecek zarar veya annenin sorumsuzluğundan veya düşüncesizliğinden bahsedilmektedir. Türkçe anne ile ilgili olumsuz atasözlerinde görüldüğü üzere daha çok evladın anneye yüklemiş olduğu negatif söylemler söz konusudur. Ancak anne genel itibarıyla yine seven ve şefkat gösteren kişidir. Bazı Almanca atasözlerinde de aynı Türkçe atasözlerinde olduğu gibi evlatların annelerine kötü davranışları söz konusu edilmektedir. Annenin tüm çocuklarına maddi manevi yettiği fakat çocukların anneye yetemediği, anne ve babaların unutulduğu ve ebeveynlerin iyi olmasına rağmen kötü huylu evlatlarının olabileceğini ifade edilmektedir. Ancak bazılarında ebeveynlerin işledikleri suçların evlatlarına mal edilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Türkçe atasözlerinden farklı olarak Almanca atasözlerinde ebeveyn kelimesi ile atasözleri yer almakta ve evlatlar üzerindeki sorumluluk anne ve baba tarafından çocukların cinsiyeti gözetilmeksizin paylaştırılmaktadır.

Tablo 3. Baba İle İlgili Olumlu Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Ata dostu oğula mirastır.	Wie der Acker, so die Rüben, wie der Vater, so die Büben	Tarla ne ise pancar o, baba ne ise oğul o.
Atanın sanatı oğula mirastır.	Des Vaters Schritte sind des Sohnes Tritte.	Babanın adımları oğlunun tekmeleridir.
Bir baba dokuz oğul (evladı) besler, dokuz oğul (evlat) bir babayı beslemez.		
Bağ babadan, zeytin dededen kalmalı.		

Tablo 3'te baba ile ilgili olumlu atasözleri yer almaktadır. Görüldüğü gibi, Türkçe atasözlerinde baba için ata kelimesi sıkça kullanılmaktadır. Almanca da ise sadece Vater kelimesi baba kelimesine karşılık gelmektedir. Türkçe atasözlerinde baba erkek çocuk için rol model ve örnek kişidir. Oğul nesli devam ettiren kişidir ve bundan dolayı ona babanın sanatı, en iyi dostları veya malı mülkü miras olarak kalır. Kuşaktan kuşağa erkeklere malın mülkün devredildiği ise ayrıca ele alınmaktadır. Anne-kız ilişkisinde olduğu gibi burada da bir baba-oğul ilişkisi benzer şekilde söz konusudur. Almanca atasözlerinde de yine Türkçe de olduğu gibi baba ile oğul ilişkisi benzer şekilde vurgulanmaktadır. Baba erkek çocuk için en iyi rehber ve rol modeldir.

Tablo 4. Baba İle İlgili Olumsuz Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Aç atansa da kaç.	Der Vater lügt, der Sohn betrügt	Baba yalan söyler, oğul aldatır.
Babamın öleceğini bilseydim kulağı dolu dariya satardım (acı soğana değiştirdim).	Ein schlechter Vater hat auch wohl ein gutes Kind.	Kötü bir baba illaki iyi bir çocuğu sahiptir.
Baba oğluna bir bağ başılamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş.	Ein Vater kann eher zehn Kinder ernähren als zehn Kinder ein Vater.	Bir baba on çocuğu besler, on çocuk bir babayı besleyemez.
Atalar çıkarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta.		

Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek.		
Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana.		
At at oluncaya kadar sahibi mat olur.		
Baba eder, oğul öder.		
Baba koruk (erik, ekşi elma) yer, oğlunun dişî kamaşır.		
Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk.		
Baba ekmeği zindan ekmeği, koca (er) ekmeği meydan ekmeği.		

Tablo 4’de görüldüğü gibi baba ile ilgili olumsuz Türkçe atasözleri aynı anne ile ilgili olumsuz atasözlerinde olduğu gibi evladın babaya yüklediği negatif anlamda içerikler barındırmaktadır. Bazı atasözlerinde baba değersiz bir varlık olarak gösterilmiştir. Aynı şekilde baba kendi çıkarları için evladına bile zarar getirebilecek kişi olarak değerlendirilmiştir. Babalar evlatlar için en mutlu ve güzel hayatı sağlamaya çalışır fakat kaderde nasıl bir yaşayış varsa çocuk ancak o hayatı yaşamaktadır. Bir başka husus ise babanın malı ve mülküdür. Atasözlerinde baba malının hızlı tükenebileceği, evlatlarının tembel olmamaları ve bilinçsizce babanın malını mülkünü harcamamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Baba evlatlarına destek olan, onlara yol gösteren ve koruyup kollayan kişidir. Çocukları için emek, para ve zaman harcayan baba, onlar büyüyüp yetişene kadar her bakımdan yıpranır ve yorulur. Ancak bazılarında ise, baba çocuklarına maddi ve manevi zarar veren kişi olarak görülmüştür. Baba-kız ilişkisini konu alan atasözlerinde ise kız çocuklarının evlenip evden gidecekleri için babaya değil de kocaya maddi yük olacakları vurgulanmıştır. Kız çocuklarının babaları tarafından maddi olarak desteklenmeleri ve babalarının eline bakmaları hoş karşılanmamakta ve kız evlatların her bakımdan kocalarının evinde daha rahat yaşayacakları vurgulanmaktadır. Baba figürü ile ilgili olumsuz Almanca atasözlerinde baba bazı durumlarda kötü olmasına rağmen iyi huyludur ve iyi huylu evlatlarının olabileceği vurgulanmaktadır. Ya da kötü huylu babadan kötü çocukların yetişeceği belirtilmektedir. Anne figürü ile

benzer şekilde babanın tüm çocuklarına maddi manevi yetebildiğini fakat çocukların babaya yetemediği vurgulanmaktadır.

Tablo 5. Evlat İle İlgili Olumlu Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
At beslenirken, kız istenirken.	Wer Töchter hat, der kriegt wohl Söhne.	Kızları olanın oğulları da olur.
Anasına bak kızımı al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al.	Wie die Mutter, so die Tochter.	Annesi neyse kızı da odur.
Ana ile kız, helva ile koz.	Jeder Mutter Kind ist schön.	Her anneye kendi çocuğu güzeldir.
Bir anaya bir kız, bir kafaya bir göz.	Der Mutter Herz ist immer bei den Kindern.	Bir annenin kalbi her zaman çocukları ile birlikte dir.
Oğlan olsun deli olsun, ekme k olsun kuru olsun.	Je schönes Kind, je grösser Liebe.	Çocuk ne kadar güzel ise sevgisi de o kadar büyük olur.
Balın alası (tazesi) oğulun tazesinden.	Der eine sorgt für die Wiege, der andere für das Kind.	Biri beşik ile diğeri çocuk ile ilgilenir.
Devlet oğul, mal tahlil, mülk değirmen.	Jede Krähe hält ihren Jungen für schön.	Kargaya yavrusu güzel görünürmüş.
Karga yavrusuna bakmış “benim ak pak evladım” demiş.	Jeder Vater lobt sein Kind.	Her baba kendi çocuğunu takdir eder.
Kuzguna yavrusu Anka görünür.	Eigen Kind, liebes Kind.	Kendi çocuğun, sevgili çocuk.
Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi		
Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.		
Etle tırnak arasına girilmez.		
Et tırnaktan ayrılmaz.		

Beş parmağın hangisini kessen acımaz?		
Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüten at.		
İyi evlat babayı vezir, kötü evlat rezil eder.		

Evlad ile ilgili olumlu atasözlerinde özellikle annenin kız çocuklarının yetiştirilmesi ve eğitilmesinde rolünün daha çok olmasından dolayı kız çocukları genelde annelerinin özelliklerini örnek alırlar. Kız çocuklarının iyi veya kötü davranışlarının temeli yine annesine dayandırılmaktadır. Kız evlat anneye en yakın arkadaş ve ona en çok yardımcı olandır ve küçük yaşta evlenmeleri tavsiye edilmektedir. Oğul nesli ve ailenin soyadını devam ettiren kişidir, bu nedenle de bir oğula sahip olmak ile ilgili üstünlük ve övgüyle bahsedilmektedir. Erkek çocuk baba tarafından eğitilmekte ve onu örnek olarak almaktadır. İşlerin, mal ve mülkün babadan oğula geçeceğinden dolayı erkek çocuk kız çocuktan daha çok istenmektedir. Bir diğer konu ise anne, baba ve çocukların arasındaki güçlü bağıdır. Onların arasına kimse giremez, onları ayırmak mümkün değildir. Çocuklar anne ve babaları tarafından ayırt edilmez ve eşit derecede sevilirler. Buna ek olarak anne ve babalar kendi çocuğunu başkalarının çocuğuna göre çok güzel, çok akıllı, çok üstün ve değerli görmektedirler. Bir babanın mutlu olabilmesi için evlatlarının bir işi buyurmadan yapmaları beklenmektedir. İyi huylu evlatlar baba için övünç kaynağıyken kötü huylu çocuklar utanç kaynağıdır. Almanca atasözlerinde kız çocukları evlenip anne ve babaya erkek evlat (damat) kazandıran bir figür olarak değerlendirilmektedir. Türkçe atasözleri ile benzer şekilde kız çocuklarının annelerine benzedikleri vurgulanmaktadır. Ayrıca anne ve babalar kendi çocuklarını başkalarınınkine göre daha güzel ve üstün görmektedirler. Türkçedeki karga benzetmesi Almandada da yine karga kelimesi ile belirtilmekte ve içerik olarak “kargaya yavrusu güzel görünürmüş” şeklinde Türkçede olduğu gibi ifade edilmektedir. Annenin her zaman çocuklarını düşündüğü, maddi olarak babanın çocuklarına destek olduğu, asıl olarak annenin çocukları yetiştirdiği belirtilmektedir. Çocuk ne kadar güzel ise o kadar çok sevildiği ya da baba tarafından tüm çocuklarının takdir gördüğü vurgulanmaktadır. Almanca atasözlerinde mal mülk paylaşımı nedeniyle erkek çocuğa önem atfedilen bir durum söz konusu edilmemiştir. Ayrıca “evlat” kavramının anne-kız ilişkisi haricinde “çocuk” kelimesi ile

kullanıldığı ve cinsiyetçi bir yaklaşımın atasözlerinde yer almadığı
söylenbilir.

Tablo 6. Evlat İle İlgili Olumsuz Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Evladın var mı, derdin var. / Besle kargayı, oysun gözünü.	Kleine Kinder, kleine Sorgen, große Kinder, große Sorgen	Küçük çocuklar küçük dertler, büyük çocuklar büyük dertler.
Ayıyı (maymunu) fırına (ateşe) atmışlar, yavrusunu ayağının altına almış.	Kleine Kinder machen Kopfweh, große Kinder Herzweh.	Küçük çocuklar baş ağrıtır, büyük çocuklar kalp ağrıtır.
Can ciğerden tatlı.	Zuviel Pflege tötet das Kind.	Fazla bakım çocuğu öldürür.
Koyunun melediğini kuzu melemez.	Schreiende Kinder machen singende Mütter.	Bağırان çocuklar şarkı söyleyen anneler yaratır.
Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz.	Die Schuld der Eltern soll man den Kindern nicht vorwerfen.	Ebeveynlerin suçu için çocukları suçlamamak gerekir.
Beş parmak bir değil.	Ein einziger Sohn, ein liebes Kind.	Tek erkek evlat, sevgili evlat.
Bir baba dokuz oğlu (evladı) besler, dokuz oğul (evlat) bir babayı beslemez.	Ein Vater kann eher zehn Kinder ernähren als zehn Kinder ein Vater.	Bir baba on çocuğu besler, on çocuk bir babayı besleyemez.
Çobana verme kızını ya koyun güttürür ya kuzu. / Alma soysuzun kızını, sürer anası izini.		
Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır ya zurnacıya. / Kızını dövmeyen dizini döver. / Kızın var, sızın var. / Bir ev (gemi) donanır, bir kız (çıplak) donanmaz.		
Gelin olmayan kızın vebali amcası oğlunun boynuna. / Kız kucakta (beşikte, kundakta), çeyiz bucakta.		

Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa ermeyince (düşmeyince). / Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş.		
Kaldın mı oğul eline, müdara eyle geline. / Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası.		
Oğlan doğurdum oydu beni; kız doğurdum soydu beni. / İyi evlat babayı vezir, kötü evlat rezil eder. / Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.		
Eşeği yoldan çıkaran sıpanın oynamasıdır. / Kuzusuna kıymayan kebab yiyemez.		
Görgülü kuşlar gördüğünü işler, görmedik kuşlar ne görsün ki ne işler?		
Babasından mal kalan, mertegi içinden bitmiş sanır. / Akıllı (hayırlı) oğlan neyler ata malını, akılsız (deli, hayırsız) oğlan neyleyler ata malını.		
Karga dermiş ki: “Çocuklarım olalı burnumu göme göme bok yiyemedim”. / Mal istersen bedeninden, evlat istersen belinden.		
Atalar çıkarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta.		

Tablo 6’da belirtilen evlat ile ilgili olumsuz atasözlerinde çocuk yetiştirilmenin maddi ve manevi zorluklarından ve buna karşılık evlatların nankörlüklerinden bahsedilmektedir. Veya bazı atasözlerinde anne ve babaların konu kendi çıkarları olduğu zaman çocuklarından önce kendilerini düşündükleri de belirtilmektedir. “Beş parmağın hangisini kessen acımaz?”

atasözünün aksine “Beş parmak bir değil” atasözünde aynı ana ve babadan olmalarına rağmen evlatların farklılık gösterebileceği ifade edilmektedir.

Bir babanın dokuz evladına maddi ve manevi yetebildiği fakat bu dokuz evladın bir babaya yetemediği atasözü aynı içerik ve anlam ile Almandada on rakamı ile geçmektedir. Bilindiği gibi, Dokuz rakamı Türk mitolojisinde ve özellikle Türk Şamanizm’inde kutsal rakam olarak tasvir edilmekte, “Dokuz Tuğ, Dokuz Oğuz, Dokuz Boy, Dokuz Yer ve Dokuz Gök” gibi önemli ve kutsal konularda dokuz sayısı yer almaktadır (Karakurt, 2012: 283). On sayısı ise Yahudilik ve Hristiyanlıkta on emir ve on bela şeklinde yer almaktadır (Roth, 2011: 23). Aynı atasözünün farklı rakamlar ile verilmesi farklı kültürler ve inanışlarda bu rakamlara yüklenen anlamlar veya sembolize ettikleri kutsallıklara dayandırılabilir.

Evlat ile ilgili olumsuzluk içeren Türkçe atasözlerinde kız ve erkek çocukları arasındaki ayırım açıkça görülmektedir. Kız çocukları eğer aileden terbiye almadıkları takdirde her yönden eksik yetişmektedirler. Kız çocuk evde misafir konumunda olup evlenip gideceği için erkek çocuk kadar değer taşımamaktadır. Kız çocuğu aileye sıkıntı ve derttir. Kız çocuğunu yetiştirmek, giydirmek, eğitmek veya büyütmek erkek çocuğuna göre daha zordur. Kız çocukları daha masraflı ve başıboş bırakıldıkları takdirde aileye veya kendisine zarar getirebilecek niteliktedir. Kız çocuklarına sahip çıkılması ve erken yaşta evlendirilmesi gerekmektedir. Evde kalmamasını sağlamak için ise kız çocuğu amcasının oğlu tarafından nikâhı altına alınmalıdır. Erkek evlat ile ilgili olumsuz atasözlerinde ise erkek çocuğunun hayırsız olduğu, babasının tüm fedakârlıklarına rağmen ona aynı fedakârlıkta bulunmadığı ve anne ve babaya destek olmayan kişi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca öğüt niteliği taşıyan ve oğullara baba malına güvenmeyip kendileri çalışıp, kazanıp kendi çabalarıyla mal mülk edinmeleri tavsiye edilmektedir. Oğulun evlendikten sonra karısı, karısının annesi ve babasını, öz anne ve babasından daha değerli olarak göreceği ifade edilmiştir.

Ebeveynler çocukları mutlu, sağlıklı ve eğitimli olsun diye bazen kural dışı davranışlarda da bulunabilmekte ve kendi sağlığından veya hayatından vazgeçebilmektedir. Burada yine anne ve babanın fedakârlıkları vurgulanmakta, çocukların görgüsüzlüğü veya eğitimsizliği anne ve babanın üstüne yıkılmaktadır. Ancak bunun aksine anne ve babanın kendi çıkarları için en sevdiklerini örneğin evlatlarını feda ettiklerini ifade eden atasözü de mevcuttur. Hayırsız evlatlar babadan miras yoluyla elde edilen malların ne

kadar büyük emekler ile elde edildiğini düşünmemektedirler. Evlatlar, anne ve babanın vermiş olduğu ilgi, şefkat, fedakârlık ve özveriye karşılık aynı ölçüde bunu anne ve babalarına göstermemektedirler. Konu ile ilgili Almanca atasözleri içinde “evladın var mı derdin var” atasözüne eşdeğer sayılabilecek iki atasözü bulunmaktadır. Ancak bu atasözlerinde Türkçedekinden farklı olarak çocuklar büyüdükçe dertlerinin arttığı belirtilmektedir.

Türkçe atasözlerinde anne ve babaların evlatları için birçok fedakârlıkta buldukları sürekli vurgulanmaktadır. Bu durum Türk kültüründe anne, baba ve evlâtlar arasında sadakat, fedakârlık, sevgi ve saygı bağının son derece kuvvetli olduğunu göstermektedir. Almanca atasözlerinde ise fazla fedakârlığın, sevginin veya aile bağının çocuklara zarar verebileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca anne ve babaların işledikleri suçların evlatlarına miras olarak bırakılmaması gerektiği belirtilmekte ve aile bağlarının sıkı tutulması değil, aksine bireysellik daha fazla tavsiye edilmektedir.

Tablo 7. Soya Çekim ile İlgili Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Karpuz (kavun) kökeninde büyür.	Wie der Acker, so die Rüben, wie der Vater, so die Büben	Tarla ne ise pancar o, baba ne ise oğul o.
Körden gözlü, topaldan ayaklı, deliden deli.	Der Vater lügt, der Sohn betrügt	Baba yalan söylüyor oğlu aldatıyor.
Arabının ön tekerleği nereden geçerse art tekerleği de oradan geçer.	Wie der Vater so der Sohn.	Baba ne ise oğlu da odur.
Ak koyunun kara kuzusu da olur.	Wie die Mutter so die Tochter.	Anne ne ise kızı da odur.
Katrandan olmaz şeker, olsa da cinsine çeker.	Arger Vater, ärger Kind.	Kızgın baba kızgın çocuk.
Keçi nereye çıkarsa oğlu da oraya çıkar.	Die besten Eltern haben oft ungeratene Kinder.	En iyi ebeveynlerin sıklıkla hayırsız çocukları vardır.
Bir ağaçtan okluk da çıkar, bokluk da.	Wie die Eltern, so die Kinder.	Ebeveynler nasıl ise, çocukları da öyledir.
Bir ocaktan okluk da çıkar, bokluk da.	Wie der Samen, so die Frucht.	Tohumu ne ise meyvesi de o odur.
Armut dalının dibine düşer.	Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm	Elma ağaç gövdesinin uzağına düşmez.

Gözsüzden gözlü doğar, dilsizden dilli doğar, ille de soy kovar. (Gözlüden gözlü, dilsizden dilli; deliden deli, deliden deli).		
Soy asma soyuna çeker.		
Ak şeker, kara şeker, bir damar soya çeker.		
Atı atasıyla, katırı anasıyla.		
Domuzdan toklu çıkmaz.		
Eşek at olmaz, ciğer et olmaz.		

Tablo 7’ de anne-baba-evlat ile ilgili soya çekimi ele alan atasözleri yer almaktadır. Anne ve babaların bazı kişilik özellikleri kalıtım yoluyla çocuklara aktarılmakta, bu ise hem Türk hem de Alman atasözlerine yansımaktadır. Türkçe atasözlerinde çocuğun iyi veya kötü karakterinin anne ve babanın iyi veya kötü karakterine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Kötü huylu ana babanın çocukları kötü huylu, iyi huylu ana babanın ise iyi huylu çocukları olur. Bununla birlikte iyi karakterli anne ve babadan kötü karakterli çocukların çıkması da olağandır.

Almanca atasözlerinde ise cinsiyetçi bir yaklaşım söz konusudur. Buna göre, kız çocukları anneye erkek çocukları ise babaya çekmektedir. Aynı şekilde Türkçe atasözlerinde olduğu gibi anne veya babanın kötü veya iyi huylu olması çocuklarına da geçmektedir. Veya ebeveynlerin iyi karakterli olmalarına karşılık çocuklarının kötü karakterli olabilecekleri vurgulanmaktadır. Her iki dildeki ilgili atasözü benzerliği vurgulamak bakımından Türkçede “armut dibine düşer” atasözü Almancada aynı anlama gelecek şekilde “Elma dibine düşer” şeklinde kullanılmaktadır.

Tablo 8. Kardeş ile İlgili Olumlu Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
İki kardeş savaşmış, ebleh buna inanmış.	Geschwisterzank dauert nicht lang.	Kardeş kavgası uzun sürmez.

Kardeşim olsun da kanlım olsun.	Wer einen Karren voller Schwestern hat, der hat einen Wagen voller Schwäger.	Bir araba dolusu kız kardeşi olanın bir araba dolusu eniştesi olur.
Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.		
Kardeş kardeşin (hısım hısımın) ne öldüğünü ister, ne onduğunu.		

Tablo 8’ de ki kardeş ile ilgili olumlu atasözlerinde Türkçe atasözlerinde insanın kötü de olsa bir kardeşinin olması gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır. Fakat evlat veya anne baba ile ilgili atasözlerinde olduğu kadar bir kardeşlik bağına rastlanmamaktadır. Kardeşler birbirine kötülük yapabilmekte fakat sonrasında pişman olmakta, kardeşler kavga edebilmekte ama bu uzun sürmemektedir. Almanca’ da ise yine aynı anlamı içeren kardeşler arası kavganın uzun sürmeyeceğini belirtilen atasözleri bulunmaktadır. Ayrıca kız kardeşi olan kişinin enişteye de sahip olacağı ifade edilmektedir.

Tablo 9. Kardeş ile İlgili Olumsuz Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Ağızdan burun yakın, kardeşten karın.	Ein Nachbar in der Nähe ist besser als ein Bruder in der Ferne.	Uzakta bir erkek kardeşin olacağına yakınında bir komşun olsun.
Kardeşim ağa, avradı hatın, almaz beni kulluğa satın.		
Karın kardeşten yakın.		
Kardeş kardeşi atmış, yar başından tutmuş.		
Allah kardeşi kardeş yaratmış, kesesini (rızkını) ayrı yaratmış.		
Kardeş kardeşin (hısım hısımın) ne öldüğünü ister, ne onduğunu.		
Vardı bağım malım, gelirdi kardeşlerim; tükendi		

yağım balım, gelmiyor kardeşlerim.		
------------------------------------	--	--

Kardeş ile ilgili olumsuz içerikli atasözlerinde ise Türkçe de çoğunlukla erkek kardeşin evlendikten sonra karısına olan sevgisinin kardeş sevgisinden daha baskın olduğu vurgulanmaktadır. Kardeşler birbirlerinin ne iyi olmalarını ne de kötü olmalarını istemektedir. Varlıklı kişinin kardeşleri hep yanında bulunmakta fakat malı mülk tükendikten sonra kardeşlerin ortadan kaybolduğu belirtilmektedir. Almandada ise yakında bulunan komşunun uzakta bulunan erkek kardeşten daha hayırlı olduğunu belirtilerek kardeş olumsuz bir figür olarak gösterilmiştir.

Tablo 10. Diğer Akrabalıklar ile İlgili Olumlu Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Bağ babadan, zeytin dededen kalmalı.	Verwandschaft geht über Bekanntschaft.	Akrabalık tanışlıktan daha üstündür.
Dört atanın dördü de hak.	Freundschaft geht über Verwandschaft.	Arkadaşlık akrabalıktan daha üstündür.
Amca baba yarısı.		
Teyze ana yarısıdır.		
Oğlan dayıya, kız halaya çeker.		
Oğlanınki oğul balı, kızınınki bahçe gülü.		
Üvey etme özünde bulursun; geline etme kızında bulursun.		

Diğer akrabaları içeren Türk atasözlerinde akrabalar arasında dede, torun, kayınvalide, kayınpeder, amca, teyze, dayı, üvey evlat ve gelin sayılmaktadır. Dede ile ilgili olan atasözünde mal ve mülkün nesilden nesile aktarıldığı belirtilmekte, kayınvalide ve kayınpederin ise öz anne ve babadan ayırt edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bir atasözünde babanın erkek kardeşinin, annenin ise kız kardeşinin baba ve anne kadar yeğenlerine ilgi ve sevgi beslediği ifade edilmektedir. Ayrıca yine kalıtım yoluyla çocuklara aktarılan özellikler belirtilerek erkek çocuklarının dayıya, kız çocuklarının ise halaya çektiği belirtilmektedir. Türkçe atasözlerinde hem kız hem de erkek torunun aynı derecede sevildiği görülmektedir. Üvey evlat veya geline kötü davranılmaması gerektiği, yoksa öz çocuklarının da aynı olumsuz olaylar

başlarına gelebileceği öğüdü verilmektedir. Almanca atasözlerinde ise genel anlamda akraba kavramı kullanılmış ve akrabalığın tanışıklık veya arkadaşlıktan daha öte olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 11. Diğer Akrabalıklar ile İlgili Olumsuz Atasözleri

Türkçe Atasözü	Almanca Atasözü	Türkçe Çevirisi
Yakın (hayırlı) dost (komşu) hayırsız hısımdan (akrabadan) yeğdir (iyidir). Sadık dost akrabadan iyidir.	Ein guter Freund ist mehr wert als hundert Vettern.	İyi arkadaş yüz akrabadan daha değerlidir.
Akraba ile ye iç, alışveriş etme.	Wer bei Verwandten dient, braucht die Hölle nicht mehr zu fürchten	Akrabalarına hizmet edenin, cehennemden korkmasına gerek kalmaz.
Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini.	Arme Leute haben wenig Vettern.	Fakir insanların az akrabası olur.
Hayırlı komşu, hayırsız akrabadan iyidir.	Viele Verwandte, wenig Freunde.	Çok akraba, az arkadaşlık.
Hısım hısımdan ne öldüğünü ister ne onu olduğunu.	Bei einem Schwager ist die Freundschaft mager.	Eniştenin dostluğu azdır.
Analık fenalık (kara yamalık)	Wer eine Stiefmutter hat, hat auch einen Stiefvater.	Üvey annesi olanın üvey babası da olur.
Analık usta, yumağı ufak yapar; çocuklar usta, ekmeği çifte kapar.	Wer nichts hat, dem helfen seine Vettern wenig.	Malı mülkü olmayanın akrabalarının da yardımı az olur.
Üvey öz olmaz, kemha bez olmaz.		
Dadandırma kara gelin, dadanırsa yine gelir.		
Gelin eşikte, oğlan beşikte.		
Gelin halı getirir, serer kendi oturur.		
Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açar.		
Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz.		

Kuma yürümüş, yürümemiş. gemisi elti gemisi		
İçgüveysi iç ağrısı.		
Kaynana öcü, oğlu cici.		
Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar.		
Amcam (emmim) dayım herkesten (hepsinden) aldım payım.		
Emmim, kesem; elimi soksam yesem. dayım		

Diğer akrabalıklar ile ilgili hem Almancada hem de Türkçede olumludan çok olumsuz atasözü bulunmaktadır. Türkçe atasözlerinde genel olarak akraba ile ilgili yakın dostun veya iyi bir komşunun akrabadan daha hayırlı olduğu öne çıkarılmaktadır. Ayrıca akraba ile para pul işlerine girilmemesi gerektiği, akrabanın bir kimsenin ne iyiliğini ne de kötülüğünü istediğini veya akrabanın bir kimsenin düşmanının bile yapmayacağı kötülükleri yaptığı belirtilmektedir. Üvey akrabalıklarla ilgili olan atasözlerinde, üvey evladın öz, üvey annenin ise öz annenin yerini tutmayacağı söylenmektedir. Üvey anne zihinde kötüyü çağrıştırmakta ve bu “kötü” vurgusu atasözlerine yansıtılmaktadır. Erkek çocuğun eşi için kullanılan gelin ise evlenir evlenmez çocuk yapan, kötü gelin sırnaşık ve kendi eşyasını sadece kendi kullanan bir figür olarak atasözlerine yansıtılmaktadır. Türkçede ehtilerin birbiri ile anlaşmadığı, görümcelerin ve ehtilerin birbirlerini sevmediğine dair pek çok atasözü mevcuttur. İçgüveysi olarak gelen kişi rahatsız edici biri olarak örülmekte, kaynana ise rahatsızlık veren ve ne yapsa gelinine yaranamayan kişi olarak tasvir edilmektedir. Amca kelimesi genelde emmi şeklinde atasözlerinde yer almaktadır. Kişi amca veya dayısından maddi veya manevi yardım beklememeli ve kendi kendine yetmelidir.

Almanca atasözlerinde de Türkçe atasözlerinde olduğu gibi iyi komşuların veya arkadaşların akrabadan daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Akrabaya hizmet etmek cehennem ile bir tutulmakta, malı mülkü olmayanın akrabasından da daha az yardım göreceği veya daha az akrabasının olacağı

söylenmektedir. Bir atasözünde eniştenin gerçek bir dostun yerini alamayacağı belirtilmektedir. Başka bir atasözünde ise, babanın başka bir kadın ile evlenmesi durumunda üvey anne gibi üveye dönüşeceği vurgulanmaktadır. Almancada Türkçede olduğu gibi akraba adları atasözlerinde fazla geçmemekte ve Türkçenin akrabalık adları bakımından daha fazla sözvarlığına sahip olduğu görülmektedir. Bazen aynı anlamı taşıyan kelimeler için farklı kavramlar kullanılmakta (baba-ata, amca-emmi) bazen ise Almancada tek bir kavram ile belirtilen fakat Türkçede farklı kavramlar kullanılarak belirtilen -sözgelimi Tante=Teyze, Hala vs.- akrabalık sözcükleri mevcuttur. Bu durum akrabalıklara ilişkin kavramlar ve tanımlamalar bakımından Türkçenin zengin bir söz varlığına sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Horst ve Annelies Beyer (1989) *Atasözleri Sözlüğü (Sprichwörterlexikon)* ve Ömer Asım Aksoy (1994)'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* temel alınarak, akrabalık ve aile ile ilgili Türkçe ve Almanca atasözleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu iki eserde yer alan atasözlerinden hareketle her iki kültürün konu ile ilgili olarak benzerlikleri, farklılıkları ve akrabalık ve aile ilişkilerini ele alışları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Benzerlikler:

Anne her iki kültürde de sevgi ve şefkat içeren bir sözcüktür. Kız çocuklar için rol model ve yol göstericidir. Anne ile ilgili olumsuz atasözlerinde her iki dilde de daha çok evlatların anneye yüklemiş oldukları negatif söylemler yer almaktadır. Baba-oğul ilişkisi ve babanın oğul için rol model nitelikte olduğu her iki dilde de benzer şekildedir. Baba her iki kültürde de maddi ve manevi evlatlarına destek olan fedakâr figürdür.

Hem Alman hem de Türk kültüründe anne ve babalar kendi evlatlarını diğer çocuklar nezdinde daha üstün görürler. “Karga yavrusuna bakmış benim ak pak evladım demiş” atasözü Almancada da yine karga kelimesi ile yer almakta ve içerik olarak “kargaya yavrusu güzel görünürmüş” şeklinde veya yine başka bir Türkçe atasözünde olduğu gibi “kargaya yavrusu şahin görünürmüş” şeklinde ifade edilmektedir. Bir babanın dokuz evladına maddi ve manevi yetebildiği fakat bu dokuz evladın bir babaya yetemediği atasözü aynı içerik ve anlam ile Almancada on rakamı ile yer almaktadır. Burada ise rakamlara atfedilen kültürel veya mitolojik değerler rol oynamaktadır.

Evlat her iki kültürde de genel itibariyle dert olarak vurgulanmakta fakat Almandada ayrıca yaşları büyüdükçe dertlerinin de büyüdüğü belirtilmektedir. Soya çekim ile ilgili atasözlerinde hem Türkçe hem de Almanca atasözlerinde çocukların anne ve babaların karakteristik özelliklerini taşıdıkları veya aksine iyi huylu anne ve babaların kötü huylu çocuklarının da olabileceği belirtilmektedir. Türkçedeki “Armut dibine düşer” atasözü Almandada da aynı içerikte yer almakta fakat bu dilde armut yerine elma kelimesi kullanılmaktadır. Hem Alman hem de Türk kültüründe kardeşler arası kavganın geçiciliği vurgulanmaktadır.

Farklılıklar:

Anne Türk kültüründe yaratıcıdan sonra en fazla hak sahibi olan kişi olarak tasvir edilmekte ve bir aile için ne kadar değerli ve kutsal olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Türkçe atasözlerinde anne-kız ilişkisi özellikle belirtilmekte, Almandada ise anne ile ilgili atasözlerinde cinsiyet ayrımından ziyade daha çok çocuk kelimesi ile ilgili atasözleri yer almaktadır. Anne ile ilgili olumsuz Türkçe atasözlerinde erkek çocuğun evlendikten sonra öz anneyi değersizleştirdiği veya anne-kız ilişkisinin maddiyat nedeniyle bozulduğu konu edilmektedir. Almanca atasözlerinde ebeveyn kavramı daha çok yer almakta ve evlatlar üzerindeki sorumluluk ortaklaşa üstlenilmektedir.

Erkek evlat Almanca atasözlerinde nesli ve soyadını devam ettiren veya malın mülkün mirasçısı şeklinde ele alınmamaktadır çünkü ilgili sözlükte baba malından bahsedilen Almanca atasözüne rastlanmamıştır. Türkçede öğüt niteliği taşıyan atasözlerine çok sık rastlanmasına rağmen, Almandada bu içerikte atasözüne rastlanmamıştır. Ayrıca Türkçe atasözlerindeki kadar Almanca atasözlerinde evlatlar arası cinsiyetçi yaklaşım yoktur. Türkçe atasözlerinin aksine Almanca atasözlerinde kız çocukları erken yaşta evlendirilmeleri gereken veya sahip çıkılması ve aileye dert niteliği taşıyan bir figür olarak değerlendirilmemektedir.

Türkçe atasözlerinde anne, baba ve evlâtlar arasındaki sadakat, fedakârlık, sevgi ve saygı bağlarının son derece kuvvetli olmasına karşılık, Alman atasözlerinde fazla sevgi ve fedakârlığın çocuğa zarar verebileceği vurgulanmaktadır. Alman atasözlerinde ayrıca aile bağının öneminin aksine evlatlar açısından bireysellik daha ön plandadır.

Türkçe atasözlerinde iyi ya da kötü fark etmeksizin bir kardeşe sahip olunması arzu edilmekte ve kardeşlerin eşlerine kardeşlerinden daha çok

değer verdikleri görülmektedir. Her iki dilin atasözlerinde akrabalara çoğunlukla kötü anlamlar yüklenmektedir.

Türkçe aile ve akrabalık ile ilgili atasözlerinde anne, baba, ata, oğul, kız, evlat, çocuk, kardeş, hısım, akraba, dede, torun, kayınvalide, kayınpeder, gelin, amca, teyze, dayı, üvey evlat ve üvey anne, elti, görümce, kuma ve içgüveysi sözcükleri yer alırken, Almancada ebeveyn, anne, baba, evlat, çocuk, kız evlat, erkek evlat, akraba, enişte, erkek kardeş, kız kardeş ve üvey anne ve baba kavramları yer almaktadır. Bu isimlendirmelerden hareketle Türkçenin aile ve akrabalık ilişkilerini içeren sözcükler bakımından Almancadan daha zengin bir dil olduğu ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

Açık, M. (2019). *Korece’de Konuşma ile İlgili Atasözlerinin Kültürdilbilimsel Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: E. Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akarsu, B. (1998). *Wilhelm von Humboldt’da Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1994). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

Beyer, H. ve Beyer, A. (1989). *Sprichwörterlexikon*. Leipzig: Bibliographisches Institut.

Dalkılıç, L. Ç. (2015). “Kültürdilbilim Çerçevesinde Rus Dilinde ‘Gibi’ Bağlacı ile Yapılan Benzetmeler ve Deyimlerin İncelenmesi”, A.Ü. DTCF Dergisi, 55 (1). 343-362.

Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Gökalp, Z. (2018). *Kültür ve Medeniyet*. Konya: Gençlik Kitabevi.

Gökberk, M. (1997). *Değişen Dünya Değişen Dil*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Güvenç, B. (2013). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Kalkan, H. K. , (2020). *Deyimlerin İzinde*. Seyfullah Yıldırım (Ed.). Ankara: Berikan Yayınları.
- Kaplan, M. (2018). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakurt, D. (2012). *Türk Mitolojisi Ansiklopedisi, Açıklamalı-Resimli. Türk Söylence Sözlüğü*. E-Kitap.
- Kavas, Y. (1991). *Açıklamalı Örnekli Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Levent Yayınları.
- Kongar, E. (2013). *Kültür Üzerine*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köktürk, M. (2017). *Toplum ve Kültür*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Okray, Z. (2015). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadın İmgesi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 93-102.
- Roth, H. J. (2011). *Ein Abbild des Himmels. Der Aachener Dom – Liturgie, Bibel, Kunst*. Aachen: Thouet.
- Türk Dil Kurumu (2021). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (2007). *Devirler, İsimler, Eserler, Temeller*, Cilt 1. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uygur, N. (2018). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yazoğlu, R. (2002). “Dil-Kültür İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi*, 6(11), 21-43.
- Yeşil, Y. ve Koçak, M. (2018). Türkçe ve Almanca’daki Köpek Sözcüğüne Yer Veren Deyimlerin Karşılaştırılması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 1102-1112.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLER ARASI REKABET EŞİTLİĞİNİN İLGİLİ MEVZUAT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

**Evaluation of Competitive Equality between Political Parties in the Context of
Relevant Legislation in Turkey**

Öğr. Gör. Berkan GÜNGÖR
Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü
Kastamonu/TÜRKİYE
bgungor@kastamonu.edu.tr

0000-0002-6135-2793

Prof. Dr. Erol TURAN
Kastamonu Üniversitesi, İİBF, SBKY
Kastamonu/TÜRKİYE
eturan@kastamonu.edu.tr

0000-0003-0343-7622.

Geliş Tarihi/Received: 01.06.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 21.08.2021

Atıf/Citation

Güngör, B. Turan, E. (2021). Türkiye’de Siyasi Partiler Arası Rekabet Eşitliğinin İlgili Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 193-216.

Öz

Siyasi parti, bir program etrafında bir araya gelmiş insanların oluşturduğu, iktidar amaçlarını gerçekleştirmek için halkın desteğini arayan, iktidarı halkın desteğiyle ele geçirmeye çalışan örgütlerdir. Demokratik hayatın en temel taşlarıdır. Siyasal partiler, toplumun değişik kesimlerinin istek ve tercihlerini derleyerek siyasal sisteme aktarmaktadırlar. Toplumun söz konusu talepleri kendi içinde oldukça dağınık bir görünüm arz etmektedir. Bu taleplerin uygulamaya geçirilmesi için belirli bir biçimde formüle edilmeleri, yani politikalara dönüştürülmeleri gerekmektedir. Siyasal partiler, amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için gerekli plan ve programı oluşturarak siyasi sistem içinde dolaşıma sokarlar. Bunlar aynı zamanda siyasi partinin iktidara geldiği zaman uygulamayı taahhüt ettiği programı oluşturmaktadır. Halk iradesi ile devlet yönetimi arasında köprü niteliği taşırlar. Siyasal partiler, eylem, program ve yöntem vs. açısından değerlendirildiğinde bunların, benzer işlevleri yerine getirmekle birlikte aralarında farklılıklar olduğu görülür. Kurucuların, milletvekillerinin, seçmenlerin bir yandan; örgütlerinin, ideolojilerinin diğer yandan bu farklılaşmayı meydana getirdiği söylenebilir. Ayrıca tarihsel ve bölgesel durumlarda partilerin tutum ve davranışları konusunda değişik etkiler doğurmaktadır. Bu gibi durumların bir araya toplanıp parti sınıflamalarına gidilmesi, siyaset biliminin uğraşı alanına girmiştir. Temsili demokraside temsil siyasi partinin önemli bir işlevi olmaktadır. Temsili kurumsallaştıran siyasi partilerdir. Bu yüzden siyasi partilerin asli işlevi, halkı temsil etmektir. Temsil, siyasi partilerin hem üyelerinin hem de seçmenlerinin görüşlerini ve tercihlerini siyasal sisteme taşımaları anlamına gelir. Siyasal partiler, sadece ortaya koydukları fonksiyonların çeşitliliği (temsil etme, uzman yetiştirme, çıkarların bir araya getirilmesi vb.) yüzünden değil, aynı zamanda partilerin birbirleri arasındaki rekabet ve kendi içlerindeki karmaşık ve karşılıklı ilişkilerin siyasal sistemleri pratikte etkileme ve sistemleri yapılandırmada kritik olduğu için de önemlidirler. Bu ilişkiler ağına parti sistemi denmektedir. Farklı parti sistemlerini birbirinden ayırt etmenin en bilindik yolu, iktidar için birbiriyle yarışan partilerin yasal mevzuattaki rekabet eşitlikleri veya eşitsizliklerinin var olup olmadığının tespit edilmesidir. Türkiye’de de ilk defa 1961 Anayasası ile siyasi partiler anayasal bir nitelik kazanmışlardır. Ardından Siyasi Partiler Kanunu ile siyasi partiler hakkında kapsamlı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Keza Milletvekili Seçim Kanunu ve birçok mevzuatta siyasi partiler üzerine düzenlemeler yapılmıştır. Aslında siyasi partiler ile ilgili düzenlemeler Cumhuriyet öncesinden beri az da olsa yapılmıştır ancak yapılan düzenlemeler genelde büyük ve kurumsal partilerin lehine olmuştur. Bu çalışmada Türkiye’de mevzuat bağlamında siyasi partiler arası rekabet eşitliği incelenmiştir. Adil rekabeti engelleyen hususlara değinilmiş ve konu ile ilgili birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyasi parti, demokrasi, Türk Siyasal Hayatı, hukuk, Anayasa

Abstract

Political parties are organizations formed by people who have come together around a program, seeking the support of the people in order to realize the goals of power, and trying to seize power with the support of the people. They are the cornerstones of democratic life. Political parties compile the wishes and preferences of different segments of the society and transfer them to the political system. The aforementioned demands of the society present a rather scattered appearance in itself. In order for these demands to be put into practice, they must be formulated in a certain way, that is, they must be translated into policies. Political

parties create their goals and the necessary plan and program to achieve these goals, and circulate them in the political system. These also constitute the program that the political party undertakes to implement when it comes to power. They act as a bridge between the will of the people and the state administration. Political parties, action, program and method etc. When evaluated in terms of their functions, it is seen that although they perform similar functions, there are differences between them. On the one hand, the founders, deputies, voters; Organizations and ideologies, on the other hand, can be said to create this differentiation. In addition, historical and regional situations have different effects on the attitudes and behaviors of parties. Collecting such situations and going to party classifications has entered the field of political science. In representative democracy, representation is an important function of the political party. It is political parties that institutionalize representation. Therefore, the main function of political parties is to represent the people. Representation means that political parties carry the views and preferences of both their members and their voters into the political system. Political parties are important not only because of the diversity of functions they perform (representation, training of experts, pooling of interests, etc.), but also because the competition between the parties and the complex and mutual relations among themselves are critical in influencing and structuring political systems in practice. This network of relations is called the party system. The most common way of distinguishing different party systems from each other is to determine whether there are competitive equality or inequalities in the legal legislation of the parties competing for power. For the first time in Turkey, political parties gained a constitutional character with the 1961 Constitution. Then, with the Political Parties Law, comprehensive legal regulations were made about political parties. Likewise, regulations on political parties have been made in the Parliamentary Election Law and many legislations. In fact, regulations on political parties have been made since before the Republic, albeit minor ones, but the regulations were generally in favor of large and corporate parties. In this study, competition equality between political parties has been examined in the context of current legislation in force in Turkey. The issues that prevent fair competition were mentioned and some suggestions were made on the subject.

Keywords: Political party, democracy, Turkish Political Life, law, Constitution

Giriş

Kuruluş amacı ve fonksiyonlarının farklılığından dolayı çeşitli tanımları olmakla birlikte siyasal partiler, bireysel ya da kolektif olarak kendilerini belli bir politik etiketle özdeşleştiren kişilerin bir araya gelmesi olayıdır ve bu kişilerden bazıları örgütün içinde ya da dışında partinin amaçlarını gerçekleştirme eyleminde bulunurlar (Sarıbay, 2000: 137). Bu çerçevede Weber siyasal partiyi şu şekilde ele almaktadır; “siyasal partiler, birleşikliğe yönelik toplumsal ilişkileri, özgür bir biçimde bir bağımlılığa sokmayı öngörürler. Amacı kurumlaşmış grubun (parti) liderlerine bir ideali gerçekleştirmek ya da

militanlarına maddi olanaklar sağlamak için iktidarı almaktır” (Weber, 2003: 287).

Tanımda da görüldüğü gibi siyasal parti, düzenli ve devamlı bir örgüt içinde kişilerin iktidar olmak, yani onu elde etmek ve korumak amacıyla birleşmesi olayı olarak yorumlanmaktadır. Siyasal parti denildiğinde ilk olarak iktidar yarışına katılmış bir örgüt düşünülür. Bu yaklaşımdan ortaya çıkan anlam, partinin kuruluşundaki amacının iktidarı ele geçirmek olduğu, bu amacına ulaşmak için de bir örgüt kurduğu, bir örgüte sahip olduğu gerçeğidir. Her partinin, mutlaka iktidara tek başına geçme olasılığı düşünülemezine göre, iktidara geçmek isteği başka partilerle birleşme, koalisyon kurma şeklinde de olabilir.

Modern siyasal sistemlerde artık siyasal partiler olmadan demokratik rejimlerin işleminin mümkün olmayacağı ortak kabul gören bir anlayıştır (Sarıbay, 2000: 136). Gerçekten de demokratik işleyişin temel aktörlerinden bir olarak siyasal partiler, siyasal katılımın örgütlü ve etkin bir düzeyde gerçekleştirildiği alanlar haline gelmişlerdir. Öyle ki, günümüz demokrasilerinde anayasal rejimin işleyişi, kuvvetler ayrılığı, hükümet sistemi ve parlamentoların işleyişinde partilerin temel belirleyici rol üstlendikleri söylenebilir. Bu nedenle siyasal rejim üzerindeki etkileri bakımından parti olgusu, siyaset sosyolojisinin önemli inceleme alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu çerçevede günümüz demokratik toplumlarında siyasi partiler, rejimlerin en temel unsurlarıdır. Bir ülkede halk, yönetimde söz sahibi olduğunu sandıkta gösterebilmektedir ve bu faaliyet de siyasi partiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Siyasi partilerin hayatta kalabilmeleri için ise ülkede hukuki bir zemin olması elzemdir (Erdoğan, 2016: 62).

Türk Anayasa’sında da siyasi partiler hakkında “*demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları*” olarak bahsedilmektedir. Tabii ki gerek Anayasa’da gerekse de diğer mevzuatta siyasi partiler hakkındaki tek ibare bu değildir. Türkiye’de günümüze kadar oldukça fazla sayıda siyasi parti kurulmuştur. Bu partilerden birçoğu siyaset sahnesine kendisinden kaynaklı olmayan nedenlerden ötürü veda etmek durumunda kalmıştır. Gerek askeri darbeler gerekse de sivil darbeler sonucunda çoğu siyasi parti varlığını devam ettirememiştir. Mevzuatın yoruma açık ifadeleri, keyfi uygulamalar veya rekabet ortamındaki adaletsizlik sebebiyle ise birçok parti ya çok kısa ömürlü olmuş ya da bir “*tabela partisi*” olmaktan öteye gidememiştir.

Çalışmanın temel amacı, Türkiye Cumhuriyeti’ndeki mevzuatın ilgili maddelerini inceleyerek Türk siyasal hayatındaki rekabet eşitliğini

tartışmaktadır. Bu bağlamda da bu çalışmada önce siyasi partiler ve işlevleri hakkında bilgiler verilmiştir. Türk siyasal hayatını ilgilendiren mevzuatın tarihçesine de değinildikten sonra güncel mevzuat incelenmiş; Türkiye’de kapatılan siyasi partiler üzerinde durulmuş ve mevzuattan kaynaklanan adaletsiz rekabet üzerine birtakım önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır. Araştırma esnasında incelenen 1982 Anayasası, 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu (SPK) ve 2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu (MSK) bu çalışmanın temel konularını oluşturmaktadır.

1. Siyasi Partiler

Her ne kadar iktidarı elde etme ve sürdürme mücadeleleri çok eski tarihlere kadar dayansa da modern anlamda siyasi partilerin varlığı 19. yüzyılın ortalarında görülmeye başlamıştır (Dursun, 2014: 257). Bu zamana kadarki oluşumlar ise genelde ortak bir amaç doğrultusunda seçkin bir ailenin veya liderin etrafında toplanan hizipler olarak değerlendirilmektedir (Turan, 2017: 262). Bu oluşumlar, otokratik monarşiler içinde geliştikleri ve nüfuzlu kişilerin etkisi altında kaldıkları için genelde “*saray partisi*” olarak adlandırılmaktadırlar (Heywood, 2012: 321).

Siyasal partiler, kavram olarak çok eski olmasıyla birlikte¹ Batı’da 19. yüzyıl boyunca, seçme hakkının yaygınlaşmasına ve parlamentoların egemenliklerini kabul ettirmesine bağlı olarak gelişim göstermişlerdir (Örs, 2006: 5). Parlamentoların yaygınlaşması, siyasal yakınlaşma ekseninde parlamentolarda siyasal gruplar oluşmasına neden olmuştur. Parlamento üyeleri eylemlerinde uyum sağlayabilmek ve tekrar seçilebilmek için ortak niteliklerine göre gruplaşma gereğini duymuşlardır. Oy hakkı genişleyip yaygınlaştıkça, adayları tanıtabilecek ve oyları bunlara yöneltebilecek komiteler yoluyla seçmenlerin örgütlenmesi zorunluluğu da artmıştır. Dolayısıyla partilerin doğuşu, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuyla sözkonusu olmuştur (Duverger, 1993: 15). Bu anlamdaki ilk partiler ABD’de görülmüştür. Amerikan anayasasının yaratıcıları olan “ülkenin kurucu önderleri”nin partilere duyduğu nefrete rağmen, Federal Parti 1800 yılındaki Amerikan başkanlık seçimlerinde taban parti olarak ortaya çıkmıştır.

¹ Siyasi partilerin kavram olarak geçmişi ortaya çıktıkları 19. yüzyıldan çok fazla gerilere, Roma İmparatorluğu dönemine gider. Roma İmparatorluğu’nda “parti” kavramı, Senato tarafından kontrol edilen şeref payelerini, ücretleri ve terfileri tartışmak üzere asillerin ve halkın bir araya gelmelerini anlatmakta kullanılırdı. O zamandan 17. yüzyıla kadar olan süre içinde kavram değişikliğe uğrayarak, özellikle hizip ve çıkar grubu gibi anlamları da içerir olmuştur (Sarıbay, 2000: 136).

Pek çok muhafazakâr ve liberal parti, yaşamlarına yasama hizipleri olarak başlamışlardır. Bir süre sonra, daha geniş bir seçmen grubuna seslenmeye zorlanarak, seçim bölgelerinde şubeler, yerel temsilciler gibi parlamento dışında bir mekanizma geliştirmişlerdir. Buna karşın, sosyalist partiler ve dini etnik grupları temsil eden partiler ise değişmez bir şekilde devletin dışında işlevlerini yerine getiren toplumsal hareketler ve çıkar grupları olarak doğmuşlardır. Bunun devamında ise bu partiler, resmi seçimleri kazanma ve devlet siyasasını etkileme konusunda umutlu ve tamamen olgunlaşmış parlamenter partiler haline gelmişlerdir. 20. yüzyılın başlarıyla birlikte partiler, toplumu önemli ölçüde etkileyen sosyal ve diğer bölünmelerin politik temsilcileri haline gelerek çok çeşitlenmişlerdir (Heywood, 2012: 358).

Siyasi partilerin varoluş amacı ve nihai hedefi iktidar sahibi olmaktır. Toplumsal ve siyasal tasarımlarını uygulamaya aktarmak için iktidara sahip olma hedefi bu yapılara politik karakterini kazandıran ve onu baskı gruplarından, diğer katılım kanallarından farklılaştıran temel özelliğidir (Duverger, 1964: 122). Fakat siyasi partilerin tek işlevi yönetmek ve politikalarını uygulamak değildir. Partiler iktidar hedeflerini hayata geçirmek üzere faaliyet gösterirken aynı zamanda toplumu ve siyasal yaşamı etkileyen birçok işlevi de yerine getirmektedirler.

2. Türk Siyasi Tarihinde Siyasi Partiler Mevzuatı

Türk siyasi tarihinde iktidara muhalif siyasi hareketler Tanzimat Fermanı sonrasında gizli bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Bu hareketler siyasi amaçlı olsalar da modern anlamda bir parti niteliği taşımamaktadırlar. Nitekim Türk siyasi tarihinin ilk anayasası olan 1876 Kanun-i Esasi, dernek kurma özgürlüğünü bünyesinde barındırmamaktadır ancak yine de 1865 yılında kurulmuş muhalif bir topluluk olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti, modern anlamda bir siyasi parti olarak yorumlanmasa da; Türk tarihinin ilk siyasi partisi olarak kabul edilebilmektedir (Dursun, 2014: 278). 1876 tarihine kadar faaliyetlerini sürdüren bu cemiyetin temsilcileri, Osmanlı'nın ilk ideologları olarak tanımlanmaktadır (Beydilli, 2013: 430). Onun da öncesinde, 1859 yılında kurulan Fedailer Cemiyeti, aslında Osmanlı'da kurulan ilk cemiyettir.

1839 Tanzimat Fermanı, 1876 I. Meşrutiyet ve 1908 II. Meşrutiyet, Cumhuriyet dönemini de etkileyecek olan toplumsal ve siyasal yapılanmaların, parlamenter sistemin ve anayasal geleneğin çıkış noktaları olmuşlardır. Bugünkü anlamı ile modern siyasi partilerin görülmeleri ise 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile başlamıştır. Bu kanun 1938 yılına kadar

sivil toplum örgütlenmelerini düzenlemiştir. Dernek kurma özgürlüğünü getiren bu kanun, cemiyetlerin gizli olmaması esasını getirmiştir. 1909 yılında Kanun-i Esasi’ye getirilen bir madde ile dernek kurma hak ve özgürlüğü de anayasal güvence altına alınmıştır. II. Meşrutiyet, Osmanlı’da demokratik gelişmelere dair ciddi adımlar atılmasına vesile olmuştur. II. Meşrutiyet’in gölgesi altında gerek anayasaya gerek kanunlara dair birçok değişiklik yapılmıştır (Arslan, 2010: 58).

Millî Mücadele sürecinden Cumhuriyet’in ilanına kadar Türkiye’de siyasi partiler adına herhangi bir hareketlilik söz konusu değildir. Sadece, Cumhuriyet’in ilk siyasi partisi olan Halk Fırkası’nın temellerini atmış olması bakımından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) bu noktada önem teşkil etmektedir. Zaten ARMHC’nin kuruluş tarihi olarak kabul edilen Sivas Kongresi; yani 4-11 Eylül 1919 tarihleri, Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) ilk kurultayı olarak kabul edilmektedir. Nitekim 23 Nisan 1920 tarihinde toplanan Büyük Millet Meclisi’nin ilk üyeleri ARMHC delegelerinden oluşmaktadır. Zaten ilk zamanlarında meclis tamamen ARMHC’nin temel ilkeleri üzerine kurulu bir durumdadır. Bunun temel amacı da son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından da onaylanmış Misak-ı Milli’yi uygulamaya geçirerek tüm ülkede barışı ve huzuru temin etmektir (Atatürk, 2006: 548). Bu meclis göreve başlar başlamaz, 29 Nisan 1920’de, ilk adımını Hıyanet-i Vatanîye Kanunu’nu ilan ederek otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla atmıştır. Ardından yeterli görülmeyen bu kanunun üzerine Firariler Hakkında Kanun gibi yeni bir düzenleme ve İstiklal Mahkemeleri de eklenecektir. Kuşkusuz ki bu faaliyetlerin nedeni yeni kurulan merkezi otoriteye muhalif olanların sindirilmesine ve iç düzenin sağlanmasına yöneliktir (Yurttaş Özcan, 2011: 40).

Cumhuriyet’in ilanı sonrasında kurucu meclis tarafından değil de TBMM tarafından hazırlanmış olan 1924 Anayasası, 1960 Darbesi’ne kadar yürürlükte kalmıştır. Bu anayasada, yasama başlığı altında seçme ve seçilme ile ilgili, meclis ile ilgili ve milletvekilliği ile ilgili maddeler düzenlenmiş ancak sosyal ve siyasi haklar adına herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Gözübüyük, 2005: 51).

Çok partili hayata geçene kadar Türkiye’de siyasi partiler Cemiyetler Kanunu’na tabi olmuşlardır. Çünkü 1924 Anayasası’nda siyasi partiler hakkında herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Sadece meclis iç tüzüğünde siyasi partiler tanınmaktadır. Bu nedenle de mecliste sandalyesi olmayan siyasi partilerin tam anlamıyla bir siyasi varlık gösterdiklerinden

bahsetmek mümkün değildir (Yazıcı, 2015: 62). 1909 tarihinde ilan edilmiş olan bu Cemiyetler Kanunu, 1938 yılına kadar üzerinde birtakım değişiklikler yapılarak kullanılmaya devam etmiştir. Aralık 1923'te bu kanunda yapılmış olan en önemli değişikliklerden birisi, hükümete cemiyetlerin idari ve iktisadi işlemlerini denetleme yetkisinin verilmiş olmasıdır (Ekizceleroğlu, 2015: 128).

1960 Darbesi sonrası iktidarı ele geçiren Milli Birlik Komitesi, mevcut siyasi partilerin faaliyetlerini durdurmuş; il ve ilçe merkezlerinde örgütlenmelerini yasaklamıştır. 1961 yılında hazırlanan ve yayınlanan Anayasa ile birlikte siyasi partiler anayasaya ve yasal düzenlemelere konu olmaya başlamışlardır. 1962 yılında da Türkiye'deki siyasal hayatı düzenlemesi için Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Anayasa Mahkemesi'nde siyasi partiler hakkında davalar görülmektedir ve bunun nedeni de siyasi partilere bir güvence temin etmektir (Turhan, 2002: 131). 13 Temmuz 1965 tarihinde kabul edilen 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu (SPK) ile ilk defa siyasi partiler hakkında detaylı bir çalışma yapılmıştır. Kanunun en önemli noktalarından birisi mali yardımlar, bağışlar, devlet destekleri gibi gelir kaynaklarının belirlenmesi üzerine olmuştur.

1980 yılında gerçekleşen askeri darbe sonucu, faaliyette olan siyasi partiler ve TBMM lağvedilmiş; siyasi parti liderleri yargılanmışlardır. 7 Kasım 1982 tarihinde de darbeyi gerçekleştiren Milli Güvenlik Konseyi'nin belirlemiş olduğu danışma meclisi bir Anayasa hazırlamış ve halk oylaması sonucu %92'lik yüksek bir oranla kabul edilmiştir. Yürürlüğe giren Anayasa'da siyasi partiler ile ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa'nın ardından seçimler yapılmadan evvel 22 Nisan 1983'te 2820 sayılı SPK yayınlanmıştır.

3. İlgili Mevzuat Açısından Türkiye'de Siyasi Partiler Arası Rekabet Eşitliği

3.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

1980 darbesi sonrası, darbecilerin belirlediği bir danışma meclisi tarafından hazırlanan Anayasa, Türkiye'de halen kullanılmaktadır. Anayasa, ilki 1987 yılına olmak üzere günümüze kadar bazı değişikliklere uğramıştır. Anayasa'da çalışmanın konusuyla -siyasi partiler arasındaki rekabet eşitliği- ilgili bazı hükümler şu şekildedir:

• “*Siyasi partilere devlet, yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir* (Anayasa, Md. 68/8).

Siyasi partilere devlet yardımına dair bu ilkenin yanında yöntemi de belirtilmelidir. Bu sayede de devlet yardımı yöntemleri, iktidarlar değiştikçe iktidara göre biçimlenmekten kurtulabilecektir. Nitekim günlük siyasi endişeler nedeniyle devlet yardımı hususundaki eşitlik ve adillik ilkelerinde yasal değişiklikler yapılma imkânı mevcuttur (Uzun, 2011: 237). Buna ek olarak devlet yardımları doğrudan parti merkezlerine değil de partinin tüm kademeleri arasında paylaştırılmalı ve böylece gelirin parti merkezinde erimesinin önüne geçilmelidir (Topuzkanamış, 2013: 199). Hazine yardımlarının büyük partiler arasında paylaşıyor olması adaleti, demokrasiyi ve rekabet eşitliğini sakatlayan bir unsurdur (Hatipoğlu, 2009: 247). Kuşkusuz bir siyasi partinin sadece aidatlarla işlevlerini yerine getirmesi mümkün değildir. Bağış toplama konusunda ise iktidar partileri veya köklü partiler çok daha avantajlı konumdadır. Bu nedenle adil bir rekabet ortamı sağlanması, partilerin çıkar gruplarının eline bırakılmaması ve fırsat eşitliği için gerçek anlamda hakkaniyetli devlet yardımı gereklidir (Çoban, 2008: 628).

• “*Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler*” (Anayasa, Md. 69/2).

Cumhuriyet Halk Partisi’nin, İş Bankası’nda sahip olduğu hisseler burada tartışmaya açıktır. Nitekim hem Anayasa’nın bu maddesinde hem de SPK’nın 67. Maddesinde siyasi partilerin ticari faaliyetlere girişmeleri net bir şekilde yasaklanmıştır. Kaldı ki mevzuatta CHP ve İş Bankası’nın istisna tutulduğu hiçbir hüküm bulunmamaktadır. Yalnız, Mustafa Kemal Atatürk’ün vasiyetinin varlığı bu hususta yargının elini bağlamaktadır. Ayrıca CHP’nin de buradan bir gelir elde etmediği, sadece payların Türk Dil Kurumu (TDK) ve Türk Tarih Kurumu (TTK)’na aktarılışında aracı bir rol oynaması da yine bu maddeye aykırılık konusunda net bir ispat niteliği taşımamaktadır (Bitiren, 2020). Ancak bu hususun üzerine düşülmesini isteyen kesim, CHP’nin bu gelirleri TDK veya TTK’ya aktarmadığını ve her türlü ticari faaliyet yasak olduğu için şirketlerin yönetim kurullarına üye atayamayacaklarını iddia etmektedirler (Kekeç, 2020). Nitekim Türk Ticaret Kanunu’nda ticari işler “*Bu Kanunda düzenlenen hususlarla bir ticari işletmeyi ilgilendiren bütün işlem ve fiiller ticari işlerdendir*” olarak tanımlanmıştır (Md. 3). Yani bu açıdan değerlendirildiği zaman CHP’nin İş

Bankası yönetimine üye göndermesi ve bankada hisse sahibi olması açıkça bir ticari faaliyettir. Hatta eğer bir gün mevzu bahis kişi veya hisseler sebebiyle bir uyuşmazlık çıkarsa CHP ticari bir davanın tarafı olacaktır (Beyaz, 2016).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarının olağanüstü şartları ile kurulmuş olan, tek parti döneminin bir yansıması olarak devlet ile bütünleşmiş CHP'nin; bir bankada hisse sahibi olması o dönemin koşullarında olağan bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak günümüzde siyasal rekabette eşitlik ilkesi doğrultusunda bu konu tartışmaya müsait bir konudur. Bu hususta CHP'nin kendi milletvekilleri aracılığı ile söz konusu hisselerin hazineye devredilmesi siyasal etik ve rekabet eşitliği açısından düşünülebilir (Beyaz, 2016). Veya buna benzer bir imkân eşitlik ilkesi gereğince bütün siyasal partilere de tanınabilmelidir.

• *“Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştay'dan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda vereceği kararlar kesindir”* (Anayasa, Md. 69/3).

Siyasi partilerin denetim işlerinin Anayasa Mahkemesine bırakılması şüphesiz ki daha güvenceli bir denetim sağlanması amacıyla. Parti kapatma davalarında da nitelikli oy çoğunluğu aranması yine parti özgürlüğüne verilen önemin bir göstergesidir. Ancak siyasi partilerin mali denetimlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından değil de uzmanlığı, faaliyet alanı ve bir hesap mahkemesi niteliği bakımından doğrudan Sayıştay tarafından yapılması çok daha isabetli olacaktır (Abdülhakimoğulları, 2002: 179).

Her ne kadar 1999 yılında, Sayıştay'dan yardım alınması ibaresi kanuna eklenmiş olsa da bu yeterli bir düzenleme değildir. Ancak denetimin Sayıştay tarafından ve yaptırımların Anayasa Mahkemesi tarafından gerçekleştirilmesi makul olabilecektir (Uslu ve Yavuz Dalgıç, 2020: 308). Ayrıca Anayasa Mahkemesi partilerin mali denetimlerini, kendisine gönderilen belgeler üzerinden gerçekleştirmektedir. Ülkemizde siyasi partilerin bilançolarını kaydetmeleri için standart bir muhasebe usulü mevcut değildir bu nedenle her parti kendi tarzına göre kayıt tutmaktadır. Bu durum da Anayasa Mahkemesi'nin onlarca farklı usulde hazırlanmış evrak ile

uğraşmasına ve işlerin daha da zorlaşmasına neden olmaktadır. Yine denetim alanındaki bir başka problem de partilerin sadece merkez teşkilatlarının denetlenmeleri ancak büyük oranda kaynak aktarılan taşra teşkilatlarının denetlenmemeleridir (Uzun, 2011: 242-243). Buna ek olarak da siyasi partilerin devlet yardımı haricindeki gelirleri ise olması gerektiği gibi denetlenmemektedir (Bahar, 2011).

• *“Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir”* (Anayasa, Md. 69/7).

Siyasi partilerin temelli kapatılması yerine devlet yardımlarından kısmen veya tamamen mahrum bırakılması genelde daha demokratik bir yöntem olarak düşünülmektedir (Karakoç, 2013: 67). Ancak bu durum yaptırımlar açısından bir eşitsizliğe neden olmaktadır. Nitekim devlet yardımlarından mahrum bırakma yaptırımı, sadece bu yardımı alan siyasi partiler üzerine uygulanabilmektedir. Devlet yardımı alamayan siyasi partiler ise direk kapatma yaptırımı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu da yine küçük partiler için dezavantaj yaratan ve rekabet eşitliği ilkesini zedeleyen bir durumdur (Çoban, 2008: 634).

• *“Cumhurbaşkanlığına, siyasi parti grupları, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ile en az yüz bin seçmen aday gösterebilir”* (Anayasa, Md. 101/3).

Türkiye’de ilk defa 24 Haziran 2018 seçimlerinde uygulanan Cumhurbaşkanlığı seçimi de, aday gösterilme şartları bakımından tartışmaya açıktır. Maddeye göre bir kişinin Cumhurbaşkanı aday olabilmesi için ya meclisteki bir siyasi parti grubu tarafından ya da bir önceki seçimlerde en az %5 oy almış bir siyasi parti tarafından gösterilmesi şartları; Cumhurbaşkanı adaylarının hali hazırdaki siyasi aktörler arasından gösterilmesi anlamına gelmektedir. Cumhurbaşkanı aday gösterilmek için gerekli olan bir diğer şart ise en az yüz bin seçmen tarafından aday gösterilebilmektir. Ancak bu koşul da siyasi hayata yeni atılmak isteyen bir birey için oldukça zorlayıcı bir koşuldur. Nitekim bu şart altında seçimlerin gizliliği ve vicdan özgürlüğü ilkesini de sakatlar niteliktedir. Çünkü bir Cumhurbaşkanı aday için imza veren bir seçmen, tarafını baştan belli etmiş olacaktır (Öz, 2018).

3.2. 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu

1982’de kabul edilen Anayasa’nın Türkiye’deki siyasi partiler, Batı demokrasilerinde görülmediği kadar disipline edilmişlerdir (Turhan, 1997: 398). Bu sıralarda çıkarılan ve daha sonra pek çok değişikliğe uğrayan SPK’nın son haline göre çalışma ile ilgili olan bazı hükümler aşağıdaki gibidir:

- “*Siyasi partilerin genel merkezi Ankara’da bulunur*” (SPK, Md. 8/2).
- “*Siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunması şarttır*” (SPK, Md. 36/1).
- “*Bir ilde teşkilatlanma, merkez ilçesi dâhil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurmayı gerektirir*” (SPK, Md. 36/2).

Bu maddeye göre siyasi partiler en az 41 ilde ve bu illerin de her birisinin ilçelerinin üçte birinde teşkilatlanmak zorundadır. Bu madde parti kalabalığını engellemesi açısından olumlu yorumlanabilmektedir, nitekim oy pusulasında çok fazla partinin olması hem pusula düzeninde problemlere yol açacak hem de geçersiz oyların sayısını artıracaktır (Atar, 2006: 214). Ancak katılım sağlayabilme ve örgütlenme özgürlüğü açısından olumsuz yorumlanabilmektedir (Şafak, 2016: 67). Nitekim 24 Haziran 2018’de yapılan Cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekili Seçimlerine, o esnada Türkiye’de tam faal 77 siyasi parti bulunmasına rağmen (Yargıtay, 2020) sadece 8 siyasi parti katılabılmıştır (YSK, 2018). Özellikle başta iktisadi yetersizlikler nedeniyle birçok problem yaşayan küçük siyasi partilerin bu şartı yerine getirmeleri hayli zordur (Yılmaz ve Ezici, 2017: 1980).

- “*Siyasi partilerin gelirleri amaçlarına aykırı olamaz* (SPK, Md. 61). “*Siyasi partiler ticari faaliyette bulunamazlar, kredi veya borç alamazlar* (SPK, Md. 67). “*Siyasi partiler, ikametleri ile amaç ve faaliyetleri için gerekli olanlardan başka taşınmaz mal edinemezler. Partiler, amaçları içinde olmak şartıyla sahip oldukları taşınmaz mallardan gelir sağlayabilirler*” (SPK, Md. 68).

Buna göre siyasi partilerin gelir elde etme yollarının bir hayli kısıtlanmış olduğu görülmektedir. Hazine yardımı almak için gerekli şartları taşıyamayan bir siyasi parti kendi finansmanını kendi sağlama çabası içine girecek ancak birçok sınırlamaya tabi kalacaktır. Özellikle reklam ve

tanıtımın çok önemli olduğu günümüzde siyasi partilerin büyük finansmanlara ihtiyaçları vardır (Yılmaz ve Ezici, 2017: 1987).

• “*Siyasi partiler amaçlarına ulaşmak için gerekli gördükleri siyasi faaliyetleri kapsamında her türlü harcama yapabilirler*” (SPK, Md. 47/4).

Gelirleri bakımından oldukça fazla sınırlamaya tabi tutulan siyasi partilerin, giderleri konusunda herhangi bir sınırlamaları bulunmamaktadır. Siyasi partilerin örgütlenme amacıyla tutacakları binaların kiralaları, binaların içlerinin döşenmesi, elektronik cihazlar, elektrik, su ve ısınma gibi faturaları ve işlemlerin kayıt altına alınmaları gibi temel ve oldukça yüksek giderleri vardır. Bunun yanı sıra aslında daha da önemli olan propagandalar için çeşitli afişler, broşürler, organizasyonlar, reklam ve tanıtım faaliyetleri özellikle seçim zamanlarında en yüksek gider kalemleri olarak değerlendirilebilirler (Erdem, 2017: 3120).

• “*Siyasi partiler: Genel ahlak ve adaba aykırı, amaçlar güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar*” (SPK, Md. 78/e).

Bu maddede bulunan “genel ahlak ve adap” ibaresinin daha da açıklanması yerinde olacaktır. Nitekim yoruma ziyadesiyle açık bir maddedir. Bugüne kadar bu madde üzerinden bir hadise yaşanmamış olsa da bu yaşanmayacağı anlamına gelmemektedir. Kanunda bu ve bunun gibi yoruma açık ve keyfi uygulamalara yol açabilecek maddelerin revize edilmesi düşünülmelidir (Sevinç, 2005: 268).

• “*Yüksek Seçim Kurulunca son milletvekili genel seçimlerine katılma hakkı tanınan ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 33’üncü maddesindeki genel barajı aşmış bulunan siyasi partilere her yıl Hazineden ödenmek üzere o yılki genel bütçe gelirleri "(B) Cetveli" toplamının beş binde ikisi oranında ödenek mali yıl için konur* (SPK, Ek Md. 1).

Siyasi partilere devlet tarafından yapılacak yardımları düzenleyen bu maddeler hakkaniyete uygun olarak değerlendirilmemektedir. Nitekim bu düzenlemelerin iktidara gelen her partinin değiştirebilmesine imkân sunması, bu yardım ölçütlerinin kökleşmesini engellemekte ve bazı sorunlar meydana getirmektedir. Bu hususta da küçük partiler, diğerlerine göre daha zor koşullar altında seçim yarışına katılmak durumunda kalmaktadırlar (Bahar, 2011: 117). İktidara gelen partilerin hazine yardımlarını sürekli değiştirmesi siyasal sistemin kurumsallaşmasına da darbe vurmaktadır (Yüce, 2011). Gelinek nokta, hazine yardımlarının amacının aksine dönüşmüş, haksız rekabeti artıran bir hal almıştır.

Ayrıca hazine yardımından fayda sağlayan siyasi partilerin toplam gelir kaynakları arasında bu yardımların ne kadar yer kapladığı da önemli bir sorudur. Nitekim büyük oranda bir hazine yardımının belli başlı partiler arasında paylaşılması ülkedeki partilerin birer “Hazine Partisi” olmalarına ve devletleşmelerine neden olmaktadır. Böylece siyaset de artık bir meslek haline gelmekte, sermaye yoğun bir süreç olmakta, siyasi partiler devlete bağımlı olmakta ve devletin bir parçası konumuna gelmektedirler (Gençkaya 2002). Nitekim finansman kaynağının büyük bölümünü aidatlar ve bağışlar yolu ile toplayacak siyasi partiler, topluma mali yönden bağımlı olacak ve toplumsal taleplere de daha duyarlı olmak zorunda kalacaktır (Uzun, 2011: 235).

3.3. 2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu

10 Haziran 1983 tarihli Resmî Gazete’de 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu (MSK) yayınlanmıştır. Bu kanun da ilki 1986 yılında olmak üzere günümüze kadar birçok değişikliğe uğramıştır. Sözkonusu bu kanun son hali ile genel olarak değerlendirildiğinde, gelirini sadece sabit maaş ile kazanabilen, okumuş ve tecrübeli kesimin aday olabilmesi önünde engel teşkil eden yönleri bulunmaktadır. Nitekim aday olmak isteyen ve bu kanunda sayılan meslek grubu mensubu bireyler adaylık öncesi istifa etmekte, seçimler bittikten sonra seçilemezse yine aynı şekilde kamu kuruluşunda görevlerine geri dönebilmektedirler. Ancak bu kanun, birçok yetenekli bireyin aday adaylığı hususunda caydırıcı bir içeriktedir. Nitekim çalıştığı birim kamu kurumu olmayan bireyler işlerini bırakmadan ve maddi kayba uğramadan aday olabilmektedir ancak kamu görevlilerinde bu durum ciddi problemler yaratmaktadır. Bu kanunda aday adaylığı için ilgili maddenin (Md. 18) düzenlenmesi ile siyasetteki “serbest meslek” etkisi azalarak daha zengin ve demokratik bir ortam oluşturulabilecektir (Atar, 2006: 227).

- “Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların %10’unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar” (MSK, Md. 33).

2018 yılı başlarında seçim mevzuatı ve siyasi partiler mevzuatı üzerinde yapılmış olan değişikliklerin iki parti sistemini avantajlı hale getirmek ve oyların dağılmasını önlemek için yapıldığı düşünülmektedir. %10’luk seçim barajının düşürülmeyip de partilerin ittifaklar ile seçime katılmalarının yolunun açılması, normalde barajı geçemeyecek partilerin de barajdan muaf tutulması gibi bir imkân sağlamaktadır (Keskinsoy ve Kaya, 2018: 92).

Bilhassa 1980li yıllarda siyasal sistem üzerine yapılan değişiklikler genelde büyük partiler lehine seyretmiştir (Bulut, 2010: 6). 80’li yılların siyasal sisteme getirdiği bu baraj sisteminin ise çoğulcu demokratik yapıya olumsuz bir etki ettiği düşünülmektedir. İstikrarı sağlamak amacıyla seçim sistemine getirilen bu barajın da 1991-2002 arası koalisyon hükümetlerini önleyememiş olması ve ülkedeki mevcut siyasi partilerin fazlalığını ve aşırı bölünmüş yapısını da engelleyememiş olması tartışmaya değer bir konudur (Bahçeci, 2005: 373). Elbette ki seçim barajının komple kaldırılması mantıklı bir hareket olmayacaktır. Nitekim çok partili bir demokrasi demek bütün partilerin yönetimde olması anlamına gelmemektedir. Ancak hem istikrarın sağlanabileceği hem de küçük partilere de iktidar olabilme şansının verilebileceği bir düzenleme şarttır. Örneğin yüzde üç ila beş arasında bir baraj konularak hem gerçekten gereksiz yer işgal eden siyasi partiler elekten geçirilmiş olur, hem de toplumdaki farklı siyasal eğilimlerin temsili arasında bir denge sağlanmış olur. Dünya’da başka hiçbir demokratik ülkede yüzde on gibi yüksek bir baraj uygulaması söz konusu değildir (Kuzu, 1999: 291).

Bu madde adaletli temsil açısından incelendiğinde, çok yüksek oranda oyun parlamentoda temsil edilebilmesini de engelleyen bir maddedir. Türkiye bunun en çarpıcı örneğini 2002 seçimlerinde yaşamıştır. Bu seçimlerde baraj uygulaması nedeni ile parlamentoya girememiş siyasi partilere verilen oy oranı %45,3’tür. Yani, seçmenlerin %45,3’ünün tercihleri parlamentoda temsil imkânı bulamamıştır. Bu oy oranının da yaklaşık 11,5 milyon kişiye tekabül ettiği düşünüldüğünde ne kadar yüksek bir rakam olduğu gözlemlenebilecektir. Hâlbuki o dönemde seçim barajı %5 bile olsaydı, oyların yaklaşık %36 gibi bir oranı da meclis içerisinde temsil hakkı bulmuş olacaktı (Bulut, 2010: 9).

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde, siyasi partiler arasında yaşanması gereken demokratik rekabet, ne yazık ki yerini zamanla demokratik nitelikten uzak ve rasyonel bir rekabete yöneltmektedir. Hatta bu şiddet ve tehdide varan boyutlara bile ulaşabilmektedir. Mevcut sistem özellikle iktidar partilerinin devletin imkânlarını kötüye kullanmasına da fırsat vermektedir. Bu da siyasette yıkıcı bir rekabete neden olmaktadır. Yıkıcı rekabetin bazı görünüş formları aşağıdaki gibidir (Akartürk, 2008: 61):

- Mecliste çoğunluğa sahip olan parti veya partilerin, seçim sistemlerinde kendi lehlerine düzenlemeler yapabilmeleri,

- Özellikle yerel seçimlerde, iktidar partisinin rakip partilere oy çıkan yerlere hizmet götürmemesi ya da bu konu ile ilgili tehditlerde bulunması,
- Devlet imkânlarını kullanarak seçmenlere oy karşılığı çeşitli menfaatler sağlanması,
- Parti yasakları veya kapatılmaları hususlarında düzenlemeler yaparak rakipleri sindirmek veya elimine etmek,
- Genel ya da yerel seçimlerde yolsuzluk yapılması, kendi menfaati adına hile karıştırılması,
- Partilere yapılan devlet yardımları, devlet radyo veya televizyon kanallarındaki propaganda ve reklam konularında eşitsiz uygulamalar,
- Rakip partilerin stratejileri konusunda yasadışı yollar ile bilgi sızdırılması (Siyasi casusluk),
- Parti içi seçimlerde de yönetimin veya belirli hiziplerin rüşvet, baskı veya şantaj yolu ile haksız rekabete neden olmaları, parti içi seçimlere hile karıştırılması,
- Parlamentodaki milletvekillerinin oylarının akıbetini değiştirmek için verilen rüşvetler.

Partiler arası veya parti içi siyasi rekabetin yıkıcı nitelikler taşıması, her şeyden evvel halkın demokrasiye olan inancını sarsmaktadır. Bu da siyasal hakları da özgürlükleri de zedelemektedir. Hukuksal düzenlemeler aracılığı ile siyasi hayatta ideolojik çoğunluğun, adil bir seçim sisteminin ve fırsat eşitliğinin sağlanarak gerçek manada bir siyasi rekabet ortamının yaratılması gerekmektedir.

Türkiye, demokratik hayatta henüz çok genç bir ülkedir. Son saltanat yönetimi Osmanlı'nın yıkılmasının ardından ilan edilen Cumhuriyet ile Türkiye, demokrasiye geçiş için yavaş ve temkinli adımlar atmaya başlamıştır. Her ne kadar meclis 1920'de kurulmuş, Cumhuriyet 1923 yılında ilan edilmiş olsa da, Türkiye demokrasi ile 1946 yılında; gerçek manada demokrasi ile de 1950 yılında tanışabilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Batı demokrasilerinde dâhil siyasi partiler birtakım yasaklamalara tabi tutulmuşlardır. Çünkü siyasi partilerin özgürlükçü demokratik düzen için her ne kadar hayati olsalar da bu düzen

üzerinde ciddi tehlikeler de yaratabildikleri görülmüştür. Bu nedenle de demokratik rejimler, yıkılma tehlikesine karşı kendilerini korumaya almak zorunda kalmışlardır. Bu durum her ne kadar mecburiyetten kaynaklansa da dengeli bir yaklaşımın sağlanması zaruridir. Nitekim özgürlükçü demokrasilerde siyasi partilerin niteliklerinin aşırı derecede sınırlandırılması özgürlükçü demokratik düzeni korumak değil de anayasal düzeni korumak amacına dönüşebilmektedir. Bu da toplumların tek sesli bir vaziyete sürüklenmelerine neden olarak demokrasi bağlamında tartışmaya açılan bir husus olmaktadır (Hakyemez, 2002: 3).

Siyasi partiler demokratik düzenin vazgeçilmez unsurları olarak nitelendirilseler de siyasal hayatın tamamının partilerin eline bırakıldığı bir sistem, demokrasinin sadece partiler demokrasisine indirgenmesine neden olacaktır. Bu da yasama yetkisinin ve yürütme gücünün kötüye kullanılmasına, kamu yönetiminde liyakat ilkesinin zedelenmesine ve denetim mekanizmasının işlevsiz kalmasına neden olacaktır. Hem yasama hem de yürütme gücünü elinde bulunduran iktidar partisi; devletin imkânlarını da bu partizan tutumuna alet edecek ve sistem bir parti devlete dönüşecektir (Akartürk, 2008: 57). Türkiye’de kamu kaynaklarının seçim zamanlarında kullanılmasını engelleyen düzenlemelerin seçim yasalarında eksik olduğu aşikârdır. Nitekim seçim zamanları sosyal yardım hizmetleri, temel atma törenleri, kamuya ait araç ve personellerin kullanılması, muhalefetin propagandalarının engellenmesi, ilçelerin il yapılması gibi birçok imkân iktidar partisi adına seferber edilebilmektedir (Alkan, 2006: 150). Bu nedenle de bu yasakların sürelerinin minimum bir aya çıkarılması faydalı olacaktır (Uzun, 2011: 239).

Ülkemizde, siyasi partilerin gelir kaynaklarına dair birçok sınırlama ve düzenleme mevcuttur ancak giderlerine dair herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Büyük ve zengin partilerin veya zengin adayların seçim zamanları sahip oldukları maddi imkânlar sayesinde diğer partilere nazaran oldukça fazla avantajlı konumdadırlar. Partilerin hazineden alacakları devlet yardımlarının toplanan aidatlar ve bağışlar ile dengeli bir mekanizmaya oturtulması, partilerin gelir kalemlerinde hem bir denge sağlayacak hem de partilerin halk desteğini kaybetme ihtimalini göze alamamalarına vesile olacaktır (Uzun, 2011: 240).

Seçim barajının varlığının seçmenin algısı üzerinde etkisi olduğu da ispatlanmış bir konudur (Çınar ve Göksel, 2019: 41). Bu durumun devam edeceğini düşünen seçmenler “nasıl olsa barajı geçemez” algısı ile küçük

partilere oy vermekten ziyade hâlihazırdaki büyük ve kurumsal partilere oy verecektir. Seçimlerdeki bu sistem de küçük partilerin marjinalleşmesine, sadece belli bir platform oluşturma amacı gütmelerine, iktidar veya muhalefet olmak gibi bir gayelerinin olmamasına yol açmaktadır (Duverger, 1993: 376).

Seçmenlerin algıları üzerinde büyük etki oluşturan bir başka unsur da kuşkusuz ki, seçimlerden önce yayınlanan parti oyları ile ilgili kamuoyu araştırmalarıdır. Bu sebeple bu tarz araştırmaların yayınlanmaları, ülkelere göre çeşitli sınırlamalara tabii tutulmaktadır. Ülkemizde kanuni düzenleme yeterli görülse de denetim konusunda problemler yaşanmaktadır. Bilhassa belirli partileri destekleyen yayın kuruluşları bu sonuçları haber adı altında sunmaktadırlar. Bu hususta bu tarz araştırmaların seçimlerin en az 3 ay öncesinde bitirilmeleri önerilebilir (Atar, 2006: 219). Bu şirketlerin ve yayın kuruluşlarının destekleyecekleri partiler tabii olarak büyük partiler olacağı için, yine küçük partiler adına adaletsiz bir ortam doğacaktır.

Tüm bu değerlendirmeler ve Anayasa, SPK ve MSK'daki bazı ilgili maddelerden hareketle siyasi hayatta adil rekabetin sağlanabilmesi için aşağıdaki hususların dikkate alınması tavsiye edilebilir:

- Siyasi partilere yapılan devlet yardımlarında sabit yöntem belirlenmelidir. Belirlenen bu yöntemlerin değişen iktidarlara göre keyfi düzenlemelere maruz kalması engellenmelidir.

- Ya Cumhuriyet Halk Partisi'nin İş Bankası ile arasındaki ilişki düzenlenmeli ya da benzer imkânlar eşitlik ilkesi doğrultusunda bütün siyasi partilere tanınmalıdır.

- Siyasi partilerin gelir kaynakları mevzuatta gereğinden fazla sınırlandırılmıştır. Devlet yardımı almaya hak kazanamayan partiler için finansman bulmak zaten zor olduğu gibi, bir de gelir kaynakları bakımından zorlayıcı maddelere tabidirler.

- Siyasi partilerin giderleri üzerinde mevzuatta herhangi bir sınırlama yoktur. Bu da büyük ve köklü partilerin harcamalarının oldukça hoyratlaşmasına neden olmaktadır, yeni kurulan veya küçük partilerin rekabette şanslarını oldukça düşürmektedir. Bu nedenle siyasi partilerin en az gelirlerine getirilen sınırlamalar kadar, giderlerine de sınırlamalar getirilmesi daha uygun olacaktır.

- Siyasi partilerin mali denetimleri doğrudan bu işin uzmanı olan Sayıştay tarafından; diğer denetimleri ise Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmalıdır.

- Siyasi partilerin mali denetimlerinin kolaylaşması açısından, her partinin uyması gereken bir muhasebe usulü belirlenmelidir.
- Siyasi partilerin sadece devlet yardımlarına dair olanları değil elde ettikleri bütün gelirler ve kaynakları olması gerektiği gibi denetlenmelidir.
- Siyasi parti denetimleri sadece merkez teşkilatları ile sınırlı tutulmamalı, taşra teşkilatları da denetime tabi olmalıdır.
- Siyasi partilere uygulanmakta olan yaptırımlardan kapatılma veya devlet yardımlarından mahrum bırakılma seçeneklerinin yanına seçimlere katılımın engellenmesi veya geçici faaliyet durdurulması gibi daha adil seçenekler getirilmelidir. Bir siyasi partinin siyasal hayattan çekilmesine mümkün merteye halk karar vermelidir.
- Cumhurbaşkanlığına aday olabilmek şartları hafifletilecek şekilde düzenlenmelidir.
- Siyasi partilerin genel merkezlerinin Ankara’da bulunması zorunluluğu kanaatimizce gereksiz bir uygulamadır. Zaten maddi açıdan oldukça dezavantajlı olan yeni veya küçük partiler için bu zorunluluk fazladan bir külfet meydana getirmektedir. Bu madde en azından mecliste temsil edilen siyasi partilerin genel merkezleri olarak güncellenebilir.
- Siyasi partilerin seçimlere katılmadan önce 41 ilde ve bu illerin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurma zorunlulukları örgütlenme özgürlüğü ve katılım sağlayabilme açısından olumsuz bir durumdur. Bu madde nedeniyle birçok siyasi parti hiçbir seçime katılmadan siyaset sahnesinden silinmektedir.
- SPK’nın 78/e maddesindeki “genel ahlak ve adap” ibaresi oldukça genel ve keyfiyete neden olabilecek bir maddedir. Bu maddenin daha da detaylandırılması ve keyfi uygulamalara sebep olmaması sağlanmalıdır.
- SPK’da partilerin isimlerine eklenmesi yasaklanan ideolojiler ile ilgili maddeler düzenlenmelidir. Mevzuat bütün ideolojilere eşit durmalıdır. İdeolojisi ne olursa olsun tüm siyasi partilerin akıbetlerini halkın belirlemesi en uygun yöntem olacaktır.
- MSK’nın bazı meslek gruplarının siyasete katılmasını engelleyen 18. Maddesi düzenlenmelidir. Nitekim pratikte hiçbir anlamı olmayan bu madde, sadece rekabette eşitlik haklarını zedeleyen bir maddedir. Gerçekten tecrübeli ve yetenekli olabilecek bireylerin ülke yönetiminde söz sahibi

olmasını engelleyen bu madde nedeniyle siyaset sadece serbest meslek erbaplarının eline bırakılmaktadır.

- %10'luk seçim barajının gereğinden fazla yüksek olduğu su götürmez bir gerçektir. Ülkemizde sürekli tartışmalara konu olan bu barajın, daha makul seviyelere çekilmesi düşünülmelidir. Elbette tamamen kaldırılması sağlıklı bir yöntem değildir ancak diğer demokratik ülkelerde olduğu gibi %3 ila %5 gibi daha makul seviyelere indirilmesi mantıklı bir çözüm yolu olacaktır.

- Ülke siyasetinin sadece partiler bazında döndürülmesini engellemek için, bağımsız adaylık koşulları da düzenlenmelidir. Makul seviyelerde olacak şekilde bağımsız adaya da sadece amacına yönelik kullanmak üzere maddi manevi destekler sağlanabilmelidir.

- Seçim mevzuatı anayasal düzeni değil de demokratik düzeni korumak amacıyla baştan revize edilmeli, 1980 darbesinin militarist karakterinden arındırılmalıdır.

- İktidar partilerinin seçim dönemlerinde devlet imkânlarını kullanarak kendi lehinde çeşitli faaliyetler gerçekleştirmesi engellenmeli ve sınırlandırılmalıdır.

- Kamuoyu araştırmaları seçimler üzerinde manipülasyon yaratmaması açısından, seçimler gerçekleşmeden çok önce sonlandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

1961 Anayasası (20 Temmuz 1961). <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm> (E.T.: 26.07.2021).

648 Siyasi Partiler Kanunu (16 Temmuz 1965). *Resmi Gazete*. Sayı: 12050. Sayfa: 3-15. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12050.pdf> (E.T.: 26.07.2021).

Abdulahkimoğulları, Erdal (2002). Türkiye'de Siyasi Partilere Yapılan Devlet Yardımı ve Siyasi Partilerin Mali Denetimi. *Liberal Düşünce*. 169-180.

Alkan, Mehmet Ö. (2006). Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla). *Anayasa Yargısı*. 23. 133-165.

Altınbaş, Selcen (2019). Türkiye’de Parti Yasaklarının Parti Kapatma Davaları Üzerinden Okunması. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(1). 44-59.

Anayasa, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (E.T.: 10.07.2021).

Arslan, Zehra (2010). Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(11). 57-72.

Atar, Yavuz (2006). Seçim Hukukunun Güncel Sorunları. *Anayasa Yargısı*. 23. 211-235.

Atatürk, Mustafa Kemal (2006). Nutuk. (Derleyen: Kemal Bek). İstanbul: Bordo Siyah

Bahar, Esra (2011). *Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetim*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Bahçeci, Barış (2005). 1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar. *AÜHFD*. 54(3). 365-396.

Beyaz, A. Alp (2016). Siyasi Partiler Kanunu Bakımından CHP'nin Banka Hissedarlığı Meselesi. *İTS Hukuk Siyasi Partiler Hukuku*. <https://www.itshukuk.com/single-post/2016/09/17/Siyasi-Partiler-Kanunu-Bak%C4%B1m%C4%B1ndan-CHPnin-Banka-Hissedarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-Meselesi> (E.T.: 23.07.2021).

Beydilli, Kemal (2013). Yeni Osmanlılar Cemiyeti. TDV İslam Ansiklopedisi. (43). 430-433.

Bitiren, Gökhan (2020). Dünden Bugüne CHP’nin İş Bankası Hisselerinin Hazineye Devri Tartışması. *ListeList*. <https://listelist.com/chp-is-bankasi-hisseleri/> (E.T.: 25.07.2021)

Bulut, Nihat (2010). Temsilde Adalet – Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri. *EÜHFD*. 14(3-4). 1-18.

Çınar, Yetkin & Göksel, Türkmen (2019). *Türkiye’de Yeni Seçim ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne İlişkin Sayısal Analizler ve Politika Önerileri*. Tepav Yayınları: Ankara.

Çoban, Ali Rıza (2008). Devlet Siyasi Partilere Hakça ve Yeterli Düzeyde Yardım Yapıyor Mu?. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 11(1-2). 601-639.

Dursun, Davut (2014). *Siyaset Bilimi* (7. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Duverger, Maurice (1964). *Politikaya Giriş*. (Çeviren: Samih Tiryakioğlu). Varlık Yayınları: İstanbul.

-----, Maurice (1993). *Siyasi Partiler*. (Çev: Ergun Özbudun). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Ekizceleroğlu, Rengül. (2015). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Finansmanı ve Siyasi Rekabette Eşitlik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Erdem, Nazlı (2017). Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimi. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan*. (19) Özel Sayı. 3105-3145.

Erdoğan, Didem (2016). Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 59-74.

Evran Topuzkanamış, Şafak (2013). Siyasi Partilere Devlet Yardımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. (14) 2. 167-203.

Gençkaya, Ömer Faruk (2002). Siyasetin Finansmanı ve Siyasal Partiler. *ASOMEDYA*. <http://genckaya.bilkent.edu.tr/DEVPAR.htm> (E.T.: 24.07.2021).

Gözübüyük, Şeref. (2005). Açıklamalı Türk Anayasaları (Yapılışları, Özellikleri ve yapılan Değişiklikler). *Turhan Kitabevi*. Ankara.

Hakyemez, Yusuf Şevki (2002). 2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasal Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri. *Anayasa Yargısı*. 18(1). 1-24.

Hatipoğlu, Atakan (2009). Siyasi Partilere Hazine Yardımı: Sosyolojik Bir Değerlendirme. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 41. 233-250.

Heywood, Andrew (2012). *Siyaset* (6. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.

Karakoç, Rıfat (2013). 1982 Anayasası’nın Siyasi Partilere İlişkin Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 3(2). 55-70.

Kekeç, Ahmet (2020). İş Bankası'nı CHP'nin Tasallutundan Kurtarmak Vatandaşlık Görevidir. *Akşam Gazetesi*. <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/ahmet-kekec/is-bankasini-chpnin-tasallutundan-kurtarmak-vatandaslik-gorevidir/haber-1045726> (E.T.: 24.07.2021).

Keskinsoy, Ömer & Kaya, Semih Batur (2018). Türkiye’nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *TBB Dergisi*. (137). 67-96.

Kuzu, Burhan (1999). Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler. *Anayasa Yargısı*. 16. 254-293.

Mert, Yenal Lütfü (2008). *Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler Kapatma Davaları, Gerekçeleri ve Sonuçları*. İklim Basım Yayın Dağıtım: Ankara.

Örs, Birsen (2006). Siyasal Temsil. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi*. 35. 1-22.

Öz, Vecdet (2018). Son Dakika: 100 Bin İmzayı Toplayamayan Vecdet Öz Konuştu. *Haber Türk*. <https://www.haberturk.com/son-dakika-100-bin-imzayi-toplayamayan-vecdet-oz-konustu-1958310> (E.T.: 25.07.2021).

Sarıbay, Ali Yaşar (2017). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Sevinç, Murat (2005). Türkiye Komünist Partisi Kapatma Davası ve Devlet Yardımından Mahrum Bırakma Yaptırımını. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 60(2). 255-272.

Siyasi Partiler Kanunu (SPK). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> (E.T.: 15.07.2021).

Şafak, Ali (2016). Anayasa Çalışmaları Perspektifinden Siyasal Partiler ve Seçim Sistemi. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 5(12). 54-83.

Turan, Erol (2017). *Siyaset*. Konya: Palet Yayınları.

Turhan, Mehmet (1997). Siyasi Parti Kapatma Davaları. *Yeni Türkiye*. 13(17). 374-405.

Turhan, Mehmet (2002). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Siyasi Parti Kapatma Davaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3). 129-150.

Türk Ticaret Kanunu (TTK). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf> (E.T.: 24.07.2021).

Uslu, Ferhat & Yavuz Dalgıç, Melike (2020). Siyasi Partilerin Mali Denetimi: Anayasa Mahkemesi'nin 2019 Yılı Kararları Ekseninde Kısa Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 6 (2). 281-312.

Uzun, Cem Duran (2011). Anayasa Önerilerinde Siyasi Partilerin Finansmanı ve Yeni Bir Öneri. *TBB Dergisi*. 94. 235-258.

Weber, Max (2003). *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yargıtay (2020). Faaliyette Olan Siyasi Partiler. <https://www.yargitaycb.gov.tr/documents/ek1-1585723095.pdf> (E.T.: 24.07.2021).

Yazıcı, Hazan. (2015). *Türk Anayasalarında Siyasi Partiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Yılmaz, Levent & Ezici, Erhan (2017). Sosyal Medya Küçük Siyasal Partiler Açısından Yeni İmkanlar Sunuyor mu?. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 22(15), 1979-1989.

YSK (2018). 24 Haziran 2018 Pazar Günü Yapılan 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Yurt İçi Seçim Sonucu. <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96A.pdf> (E.T.: 24.07.2021).

Yurttaş Özcan, Fatma (2011). Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Muhalefet: İkinci Grup. *Bilgi*. (22). 33-53.

Yüce, Müge (2011). Siyasetin Finansmanı Sorunu ve Çözüm Önerileri. *Başkanlık Referandumu Paneli*. <http://bakanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/blog/2008/07/22/siyasetin-finansman-ve-coezuem-oenerileri/> (E.T.: 24.07.2021).

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Kış/Aralık 2021 Sayı 1

20. YÜZYIL BAŞLARINDA ŞİRAN KAZASINDA KURULAN VAKIFLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

**An Evaluation On The Waqf That Established In The Beginning Of The 20th
Century In Şiran**

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*
Tokat/Türkiye
alpaslan.demir@gop.edu.tr

0000-0002-2397-8293

Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Tokat/Türkiye
samettin.basol@gop.edu.tr

0000-0002-2938-324x

Geliş Tarihi/Received: 20.07.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 30.08.2021

Atıf/Citation

Demir, A. Başol, S. (2021). 20. Yüzyıl Başlarında Şiran Kazasında Kurulan Vakıflar Üzerine Bir Değerlendirme. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 217-234.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Vakıflar, İslam tarihi boyunca insana ve insanlığı hizmet etmiş en temel müesseselerdir. Osmanlı Devleti bu müesseseyi yaygınlaştırmış ve en ileri seviyeye taşımıştır. Vakıf kurumları toplumun her türlü ihtiyacını karşılamış, sosyal dayanışma, kültür, din, eğitim ve sağlık alanlarında ilerlemeye katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nde toplumun her kesimi vakıf kurma etkinliğine katılırdı. Padişahlar, saray kadınları, devlet görevlileri ve halktan pek çok kişi maddi durumları ölçüsünde vakıf eserleri tesis ederdi. Padişahlar, saray mensupları ve yüksek dereceli devlet görevlileri ile zenginler, ülkenin değişik yerlerine külliye tarzında birçok vakıf-hizmet yapıları inşa ettirirlerdi. Vatandaşlar ise bir kitap vakfetmekten bir kütüphane kurmaya, çeşme akıtmaktan bir mescit veya cami inşasına kadar kendi imkânları ölçüğünde bu hayır yarışına katılırlardı. Şer'îye sicilleri, XV. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen yaklaşık beş asırlık bir dönemin kayıtlarını içermekte olup Osmanlı toplum yapısıyla ilgili çalışmalarda önemli kaynaklardan biridir. Nikâh, miras taksimi, yetim malları ile kayıp malların muhafazası, vasi tayini ve azli, vasiyetlerin ve vakıfların hükümlerine riayet edilip edilmediğinin takibi, cürüm ve cinayet davaları gibi şer'î ve hukukî işlerin yanında idari yönden de kadınlara oldukça geniş yetki ve görevler verilmesi Şer'îye sicillerinin önemini ortaya koymaktadır. Günümüzde Gümüşhane'ye bağlı bir ilçe olan Şiran'a ait iki Şer'îye sicili bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan 8191 numaralı sicil H. 1302-1324 (M. 1885-1906), 8192 numaralı ikinci sicil ise H. 1324-1329 (M. 1906-1911) tarihlerini kapsamaktadır. Bu çalışmada, 1885-1911 tarihlerini kapsayan Şer'îye sicillerinden hareketle Gümüşhane'ye bağlı bir ilçe konumunda olan Şiran'da bahsi geçen tarih aralığında kurulan yeni vakıflar üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, 20. Yüzyıl, Şiran, Gümüşhane, Vakıflar, Hayrat.*

Abstract

Waqfs were the very fundamental institutions along the history of İslam that represents the serving to humanity. The Ottoman Empire spread and advanced this system. The waqf system served people in the areas of social solidarity, culture, religion, education, health and supply their various needs. Every parts of the society attends the occasion of establishing of waqf. Sultans, female members of the Sultan's house, state officials and citizens attend to establishing waqfs in regards of their wealth. The top notch of the society like Sultans, courtiers and wealthy people has built big complexes all around the country. As to the simple citizens, they were attend the race to charity with contribution to the waqfs from donating a single book to library or fountain to masjid or mosque. Şer'îye Sicilleri (Court Records) covers are an important matters such as Ottoman social structure for a five centuries wch started fifteenth century and ended twentieth century. Those record includes the subjects such as, marriage, case of inheritance, orphans and lost items conservation, guardian appointment and dismissal, prosecution of wheter waqfs follow the codes or not concerning on legal wills and laws, crime lawsuits. Also all those matters under the jurisdiction of Kadı wch shows the scope of this records. Today Şiran is a county in the city of Gümüşhane and have an two court records. The first 8191 numbered one is covers the time span of H. 1302-1324 (M. 1885-1906), and the second 8192 numbered covers H. 1324-1329 (M. 1906-1911). In this

work the newly founded waqfs within the borders of Şiran will be examined based on the records wick covers the time span of 1885-1911.

Keywords: *Ottoman Empire, 20th Century, Şiran, Gümüşhane, Waqfs, Charity buildings.*

Giriş

Vakıf uygulaması, Osmanlı Devleti çağında ülkenin geneline ve toplumun bütün kesimlerine yayılmış bir hizmet müessesesi olmuştur. Bu müessese, hemen her dönem, toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda işe koşulmuş, insanların, kamunun yararına önemli kurumlar kurulmasına katkı sağlamıştır. Değişen zaman ve şartlar insanların ortak ihtiyaçlarının değişmesinde de etkili olmuştur. İşte vakıf uygulaması, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında bile toplumun değişen ortak ihtiyaçlarını karşılamada ön planda olmaya devam etmiştir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin kuruluş çağında, özellikle yeni fethedilen bölgelerde, ulaşımın, imarın, iskanın ve şehirleşmenin henüz gelişmediği yerlerde bu alanları geliştirecek nitelikte vakıf-mimari yapılar, külliyeler vücuda getirilmiştir. Yerleşim yerlerinin bu şekilde vakıf uygulaması sayesinde şenlendirilmesi düşünülmüştür. Köy, kasaba, şehir gibi birimlere başta o bölgelerde görevli ulemadan ve ümeradan yüksek dereceli devlet görevlileri olmak üzere yerel halktan da hali vakti yerinde olanlar vakıflar kurmuşlar ve kendi bölgelerinin gelişimine katkı sağlamışlardır.

Osmanlı toplumunda, 19. yüzyıla gelindiğinde vakıf uygulamasının sürdüğü gözlemlenmekle birlikte bir taraftan para vakfı niteliğindeki vakıfların arttığı, diğer taraftan yaşanan savaşlar ve göçler neticesinde yeni kurulan yerleşim birimlerine su ve ibadet kurumları kurmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. İşte bu noktada özellikle şehir ve kasaba merkezlerinin dışındaki kırsal yerleşim bölgelerinde ahalinin ihtiyacına binaen vakıf olarak ya çeşme, mescit kurduğu ya da var olan mescide minber eklenmesi ile camiye dönüştürmek için vakıflar meydana getirdiği tespit edilmiştir.

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da birçok yerleşim biriminde yaygın olan bir uygulama mevcuttu. Buna göre önce köyde Cuma namazı kılınabilmesi için Osmanlı yönetiminden izin alınmış, bu iznin ardından da ahalinin çabalarıyla köyde daha önce bir mescit bulunuyorsa vakıf yoluyla bir minber eklenmiş ve camiye dönüştürülmüş, eğer köy yeni kurulmuş mescidi dahi yoksa doğrudan

bir vakıf cami inşa ettirilmiştir. Bu sayede köyde insanların ibadet ihtiyaçlarını sağlayabilecekleri kurumlar meydana getirilmiştir. Bu işi bazen yerleşim birimindeki bir ya da birkaç zengin kişi üstlenmiş, bazen de köy halkının tamamı ortaklaşa böyle bir vakıf kurmuşlardır. Kurulan vakıfla hem caminin bakım ve onarımı yürütülmüş hem de bu kurumda görev yapacak imam, müezzin, hatip, vaiz vb. görevlilerin maaş giderleri karşılanmıştır. Aşağıda incelenecek olan Şiran Kazası vakıflarında bu yönde örnekler olduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde Şiran kazasıyla ilgili bazı akademik yayın ve çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bir kısmı Şiran'ın sosyal ve ekonomik yapısını incelerken¹ bir kısmı da ilgili kazadaki vakıfları konu edinmiştir². Yöreye ait vakıflarla ilgili çalışmalar daha çok 19. yüzyıl ağırlıklıdır. Şiran kazasına ait iki adet Şer'îye siciline göre 20. yüzyıl başlarında Şiran kazasında yeni kurulan vakıflar ise bu araştırmanın temelini oluşturmuştur.

1.Şiran'da 20. Yüzyıl Başlarında Yeni Kurulan Vakıflar

Yukarıdaki bölümde değinildiği üzere araştırmaya esas Şiran kazasına ait iki Şer'îye sicili mevcuttur.³ Söz konusu sicillerden 8191 numaralı sicilde herhangi bir yeni vakıf kaydı yer almamaktadır. 8192 numaralı Şiran sicil defterinde ise toplam on adet vakfiye/yeni vakıf tespit edilmiştir.⁴ Defterdeki

¹ Mustafa Albayrak. *19. Yüzyılda Şiran Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre, 1260/1844)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2001; Erdem Erdem. *XX. Asrın Sonunda Şer'î Sicillerde Şiran Kazası: İçtimai ve İktisadi Hayat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2005; Cansu Çalışkanoglu. *8191 Numaralı Şiran Şer'îye Siciline Göre Şiran'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2019; Emrul Yeşildağlı. *Tereke Kayıtlarına Göre Şiran Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1886-1893)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2020; Merve Öğreden. *Tereke Kayıtlarından Hareketle Şiran Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1893-1911)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2020; Kemal Saylan. *Gümüşhane-İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih (1850-1918)*. (2014). İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yay.: 187-201; Kemal Saylan ve Faruk Algül. *Osmanlı Vesikalarında Şiran Kazası*. İstanbul: Şiran Belediyesi Yay., 2017; Alpaslan Demir. "Şeriye Sicillerine Göre Şiran Kazası'nda Sulama Davaları", *Türk Kültürünü Araştırma Dergisi, Prof.Dr. Mustafa Kafalı Armağanı*, (2013), Ankara: 171-177.

² İsmail Kıvrım. "19. Yüzyılda Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Vakıflar", *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri, 25-26 Mayıs 2010)*. (2016). (Editörler: Bayram Nazır, Kemal Saylan). Gümüşhane: 393-40; İsmail Kıvrım. "Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları", *History Studies* (2010). 2/3.: 231-243; Naim Ürkmez. "Şiran Vakıfları (XIX. Yüzyıl Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre)", *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri, 25-26 Mayıs 2010)*. (2016). (Editörler: Bayram Nazır, Kemal Saylan). Gümüşhane: 424-433. Belirtilen bildiriden geliştirilerek yeniden yayımlayan Naim Ürkmez. "Şiran Vakıfları", *Vakıflar Dergisi* (2015). 44. Ankara: 73-94; Murat Dursun Tosun, "Gümüşhane-Şiran İsa Baba Vakfı ve Türbesi", <https://alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2018/01/isa-baba.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2021): 1-8.

³ 8191 numaralı Şiran Şer'îye sicilinin ilk belgesi gurre-i Şevval 1302 (14 Temmuz 1885), son belgesi ise 24 Rebiülevvel 1324 (18 Mayıs 1906) tarihlidir; 8192 numaralı Şiran Şer'îye Sicilinin ilk belgesi 21 Rebiülevvel 1324 (15 Mayıs 1906), son belgesi ise 12 Ramazan 1329 (6 Eylül 1911) tarihlidir.

⁴ İlgili sicil defterinde yer alan vakfiyelerin dökümü Ek 1'deki tabloda gösterilmiştir.

ilk vakfiye Şiran-Ara köyüne aittir ve 10 Mart 1907 tarihlidir (ŞŞS 8192, 46-47/58). Şiran-Kozağaç köyüne ait 8 Temmuz 1909 tarihli belge ise sicilde kayıtlı son vakfiyedir (ŞŞS 8192, 205/338). Tarihsel sıralama açısından bakıldığında defterdeki en erken tarihli vakfiye 29 Haziran 1906 tarihini taşımaktadır. Bu vakfiye ile Şiran'ın Çeküz karyesinde yeni bir vakıf kurulmuştur (ŞŞS 8192, 84-85/104). Defter içeriğine göre Şiran çevresinde son kurulan vakıf, yukarıda da bahsi geçen Kozağaç köyünde Halit Efendi'nin ihdas ettiği vakıftır ve vakfiyesi 8 Temmuz 1909 tarihlidir (ŞŞS 8192, 205/338).

Sicildeki vakfiye kayıtlarına göre ilgili dönemde, Şiran merkezinde değil, Şiran kazasına bağlı köylerde vakıflar oluşturulmuştur. Buna göre Şiran'ın *Ara*, *Çirmiş*, *Söfker*, *İne*, *Çeküz*, *Zarabot*, *Çivrişon* ve *Kozağaç* karyelerinde kurulan vakıfların vakfiyeleri sicile kaydedilmiştir. Devam eden bölümde Şiran çevresinde, kazaya bağlı köylerde kurulan vakıflar birer birer ele alınacak ve incelenecektir.

1.1. Kotiloğlu Salih İbni Mehmed Ağa Vakfı

Şiran'ın Çeküz karyesi ahalisinden Kotiloğlu Salih Ağa, köyünde bir para vakfı kurmuş ve tesis senedini sicile işlettirmiştir. Vakfiyedeki bilgilere göre mezkur Salih Ağa, vakıfta değerlendirilmek üzere kendi malından 1000 kuruş nakit para vakfettirmiştir. Söz konusu meblağ, Osmanlı Devleti'ndeki birçok para vakfında olduğu gibi vakıf yönetimi tarafından %15 (onu on bir buçuk hesabı üzere) düzeyinde bir karla işletilerek yani talip olanlara borç verilerek değerlendirilecektir. Bu işlem sonucunda elde edilecek gelir, Çeküz köyü camisinde görev yapacak olan imam ve hatibe maaş olarak verilecektir. Kotiloğlu Salih Ağa kurduğu vakfın idaresini (tevlîyetini) sağlığında kendi üzerine almış, öldükten sonra ise nesilden nesle erkek çocuklarına bırakmıştır (ŞŞS 8192, 84-85/104).

Vakfiyeden anlaşıldığına göre Çeküz köyünde daha önceden bir cami mevcuttur ya da bir süre önce devlet yönetiminden izin alınarak karyedeki mescid, minber yerleştirilmesiyle camiye dönüştürülmüş olmalıdır. Yani bu camide artık Cuma namazı kılınabilmektedir. İşte adı geçen Salih Ağa da köyündeki camide görev yapacak imam ve hatibe yardım olması açısından böyle bir vakıf kurmuştur.

1.2. Mehmed Sabri İbn-i Şerif Ağa Vakfı

Ara köyü günümüzde Şiran'a bağlı Araköy olarak bilinmektedir. Bu köyde, karye ahalisinden iki kişi halkın yararına olmak üzere iki ayrı vakıf

kurmuştur. Bunlardan ilki Mehmed Sabri İbn-i Şerif Ağa Vakfı'dır. Mehmed Sabri Efendinin vakfı 10 Mart 1907 tarihinde kadı ve şahitler huzurunda sicile kaydedilmiştir. Vakfiye kaydından anlaşıldığına göre o günlerde Ara karyesinde henüz Cuma namazı kılınabilir büyük bir cami yoktur. Vâkif Mehmed Sabri Efendi bu ihtiyaçtan yola çıkarak önce üç tarafı ana yol ile çevrili üç bin iki yüz arşın genişliğinde bir arsa vakfetmiştir. Bu arsa üzerine köy halkının ortak yardımları ile ahalinin vakit namazlarını, Cuma ve bayram namazlarını kılabilceği büyüklükte bir cami inşa edilmesini şart koşturmuştur. Ayrıca kurulacak cami avlusuna da içinde dini-şer'i ilimlerin okutulacağı ve çocukların kalabileceği bir medrese binası yapılmasını da şart kılmıştır. Mehmed Sabri Efendi bundan başka 1000 kuruş da nakit para bağışlamış ve onu da vakfın tescil mütevellisine teslim etmiştir. Vakfiye şartına göre para müteveli eliyle %15 oranında bir gelirle işletilecek, bu işlemde elde edilecek meblağ, ileride köy camisinde görev yapacak hatip efendiye hitabet ücreti olarak verilecektir (ŞŞS 8192, 46-47/58).

1.3. Delibaltaoğlu Harem Ağa İbn-i Mehmed Ağa Vakfı

Ara köyünde ikinci vakıf sahibi Delibaltaoğlu Harem Ağa İbn-i Mehmed Ağadır. 5 Mayıs 1907 tarihinde kurulan vakıfta köy ahalisinden Delibaltaoğlu Harem Ağa, sahibi olduğu iki göz oda (hücre) ve ayrı bir bahçeyi vakfetmiştir. Detaylara bakıldığında bir tarafı Molla İzzet'in evi, bir tarafı Hamid Ağa evi ve iki tarafı ana yol ile çevrili köy içinde 2500 kuruş değerinde iki oda, bundan başka iki tarafından ana yol geçen 1500 kuruş kıymetli bahçe vakfa akar olarak bağlanmıştır. Vakfiyedeki bilgilere göre odalar ve bahçe, müteveli tarafından nizamına uygun olarak icara verilecektir. Kiralamadan elde edilecek gelirin onda biri dükkan ve bahçenin miri vergisinin ödemesine ayrılacaktır. Eğer vergi ödemesinden arta kalan para olursa o da mütevelliyeye ödenecektir. Diğer bir onda birlik bölümü hesap edilip saklanacaktır. Biriktirilen bu meblağ, ihtiyaç halinde vakıf odaların tamir ve onarımına harcanacaktır. Gelirin onda sekizlik bölümü ise köy camisinde cemaate imamlık ve müezzinlik yapacak kişiye ödenecektir (ŞŞS 8192, 52-53/64). Yukarıda aynı köyde Mehmed Sabri Efendi kurduğu vakıfla camide hatiplik yapacak kişi için ödenek ayırmıştı. Burada da Delibaltaoğlu Harem Ağa, aynı camideki imamlık-müezzinlik görevleri için gelir tahsis etmiştir. Böylece, ahalinin yardımlarıyla köyde yeni cami kurulduğunda, camide görev yapacak hizmetlilerin maaşları, yine köy halkından kişilerce vakıf yoluyla sağlanmış oldu.

1.4. Ömer Efendi oğlu Hamid Efendi Vakfı

Sicil defterine göre Şiran kazasının Çirmiş (günümüzde Şiran'a bağlı Aksaray köyü) köyünde hayır sahibi iki kişi, yaşadıkları yerin ve toplumun ihtiyaçlarını gözeterek vakıflar kurmuşlardır. Bu vakıflardan ilki Ömer Efendi oğlu Hamid Efendiye aittir ve 29 Mart 1907 tarihlidir. Vâkıf Hamid Efendi, kendi parasından 1000 kuruş bağışlamış ve bir para vakfı meydana getirmiştir. Vakfiye şartı gereğince bu para, o dönemde âdet olduğu üzere %15 kârla işletilecek (taliplere borç olarak verilecek), elde edilecek gelir köy camisine resmi olarak atanacak ve hatiplik görevini yürütecek kişiye maaş olarak verilecektir. Vakfın idaresi hayatta oldukça Hamid Efendinin üzerinde kalacak, o öldükten sonra çocuklarından büyük olana geçecektir (ŞŞS 8192, 47-48/59).

1.5. Serdaroğlu Şeyh Salih Efendi ibni Veli Vakfı

Çirmiş köyündeki ikinci vakıf sahibi, köyün ileri gelenlerinden Serdaroğlu Şeyh Salih Efendi ibni Veli'dir. Şeyh Salih Efendi, yukarıda bahsi geçen vakıftan yaklaşık on gün sonra 8 Nisan 1907 tarihinde kendi vakfını tesis etmiştir. O kurduğu vakfa köy içinde birbirinden bağımsız üç göz oda bağışlamıştır. Bu odalar, bir taraftan ahaliden Mevlüd Ağanın evi, bir taraftan köylülerden Salih Ağanın ahır ve iki taraftan da ana yol ile çevrilidir. Odaların ilgili dönemdeki toplam değeri 4000 kuruştur. Vakıf sahibi, bu odaların müteveli eliyle nizama uygun bir şekilde kiraya verilmesini ve bu şekilde vakfa gelir temin edilmesini şart koşmuştur. Vakfiyeye göre kiralardan elde edilecek gelirin önce onda biri, odaların miri vergilerinin ödenmesi için ayrılacaktır. Eğer vergiler ödendikten sonra bu kalemde artan para olursa o da müteveliye ücret olarak verilecektir. Onda birlik ikinci bir kısmı müteveli yedinde saklanıp biriktirilecektir. Zamanın geçmesiyle zikredilen vakıf odalar harap duruma düşer ve tamire ihtiyaç duyulursa ayrılan bu para tamire harcanacaktır. Gelirin geriye kalan onda sekizlik bölümü ise köy camisinde imamlık ve müezzinlik görevini yürüten kişiye tahsis edilecektir. Bu vakfın tevliyeti de sağlığında Şeyh Salih Efendiye, o ölünce çocuklarından büyük olana ait olacaktır (ŞŞS 8192, 48-49/60).

Çirmiş köyünde vakıf kuran Hamid Efendi ile Şeyh Salih Efendi, aynı köyden oldukları için birbirlerini tanıyor olmalıydılar. Muhtemelen birbirleriyle konuşarak ve anlaşarak köy camisinin hizmetli giderleri için aynı yönde vakıf kurmuşlardır. Şeyh Salih Efendi, köy camisinde görev yapacak imam-müezzine vakfından ödenek ayırırken Hamid Efendi de aynı camide görev alacak hatip için ödenek ayırmıştır. Böylece söz konusu karye

camisinde vazife alacak görevlilerin maaş sorunu vakıf yoluyla çözülmüş görünmektedir.

1.6. Maşuk Bey İbni Timur Bey Vakfı

Günümüzde Şiran merkezindeki Şehit Hakan mahallesi, sicilin tutulduğu yıllarda İne karyesi olarak bilinmekteydi. Söz konusu karyede yaşayan Timur Bey oğlu Maşuk Bey, 7 Mayıs 1907 tarihinde bir vakıf kurdu. Bu vakfı için 1000 kuruş para bağışladı ve vakfiyesini tescil ettirdi. Vakfiye şartına göre Maşuk Beyin ayırdığı para, müteveli eliyle vakıftan borç almak isteyen kişilere verilecek ve yıllık %15 getiri hesabıyla işletilecekti. Elde edilen gelir, İne karyesi camisinde imamlık ve hatiplik görevini yürüten kişiye ücret olarak verilecekti. Vakfın mütevellisi sağlığında Maşuk Beyin kendisi, öldükten sonra ise erkek çocuklarından salih ve büyük olanı olacaktı (ŞSS 8192, 83-84/103). Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi köy camisinde görev yapacak kişinin/kişilerin maaşı İne karyesinde de ahaliden bir kişinin kurduğu vakıfla karşılanmıştır.

1.7. Zekeriya Efendi İbni İbrahim Vakfı

Şiran kazasına bağlı Söfker köyünün günümüzdeki adı Evren'dir. İlgili dönemde Söfker karyesinde de Şiran'ın diğer köylerindeki benzer bir vakıf kurulmuştur. Vakıf, köy ahalisinden Zekeriya Efendiye aittir. Bahsi geçen kişi kendi malından ayırıp bağışladığı 1000 kuruşla vakfını oluşturmuştur. Vakıf şartlarını şer'i mahkemede kadı ve şahitler huzurunda 15 Temmuz 1907 tarihinde vakfiye belgesine yazdırmıştır. Vâkıf Zekeriya Efendi, vakfettiği 1000 kuruşun müteveli eliyle %15'lik bir getiriyle işletilmesini, yıllık elde edilecek gelirin karye camisinde hitabet görevlerini yürütecek ve aynı zamanda kamet edecek kişiye ücret olarak verilmesini şart koşturmuştur. Bu vakıfta, hayatta oldukça Zekeriya Efendi idareci (müteveli) olacak, o öldükten sonra ise erkek çocuklarından salih ve büyük olanlar mütevellilik görevini yürüteceklerdir (ŞSS 8192, 83/102).

1.8. Akçacıoğlu Osman Ağa Bin Alaaddin Vakfı

Sicilin tutulduğu yıllarda Zarabot köyü olarak geçen yerleşim yeri, günümüzde Şiran'a bağlı Söğütalan köyüdür. Karye ahalisinden Akçacıoğlu Osman Ağa, köyünün ve köylülerinin ihtiyaçlarını göz önünde tutarak bu yönde bir vakıf kurmuştur. 23 Ocak 1909 tarihinde tahrir edilen vakfiyede şu bilgiler mevcuttur. Vâkıf Osman Ağa, öncelikle köy içinde bir tarafı Akçacıoğlu Halil, bir tarafı Deli Mehmedoğlu diğer Halil, bir tarafı Çarşinoğlu Mersud, bir tarafı da Lazoğlu Tahir evleriyle çevrili iki adet odayı

(hücre) vakfa dönüştürmüştür. Bu odaların kıymeti 2000 kuruştur. Söz konusu hücreler, vakit, Cuma ve bayram namazları kılınabilir olduğu anlaşılan caminin, bahçesindeki yapıda dinî ve şer'î ilimleri okutacak müderris ile bu dersleri okuyacak bütün talebenin yatılı olarak kalması için şart koşulmuştur. Akçacıoğlu Osman Ağa, bundan başka ayrıca 2000 akçe de nakit para bağışlamıştır. Bu para usulü üzere %15 kârla işletilecek, elde edilen hasılat köy camisinde imam ve hatip olarak görev yapacak kişiye ücret olarak ödenecektir (ŞŞS 8192, 172-173/288). Böylece Akçacıoğlu Osman Ağa hem camiye hem de köyde bulunan medreseyi destekleyen bir vakıf kurmuş görünmektedir. Vakfın mütevellilik görevi adı geçen vâkıf üzerinde kalacaktır, onun ölümünden sonra söz konusu göreve oğullarından büyük ve salih olanlar atanacaktır.

1.9. Karaoğlu Mehmed Gülizar Efendi İbni Ahmed Efendi Vakfı

Karaoğlu Mehmed Gülizar Efendi hayatını sürdürdüğü Çivrişon köyünde (günümüzde Şiran'a bağlı Konaklı köyü), köy camisi ve ahalisi yararına bir vakıf kurmuştur. Bahse konu vakıf, kaza mahkemesince 31 Mart 1909 tarihinde kayda geçirilmiş ve tescil edilmiştir. Vakfın akarları, bir oda, bahçe ve 2000 kuruş paradan oluşmuştur. Vakıf sahibi, köyde bir tarafı kendi evi, iki tarafı ana yol ve yine bir tarafı kendi harmanı ile çevrili bir oda ve önündeki bahçeyi, ayrıca da 2000 kuruş değerindeki parayı bağışlayıp vakfa dönüştürdüğünü beyan etmiştir. Vakıf şartlarına göre hücre ve bahçe mütevellî tarafından nizamına uygun olarak kiraya verilecektir. Elde edilen icar gelirinin onda birlik kısmı vakıf mülklerin miri vergisine tahsis edilecektir. Eğer vergi ödemesinden sonra artan para olur ise bu kısım vakıf mütevellîsinin olacaktır. Onda birlik diğer bir pay da tamir ve termim için saklanıp biriktirilecek, gerektiğinde odanın bakım ve onarımı için harcanacaktır. Yıllık kira gelirinin onda sekizi ise köy camisinde imamet ve hitabet görevlerini yürütüp ezan okuyan kişiye ücret olarak verilecektir (ŞŞS 8192, 187-188/312).

Karaoğlu Mehmed Gülizar Efendinin bağışladığı 2000 kuruş da dönemin anlayışına ve vakıf usulüne uygun olarak mütevellî tarafından işletilerek değerlendirilecektir. %15 oranında bir nemayla işletilen bu paradan elde edilen yıllık gelir, yine aynı camide imam ve hatip olan kişiye tevdi edilecektir. Vakfın mütevellîlik görevi, diğer vakıflarda olduğu gibi sağlığında vâkıfın kendisine, ölünce erkek çocuklarından salih ve yaşça büyük olanlarına bırakılmıştır (ŞŞS 8192, 187-188/312).

1.10. Halid Efendi İbni Hasan İbni Mustafa Vakfı

8192 numaralı Şiran Şer'îye siciline son kaydedilen vakıf, Kozağaç köyü ahalisinden Halid Efendiye ait 8 Temmuz 1909 tarihli vakıftır. Halid Efendi belirtilen tarihte kaza mahkemesine giderek vakıf kurma isteğini ve şartlarını beyan etmiş, kadı da bu vakfın vakfiyesini tanzim etmiştir. Belgenin mündericatına göre bahsi geçen vâkıf, aynı köyde cami yanında konumlanan bir bahçe ile 1000 kuruş tutarında nakit para vakfetmiştir. Bahçenin kıymeti 1000 akçedir. Bu bahçenin yıllık hasılatından elde edilecek gelir, köy camisinde padişah beratı ile görev yapacak imam-hatibe verilecektir (ŞŞS 8192, 205/338). Vakfiyede tam açık olmamakla birlikte bahçe hasılatından kastedilen anlam, bahçenin müteveli tarafından yıllık icara verilmesi ve buradan elde edilen gelirdir. Bazen meyve ağaçlarının dikili olduğu bahçelerde, hasat edilen meyvelerin satılması yoluyla da gelir elde edilen vakıf bahçe örnekleri bulunmaktadır.

Halid Efendinin bağışladığı ve teslim ettiği 1000 kuruş, misalleri gibi müteveli tarafından kârlı bir şekilde işletilecek, buradan elde edilen gelir de aynı camide imamet ve hitabet görevlerini yürüten kişiye ücret olarak verilecektir. Vakfın idarecisi hayatta oldukça Halid Efendinin kendisi olacak, o ölünce söz konusu göreve oğullarından yaşça büyük ve salih olanları getirilecektir (ŞŞS 8192, 205/338).

Sonuç

Osmanlı Devleti dönemi kaza mahkemelerine ait Şer'îye sicil koleksiyonları, günümüze ulaşabilen büyük bir kültür hazinesi olmasının yanında, aynı zamanda başkent İstanbul dışındaki yerlerin sosyal, kültürel, iktisadi, hukuki ve mali durumlarının ortaya çıkarılmasında da önemli birer kaynak durumundadırlar. Bu araştırmaya, Gümüşhane sancağına bağlı Şiran kazasına ait mevcut iki Şer'îye sicili kaynaklık etmiştir. İlgili defterlerde yapılan taramada, 8191 numaralı Şiran Şer'îye sicilinde herhangi bir vakfiyeye rastlanmamıştır. 8192 numaralı sicilde ise kazaya bağlı köylere ait toplam on adet vakfiye belgesi tespit edilmiştir. Vakfiyeler üzerinden yapılan değerlendirmeye göre Şiran'ın Ara ve Çirmiş köylerinde köy ahalisinden ikişer kişi ayrı ayrı vakıflar kurarken, Söfker, İne, Çeküz, Zarabot, Çivrişon, Kozağaç köylerinde birer vakıf kurulduğu görülmüştür. Söz konusu köylerde kurulan vakıfların bir kısmı tamamen para vakfi, bir kısmı gayrimenkul vakfi, bazısı da hem nakit hem gayrimenkul vakfi niteliğindedir.

Yapılan değerlendirmeye göre Şiran kazası köylerinde kurulan vakıflar benzer niteliktedir. Bu da aynı dönemlerde insanların ortak, birbirine yakın ihtiyaçlarının olduğunu göstermektedir. Belgelere yansıdığı kadarıyla ilgili dönemde bahse konu olan yerleşim birimlerinde köylerin ahali, kalabalık bir cemaati içine alabilen, vakit, Cuma ve bayram namazlarını kılabilecekleri bir camiye ihtiyaç duymuşlar, bu caminin merkezî idare tarafından atanmış hizmetlilerinin yani imam, müezzin, hatip gibi görevlilerinin olmasını önemli görmüşlerdir. Camiye atanacak görevlilerin ücretlerini ödeyebilmek için köylerde bazı kimseler vakıflar kurmuşlar, vakıf gelirlerini bu hizmetlilere maaş olarak bırakmışlardır.

Şiran'a bağlı Ada ve Zarabot köylerinde kurulan vakıflarda, çocukların eğitime yönelik vakıf şartları da dikkati çekmektedir. Buna göre Ada köyünde vakfedilen arsa üzerinde yeni bir caminin yanında dinî ve şer'î ilimlerin öğretileceği bir medrese binası yapılması da şart koşulmuştur. Yine Zarabot karyesinde vakfedilen iki oda, köydeki camide veya avlusundaki bir birimde dinî ve şer'î ilimleri okutan müderris ile burada ders görececek öğrencilerin iskanına meşrut kılınmıştır.

Vakfiyelerde, vakfa gelir getirmesi için bağışlanan akarlar nakit para, oda, arsa ve bahçe niteliğindedir. Bunlardan nakit paralar, Osmanlı Devleti'ndeki eski uygulamaya göre devletin izin verdiği %15 oranında bir getiriyle işletiliyordu. İlgili köylerde kurulan vakıfların muhasebe defterleri elimizde olmadığı için vakıfların bu paraları gerçekten kredi olarak verip veremediğini şimdilik bilemiyoruz. Ancak, köylerde kurulan bu para vakıflarının, birer kredi kurumu gibi çalıştığı, köy ahalisinden ihtiyacı olanların vakıftan kolayca kredi, borç temin edebildiğini söylemek mümkündür. Köy yerlerinde vakfa dönüştürülen akarların bir bölümü de odalardır. Söz konusu birimler, ya yıllık kiraya verilmekte geliri vakıf için kullanılmakta, ya da Zarabot karyesinde olduğu gibi müderris ve talebenin iskanına bırakılmaktaydı. Buradan anlaşıldığına göre eğer bu hücreler köyde kiraya verilebiliyorsa, bazı köylülerin ihtiyaçları doğrultusunda bu odaları kiraladığı ve yeni mekan gereksinimini böyle karşıladığı düşünülebilir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Şiran kazası özelinde kayda geçen vakfiye belgelerine diplomatika özellikleri açısından bakıldığında, klasik dönemdeki vakfiye yazım usul ve üslubun devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Kadı ya da vakfiyeyi yazan katip, vakfiye yazım usulünü eskiden olageldiği şekilde sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

Şiran Şer'iyeye Sicili, No: 8191, 8192.

2-Diğer Kaynak ve Yayınlar

Albayrak, Mustafa. *19. Yüzyılda Şiran Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre, 1260/1844)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2001.

Çalışkanoğlu, Cansu. *8191 Numaralı Şiran Şer'iyeye Siciline Göre Şiran'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2019.

Demir, Alpaslan. “Şeriye Sicillerine Göre Şiran Kazası'nda Sulama Davaları”, *Türk Kültürünü Araştırma Dergisi*, Prof.Dr. Mustafa Kafalı Armağanı, (2013), Ankara: 171-177.

Erdem, Erdem. *XIX. Asrın Sonunda Şer'i Sicillerde Şiran Kazası: İçtimai ve İktisadi Hayat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2005.

Kıvrım, İsmail. “19. Yüzyılda Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Vakıflar”, *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşununun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri, 25-26 Mayıs 2010)*. (2016). (Editörler: Bayram Nazır, Kemal Saylan). Gümüşhane: 393-409.

Kıvrım, İsmail. “Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları”, *History Studies* (2010). 2/3.: 231-243.

Öğreden, Merve. *Tereke Kayıtlarından Hareketle Şiran Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1893-1911)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2020.

Saylan, Kemal ve Algül, Faruk. *Osmanlı Vesikalarında Şiran Kazası*. İstanbul: Şiran Belediyesi Yay., 2017.

Saylan, Kemal. *Gümüşhane-İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih (1850-1918)*. (2014). İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yay.: 187-201.

Ürkmez, Naim. “Şiran Vakıfları (XIX. Yüzyıl Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre), *Gümüşhane Tarihi (İl Oluşununun 85. Yılında Gümüşhane*

Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri, 25-26 Mayıs 2010). (2016). (Editörler: Bayram Nazır, Kemal Saylan). Gümüşhane: 424-433.

Ürkmez, Naim. “Şiran Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi* (2015). 44. Ankara: 73-94; Murat Dursun Tosun, “Gümüşhane-Şiran İsa Baba Vakfı ve Türbesi”, [https:// alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2018/01/isa-baba.pdf](https://alucradantarihebakis.files.wordpress.com/2018/01/isa-baba.pdf) (Erişim Tarihi: 01.08.2021): 1-8.

Yeşildağlı, Emrul. *Tereke Kayıtlarına Göre Şiran Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1886-1893)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2020.

Ek 1: 8192 Numaralı Deftere Göre Şiran Kazası'nda Kurulan Vakıflar

Defter no	Sayfa/Hüküm	Köy	Hicri/Miladi	Vakıf Sahibi / Tescil Mütevellisi	Vakıf Şartı
8192	46-47/58	Ara [Araköy]	25 Muharrem 1325/10 Mart 1907	Mehmed Sabri ibn-i Şerif Ağa / Karye-i mezkure ahalisinden Mehmed Tahir Ağa ibn-i Veli	<p>*Arsa: [Üç tarafı ana yol ile çevrili üç bin iki yüz arşın] Adı geçen arsa üzerine köy halkının yardımları ile cemaati fazla olan köy halkının vakit namazlarını, Cuma namazını ve bayram namazlarını kılabileceği bir cami ile içinde dini ilimler öğretilmesine ve öğrencilerin kalmasına mahsus bir medrese inşa olunsun.</p> <p>*Para: [Bin kuruş] Bin kuruş müteveli eliyle ona on bir buçuk karla işletilerek padişah berati ile atanan ve camide hitabet edecek kişiye ücret olarak verilsin.</p> <p>*Müteveli: Vakfın tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimim takdiri ile bir salih kişiye verilsin.</p>
8192	47-48/59	Çirmiş [Aksaray/Alancık]	14 Safer 1325/29 Mart 1907	Hamid Efendi ibni Ömer Efendi / Malathar oğlu İbrahim	<p>*Para: [Bin kuruş] Bin kuruş müteveli eliyle ona on bir buçuk karla işletilerek padişah berati ile atanan ve camide hitabet edecek kişiye ücret olarak verilsin.</p> <p>*Müteveli: Vakfın tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimim takdiri ile bir salih kişiye verilsin.</p>

8192	48-49/60	Çirimiş [Aksaray/Alancık]	24 Safer 1325/8 Nisan 1907	Serdaroğlu Şeyh Salih Efendi ibn-i Veli / Karye- i mezkure ahalisinden Nuri Ağa ibn-i Mehmed	<p>*Hücre: [Bir tarafı Mevlüd Ağa menzili, bir tarafı Salih Ağa mal ahır, iki tarafı ana yol ile çevrili 4 bin kuruş değerinde ba'de'l-istiklal (bağımsız) üç bab hücre] Hücreler mütevellî tarafından nizamına uygun şekilde kiralansın (icar). İcar öşrünün 1 öşrü vergi-yi mirisine verilsin bundan fazla kalırsa mütevellin olsun; 1 öşrü saklansın hücrelerin tamir ve termimi gerekirse sarf olunsun; geri kalan 8 öşrü köyün cemaatine imamlık ve ezanı okuyacak kişiye verilsin.</p> <p>*Mütevelli: Vakfin tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimin takdiri ile bir salih kişiye verilsin.</p>
8192	52-53/64	Ara [Araköy]	22 Rebiülevvel 1325/5 Mayıs 1907	Delibaltaoğlu Harem Ağa ibni Mehmed Ağa / Karye- i mezkure ahalisinden Hasan Çavuş ibni diğer Mehmed Ağa	<p>*Hücre ve Bahçe: [Bir tarafı Molla İzzet menzili, bir tarafı Hamid Ağa hanesi ve iki tarafı ana yol ile çevrili 2500 kuruş kıymetli iki bab hücre] ve [Bir tarafı Mehmed Ağa, bir tarafı Molla Ahmed bahçe ve tarla, iki tarafı ana yol ile çevrili 1500 kuruş kıymetli bahçe] Hücreler ve bahçe mütevellî eliyle nizamına uygun olarak talibine kiralansın. 1 öşrü vergiye verilsin artarsa mütevellinin olsun; 1 öşrü saklansın hücreler tamir ve termime muhtaç olursa sarf olunsun; 8 öşrü köy camiinde cemaate imamlık yapıp ezanı okuyacak kişiye verilsin</p> <p>*Mütevelli: Vakfin tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimin takdiri ile bir salih kişiye verilsin.</p>

8192	83/102	Söfker [Evren]	4 Cemaziyelahir 1325/15 Temmuz 1907	Zekeriya Efendi ibni İbrahim / Kaza-i mezkurdan Arif Efendi ibni Tursun	*Para: [Bin kuruş] Bin kuruş müteveli eliyle ona on bir buçuk karla işletilerek padişah beratı ile atanan ve camide hitabet ve kamet edecek kişiye ücret olarak verilsin. *Mütevelli: Vakfın tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimnin takdiri ile bir salih kişiye verilsin.
8192	83-84/103	İne [Şehit Hakan Mahallesi]	24 Rebiülevvel 1325/7 Mayıs 1907	Maşuk Bey ibni Temur Bey / Kaza-i mezkurdan Burhan Bey ibni Esedi Bey	*Para: [Bin kuruş] Bin kuruş müteveli eliyle ona on bir buçuk karla işletilerek padişah beratı ile atanan ve camide hitabet ve imamet edecek kişiye ücret olarak verilsin. *Mütevelli: Vakfın tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimnin takdiri ile bir salih kişiye verilsin.
8192	84-85/104	Çeküz [Beydere]	7 Cemaziyelevvel 1324/29 Haziran 1906	Kotiloğlu Salih ibni Mehmed Ağa / Ali Ağa ibni Halil	*Para: [İki bin kuruş] İki bin kuruş müteveli eliyle karla işletilerek (erbah olunub) padişah beratı ile atanan ve camide hitabet ve imamet edecek kişiye ücret olarak verilsin. *Mütevelli: Vakfın tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimnin takdiri ile bir salih kişiye verilsin.

8192	172-173/288	Zarabot [Söğütalan]	1 Muharrem 1327/23 Ocak 1909	Akçacıoğlu Osman Ağa bin Alaeddin / Karye-i mezkure ahalisinden Himmetoğlu Şerifiddin bin Ali	<p>*Hücre: [Bir tarafı Akçacıoğlu Halil, bir tarafı Deli Mehmedoğlu diğer Halil, bir tarafı Çarşınoğlu Mersud, bir tarafı Lazoğlu Tahir menzili ile mahdud 2 bin kuruş kıymetli iki bab hücre] Cemaati çok olan köy ahalisinin beş vakit ve Cuma ve bayram namazları eda etmelerine mahsus camii şerif hariminde ulum-ı şeri ve diniye tedrisi ve müderrisine ve talebe-i ulumı şerifenin hücran-ı mezkurelerde iskanına</p> <p>*Para: [İki bin kuruş] İki bin kuruş mütevellî eliyle ona on bir buçuk karla işletilerek padişah beratı ile atanan ve camide imamet ve hitabet edecek kişiye ücret olarak verilsin.</p> <p>*Mütevelli: Vakfın tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimim takdiri ile bir salih kişiye verilsin.</p>
8192	187-188/312	Çivrişon [Konaklı]	9 Rebiülevvel 1327/31 Mart 1909	Karaoğlu Mehmed Gülizar Efendi ibni Ahmed Efendi / Karye-i mezkure ahalisinden Eyüboğlu Mehmed Çavuş ibni Mustafa	<p>*Hücre ve bahçe: [Bir tarafı kendi menzilizim, iki tarafı ana yol, bir tarafı yine benim harmanım ile çevrili iki bin kuruş değerinde bir bab hücre ve önünde bir kıta bahçe] Hücre ve bahçe mütevellî tarafından nizamına uygun şekilde kiralansın (ıcar). İcar öşrünün 1 öşrü vergi-yi mirisine verilsin bundan fazla kalırsa mütevellinin olsun; 1 öşrü saklansın hücrenin tamir ve termimi gerekirse sarf olunsun; geri kalan 8 öşrü köyün cemaatine imamet ve hitabet edecek ve ezamı okuyacak kişiye verilsin.</p> <p>*Para: [İki bin kuruş] İki bin kuruş mütevellî eliyle ona on bir buçuk karla işletilerek padişah beratı ile atanan ve camide imamet ve hitabet edecek kişiye ücret olarak verilsin.</p> <p>*Mütevelli: Vakfın tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine</p>

					ve eğer neslim kesilirse hakimın takdiri ile bir salih kişiye verilsin.
8192	205/338	Kozağaç [Kozağaç]	19 Cemaziyelahir 1327/8 Temmuz 1909	Halid Efendi ibni Hasan ibni Mustafa / Karye-i mezkure ahalisinden Molla Yusuf ibni Hasan	<p>*Bahçe: [Bir tarafı cami, bir tarafı yol, bir tarafı İbrahim tarlası, bir tarafı hark ile çevrili bin kuruş kıymetli bahçe] Bahçenin yıllık hasılatından olan galleden erbah (kar, kazanç) edilip padişah beratı ile atanan imamet ve hitabet edecek kişiye verilsin.</p> <p>*Para: [Bin kuruş] Bin kuruş mütevellî eliyle karla işletilerek padişah beratı ile atanan ve camide imamet ve hitabet edecek kişiye ücret olarak verilsin.</p> <p>*Mütevellî: Vakfın tevliyeti ben hayat oldukça bana vefatımdan sonra evlad ve evlad ve evlad ve evladımın salih ve büyük erkeğine ve eğer neslim kesilirse hakimın takdiri ile bir salih kişiye verilsin.</p>

YAYIN İLKELERİ ve YAZIM KURALLARI

Yayın İlkeleri

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine gönderilen yazıların daha önce başka bir dergide yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmaması şartı aranır.

Aynı durum ulusal veya uluslararası sempozyumlarda sunulan bildirimler ve lisansüstü tezler için de geçerlidir. Bu gibi yazılar, dipnotta belirtilmesi koşuluyla dergimizde yayımlanabilir. Bu konuda bütün sorumluluk yazara aittir. Daha önce herhangi bir yerde yayımlandığı belirtilmediği ya da belirlenemediği için yayımlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisinde yayımlanan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü yasal ve etik sorumluluk, makalenin yazarına aittir.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisinde yayımlanan yazılar için telif ücreti ödenmez. Yazıların tüm hakkı yazara ve Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine aittir. Dergiye yazı gönderen yazarlar bu şartları kabul etmiş sayılır.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Türkçe, Almanca, Fransızca, İngilizce ve Rusça dillerinde makale kabul etmektedir.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapma, yazıları hakem süreci başlatmadan editör ön incelesine göre reddetme ya da hakemlerden olumlu rapor olsa bile yayımlamama hakkına sahiptir.

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine makale gönderen yazarların Telif Hakkı ve Yazar Sözleşmesini imzalamaları da gerekmektedir.

Yazım Kuralları

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisine gönderilen makalelerin Aşağıdaki yazım kurallarına uyması gerekmektedir. Aksi takdirde makaleler hakeme gönderilmeden reddedilir. İmla kurallarında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınmalıdır. Makale, "Microsoft Word" programında hazırlanmalıdır. Yazı karakteri Times New Roman, 12 punto ile ve 1,5 satır aralığıyla iki yana yasla olmalıdır.

1. Başlık: 12 kelimeyi geçmemeli, bold ve büyük harflerle yazılmalı ve ikinci dildeki karşılığı küçük harflerle başlığın altında yer almalıdır.

2. Yazar Adı: Başlığın altına yazılmalı, görev unvanı, kurum adresi, e-posta ve ORCID üyelik bilgileri bir yıldızla soyadına eklenerek, ilk sayfanın altında verilmelidir.

3. Özet: En az 350-400 kelime olmalıdır. Özetle kaynak, resim, tablo vs. bulunmamalıdır. Özeti hemen altında beş anahtar kelime verilmelidir. Özet ve Anahtar Kelimeler Türkçe ve ikinci dilde hazırlanmalıdır.

4. Makale Metni: Yazılar bilgisayarda 1,5 satır aralıkla ve 12 punto yazılmalı, kaynakça, Özet ve Abstract ile dipnotlar dâhil 6000 kelimeyi geçmemeli ve özgün olmalıdır. Makalelerde alıntı oranı % 30'u geçmemelidir. Yazılar, MS Word programında ve Times New Roman yazı karakteri ile yazılmalıdır. Makale, giriş bölümüyle başlamalı, burada yazının hipotezi ortaya atılmalı, gelişme bölümü (ara ve alt başlıklarla desteklenebilir) veri, gözlem, görüş, yorum ve tartışmalardan oluşmalı, Sonuç bölümünde varılan sonuçlar, önerilerle desteklenerek açıklanmalıdır.

5. Kaynak Gösterme: Kaynak göstermede dipnot kullanılmamalıdır. Metin içinde (Kalkan, 2020:23) yazarın aynı yıl yayımlanan birden fazla eseri kaynak gösterilmişse (Kalkan, 2020a, Kalkan, 2020b...) birden fazla kaynağa atıfta bulunuluyorsa (Tombuloğlu 2019, Uzman 2018, Çeliksoy 2020), çok yazarlı yayınlarda ilk yazar adı (Kalkan vd. 2019) verilmelidir.

6. Kaynakça: Makale metninin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak yazılmalıdır. Bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre, bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar var ise (2020a, 2020b) şeklinde gösterilmelidir.

Kitap: Gazete, dergi, ansiklopedi, antoloji, roman, oyun ve film gibi yapıtlar ile öykü ve şiir kitapları "uzun yapıt" sayılır ve künyede eğik yazı ile gösterilir. Basılmış tezler de bu kategoriye girer.

Bir yazar: Tek yazara ait yapıtların künyesi şu şekilde gösterilir. Kullanılan kaynaktan yapıtın yayımlandığı şehir belirtilmiyorsa, künyede bu bilginin bulunması gereken yerde Yyy (yayın yeri yok), yayımlandığı yer belirtilmemişse yy (yayımcı yok), yayımlandığı tarihe ilişkin bilgi yer almıyorsa ty (tarih yok) kısaltmaları kullanılır.

Yalçın, E. Semih. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları. Ankara: Berikan Yayınları, 2000.

Topsakal, İlyas. İdil Bulgarları ve İslamiyet. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.

Golden, Peter B. (2017). Türk Halkları Tarihine Giriş Orta Çağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu. Çev. Osman Karatay. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İki (ya da üç) yazar: İki (ya da üç) yazara ait yapıtların künyesi şu şekilde gösterilir:

Yalçın, E. Semih ve Koca, Salim. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.

Üçten fazla yazar: Üçten fazla yazara ait bir kitabın künyesinde ya bütün yazar adları kitaptaki sırasıyla verilir ya da ilk yazar adından sonra ve diğer ifadesi kullanılır.

Oğuz, M. Öcal ve diğer. Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006.

Makale vd.: Tek tek şiir, öykü, makale, kitap bölümü, mektup, konferans, konuşma, söyleşi ve kişisel görüşme “kısa yapıt” sayılır ve başlıkları çift tırnak içinde yazılır. Ansiklopedi maddelerine yapılan göndermelerde madde adı ansiklopedide yer aldığı gibi yazılır (ör. “Özlü, Tezer”). Söyleşilerin ve yayımlanmamış tezlerin künye bilgileri aşağıdaki örneklerdeki gibi verilir.

Kalkan, H. K. “Türk ve Alman Edebiyatında Edebi Metinlerin Sınıflandırılmasında Kullanılan Üst Başlıkların Karşılaştırılması”. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum 5 (Aralık 2016): 199-212.

Tombuloğlu, Tuba. “Kafkasya'nın Etnik ve Kültürel Yapısının Oluşumunda Türklerin Rolü”. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2003.

Aynı Yazara Ait Birden Fazla Yapıt: “Seçilmiş Bibliyografya”da aynı yazarın birden fazla yapıtına yer verildiğinde yapıt adları tarih sırasına göre değil alfabetik sıraya göre listelenir. Böyle durumlarda yazar adı ve soyadı tekrar edilmez; bunun yerine (——. şeklinde) yan yana iki uzun çizgi ve bir nokta koyulur; ardından yapıt adı ve diğer bilgiler verilir. Aşağıdaki örnek izlenmelidir.

Topsakal, İlyas. Çar İskitler. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2009.

———. Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917). İstanbul: Türk Dünyası Vakfı, 2009

Elektronik Ortamdaki Metinler: Elektronik ortamdaki metinlerin kaynak olarak gösterilmesinde, güvenilirlik açısından, yazarı, başlığı ve yayım tarihi belirtilmiş olanlar tercih edilmelidir. Künye bilgileri şu sırayı izler: yazar adı; metnin başlığı; varsa kaynağın tarihi; erişim tarihi; sitenin adresi. Aşağıdaki örnek izlenmelidir.

Yılmaz, Oğuz. “Propaganda makinesi Twitter” (04 Ağustos 2021) 10 Ağustos 2021. <https://www.turkgun.com>

Ses ve Görüntü Kayıtları: Ses ve görüntü kayıtlarına yapılan göndermelerin künye bilgileri yazılırken, katkısı öne çıkarılacak kişinin (yönetmen, senarist, oyuncu, yazar, besteci, şarkıcı, vb.) soyadı ve adından sonra yapıtın başlığı, katkısı bulunan diğer kişi ya da kurumlar, formatı (plak, videokaset, VCD, DVD, vb.) ve yayın ya da dağıtım bilgileri verilir.

Çakmaklı, Yücel, yön. Kuruluş “Osmancık”. Sen. Tufan Güner, Tarık Buğra. Oyun. Cihan Ünal, Erol Taş, ve diğer. DVD. TRT, 1988.

7. Dipnot: Kaynak gösterme dışında kalan ve makalenin ana konusu ile dolaylı bağlantısı olan açıklamalar, birden başlayarak dipnot kullanmak suretiyle yapılabilir. Dipnotlar, makaleden sonra ve kaynakçadan önce topluca yer almalıdır ve 10 punto yazılmalıdır.

8. Yazıların Gönderilmesi: Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanan yazılar, turkavsosyalbilimlerdergisi@gmail.com adresi üzerinden dergimize gönderilir. Eğer hakemler tarafından düzeltme istenmiş ise, yazar düzeltmelerin yapıldığı yeni biçimi aynı sisteme en geç bir ay içinde yüklemelidir.

9. Editörlük Düzeltmeleri: Yayım aşamasında esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler Editörlük birimi tarafından yapılabilir. Bu düzeltmelerde TDK Yazım Kılavuz ve Sözlükleri esas alınır.